

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет біології, географії і екології
Кафедра соціально-економічної географії**

Херсонський відділ українського географічного товариства

**Інститут географії Національної академії наук України
Українське географічне товариство
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Щецинський університет (Польща)**

МАТЕРІАЛИ

**VIII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ)**

**«РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ:
ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПОШУК ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ»**

3-4 жовтня 2019 р.

**Херсон
Видавничий дім «Гельветика»
2019**

УДК 913(477)(063)
Р 32

Затверджено відповідно до рішення
вченої ради Херсонського державного університету.
Протокол № 3 від 30.09.2019 р.

Редакційна колегія:

Барановський М. – доктор географічних наук, професор
Гукалова І. – доктор географічних наук, старший науковий співробітник;
Мальчикова Д. – доктор географічних наук, доцент;
Маруняк Є. – доктор географічних наук, старший науковий співробітник;
Пилипенко І. – доктор географічних наук, доцент (голова редакційної колегії);
Руденко Л. – доктор географічних наук, професор, академік НАН України;
Топчієв О. – доктор географічних наук, професор;
Чаплінський П. – доктор географічних наук, професор;
Нападовська Г. – відповідальний секретар.

Рецензенти:

З.В. Філончук – кандидат педагогічних наук, завідувач навчально-методичної лабораторії географії та економіки КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»;
С.Г. Кіріяк – кандидат географічних наук, директор Херсонського гідрометеорологічного технікуму.

Р 32 Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), м. Херсон, 3-4 жовтня 2019 р. / За заг. ред. І. Пилипенка, Д. Мальчикової. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 276 с.

ISBN 978-966-916-913-6

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на VIII Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення» (з міжнародною участю), яка відбулась у Херсонському державному університеті 3-4 жовтня 2019 р.

Опубліковані результати суспільно-географічних, природничих, геоecологічних досліджень, які висвітлюють різноманіття України в контексті постановки проблем регіонального розвитку та пошуку шляхів їх вирішення. Викладені досліджені в галузі методики викладання природничих і географічних дисциплін. Для науковців, аспірантів, студентів, вчителів та всіх, хто цікавиться проблемами регіонального розвитку.

УДК 913(477)(063)

ЗМІСТ

В. Osóch, O. Czapska The western pomerania concept of traditional product routes	10
І.А. Арсененко, І.А. Донець, О.З. Байтеряков, А.О. Курдельчук Проблеми та перспективи розвитку фестивального туризму в Україні	13
І.А. Арсененко, Л.М. Донченко, Г.О. Тарасова, В.О. Боровик Функціональні аспекти розвитку курорту «Бердянськ»	15
І.А. Арсененко, О.М. Левада, Ц.В. Кириєнко, В.М. Іванова Проблеми та перспективи розвитку етнографічного туризму в Запорізькому Приазов'ї	18
О.О. Афоніна Вплив процесів заміщення на трудові ресурси Чернігівської області	20
О.Б. Багмет Оцінювання антропогенної трансформації рельєфу	23
М.О. Барановський Трансформація ринку праці старопромислових регіонів (на прикладі Донецької області)	26
О.А. Бездухов Застосування кластерного підходу до дослідження розподілення твердих побутових відходів (на прикладі Чернігівської області)	28
В.В. Безуглий, З.В. Бойко Сучасні демографічні трансформації в агломераціях Дніпропетровщини ...	31
Н.В. Бєлоусова, М.П. Стецюк, Т.А. Левковська, А.С. Лугова Проблеми незаконної забудови міст України на прикладі міста Києва та шляхи їх вирішення	34
М.Д. Бикова, В.Г. Щабельська Виробничі території Києва: напрями і проблеми розвитку в трансформаційний період	36
Л.М. Богасьорова Вплив трансформаційних процесів сільськогосподарського виробництва на розвиток ОГН	39
В.С. Богасьорова Суспільно-географічний аналіз виробництва сільськогосподарської продукції різними формами господарювання	41
Ю.В. Бондар Гирлова область Дніпра в умовах антропогенної трансформації	43
С.Д. Бранн, О.Л. Дронова, Л.Г. Руденко Зміни життя і діяльності української географічної спільноти в результаті вторгнення військових формувань Росії в Україну	46

О.В. Вдовиченко, І.В. Охременко Еколого-геоморфологічний аналіз території Херсонської області	50
М.М. Вишня Досвід застосування геоінформаційного картографування в оцінюванні техногенних небезпек в регіонах України	53
С.О. Воєвода Суспільно-георгафічний аналіз здоров'я матері та дитини в Україні	55
Л.М. Воловик Особливості розвитку агробізнесу столичного регіону (на прикладі Київської області).....	57
В.П. Воровка Ландшафтні дослідження берегової смуги Азовського моря.....	60
А.М. Герасимчук Геоморфологічне різноманіття кліфів у береговій зоні півострова Гіркий Кут.....	64
А.В. Головка Сучасні проблеми гідромеліорації на території Херсонської області	67
О.В. Горміз Аналіз стану впровадження процедури оцінки впливу на довкілля в Чернігівській області.....	70
І.І. Грабар, М.А. Петровська Структура земельного фонду Городоцького району (Львівська обл.) як чинник формування геоекологічної ситуації	73
А.В. Грищук Міста України як студентський об'єкт відвідувань	76
Ю.В. Гріневич Концептуальні засади еколого безпечного використання, відновлення та охорони водних ресурсів та екосистем	78
І.В. Гукалова Немонетарні фактори формування якості життя населення регіонів України в контексті інклюзивного суспільного поступу.....	81
Д.Д. Гурова, В.М. Бонтей Географія кінотуризму України	84
О.В. Давидов, Н.О. Роскос, О.М. Роскос Особливості дії штормових нагонів у районі Генічеської дельти.....	87
О.В. Давидов, І.М. Котовський, М.О. Зінченко Катастрофічні синоптичні коливання рівня моря в межах мілководних заток Чорного та Азовського морів	90
В.О. Дем'янюк Розвиток овочівництва в період трансформаційних процесів в сільському господарстві.....	93

Б.Г. Денисик, О.О. Денисик Прирічкові рекреаційні осередки і геоекотони	96
Г.І. Денисик, Л.І. Стефанков, О.П. Чиж Географи України – місцевим громадам (на прикладі Середнього Придністер'я)	98
Д.Р. Дідик Самотній туризм: суть поняття та перспективи розвитку в Україні	101
І.М. Дністрянська Вплив природно-географічних та історико-географічних чинників на формування регіональних відмінностей густоти сільської поселенської мережі України	104
С.М. Доброгорська Гастрономічний туризм очима студентів	107
А.С. Дубова Природокористування як один з наймасштабніших та інтенсивних способів перетворення природних комплексів	109
О.Ю. Елль Місце і роль екологічного туризму у краєзнавчій туристичній роботі в середній школі	111
А.А. Єрофєєв Підходи ГІС-оцінки ризиків для здоров'я населення від природно-вогнещевих інфекцій.....	113
О.М. Задєсенцев Аналіз показників житлового будівництва на території міськрад Севєродонецько-Лисичанської агломерації.....	116
Н.А. Задонська Порівняльний аналіз умов розвитку рівнинних річок (на прикладі річкових систем Інгулу та Інгульцю)	119
С.В. Зуденкова Дидактичний потенціал краєзнавчого матеріалу на уроках географії.....	121
І. Кавецький, А. Лавецька Імідж міста в очах його мешканців – приклад Щецина.....	123
М.О. Кирилюк Картографування природно-заповідного фонду України: сучасний стан та перспективи	125
Ю.О. Кисельов, С.П. Сонько Суспільно-географічні аспекти периферійності центрального регіону України	128
Н.В. Клімова, А.Ю. Саркісов Особливості суспільно-географічного вивчення системи соціального захисту території	130

К.І. Ковальова	
Метод проектів при викладанні природознавства в 5-му класі.....	131
Т.О. Корж	
Інтегративні підходи у вивченні сільського господарства в шкільному курсі географії	133
І.І. Косташук	
Соціальні негаразди як об'єкт суспільно-географічних досліджень в контексті розвитку регіонів	136
І.І. Косташук, Ю.О. Білоус	
Науковий підхід у викладанні географії як інструмент підвищення якості знань учнів.....	138
В.С. Кураба	
Зелені хутори Таврії як модель історико-культурного парку і модернізації культурного ландшафту регіону.....	141
О.М. Лейберюк, А.С. Кушнір	
Структура та особливості наповнення бази даних палеоґрунтознавчих досліджень голоцену в межах рівнинної частини України	143
С.А. Лісовський, Є.О. Маруняк	
Процес децентралізації в Україні – сучасний стан та проблеми росту.....	145
М.О. Логвинова	
Міждисциплінарні дослідження внутрішньо переміщених осіб зі сходу України у працях українських науковців	148
Х.О. Маляренко	
Передумови природокористування і організації територій причорноморських регіонів України	152
Ж.М. Матвіїшина, А.С. Кушнір, С.П. Дорошкевич	
Сучасні і давні ландшафти ранньослов'янського городища (VIII ст. н.е.) поблизу смт Опішне.....	154
К. В. Мезенцев, Н. І. Провотар	
Публічні простори міста: чи є місце для соціальних комунікацій?	157
А.Л. Мельничук, О.М. Гнатюк	
Локальна мозаїка ідентичності населення міста Вінниці	159
С.К. Мізіна	
Вплив меліорації на природні ландшафтні комплекси басейну річки Трубіж.....	162
А.А. Мозговий	
Інновативні методичні прийоми географічного дослідження міських конфліктів у цифрову добу	164
І.І. Мойсієнко, П.М. Дайнеко	
До питання необхідності створення ботанічного заказника «Старошведський»	167

Р.С. Молікевич, Д.С. Станика Регіональна диференціація якості харчування населення України.....	169
Г.Ю. Нападівська Відміни в управлінні видами природних ресурсів органів місцевого та державного рівня	173
І.Ю. Наседкін, В.Б. Слюта Розвиток карстових процесів на Чернігівщині (за даними моніторингу ЕГП)	176
Я.Б. Олійник, Т.В. Нич Регіональні особливості банківської сфери України	178
Н.В. Омельченко, І.О. Пилипенко Центро-периферійні тенденції в електоральній поведінці населення м. Херсона.....	181
І.В. Остапенко Використання інноваційних технологій у процесі вивчення соціально-економічної географії світу	184
В.А. Паренюк Регіональна диференціація безробіття молоді в Україні	188
С.А. Покляцький Методика оцінювання соціальних ризиків (на прикладі Київської області).....	191
К.А. Поливач, В.С. Чабанюк Атласна геоінформаційна система культурної спадщини України.....	194
Ю.Ю. Пологовська Квазіпрофесійна діяльність як сучасна технологія формування профорієнтаційної компетентності у майбутніх вчителів географії.....	198
І.С. Польова Роль ГІС-картографування в розвитку регіонів	201
О.В. Попова Методичні особливості проведення навчальної екскурсії на Запорізький залізорудний комбінат	203
Л.А. Прохорова, О.В. Непша, Т.В. Зав'ялова Заходи по зниженню впливу автотранспорту на довкілля міста Мелітополь.....	205
С.О. Пугач Зближення соціальних інтернет-мереж та геоінформаційних систем: виклики для географічної науки.....	208
І.Г. Савчук Значення експорту в економічному розвитку Херсонської області.....	210

С.О. Санталова Мобільність населення України: сутність і значення для розвитку регіонів	212
А.А. Себта Можливості інформаційної системи «смарт-дестинація» для розвитку в'їзного туризму	215
В.А. Сила Студент як важливий елемент формування фестивального туризму України.....	217
В.А. Сич, О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, В.В. Яворська Соціоприродні види діяльності у господарських комплексах країн і регіонів: концептуалізація питання.....	219
І.Г. Смирнов Регіональні стратегії урботуризму в умовах овертуризму	222
О.О. Сорокіна Нові маршрути туристичного простору Придніпровського регіону.....	225
О.С. Суптело Постіндустріальний розвиток міст в концепціях зарубіжних вчених.....	228
О.М. Трусій Регіональні особливості інвестиційної діяльності в сільське господарство України	231
А.А. Тучапець, Т.І. Божук Вплив фітнес-туризму на покращення здоров'я суспільства	234
А. Чаплінська, Т. Боднар Сприйняття простору і ментальні карти міст	236
П. Чаплінський Розширення адміністративних меж: бар'єри чи шанси для розвитку міста – соціально-культурний аспект	239
І.Ю. Чеболда Природно-рекреаційний потенціал Тернопільської області – об'єкт екологічного туризму регіону	243
А.М. Чернявський Гирлові області річок Херсонської області	245
В.М. Чехній, О.Г. Голубцов, Є.І. Іваненко Методичні підходи до створення перспективної мережі територій природно-заповідного фонду України	249
С.Г. Чорний, Д.А. Абрамов, Д.Ш. Садова Ідентифікація ґрунтових видів степу України за допомогою «лінії ґрунтів».....	251

Д.Л. Чернописька	
Міграційні наміри серед студентства в контексті умов життя (результати анкетного опитування)	255
Л.Ю. Шабашова	
Сельбищні території великого міста в сучасних умовах	256
Ю.Ю. Шевчук	
Краєзнавчий принцип навчання географії: методичний потенціал і особливості застосування в курсі географії України	258
Д.І. Щурко	
Методичні аспекти застосування Google Earth Engine в екологічному моніторингу лісів	260
І.М. Явтушенко	
Методичні особливості аналізу розселення населення у курсах шкільної географії	262
К.С. Якименко	
Дослідження шумового забруднення урбоєкосистем (на прикладі м. Херсон)	265

B. Osóch

*The University of Szczecin, Poland,
barbara.osoch@usz.edu.pl*

O. Czapska

*The University of Szczecin, Poland,
oliwiacza@wp.pl*

THE WESTERN POMERANIA CONCEPT OF TRADITIONAL PRODUCT ROUTES

In recent years, interest in traditional products, which are an alternative to mass-produced ones, has increased. It is a chance to preserve the culinary diversity of individual regions. These products are characterized by high quality and distinctive taste. Each of them has its own story that makes it unique and distinguishes it from others. In Poland, traditional products are on the List of Traditional Products created by the Ministry of Agriculture and Rural Development. Currently there are 1788 products on the list. Increasing demand for this type of products stimulates market development, which increases their availability. Many of the products produced by traditional methods are produced on a small scale and in small quantities. These products are known in the narrow local market, while at the region or country level they are not known at all. It is important to promote these products on a national and international scale, because in the long run it can lead to increased interest of tourists in a given region [1; 4].

Western Pomeranian routes of traditional products – theoretical approach.

The proposed routes of traditional products, which can appear as one on the outside: the West Pomeranian trail of traditional products, consist of at least several elements referring to the subject of food: i.e. retail and gastronomic points where you can buy and try traditional products and from facilities related to food production technology. Additionally, in both types of these places you can meet people who deal with the production of traditional products. The trail does not include places where various types of events take place, such as culinary festivals, fairs or food markets, which results from an unstable calendar of such events and an annual update. However, it should be remembered that they are an integral part of the promotion of traditional food. An element necessary to create a trail in a specific area are its markings. They perform two cognitive functions, most often they are information boards that convey the substantive value about the history of a given traditional product, manufacturing techniques and a supporting function, these are color markings or symbols that allow visitors to navigate efficiently in space [3].

In the case of the "Western Pomerania Traditional Products Trail ", cognitive function should be fulfilled by tables located at all points along the route with a description of the product and the tradition of its creation, while the supporting function should be performed by a uniform logotype that will be placed on the packaging of products. The elements necessary and increasing the attractiveness

would be: information boards with descriptions of traditional products, creation of an individual trail logo and unification of visual communication and forms of advertising messages, gastronomic map of the voivodship, information folders, trail website, "gourmet's diary" – a paper booklet into which they will be stuck stamps from individual points on the trail. This is to motivate visitors to try new flavors, a calendar of culinary events in West Pomerania, create an application for mobile devices with a trail map, run a profile on a social network, invitation to cooperate with culinary bloggers who enjoy popularity and trust among their recipients. In this way, you can reach a specific group of people promoting the trail and its offer. An element accompanying the concept of the trail is the logo (Fig. 1), which will combine all traditional products by placing it on the packaging. A sign was designed, the basis of which is the shape representing the boundaries of the Western Pomeranian Voivodship, through which the line with points runs, marking the trail and the fact that it runs through the entire region. In addition, to emphasize the culinary importance of the route, the logotype of Western Pomeranian traditional products has a fork and knife. The color scheme is focused on blue shades, which refers to the coastal climate of the area. The round shape is practical in terms of placing it on various types of packaging and composing it into existing product labels.

Fig. 1. Logotype of "Western Pomerania Traditional Products Trail"

Source: [2]

Another element necessary from the marketing point of view is the creation of an advertising slogan characteristic of the region and the trail, which will be associated with the concept of the culinary trail. The slogan is: "Western Pomerania, traditionally tastes best!". It contains all the necessary elements that identify it with the trail. The name of the area, i.e. Western Pomerania, places it in space, therefore, every person who hears this slogan will know what place it is about. The word "traditionally" refers to the fact that only traditional products entered on the list of the Ministry of Agriculture and Rural Development are on the trail. The expression "tastes best" refers to what may happen to those interested on the culinary route, and these are new characteristic and often unique flavors.

West Pomeranian routes of traditional products – spatial approach. The concept of West Pomeranian routes of traditional products was created based on data available on the website of the Ministry of Agriculture and Rural Development (<https://www.gov.pl>). Each route has been prepared in such a way that the sections between the products are as short as possible. It should be remembered that the market of traditional products is still developing, that's why all the proposed routes are open, i.e. they do not form loops, thanks to which they can be modified, lengthened and added, each of them is presented in Fig 1. The route suggestions below are intended to encourage consumers to explore new flavors, these are not routes that must be traveled in full, it can be any section. They are intended to inform about traditional food at points that are worth visiting along the route of your journey through the Western Pomeranian Voivodship. It should be noted that the concept covers all 53 traditional products in the region, but not all of them can be bought at the moment. There are those that can be tasted only occasionally during a particular cultural event, while others cannot be sold due to the lack of excise duty on alcoholic beverages. This is one of the biggest problems that apply to products included in the list, although they are present on it, they cannot be purchased, and therefore their promotion is virtually impossible.

Fig. 2. Western Pomerania routes of traditional products, all sections on the map of the Western Pomerania Voivodship

Source: [2]

Key:

1 – „Szczecin Trail of Traditional Products”; 2 – Traditional Products Trail "Wolin – Rusinowo"; 3 – Traditional Products Trail „Czaplinek – Gwda Wielka”; 4 – Traditional Products Trail „Bełczna – Radziszewo”; 5 – Traditional Products Trail „Szwecja – Dolice”; 6 – Traditional Products Trail „Nieborowo – Klępicz”

Creating a "Western Pomerania Traditional Products Trail" would increase the interest of residents of the Western Pomerania Voivodship in traditional food and tourists visiting this region. Culinary tourism could become an important tourist product from the point of view of the region's economy, not only in the coastal zone. Currently, traditional products of the Voivodship are not very popular, although interest is constantly growing. This is probably due to the small involvement of producers in the distribution of their products. The scope and forms of promotion of traditional products can be assessed negatively. Therefore, a good solution would be to create at the voivodship level an institution that would deal with the promotion of traditional food on the regional market, and in the longer term, both domestic and foreign. Going beyond the borders of the province is important because West Pomeranian is located peripherally in relation to the center of the country, and at the same time neighbors Germany's Mecklenburg, whose citizens are historically and culturally connected with the region, and Szczecin itself is the nearest large city. Traditional products with the right use can act as a tourist product that will attract more tourists, while increasing their knowledge of the region. However, traditional food should be better visible in the development strategy of the Western Pomerania Voivodship, because you do not buy even the best things if you do not know about them.

Literature:

1. Czapiewska G. 2017. Znaczenie produktów regionalnych i tradycyjnych dla rozwoju obszarów wiejskich oraz kształtowania wizerunku regionu pomorskiego (The importance of regional and traditional products for the development of rural areas and shaping the image of the Pomeranian region). Słupskie prace geograficzne, Słupsk.
2. Czapska O. 2019. Rola produktów tradycyjnych w promocji województwa zachodniopomorskiego (The role of traditional products in the promotion of the West Pomeranian Voivodship). Uniwersytet Szczeciński, Szczecin (maszynopis).
3. Tomczak J. 2013. Szlak kulinarny jako przykład szlaku tematycznego (The culinary trail as an example of the thematic trail). Uniwersytet Warszawski.
4. Sieczko A. 2014. Produkty regionalne i tradycyjne w promocji regionów (Regional and traditional products in the promotion of regions). Turystyka i Rozwój Regionalny.

I.A. Арсененко, I.A. Донець, O.З. Байтеряков, А.О. Курдельчук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
irina_arsenenro@ukr.net

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ФЕСТИВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

Сьогодні незаперечно те, що для розвитку культурного надбання в Україні необхідним є активізація мистецького життя в тому числі за умови розвитку туристичної діяльності і перш за все фестивального туризму. Організація і проведення в Україні як міжнародних так і національних

фестивалів мають також і вагоме значення для збереження культурної спадщини українського народу. Саме вони є найважливішими чинниками становлення України в світі як держави з високорозвиненою культурою, традиційним і сучасним мистецтвом. За роки незалежності ці фестивалі стали візитними картками нашої країни у світі і суттєвим чинником залучення потоків іноземних туристів і екскурсантів.

Багато міст України проводять тематичні фестивалі та свята, які є «візитною карткою» міст і її регіонів. При цьому важливо відзначити, що значна частина фестивалів, які проводяться в Україні мають сталий розвиток.

Політична нестабільність і кризові явища в економіці країни протягом останніх років негативно позначилися на можливості проведення деяких фестивалів, що змушує перенесення часу або місць їх проведення. Це суттєво знижує якісний рівень проведення культурно-мистецьких заходів, їх фінансове та матеріальне забезпечення.

Необхідно зазначити про відсутність в Україні єдиного функціонального центру розвитку фестивального туризму, який би виконував координаційну діяльність всього фестивального руху країни. Так, наприклад одночасно в регіоні може проходити від 3 до 5 етнічних фестивалів або рок-фестивалів, а в іншому жодного. Також, на проведення фестивальних заходів у різних регіонах України впливає сезонність, майже 60 % фестивалів різного тематичного спрямування проводяться влітку або на початку осені, на які звичайному туристові не можливо потрапити одночасно.

Важливою проблемою розвитку фестивального туризму в Україні є недосконалий стан розвитку туристичної інфраструктури, оскільки у певній кількості населених пунктів, в яких проходять тематичні фестивалі, може не вистачити закладів для розміщення відвідувачів (сільська місцевість), напруги в електромережі для виконання сучасних технічних вимог, місць для паркування транспортних засобів, послуг мережі зв'язку, банкоматів та ін. Всі ці важливі питання потребують їх вирішення на державному рівні. В Україні як на державному, так і регіональному рівнях необхідно прискореними темпами розвивати фестивальний туризм, оскільки це буде сприяти: розширенню культурних контактів з різними країнами для «знайомства культур»; подальшому економічному розвитку регіонів у межах яких проходитиме свято або інша подія.

На наш погляд, ще одним із важливих чинників, який би позитивно вплинув на подальший розвиток як фестивального туризму, так і інших видів туристичної діяльності в Україні необхідно створення календаря туристичних подій на державному рівні.

Сьогодні ми можемо констатувати, що на державному рівні відсутня належна підтримка для розвитку фестивального туризму, не розроблено загальні маркетингові заходи для просування українського фестивального туризму на світовий туристичний ринок, що обмежує їх відвідування широкою спільнотою і недостатньо використовується у туристичній діяльності. Організація та проведення фестивалів залежить від матеріальної та фінансової забезпеченості регіонів України, креативності їх організаторів.

Отже, для розвитку економіки та господарського комплексу регіонів України фестивальний туризм виконує важливе значення тому що сприяє:

- зміцненню взаєморозуміння, культурного обміну, міжнародній дружбі і співпраці;
- збагаченню та розвитку мистецтва, здійсненню бажання демонструвати його широким верствам суспільства;
- відновленню багатим традиціям пласту культурної спадщини;
- збільшенню доходів місцевого населення;
- створенню нових робочих місць;
- розвитку галузей господарства, орієнтованих на виробництво туристичних послуг;
- розвитку виробничої і соціальної інфраструктури в місцях проведення фестивалів;
- створенню позитивного іміджу та здійсненню туристичної промоції регіону чи країни;
- збільшенню валютних надходжень до бюджетів регіонів чи країни загалом.

Тому вдосконалення будь-якої з цих складових створить позитивний ефект для збільшення кількості відвідувачів до регіонів проведення фестивальних заходів. Постійне збільшення частки фестивального туризму в структурі індустрії національного та міжнародного туризму, саме його розвиток необхідно визначати як першочергові завдання загальнодержавного плану для подальшого розвитку туристичної галузі в Україні.

І.А. Арсененко, Л.М. Донченко, Г.О. Тарасова, В.О. Боровик
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
irina_arsenenro@ukr.net

ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КУОРТУ «БЕРДЯНСЬК»

За тим, яке значення надається суспільством відновленню фізичних сил, а також всебічному розвитку людини, можна судити про стан його розвитку. Одним з важливих показників рівня розвитку суспільства є туристична діяльність.

Сьогодні в Україні відбуваються конструктивні перетворення, у світлі яких саме людині приділяється більше уваги, і як наслідок цього задоволенню її туристичних потреб. Найбільш оптимальні місця для організації туристичної діяльності, відпочинку та оздоровленню людини формуються і концентруються у теплих мальовничих районах на узбережжі морів. До таких туристичних місць належить кліматичний і бальнеогрязьовий курорт «Бердянськ», розташований в межах Запорізької області на узбережжі Азовського моря, в східній частині Бердянської затоки. Перша грязелікарня в Бердянську з'явилася в 1902 році. Цей рік вважають офіційною датою заснування курорту. У 2005 р. президент України Кучма Л. підписав Закон України «Про оголошення природних територій міста

Бердянська Запорізької області курортом державного значення – курортом Бердянськ» (від 11 січня 2005 р. № 2305)

Сприятливе місцерозташування та кліматичні умови, наявність природних лікувальних чинників дозволяють щорічно оздоровлювати на існуючих потужностях курорту до 60 тис. осіб за рік. А введення в експлуатацію нових 3-4 тис. ліжок із підняттям рівня сервісу до світових стандартів, навіть із урахуванням сезонності, може забезпечити додатково населення двома тисячами робочих місць, і у 2-3 рази збільшити надходження коштів до місцевого бюджету.

Ще у 90-х роках ХХ сторіччя англійська консалтингова фірма «Куперз і Лайбранд» у межах виконання бізнес-плану за проектом «Комплексний розвиток Запорізької зони узбережжя Азовського моря» прийшла до висновку, що регіон Азовського моря, з його сприятливими кліматичними, бальнеологічними умовами, має значний потенціал для оздоровлення внутрішнього ринку у туристичному попиті на бальнеогрязелікування. В майбутньому цей регіон може скласти конкуренцію альтернативним курортам на Чорному морі в Одесі, Криму, Грузії.

Унікальність курорту обумовлена його географічним положенням: розташування в степовій зоні на північному березі Азовського моря сприяє формуванню таких кліматичних умов, які поєднують властивості прогрітого степового повітря з морськими бризами і надають можливість здійснювати кліматолікування, а наявність лікувальних грязей сульфідно-ілового типу і хлоридно-натрієвих та йодобромних мінеральних вод сприяють здійсненню бальнеогрязелікування.

Мінеральна вода «Бердянська» середньої мінералізації (3-5 г/л), за складом слаболужна, хлоридно-натрієва і подібна до миргородської мінеральної водою. Її застосовують всередину при шлунково-кишкових захворюваннях (ентероколітах, атонічних колітах, хронічних гастритах і панкреатитах), захворюваннях печінки, жовчного міхура (дискінезії і ін.).

Бердянські йодобромні води високої мінералізації (12-60 г/л) в основному використовуються для ванн. Вони мають протиалергічні та протизапальні властивості.

Найбільш ефективні лікувальні властивості має хлоридно-натрієва вода, яку традиційно використовують для лікування органів дихання, шкірних, гінекологічних захворювань, захворювань периферійної та центральної нервових систем, ендокринної системи, порушень обміну речовин тощо.

Унікальні лікувальні властивості мають рапа та грязі озер Червоне та Велике. Хімічні та біологічно активні речовини, які знаходяться у грязі, виявляють терапевтичний вплив при захворюваннях опорно-рухового апарату (артритах, остеохондрозах, спонділезах і ін.), периферійної нервової системи, статевої системи. Лікувальна грязь застосовується у вигляді різних аплікацій, тампонів, входить в багато процедури (електрогязелікування і ін.). За своїми лікувальними властивостями мулові сульфідні грязі, що видобуваються з дна місцевих соляних озер і лиманів, не поступаються лікувальним грязям таких курортів як Саки, Слав'янськ, Одеса.

Суттєвою екологічною проблемою є збереження лікувальної грязі в озері Великому, яке розташоване у прибережному районі з низьким рівнем

благоустрою, який призводить до того, що весь поверхневий стік з цього району виводиться в море через озеро без очищення. Це призводить до забруднення та распріснення лікувального озера, накопиченню в ньому хлорорганічних сполучень, пестицидів, тяжких металів. Для раціонального використання природних лікувальних ресурсів, захисту від забруднення, розробки єдиної екологічної політики доцільно створення ще одного аквапарку, який об'єднує території ландшафтного заказника, розташованого в нижній частині Бердянської коси заказника «Заплава ріки Берда» на північно-східній окраїні м. Бердянська і пролягаючого вздовж берега моря вздовж оз. Велике до заплави річки Берда, Бердянської коси, курорту «Бердянськ».

При раціональному використанні запасів мінеральних вод та лікувальних грязей курорту «Бердянськ» можна вважати практично невичерпними.

Для захисту лікувальних природних чинників від забруднення та виснаження Постановою Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010 р. № 1092 затверджено «Режим округу і зон санітарної охорони курорту «Бердянськ». Округ санітарної охорони складається із трьох зон санітарного режиму [1].

Перша зона – зона суворого режиму, до якої входить вся 100-метрова зона узбережжя від урізу води третього пляжу по всій території Бердянської коси, яка закінчується біля гирла річки Берди, та озер з лікувальними грязями (Великого, Середнього, Червоного, Малого) і охоронні зони свердловин мінеральної води санаторіїв «Бердянськ» і «Лазурний».

Друга зона – зона обмежень поширюється на територію, з якої у місце виходу на поверхню мінеральних вод або в озера з лікувальними грязями (Велике, Середнє, Червоне, Мале), стікають поверхневі та ґрунтові води, а також територію, на якій розміщені санаторно-курортні заклади та заклади відпочинку, і територію, призначену для їх будівництва згідно з генеральним планом, нижня частина міста, район Колонія, ближні Макотри.

Третя зона – зона спостережень – охоплює всю територію міста до сел Нововасилівка, Старопетрівка, Новоперівка, Куліково, Азовське. Дія зони спостережень поширюється на територію формування і використання гідромінеральних ресурсів, лісові насадження навколо курорту, а також території, господарське використання яких без дотримання встановлених для округу санітарної охорони правил може несприятливо впливати на гідрогеологічний режим родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей, ландшафтно-кліматичні умови курорту, його природні та лікувальні ресурси.

Однак низький рівень благоустрою і інженерного обладнання, відсутність зелених насаджень загального користування (в тому числі і на Бердянській косі), наявність житла і господарських споруджень в межах курортної зони, низький рівень сервісу, недостатній розвиток інфраструктури, незадовільний моніторинг за екологічним станом курорту роблять цей район не привабливим для іноземних туристів та інвесторів. Для того щоб розвиток курорту «Бердянськ» був економічно ефективним необхідно інвестувати кошти в розвиток інфраструктури, культурно-житлове обслуговування, сервіс, провести благоустрій житлового фонду і території курорту, проводити

екологічні заходи спрямовані на збереження та відновлення природного середовища.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010 р. № 1092 «Режим округу і зон санітарної охорони курорту «Бердянськ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1092-2010-п>

І.А. Арсененко, О.М. Левада, Ц.В. Кириєнко, В.М. Іванова
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
irina_arsenenro@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАПОРІЗЬКОМУ ПРИАЗОВ'І

Розвиток туризму в Україні, є одним з перспективних напрямів економіки та культури. Серед одних з провідних видів визнано етнографічний туризм – специфічний вид туристичної діяльності, що вимагає делікатного підходу, оскільки зачіпає міжетнічні відносини, культуру народів, залучення культурно-історичних та природних пам'яток. Етнографічний туризм спрямований на ознайомлення з етнографічними особливостями, пізнання і вивчення культури, архітектури, побуту, кустарних промислів, народних звичаїв того чи іншого народу (етносу), який проживає або проживав на певній території країни в гармонії з навколишнім природним середовищем [4].

Підґрунтям для розвитку етнографічного туризму є туристичний потенціал, складовими якого є туристичні етнографічні об'єкти (культурно-історичні об'єкти які містять інформацію про етнічні прояви, традиції, культуру тощо).

До туристичних етнографічних об'єктів відносяться пам'ятки архітектури, культові споруди, традиційні поселення, кладовища, побутові об'єкти, етнографічні музеї, а також природно-географічні об'єкти і явища, в т.ч. території та об'єкти природно-заповідного фонду. На основі залучення даних об'єктів здійснюється організація етнографічних туристичних маршрутів.

Провідні позиції щодо розвитку етнографічного туризму в Україні займають Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Полтавська, Рівненська області, а також колиска Запорізького козацтва – Запорізька область. В межах Запорізької області значний туристичний потенціал для організації етнографічних турів належить Запорізькому Приазов'ю, яке знаходиться на півдні області, омивається Азовським морем. Охоплює територію Бердянського, Мелітопольського, Приазовського, Приморського та Якимівського адміністративних районів, займає площу 8,9 тис. км². Чисельність населення складає 454,9 тис. осіб [3].

На території Запорізького Приазов'я представлено різноманітний національний склад населення. Особливістю регіону є, крім трьох основних груп (українці, росіяни і болгари), проживання великої кількості малих етнічних груп таких як німці, меноніти, молокани, албанці, чехи, вірмени, азербайджанці, корейці, чуваші, удмурти, адигейці і багато інших. Тільки в м. Мелітополі проживає понад 93 національностей, де функціонують національні спільноти.

Структура туристичного господарства Запорізького Приазов'я нараховує майже 400 пізнавально-туристичних закладів.

Серед пізнавально-туристичних закладів особливе значення для розвитку етнографічного туризму, організації етнографічних турів і проведення тематичних етнографічних екскурсійних програм мають 37 туристичних підприємств (туроператорів та турагентів).

Функціональна діяльність 360 закладів культури та мистецтва, спрямована на розвиток культури всіх національних спільнот, що проживають на території регіону, пізнавальну діяльність туристів і екскурсантів [2].

Генеруючою складовою організації етнографічного туризму в межах Запорізького Приазов'я є культурно-історичний потенціал, який охоплює культурно-історичні ресурси і все соціокультурне середовище з традиціями і звичаями, особливостями побутової та господарської діяльності.

У Запорізькому Приазов'ї, на державному обліку налічується понад 2000 одиниць культурно-історичних ресурсів, до яких відносяться пам'ятки археології, історії, монументального мистецтва, науки і техніки. Крім цього, два населених пункти Запорізького Приазов'я – м. Бердянськ та м. Мелітополь занесені до списку історичних населених пунктів України [1].

Значний інтерес у туристів і екскурсантів при здійсненні етнографічної туристичної діяльності в Запорізькому Приазов'ї викликає відвідування природно-культурних ансамблів, які знайомлять з конкретними етносами, особливостями природокористування та взаємодії з навколишнім середовищем, і перш за все з територіями і об'єктами ПЗФ. Загальна їх кількість у регіоні дослідження, становить 108 одиниць, серед яких 13 мають статус державного значення і 95 місцевого значення [1].

Все вище наведене становить значний інтерес для розвитку етнографічного туризму в містах та селах Запорізького Приазов'я, плануванням етнографічних туристичних маршрутів, проведенням оглядових і тематичних екскурсій, а тим самим привабленням туристів та екскурсантів.

Основними проблемами розвитку етнографічного туризму в Запорізькому Приазов'ї є: недостатній рівень розвитку інфраструктури і насамперед транспортної; недоступність через кризовий стан певних об'єктів показу етнографічного туризму, необхідність здійснення їх реконструкції; демографічна ситуація в регіоні (вимирання етнічних груп, вимирання сіл); недосконалість державного регулювання туристичного бізнесу і туристичних потоків, за участю різних категорій відвідувачів, їх вікових особливостей і освіти; професійна підготовка кадрів туристичного супроводу та сучасна система організації етнографічних турів.

Для забезпечення економічно стабільного функціонування туристичного господарства Запорізького Приазов'я необхідним є визначення перспективних ареалів і об'єктів показу етнографічного туризму, які створять умови для цілорічного обслуговування туристів і екскурсантів.

Серед основних напрямків розвитку етнографічного туризму в Запорізькому Приазов'ї слід виділити: унікальність його культурного розмаїття і відродження культури, традицій, національних кухонь; організація та проведення фестивалів національних спільнот; уникнення ізоляції певних культур (циганської – Мелітопольський район, чеченської і албанської – Приазовський район, молдавської – Бердянський район, азербайджанської – Якимівський район); необхідність створення в регіоні координаційного центру щодо розвитку етнографічного туризму; вивчення передового досвіду інших провідних туристичних регіонів України із застосуванням нових технологій світового туризму для організації етнографічних турів і тематичних етнографічних екскурсій.

Література:

1. Запорізький обласний туристично-інформаційний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zotic.zp.ua>
2. Заклади культури, фізичної культури і спорту в області : стат. зб. – Запоріжжя, 2019. – 59 с.
3. Короткий статистичний щорічник „Запорізька область у цифрах за 2018 рік” Головне управління статистики у Запорізькій області : стат. щорічник. – Запоріжжя, 2019. – 189 с.
4. Сажнева Н.М. Організація та розвиток етнографічної туристсько-екскурсійної діяльності в Запорізькому регіоні / Н.М. Сажнева, І.А. Арсененко / Розвиток етнотуризму : проблеми та перспективи : [Текст] : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Молодих вчених (Львів, 2-3 березня 2011р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів : ЛІЕТ, 2011. – С. 148-153.

О.О. Афоніна

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
e-mail: afoninaolenan@gmail.com*

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ЗАМІЩЕННЯ НА ТРУДОВІ РЕСУРСИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Негативні демографічні тенденції, що мали місце в Україні в останні десятиліття, призвели до фундаментальних змін в демографічній динаміці, які істотно вплинули на відтворювальні процеси робочої сили. На даний час у багатьох регіонах країни спостерігається зниження чисельності населення працездатного віку. Ці зміни зумовлені як зниженням рівня народжуваності, так і зростанням тривалості життя. Демографічні зміни вплинули і на вікову структуру населення. Останнім часом співвідношення між різними віковими

групами змінювалося неодноразово. Сьогодні старші покоління, які завершують трудову діяльність, кількісно перевершують нечисленну молодь. Таким чином, динаміка чисельності населення і його окремих вікових груп задають несприятливий вектор змін пропозиції на регіональних ринках праці. Такі тенденції викликають розвиток «процесів заміщення» на цих ринках.

З одного боку, подібного типу процеси забезпечують збалансованість ринку праці. З іншого боку, викликають зниження якості трудових ресурсів, що уповільнює темпи економічного зростання, ускладнює перехід економіки до інтенсивних форм розвитку, а використання більш «дешевої» робочої сили обмежує можливості зростання заробітної плати, що заважає підвищенню рівня доходів працюючого населення регіону.

Сучасна демографічна ситуація в Чернігівській області відображає загальноукраїнські тенденції: зниження чисельності населення, низька народжуваність і висока смертність, старіння і міграційне скорочення населення. Протягом останніх років подібного типу тенденції сприяють зниженню питомої ваги населення працездатного віку (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка чисельності населення Чернігівської області за віковими групами на початок року, тис осіб

Джерело: складено за даними [1]

Іншою негативною тенденцією є те, що чисельність населення післяпрацездатного віку перевищує чисельність населення допрацездатного віку. Це свідчить про те, що найближчим часом не можливе природне відтворення трудового потенціалу.

За досліджуваний період коефіцієнт загального навантаження на працездатне населення в Чернігівській області збільшився на 11%. На початок 2019 року на кожні 100 осіб працездатного населення припадає 71 особа непрацездатного віку. У той же час коефіцієнт трудового заміщення

показує, що за звітний період не відбувається відтворення населення працездатного віку. 100 осіб працездатного віку можуть бути замінені 25 допрацездатного віку.

Деякий вплив на стан і структуру населення Чернігівської області мають міграційні переміщення. За останні роки інтенсивність міграційних процесів в регіоні зросла у 2,3 рази (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка міграційних переміщень населення Чернігівської області
на початок року, осіб**

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість прибулих	18317	17669	18286	17968	17097	15305	14281	17132	7388	8799	16723
у т.ч. зовнішні мігранти	498	783	720	799	819	727	679	594	296	218	223
Кількість вибулих	19144	17553	18271	17623	17818	16224	14207	16665	8020	10759	18597
у т.ч. зовнішні мігранти	525	465	357	263	219	214	224	282	94	127	214
Міграційний приріст	-827	116	15	345	-721	-919	74	467	-632	-1960	-1874

Джерело: складено за даними [2]

Більшість міграційних переміщень населення в Чернігівській області формується за рахунок міжрегіональної міграції. Питома вага міжнародних міграційних переміщень не значна, але щороку кількість прибулих іноземців перевищує чисельність емігрантів за кордон. Підвищення інтенсивності міграційних процесів призводить до «заміни» постійного населення. Аналіз показників міграції населення Чернігівської області, свідчить про втрату трудових ресурсів з території регіону (табл. 2).

Таблиця 2

Показники міграції населення Чернігівської області

Показник	2008	2018
Валовий міграційний оборот, особи	37461	35320
Відносний міграційний приріст,‰	-0,73	-1,84
Коефіцієнт міграції по прибуттю, %	1,61	1,64
Коефіцієнт міграції по вибуттю, %	1,69	1,82

3-поміж емігрантів переважає працездатне населення, кожен третій з яких віком 25-39 років. Таким чином, сформовані демографічні тенденції чинять негативний вплив на стан і структуру трудових ресурсів регіону, а також визначають загальну ситуацію на регіональному ринку праці.

Вектор розвитку ринку праці в Чернігівській області сформувався під впливом стабілізації попиту на робочу силу і перманентного зниження обсягу пропозиції праці (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка попиту та пропозиції на ринку праці Чернігівської області, осіб

Джерело: складено за даними [1]

Зниження обсягів пропозиції робочої сили викликане не лише скороченням чисельності населення працездатного віку, але і відносно низьким рівнем економічної активності працездатного населення. Питома вага економічно неактивної частини населення становить 23,9 % працездатного населення Чернігівської області.

Очевидно, що у майбутньому подібного типу процеси будуть лише посилюватися, що призведе до зниження якості робочої сили і посилення відтоку населення з території регіону.

Література:

1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Чернігівській області: веб-сайт. URL: <http://www.chernigivstat.gov.ua> (дата звернення: 27.08.2019).
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.08.2019).

О.Б. Багмет

*Інститут географії НАН України,
e-mail: bagmet@ukr.net*

ОЦІНЮВАННЯ АНТРОПОГЕННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕЛЬЄФУ

Визначальною рисою сучасного етапу геоморфогенезу є зростання впливу антропогенної діяльності на рельєф та рельєфоутворювальні процеси. Зростання техногенного навантаження на рельєф спричинює інтенсифікацію

природних та природно-антропогенних рельєфоутворювальних процесів. А повсюдне поширення цих процесів є причиною порушення стійкості масивів гірських порід, спричинює різноманітні деформації, ускладнює господарське використання територій і нормальну експлуатацію споруд. Для різноманітних видів інженерних завдань виключне значення має стійкість території, яка визначає економічну ефективність будівництва, безпеку функціонування й експлуатації інженерних споруд та об'єктів. З іншого боку активізація рельєфоутворювальних процесів тісно пов'язана зі зміною стійкості форм техногенного рельєфу в часі, саме цим і зумовлена необхідність дослідження динаміки цих форм в процесі планування, будівництва та функціонування інженерних об'єктів. На регіональному рівні велика кількість форм техногенного рельєфу значною мірою ускладнює природні геоморфологічні комплекси і сприяє створенню нових природно-техногенних геоморфосистем. Техногенний вплив на природні фактори рельєфоутворення може суттєво вплинути на загальний характер та хід природного морфогенезу, перш за все змінюючи склад та особливості прояву природних зональних рельєфоутворювальних процесів.

Притаманна природному рельєфу організованість порушена техногенними процесами, відновлюється завдяки дії законів природи, але вже на іншому рівні – на рівні формування природно-техногенного типу рельєфу, головними рисами якого є підвищена активність розвитку одних зональних геоморфологічних процесів та затухання інших, а іноді прояв азональних геоморфологічних процесів.

Природно-антропогенні геоморфологічні системи – це морфологічно цілісні та територіально виокремлені, взаємопов'язані сукупності природних і штучних форм рельєфу, техногенних та техногенно збуджених геоморфологічних процесів. Вони характеризуються певним речовинним складом рельєфоутворювальних відкладів, енергетикою, структурою, станом, віком, динамікою.

Різні види господарської діяльності відрізняються як за площею розвитку, так і за інтенсивністю впливу на природні геоморфосистеми. Так, інженерно-будівельні заходи характеризуються великою різноманітністю, мають значне просторове поширення, суттєво впливають на сучасну геолого-геоморфологічну основу території. Гірничо-видобувні заходи мають локальне розповсюдження (за винятком окремих басейнів корисних копалин), але відзначаються найзначнішим впливом на геолого-геоморфологічну основу території. Агрогеоморфогенез має найбільший просторовий розвиток, однак його вплив на геолого-геоморфологічні особливості території мінімальний [1].

Методики визначення навантажень на рельєф освоєних територій розроблялися низкою авторів. Зокрема А.Г. Михайленко та О.В. Іванік [2], поділяючи всю територію на «морфологічно однорідні поверхні», встановлюють у їх межах такі показники, як розораність території (у % від загальної площі); інженерне перепланування (одиниця об'єму на одиницю площі); урбаністичне навантаження (% території під забудовою); заселеність (густота населення), а також транспортна освоєність (комунікаційна довжина лінійних споруд у перерахунку на одиницю площі). Усі названі параметри,

які обчислюються в балах від 1 до 10, інтегрує показник «загального технічного навантаження» на рельєф, який підраховується методом «зважених балів».

Прогнозування розвитку рельєфоутворювальних процесів і явищ за кількісною оцінкою прояву може відобразитися в визначенні площ та меж розповсюдження, площ впливу, інтенсивності прояву процесів чи явищ і ін.

Інтенсивність прояву процесів може бути визначена декількома способами: за допомогою коефіцієнта ураженості території; оцінки товщі ґрунту, що змивається за 1 рік; за визначенням об'єму чи маси знесеної мінеральної речовини в кубічних метрах і тонах на площу (1 км²); шляхом підрахунку зруйнованого матеріалу, який переноситься шляхом волочіння, в завислому і розчинному стані і ін. Інтенсивність може бути охарактеризована із застосуванням непрямого показника – ураженості території процесом, який відображається через коефіцієнт ураженості.

Коефіцієнт ураженості визначається для всіх процесів з площовим типом розповсюдження (зсувоутворення, площинний змив, лінійний розмив, селі, суфозійно-просадкові, обвалювання і ін.). За ступенем ураженості території рельєфоутворювальними процесами В.І. Галицький [3] запропонував наступну класифікацію (табл. 1).

Таблиця 1

Ураженість території рельєфоутворювальними процесами

Категорія ураженості	Ураженість території	
	Ступінь	Коефіцієнт
I	не уражена	індикатори прояву процесу не виявлені
II	дуже слабка	сліди
III	слабка	0,01-0,2
IV	середня	0,2-0,4
V	сильна	0,4-0,6
VI	дуже сильна	0,6-0,8
VII	вельми сильна	>0,8

Для аналітичного узагальнення фактичного матеріалу встановлюється єдиний показник – коефіцієнт порушеності земель (Кп), який відбиває відношення площі земель, порушених певним видом господарської діяльності, до загальної площі досліджуваної одиниці (природно-господарського регіону, адміністративних областей, району тощо). Порівнюючи ці показники на певних ділянках території можна отримати дані про сумарну інтенсивність техногенного морфогенезу на даній території.

До пріоритетних напрямів досліджень техногенного геоморфогенезу слід віднести питання стійкості, саморозвитку, здатності до відновлення природного балансу, механізмів саморегуляції природно-техногенних геоморфологічних систем, що дасть змогу прогнозувати тенденції їхнього розвитку та оцінити умови господарського освоєння та експлуатації земель й інженерних об'єктів.

Особлива увага при проведенні досліджень антропогенних геоморфосистем повинна приділятися відображенню лімітуючих

геоморфологічних умов при різних видах господарської діяльності, в результаті якої створюється антропогенний рельєф, формуються внутрішні і зовнішні зв'язки у антропогенних геоморфосистемах різних типів. При цьому важливе значення надається виявленню ділянок, несприятливих для антропогенного освоєння при певних видах природокористування, зокрема пов'язаних з проявами несприятливих процесів, наявністю зон геоморфологічного, неогеодинамічного ризику тощо.

Література:

1. Барщевський М.Є., Палієнко В.П., Спиця Р.О., Рудько Г.І. Небезпечні процеси та еколого-геоморфологічний ризик / Сучасна динаміка рельєфу України. – К.: Наук.думка, 2005. – С. 234–243.
2. Михайленко А.Г., Іванік О.М. Спосіб визначення техногенного навантаження на рельєф освоєної території // Вісник Київського університету. Сер. геогр. – 1995. – Вип. 41. – С. 92–95.
3. Галицкий В.И. Оптимизация природной среды. – К.: Наук.думка, 1989. – 171 с.

М.О. Барановський

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
Brnm@ukr.net*

ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ (НА ПРИКЛАДІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Проблеми розвитку старопромислових регіонів давно належать до сфери наукових інтересів суспільної географії. Типовими ознаками таких територій є загальна деградація економіки, домінування виробничих фондів третього та четвертого технологічних укладів, висока частка зайнятих у тих секторах промисловості, що стагнують. Класичним прикладом старопромислових регіонів в Україні є Донецька область. Попри те, що до 2014 р. вона посідала провідні позиції в Україні за багатьма макроекономічними показниками, загальна траєкторія розвитку регіону була типовою для старопромислових районів. Ситуація різко погіршилася після початку бойових дій, що позначилося як на економіці, так і на ринку праці.

Ринок праці Донецької області завжди був відмінним від більшості регіонів України, причиною чого були особливості структури економіки, зокрема домінування у ній корпоративного сектора, підприємств важкої індустрії. Через це першість за зайнятістю населення утримував реальний сектор економіки, в якому у 2000 р. працювало 51,4 % економічно активного населення (табл. 1). Упродовж 2000-2013 років зайнятість в реальному секторі економіки скоротилася на 10,2 %. Такі зміни стали наслідком повільної, та все ж постіндустріальної трансформації економіки, хоча лідером за зайнятістю, як і раніше, залишалася промисловість.

Поглиблення кризових процесів в економіці після окупації частини Донецької області помітно вплинуло на окремі характеристики ринку праці регіону. Насамперед, це стосується рівня безробіття, який наразі становить

14,5 % і перевищує пересічне для країни значення в 1,6 раза. Найвищий рівень безробіття склався у промисловості (16,7 %), гуртовій і роздрібній торгівлі (12,3 %) та державному управлінні (9,4 %). Серед професійних груп високим рівнем безробіття виділяються «Робітники з обслуговування технологічного устаткування, складання устаткування та машин» (17,8 %), «Працівники сфери послуг і торгівлі» (16,6 %), «Кваліфіковані робітники з інструментом» (12,3 %). За освітнім рівнем в області переважають безробітні з вищою (55 %) освітою, за віковим складом – молодь віком до 35 років (майже 37 %).

Таблиця 1

**Зайнятість населення Донецької області
за видами економічної діяльності**

Види економічної діяльності	Частка зайнятих за видами економічної діяльності, %				
	2000	2010	2013	2015	2017
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	10,6	8,7	10,7	8,6	8,6
Промисловість	35,6	27,6	25,2	32,7	27,3
Будівництво	5,2	5,3	5,2	3,5	4,1
Реальний сектор економіки	51,4	41,6	41,1	44,8	40,0
Гуртова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів, мотоциклів	17,0	24,0	23,7	19,6	21,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	7,8	7,6	6,8	6,5	7,9
Інші види діяльності сектору послуг	23,8	24,8	30,5	26,1	28,9
Сектор послуг	48,6	56,4	58,9	55,2	60,0

Джерело: складено за даними головного управління статистики Донецької області та др. [с. 57-58]

Попри значні секторальні та територіальні зміни в економіці регіону, структура зайнятості населення упродовж 2014-2018 років, не зазнала радикальних змін. Основними сферами працевлаштування мешканців регіону залишаються промисловість (27,3 %), гуртова та роздрібна торгівля, ремонт транспортних засобів (21 %), транспорт і складське господарство (7,9 %), державне управління й оборона (7,1 %) та освіта (7 %). Майже незмінним залишається розподіл економічно активного населення між реальним сектором і сектором послуг – 40 та 60 % відповідно. Збереглася в Донецькій області й висока роль корпоративного сектора. За часткою зайнятих на великих підприємствах (35,3 %) Донецька область посідає друге місце в Україні, тоді як на малих (16,4 %) – останнє.

Об'єктивним індикатором гостроти ринку праці є співвідношення між кількістю зареєстрованих безробітних і кількістю вакансій. Аналіз

зазначених показників свідчить про те, що ситуація на ринку праці в Донецькій області поступово покращується. Навантаження на одне вільне робоче місце хоч і має значні річні коливання, загалом має сталу тенденцію до зменшення. За січень-лютий 2019 р. навантаження на одну вакансію становило 7 осіб. За аналогічний період 2017 р. цей показник склав 12 осіб. Секторальні відмінності у показнику навантаження на одну вакансію на кінець 2018 р. були досить значні – від майже 46 осіб в у сільському господарстві до орієнтовно 5 осіб у торгівлі.

Щороку в регіоні відкривається значна кількість вакансій. Так, у 2018 р. їх було майже 40,5 тис. одиниць. Найбільше вакансій пропонується у промисловості, торгівлі, освіті та сільському господарстві. Однак через низьку заробітну плату (майже відповідає розміру грошової допомоги з безробіття), в області спостерігається низька мотивація до офіційного працевлаштування. Відтак типовим явищем є паралельне існування вакансій і безробітних відповідної кваліфікації.

Через значні масштаби трудової міграції та неофіційну зайнятість в регіоні відчувається дефіцит кваліфікованих робітничих кадрів. І це за умови, що рівень офіційного безробіття є одним із найвищих в країні.

Отже, ситуація на ринку праці Донецької області є досить динамічною й різновекторною, хоча рівень її гостроти поступово послаблюється. Ринок праці регіону трансформується, однак дуже повільно і наразі важко визначити його головні тренди. Суттєвим гальмом позитивних змін на ринку праці Донецької області є консервативні установки, норми і системи цінностей населення цього регіону, а також повільні зміни в структурі економіки.

Література:

1. Яковлева Ю. Соціальний розвиток Донецької області: суспільно-географічний аспект: монографія / під наук. ред. Л.М. Немець. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. 416 с.

О.А. Бездухов

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
s.bezdukhov@ukr.net*

ЗАСТОСУВАННЯ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗПОДІЛЕННЯ ТВЕРДИХ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

На початку ХХ століття проблема поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ) є актуальною для всіх регіонів України. Потребує вирішення ця проблема і в Чернігівській області.

Кількість накопичених відходів в межах області характеризуються нерівномірним територіальним розподілом. Для формування загального уявлення про існуючий стан навколишнього середовища необхідно провести систематизацію, узагальнення та обробку статистичної інформації, що

стосується динаміки накопичення відходів, а також формування системного подання просторової картини, яка структурно буде відображати території з найбільш складною ситуацією у сфері накопичення відходів [3]

За 2017 р. в Чернігівській області було утворено 732,7 тис. т ТПВ, тобто на кожного жителя області припало майже 718 кг. Внаслідок відсутності в області сміттєпереробних заводів, основна маса цих відходів вивозиться на звалища і полігони. Площа звалищ і обсяг відходів, накопичених на них, постійно зростають. Так, якщо на кінець 2012 р. площа звалищ в Чернігівській області складала 469 га, а обсяг ТПВ, накопичених на них, – 9,7 млн. т, то на початок 2018 р. звалища займали 571 га, а обсяг відходів на них перевищив 11,2 млн. т, тобто за останні 6 років площа звалищ збільшилась на 22 %, обсяг накопичених відходів – на 11 %. [1] За даними Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Чернігівській області, на початок 2018 р. найбільшу площу сміттєзвалища займають у Городнянському районі – 68,12 га, що складає 12 % від загальної площі сміттєзвалищ, найменшу – у Варвинському (3,57 га) (Табл. 1).

Таблиця 1

Поводження з відходами по районах Чернігівської області у 2017 році

Територіально-адміністративні одиниці Чернігівської області	Кластер	Площа, зайнята полігонами та звалищами, га	Утворення відходів, т	Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти, т	Спалено, т	Утилізовано, т	Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, т	
Чернігівська обл.		571,4592	732660,3	289106,5	11744,6	130622,0	11234336,6	
Городнянський	1	68,12	112417,7	–	22,0	22643,0	325549,8	
Ічнянський		45,74	24289,4	1088,1	–	27955,2	11830,7	
Ніжинський		43,51	31156,0	23562,3	5020,7	3079,1	732384,2	
Прилуцький		33,57	235531,3	21411,2	–	7554,7	128228,4	
Чернігівський		33,9	153667,2	201536,4	1081,4	28244,4	9242213,5	
Варвинський	2	3,57	3038,3	40,4	–	239,4	523,7	
Куликівський		5,2	15306,2	11865,1	4,4	4686,4	21990,2	
Менський		13,61	21462,1	4567,7	–	7180,1	84735,7	
Носівський		11,52	3447,0	5131,9	–	–	25234,8	
Сновський		20,1	31088,5	1216,0	453,4	–	15283,0	
Срібнянський		3,48	1298,4	448,5	–	1,6	797,1	
Талалаївський		10,1	130,6	155,0	–	–	53289,2	
Козелецький		3	18,0	5399,8	802,3	982,3	0,2	3333,1
Н.-Сіверський			16,28	3991,5	835,0	1760,0	40,7	28346,0
Ріпкинський			41,2	16762,5	369,8	610,3	11062,8	6127,6
Семенівський	15,2		38672,0	1339,4	1750,0	11271,4	61186,4	
Сосницький	17,8		9181,6	1084,5	–	6663,0	52536,7	
Бахмацький	4	22,62	3979,7	5297,5	1,0	–	123923,8	
Бобровицький		33,2	1140,0	1218,6	–	–	139805,6	
Борзнянський		45,25	6498,9	1000,0	–	–	128313,5	
Коропський		24,345	614,7	633,6	–	–	1719,3	
Корюківський		30,0	13586,9	5503,2	59,1	–	46984,3	

Такий ріст спостерігається не в останню чергу через невідповідність темпів утворення і утилізації відходів. Так за 2017 р. було утворено 732,7, а утилізовано лише 130,6 тис т, що складає лише 18 %. Найбільше відходів було утворено у Прилуцькому районі – 235531,3 т, що складає приблизно 32 % від їх загальної кількості, найменше – у Талалаївському (130,6 т). Найбільше відходів було утилізовано у Чернігівському районі – 28244,4 т, що складає приблизно 22 % від загальної кількості, у Бахмацькому, Бобровицькому, Борзнянському, Коропському, Корюківському, Носівському, Сновському і Талалаївському районах не утилізовано жодної тони. (Табл. 1).

Одночасно зросла і кількість полігонів та сміттєзвалищ з 315 в 2012 р до 498 в 2017 р., тобто на 58 %. Станом на 01.01.2018 р. в обласний реєстр місць видалення відходів внесено 9 полігонів та 489 сміттєзвалищ [2].

При реалізації комплексного районування Чернігівської області за рівнем техногенного навантаження, зумовленого впливом відходів на стан довкілля, доцільно застосовувати метод кластерного аналізу, що дозволяє диференціювати об'єкти за певною кількістю ознак.

Для виявлення регіональних особливостей сучасного стану накопичення ТПВ в межах території Чернігівської області проведено ієрархічний кластерний аналіз. У результаті проведеного аналізу виділено чотири кластери особливостей сучасного стану накопичення ТПВ. До одного кластера увійшли адміністративні райони області, які мають подібну специфіку техногенного навантаження, зумовленого впливом відходів на стан довкілля і водночас, відмінні параметри того ж навантаження на території районів інших кластерів.

Аналізуючи отримані результати, слід зазначити, що максимальний рівень техногенного навантаження, зумовлений впливом ТПВ, взагалі припадає на території п'яти районів Чернігівської області (Городнянський, Ічнянський, Ніжинський, Прилуцький, Чернігівський райони), що, вочевидь, є наслідком історично сформованого розташування виробничих потужностей. Всі ці райони віднесені до *першого кластеру*. Для районів цього кластеру характерні найбільші площі зайняті полігонами та звалищами ТПВ, найбільша кількість утворених відходів і як наслідок – найбільший загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації. Щоправда ці райони мають і найвищий рівень утилізації та знешкодження ТПВ.

Другий і третій кластери характеризуються середніми значеннями параметрів техногенного навантаження, зумовленого впливом відходів на стан довкілля. До *другого кластеру* віднесено сім районів (Варвинський, Куликівський, Менський, Носівський, Сновський, Срібнянський, Талалаївський райони). До *третього кластеру* віднесено п'ять районів (Козелецький, Новгород-Сіверський, Ріпкинський, Семенівський, Сосницький райони).

До *четвертого кластеру* віднесено п'ять районів (Бахмацький, Бобровицький, Борзнянський, Коропський, Корюківський райони). Райони цього кластеру мають найменші значеннями параметрів техногенного навантаження, зумовленого впливом відходів на стан довкілля, а утилізація ТПВ тут не здійснюється взагалі.

Результати районування підкреслюють нерівномірність розподілення техногенного навантаження, що зумовлено впливом ТПВ в межах Чернігівської області та відрізняються від ранжування території за окремими показниками. Сумісне використання сукупності показників надає можливості проведення комплексного картування територій та формування загального уявлення щодо розподілу даної складової техногенного впливу на стан довкілля. Важливою перевагою наведеного підходу до районування є врахування не лише кількостей накопичених у областях відходів, але і спроможності регіонів до зменшення їх об'ємів шляхом знешкодження і утилізації. Результати даного дослідження доцільно взяти до уваги при укладанні обласних «Програми поводження з твердими побутовими відходами» та «Програми охорони навколишнього природного середовища» на наступні роки.

Література:

1. Бездухов О. А. Тверді побутові відходи: динаміка накопичення та сучасний стан (на прикладі Чернігівської області) // Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції [Електронний ресурс] / СумДПУ імені А.С.Макаренка, Сумський відділ УГТ; Елект. текст. дані. Суми. 2018. – С. 10-12.
2. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2017 рік. – Чернігів, 2018. – 246 с.
3. Управління та поводження з відходами: Підручник / За ред. проф. Т.А. Сафранова, проф. М.О. Клименка. – Одеса: ОДЕУ, 2012 – 271 с.

В.В. Безуглий

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.

Vetalbezugly@ukr.net

З.В. Бойко

Університет митної справи і фінансів

СУЧАСНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АГЛОМЕРАЦІЯХ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

Індустріалізація, освоєння родовищ корисних копалин, створення великих наукових центрів, важкі умови життя на селі зумовили інтенсивні процеси урбанізації, тобто розвиток міст і збільшення міського населення в Дніпропетровській області.

Дніпропетровська система розселення включає чотири промислові агломерації: Дніпровсько-Кам'янську, Криворізьку, Нікопольську і Павлоградську. Висока концентрація промисловості створила умови для розвитку *Дніпровсько-Кам'янської агломерації* як багатопрофільного, поліфункціонального центру в Дніпропетровській області. Вона є поліцентричною, сформованою навколо кількох центрів і має сумарну чисельність населення більше 1,4 млн осіб. Центром *Криворізької агломерації* є велике місто Кривий Ріг. Вона є центром розвиненої

промислової і сільськогосподарської спеціалізації, в якій мешкають близько 850 тис. осіб. *Нікопольська агломерація* із центром у місті Нікополь сформувалася на основі одного з найбільших у світі басейнів з видобутку марганцевих руд (Нікопольського марганцеворудного басейну). В межах цієї агломерації проживає близько 250 тис. осіб. *Павлоградська агломерація* із центром у Павлограді є моноцентричною, чисельність її населення оцінюється в 299,94 тис. осіб.

У міських агломераціях проживає більше 83,5 % населення області, що свідчить про високий рівень урбанізованості території. Середня густина населення – 104,5 осіб/км², серед районів області найбільшу густоту населення мають Дніпропетровський (59,1 особа/км²), Верхньодніпровський (42,2 особи/км²), Апостолівський (41,8 осіб/км²), Новомосковський (37,5 осіб/км²) райони. Найменша густина населення відмічається у Юр'ївському (15,5 осіб/км²), Софіївському (17,2 особи/км²) і Павлоградському (19,9 осіб/км²) районах області.

Динаміка населення міських агломерацій Дніпропетровського регіону за останні 20 років свідчить про його поступове скорочення. Так, якщо в 1997 р. чисельність наявного населення становила 3888,8 тис. осіб, то в 2017 р. – вже 3227,5 тис. осіб. Тобто чисельність населення скоротилася у 1,17 рази (або зменшилася на 552,3 тис. осіб).

Найменші показники народжуваності в агломераціях Дніпропетровщини припадали на 1999–2001 рр., коли кількість народжених дітей коливалася в межах 26,1–25,7 тис. У 2017 р. в області народилося 36 134 дитини. Обсяг природного скорочення збільшився на 7,3 %. Найбільший коефіцієнт народжуваності у 2017 р. відмічався у Юр'ївському (12,9 ‰), Криничанському (12,8 ‰), Новомосковському (12,7 ‰), Синельниківському та Широківському (12,6 ‰) районах, найменший – у Павлоградському та Покровському (9,6 ‰) районах [1].

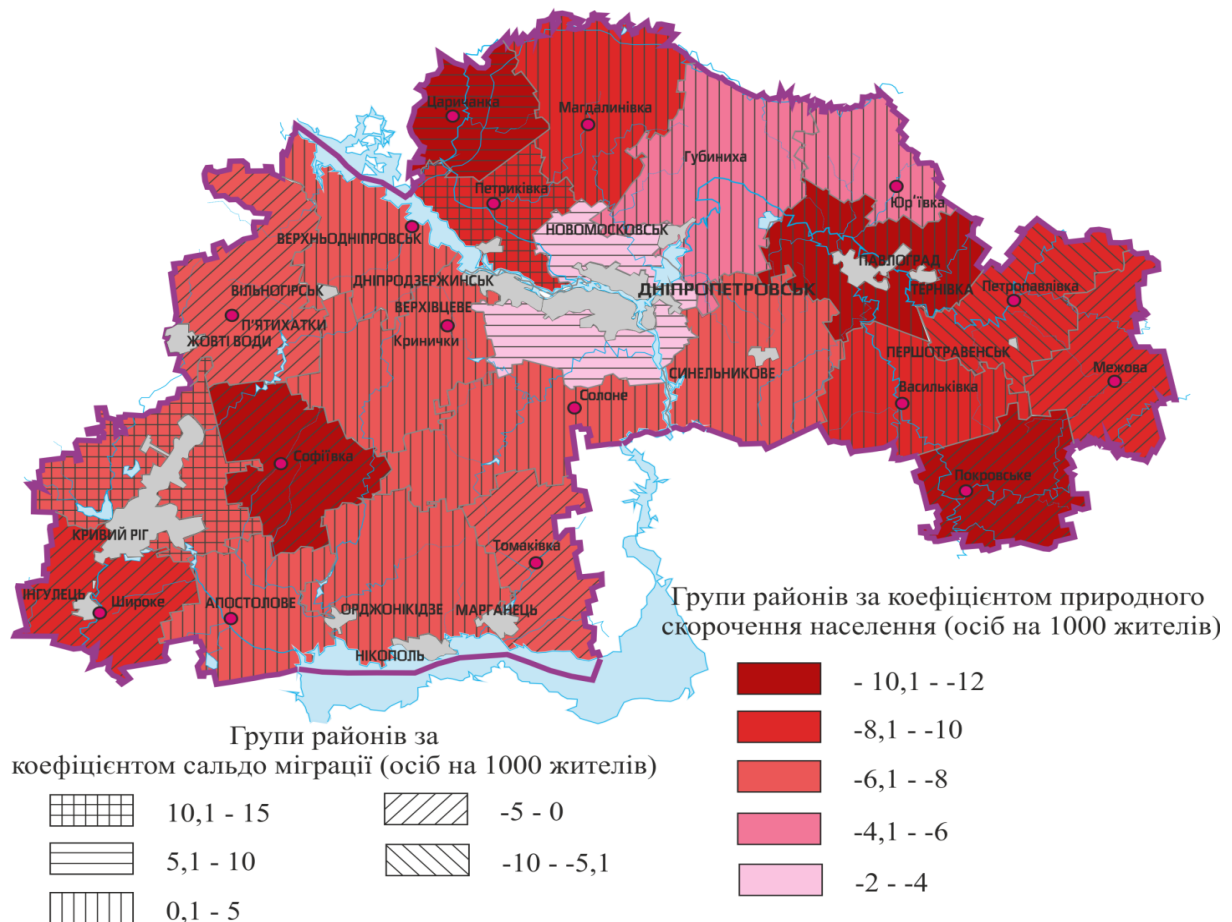
На динаміку кількості народжених впливають як інтенсивність дітонороджування, так і структурні зміни у статеві-віковому складі населення. Так, за статистичним аналізом, частка жінок у віці 25–29 років у загальній чисельності становила у 2017 р. 7,5 % проти 6,7 % у 2001 р. Слід зазначити, що на жінок вищевказаного віку припадає майже третина від загальної кількості народжених.

Останнім часом спостерігаються зміни у співвідношенні дітей за порядком їх народження: зменшується питома вага першонароджених дітей та збільшується другонароджених. Так, якщо у 2001 р. частка перших дітей у загальній кількості народжених становила 64,3 %, то у 2017 р. – лише 52,7 %, других – відповідно 27,9 % і 35,5 %. Така ситуація пов'язана, в першу чергу, зі зміною законодавства в державі, із введенням в дію відповідних законодавчих актів сприяння підвищення народжуваності тощо.

Кількість трудових ресурсів залежить також і від показників смертності населення, особливо в працездатному віці [2]. Аналізуючи показники смертності населення Дніпропетровської області слід зазначити, що найбільша кількість померлих за останні двадцять років спостерігалася в 1997 р. (61,3 тис. осіб) та 2017 р. (61,2 тис. осіб). В останні роки кількість померлих зменшується і становить 54,9 тис. осіб та 54,5 тис. осіб відповідно,

що певною мірою пов'язане з покращенням соціально-економічної ситуації в регіоні, змінами в державній демографічній політиці. Найменший коефіцієнт смертності населення спостерігається у Дніпропетровському (14,2 ‰) та Новомосковському (16,9 ‰) районах. Лідерами за коефіцієнтом смертності населення є Софіївський (22,5 ‰), Широківський (20,9 ‰), Царичанський (20,5 ‰), Петриківський (20,4 ‰), Магдалинівський (20,3 ‰) та Петропавлівський (20,0 ‰) райони (рис. 1).

Рис. 1. Демографічна ситуація (природний та механічний рух населення) у Дніпропетровській області у 2017 р. (за [1])

Стан шлюбних відносин і сімейна структура населення також є одним із чинників, які впливають на рівень народжуваності населення та мобільність населення працездатного віку, здатність змінювати місце проживання у пошуках нової роботи тощо. Кількість зареєстрованих шлюбів зменшилася на 3,8 %, що призводить до збільшення частки позашлюбних народжень.

Незважаючи на деяке зменшення смертності, все ж таки кількість померлих перевищує чисельність народжених у 1,5 рази. Аналіз причин смертності показує невиправдано високу кількість померлих від нещасних випадків та від тих захворювань, які світова медицина вже давно та успішно лікує. У 2017 р. на кожні 100 осіб, 67 осіб померли від хвороб системи кровообігу, 12 – від новоутворень, 6 – від зовнішніх причин смерті. Майже чверть усіх померлих (22,1 %) – особи працездатного віку.

Аналізуючи статеву-вікову структуру населення, зазначимо, що в ній переважають жінки (на 290,4 тис. осіб у 2017 р.). Однак у статеву-віковій структурі в усіх групах до 29 років переважають чоловіки на 5,4 %, таке співвідношення є біологічною закономірністю, так як завжди хлопчиків народжується більше, ніж дівчаток.

Аналізуючи вікову структуру населення Дніпропетровської області, зазначимо, що найбільшого скорочення зазнала частка населення у віці молодшого за працездатний, що в подальшому негативно відіб'ється на формуванні трудових ресурсів регіону та зменшення контингенту молоді працездатного віку. Така ситуація відтворення ТР потребує компенсації кількісного скорочення забезпеченням росту якісних характеристик населення працездатного віку.

У віковій структурі населення майже 14,6 % посідають діти, 25,2 % – особи похилого віку і 60,7 % – працездатне населення віком від 15 до 70 років. Найбільша частка населення працездатного віку припадає на осіб 25–29 років, яка становить 8,2 %, по 7,8 % припадає на населення 20–24 років та 50–54 років. Найменша частка населення працездатного віку припадає на вікову групу 65–69 років і становить 3,8 %.

Середній вік населення області становить 40,7 років (чоловіків – 37,8 роки, жінок – 43,2 роки). За розрахунком, середня очікувана тривалість життя населення при народженні у Дніпропетровській області становила 69,16 роки (для чоловіків – 63,82, жінок – 74,37 роки).

Таким чином природне відтворення населення забезпечує безперервну зміну поколінь, створюючи кількісні межі трудових ресурсів міських агломерацій Дніпропетровського регіону.

Література:

1. Статистичний щорічник Дніпропетровської області” за 2017 рік [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: <http://dnprstat.gov.ua/news/zbirnik12013.htm>
2. Дніпропетровський обласний центр зайнятості [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: <https://www.dcz.gov.ua/dnp/>

*Н.В. Белоусова,
М.П. Стецюк,
Т.А. Левковська,
А.С. Лугова*

Національний авіаційний університет

ПРОБЛЕМИ НЕЗАКОННОЇ ЗАБУДОВИ МІСТ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ МІСТА КИЄВА ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

На сьогодні проблема самовільного будівництва в сфері нерухомості є найбільш гострою та не вирішеною. Виникнення самовільних споруд викликане, по-перше, низьким рівнем правової відповідальності забудовника за не правомірні дії з об'єктом нерухомості (землею) на певній території. По-

друге, високий рівень самовільно побудованих, реконструйованих, перепланованих об'єктів нерухомості характеризуються складним механізмом отримання дозвільної і проектної документації у організаціях, які дотичні до дозвільних документів на будівництво.

Такі особливості у відносинах між дозвільними державними організаціями та забудовником створюють певні правові колізії у плануванні містобудування за рахунок незаконно побудованого житлового фонду та впливають на загальний екологічний стан зелених і рекреаційних зон забудованих територій.

Для висвітлення проблематики з незаконної забудови міст ми взяли місто Київ, з його різноманітною містобудівною структурою та значними показниками незаконної міської забудови, а для практичної деталізації проблеми зупинимось на особливостях будівництва житлового комплексу «Grand Park».

На початку 2018 року в Києві налічувалося 67 незаконних будівництв (влітку 2018 року – 71 забудова). На початок 2019 року точні дані по кількості об'єктів незаконної забудови у місті Києві – відсутні.

У Департаменті містобудування та архітектури Києва, статус незаконних надають тим будівництвам, якщо будівельна документація проектів не відповідає вимогам чинного українського законодавства, але забудовники ведуть будівельні роботи попри це.

Порівняльна характеристика кількісно-якісних показників незаконної забудови міста Києва за адміністративно-територіальним поділом (районами) показала, що рівень будівництва незаконних будівель у різних районах столиці відрізняється: максимальні показники проблемних об'єктів має Дніпровський та Шевченківський райони; середні показники – Подільський, Голосіївський і Дарницький райони; нижче середнього – деснянський, Солом'янський, Святошинський і Печерський райони; найнижчі показники має Оболонський район.

Цікавим фактом є те, що найбільш популярними для незаконної забудови виявились території центральних районів Києва, які мають історико-культурну цінність і певна частина будинкового фонду належить до реєстру пам'яток історії, архітектури та містобудування.

Для практичної деталізації проблеми незаконної забудови розглянемо житловий комплекс «Grand Park», що знаходиться в Шевченківському районі, на вулиці Олени Теліги, 25.

Недобудована будівля становить значну небезпеку для місцевих жителів. Громада вимагала знести цю будівлю, розчистити майданчик і облаштувати там місце для відпочинку або об'єкт соціальної інфраструктури.

На даний момент територія ЖК «Grand Park» перетворилась на велике звалище з видом на Дорогожицький парк. Недобудована будівля вже неодноразово горіла. Будівництво визнано незаконним. Забудовник не зареєстрував карту порушення благоустрою для відновлення території після будівництва. 31.07.2015 районне управління поліції початок досудове розслідування за фактом незаконного будівництва. На даний час ведуться роботи для покращення будівельних норм на території забудови.

У вирішенні проблеми незаконного будівництва у м. Києві є прийняття генерального плану розвитку міста Києва, що дозволить мешканцям міста чітко знати, яким чином розвиватиметься його район та Київ загалом, а також, що планують ще збудувати. Затвердження цього плану відбуватиметься відкрито та із залученням громадськості. Саме таким рішенням ми зможемо розв'язати багато конфліктів, які, на жаль, ще існують.

Література:

1. Закон України. Стаття 376. «Самочинне будівництво» ЦКУ // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/435-15>
2. Закон України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/208/94-%D0%B2%D1%80>
3. Інформаційно-аналітична система «Майно» // URL: <https://gis.kievcity.gov.ua>
4. Містобудівний кадастр Києва // URL: <https://mkk.kga.gov.ua/>
5. Новаковська І.О. Управління міським землекористуванням: [монографія] / І.О. Новаковська. – К.: Аграр. наука, 2016. – 304 с.

М.Д. Бикова

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
mariya_bykovad@ukr.net*

В.Г. Щабельська

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
schabelska_v@ukr.net*

ВИРОБНИЧІ ТЕРИТОРІЇ КИЄВА: НАПРЯМИ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ В ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Київ у сучасних умовах соціально-економічного розвитку характеризується структурними трансформаціями просторової організації господарства, які супроводжуються процесами деіндустріалізації, терціаризації, джентрифікації тощо. Аналіз напрямів трансформації виробничих територій Києва свідчить, що більшість з них передбачає лише часткове збереження їх попереднього виробничого призначення, а на місцях знесених або реконструйованих виробничих будівель, відчужених земельних ділянок виробничого призначення планується або вже розпочато будівництво об'єктів житлової нерухомості, торговельних і бізнес-центрів, багатоповерхових гаражів, підземних паркінгів тощо. Це сприяє легалізації незаконних землевідведень і забудови та не створює передумов для реіндустріалізації, яка може відбуватися завдяки розвитку високотехнологічних виробництв, технопарків, бізнес-інкубаторів на територіях, що зазнали занепаду внаслідок деіндустріалізації. На відміну від економічно високорозвинених держав у Києві не розроблені механізми трансформації промислових зон і районів з урахуванням необхідності резервування ділянок виробничих територій під реалізацію проектів високотехнологічних виробництв і створення спеціальних зон пріоритетного розвитку промисловості та науки, які практично могли б стати полюсами економічного

зростання міста. Нині більше половини промислових підприємств Києва мають застарілі і зношені виробничі фонди, продукція неконкурентоспроможна, приміщення здаються в оренду, а значні території зайняті промисловими відходами становлять екологічну небезпеку.

Враховуючи досвід економічно високорозвинених держав щодо трансформації просторової організації господарства великих міст та особливості цих процесів у Києві, запропоновано комплекс першочергових заходів спрямованих на оптимізацію постіндустріальних зрушень його господарства. Вони можуть бути використані при підготовці та коригуванні документів територіального планування, правил забудови і соціально-економічного прогнозування.

По-перше, це інтеграція виробництва і науково-дослідних установ з метою реалізації проектів розвитку нових високотехнологічних галузей та модернізація діючих підприємств. Збалансований та комплексний розвиток виробничих територій потребує здійснення політики створення нових високотехнологічних виробничих ланцюгів на базі інноваційних технологічних платформ та кластерних утворень, технологічних та інноваційних парків, бізнес-інкубаторів, що вироблятимуть продукцію як на місцевий, так і світовий ринок, розширення залучення інвестицій, удосконалення законодавчої бази [1].

У Києві є декілька досить вдалих прикладів формування кластерів у фармацевтичній, легкій, харчовій промисловості та військово-промислому комплексі. В місті активно функціонує інноваційний парк «UNIT.City», а наявний інтелектуальний потенціал за умови залучення не лише державних коштів, а й приватних інвесторів дозволить реалізувати проект інноваційного парку «BIONIC Hill».

Зростання конкурентоспроможності Києва серед великих європейських міст на початковому етапі постіндустріальних перетворень, передусім є можливим завдяки створенню технопарків, які забезпечують проведення досліджень, впровадження науково-технічних розробок у виробництво, випуск інноваційної продукції та її збут. Технопарки, які нині функціонують у місті, за рівнем продуктивності поступаються іноземним, не мають достатнього фінансування та інфраструктурного забезпечення, їхній розвиток стримується відсутністю досконалої законодавчої бази. До того ж Україна досі не є членом Європейської мережі бізнес-інноваційних центрів і Міжнародної асоціації наукових і технологічних парків, що обмежує її співпрацю з технопарками інших держав. Перспективним напрямом для розвитку нових технологій та інновацій є бізнес-інкубатори, перший з яких – «GrowthUP» – створено в Києві 2008 р., а впродовж 2011–2016 рр. – «Polyteco», «EastLabs», «FounderInstitute», «iHUB», «FasterCapital» та «Бізнес-ІнКУБатор». Очевидно, що в реалізації цих проектів пріоритетними повинні бути інтереси держави, столиці та українських інвесторів. Нині ж переважна більшість бізнес-інкубаторів функціонує в Києві за рахунок коштів виділених міжнародними організаціями.

Розвиток принципово нових форм інтеграції науки, техніки та виробництва, створення комплексів інноваційних та наукоємних підприємств, перепрофілювання та модернізація промислових об'єктів,

підвищення щільності забудови, перехід до багатоповерхових модулів, сприятиме більш раціональному використанню виробничих територій. Це позначиться на планувальній структурі промислових зон та районів, котра набуде більш чітких ознак, утративши хаотичність забудови [2]. Реалізація проектів створення спеціалізованих зон і районів розвитку пріоритетних високотехнологічних галузей промисловості у виробничих зонах та створення інноваційної моделі економіки в умовах постіндустріальних перетворень зможе забезпечити ефективне функціонування її реального сектору.

По-друге, це розвиток мережі багатofункціональних бізнес-центрів, в яких розміщувалися б конгрес-холи, виставкові зали, готелі, житлові апартаменти, об'єкти торгівлі, підземні паркінги, рекреаційні зони. Зазначене потребує розробки індивідуальних проектів бізнес-центрів з певною спеціалізацією та відповідним обґрунтуванням вибору території для будівництва. Як найсприятливіші для створення бізнес-центрів виокремлено території вздовж головних транспортних магістралей у серединній та периферійній зоні Києва.

По-третє, доцільно і надалі продовжити будівництво житлових комплексів з об'єктами соціальної інфраструктури, зонами рекреації та відкритими публічними просторами у межах окремих виробничих територій, звільнених від промислової забудови. При цьому неминучим є зростання кількості населення, дефіцит об'єктів соціальної інфраструктури та рекреаційних територій, погіршення транспортної ситуації. З метою комплексного використання виробничих територій актуальною залишається розробка довгострокових проектів їх територіального планування з обґрунтуванням доцільності будівництва в їх межах окремих житлових будинків або значних за площею кварталів переважно у серединній та периферійній зонах міста.

По-четверте, це реконструкція виробничих будівель з архітектурною та історичною цінністю з метою зміни їх функціонального призначення для формування об'єктів так званої креативної економіки (концертні зали, музеї, творчі майстерні). Для цього найбільш придатні виробничі території в центрі і серединній зоні столиці.

Вирішення проблем соціально-економічного характеру та просторового розвитку міста, які повинні були б забезпечити комплексний підхід до виробничої, житлової, інфраструктурної забудови, створення зручної комунікаційної системи, формування публічних просторів, збереження рекреаційних зон, є реальним за наявності планів соціально-економічного розвитку і детально розробленої та узгодженої планувальної документації. Реалізація цих напрямів вимагає проведення спеціальних досліджень і публічної експертизи проектів реорганізації з метою встановлення їх відповідності завданням стратегічного і просторового розвитку Києва.

Література:

1. Афанасьев К. С. Реиндустриализация в современном городе: варианты и модели. Царскосельские чтения: 2015: материалы междунар. науч. конф. 2015. Т. 2. С. 236–239. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/reindustrializatsiya-v-sovremennom-gorode-varianty-i-modeli> (дата звернення: 20.04.2017).

2. Вахитов Т.Р. Проблема реабилитации промышленных предприятий в структуре г. Екатеринбурга. Архитектон: известия вузов. 2005. № 10. С. 18–25. URL: http://archvuz.ru/2005_2/21 (дата звернення: 18.12.2016).

Л.М. Богадьорова
Херсонський державний університет,
Lbohadorova09@gmail.com

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА НА РОЗВИТОК ОГН

В сучасному світовому господарстві існує багато видів форм господарювання у сільському господарстві. Кожна з форм господарювання має свої особливості, які їх характеризують [3]. Дослідження структурних змін та реформування аграрного виробництва держави охоплюють широкий спектр питань пов'язаних з оцінкою передумов та пошуком пріоритетів подальшого ефективного розвитку. Запровадження нових ринкових механізмів в аграрному секторі призводить до різних структурних змін сільського господарства із зміною форми власності і всіма вихідними з цього положеннями.

Господарства населення, є складовою частиною багатокладного аграрного виробництва продуктів харчування та сировини рослинного і тваринного походження [4].

Господарства населення – це особлива, заснована на приватній формі власності форма господарювання селян, що передбачає виробництво, перероблення, споживання сільськогосподарської продукції та реалізацію її надлишків.

Під час реформування аграрної сфери, яке спричинило різким скороченням обсягів виробництва в суспільних агроформуваннях та зниження доходів селян, створилися сприятливі передумови для розвитку особистих господарств населення. Встановлено, що ці господарства виконують такі функції: [1].

➤ економічні (споживча, товарна, компенсація нестачі продуктів харчування, як неефективно виробляти у великих підприємствах; виробництво продукції, що потребує великих витрат ручної праці; розвиток нових видів і напрямів підприємницької діяльності; отримання продукції більш високої якості, продуктивності та урожайності порівняно з великим виробництвом);

➤ соціальні (вирішення проблем самозайнятості; забезпечення соціального захисту; зниження рівня безробіття в регіоні; покращення добробуту населення; альтернатива суспільному попиту в інших сферах діяльності; можливість вільно вибирати форми та методи роботи, режим праці);

➤ ресурсно-екологічні (використання виробничих та побутових відходів, які не можуть бути використані у великому виробництві; використання ресурсів, не зайнятих у суспільному виробництві; створення більшої

стійкості до природно-екологічних умов регіону за рахунок малих розмірів виробництва);

➤ рекреаційно-виробничі (надання туристичних послуг; розвиток зеленого та аграрного туризму)

➤ виховні (формування таких якостей особистості як ініціативність, підприємливість, самостійність, набуття навичок економного ведення господарства; бережливе ставлення до навколишнього середовища створення прямої залежності між результатами праці та її кількістю та якістю)

Важливим у підвищенні конкурентоспроможності аграрної сфери є вдосконалення структури, спеціалізації та територіальної організації сільськогосподарського виробництва. Традиційну регіональну спеціалізацію не можна вважати завершеною. Розміщення сільськогосподарського виробництва має узгоджуватись, насамперед із конкурентними перевагами територіальної структури, а також з кон'юнктурою аграрного ринку.

Під впливом трансформації відносин власності відбуваються зміни в територіальній організації виробництва, тобто зміни співвідношення між основними видами сільськогосподарської продукції, яка виробляється в регіоні, що спричиняє "розмивання" спеціалізації аграрного виробництва. З відродженням та набуттям нових рис такої форми господарювання як "особисті господарства населення" ці та інші зміни (якими супроводжується зміна форм власності) загострюються, що потребує всебічного вивчення, як з економічної точки зору, так і з суспільно-географічної [2].

В результаті реформування аграрної сфери економіки відбулися значні зміни не тільки у соціально-економічних умовах функціонування та розвитку ОГН, але і у їх територіальній організації та спеціалізації, що потребує подальших досліджень.

Особисті господарства населення є тією ланкою аграрного сектору, що виявила багато позитивних рис і практично всюди є прибутковою. Створення дрібних сільськогосподарських підприємств не може вважатися стратегічним напрямом формування в Україні ефективної організаційної структури сільського господарства ринкового типу, але разом з тим не можливо не відмітити позитивні сторони функціонування особистих господарств населення. Це виробництво сільськогосподарської продукції, яке потребує великої кількості ручної праці, зайнятість сільського населення, підвищення доходів сімей, забезпечення продуктами харчування сім'ї, трудове виховання підростаючого покоління, сфера відпочинку, зокрема, додаткова зайнятість у сфері туризму.

Отже для удосконалення функціонування і територіальної організації ОГН необхідно, в першу чергу, вирішити проблеми щодо збуту продукції, "усунення" посередників, розвитку кооперації та втілення екологічних імперативів господарської діяльності.

Література:

1. Роль господарств населення в соціально-економічному розвитку сільської місцевості / Л.М. Богадьорова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. – Херсон, 2017. – Випуск № 7. – С. 22-26.
2. Гуменюк І.Л. Проблеми та перспективи збуту аграрної продукції в особистих селянських господарствах [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://global->

- national.in.ua/vipusk-1-2014/140-gumenyuk-i-l-problemi-ta-perspektivi-zbutu-agrarnoji-produktsiji-v-osobistikhselyanskikh-gospodarstvakh
3. Заячук М.Д. Геопросторова організація фермерського укладу України: монографія / М.Д. Заячук. – Чернівці: Букрек, 2015. – 520 с.
  4. Мохненко А.С. Методологічні основи функціонування малих господарських формувань у сільському господарстві / А.С. Мохненко //Таврійський науковий вісник: збірник наукових праць. – Херсон: Херсонський державний аграрний університет. – 2008. – № 56. – С. 208-217.

В.С. Богадьорова
Херсонський державний університет,
viktoria2016ab@gmail.com

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ РІЗНИМИ ФОРМАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Сучасний період розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні відзначається великим зростанням ролі системоутворюючих галузей агропромислового комплексу, які багато в чому визначають стан та ефективність сільського господарства. Виробництво рослинницької галузі зерна, овочів та технічних культур має першорядне значення у формуванні продовольчих ресурсів, від яких залежить забезпеченість населення основними вітчизняними продуктами харчування, у тому числі продуктами галузі тваринництва.

В Україні, з часів становлення її незалежності, відбулися значні зміни в аграрній сфері внаслідок суттєвого перерозподілу виробництва валової сільськогосподарської продукції. Зміни, що сталися у діяльності основних груп товаровиробників: на сільськогосподарських підприємствах, фермерських господарствах та особистих господарствах населення. За останні роки дослідження, основні обсяги виробництва змістились у приватний сектор.

Функціонування особистих селянських господарств послабило негативні наслідки економічної кризи розпаду колективних господарств, стало основним джерелом поповнення бюджету сім'ї селянина й забезпечення продуктами харчування як міського, так і сільського населення. Аналіз тенденцій останніх років свідчить, що більша частка в структурі виробництва валової продукції сільського господарства припадала на особисті господарства населення та фермерські господарства і становить більше 54 %. Така тенденція розвивалась до 2010 р., однак з 2013 р. у структурі валової продукції сільського господарства перевагу отримали сільськогосподарські підприємства [2].

На сучасному етапі розвитку сільського господарства необхідно звернути увагу на розвиток фермерських господарств, оскільки тут є низка проблем: відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства (нові технології та технічне забезпечення є

недоступним для більшості фермерів через їх високу вартість); відсутність стартового капіталу, на основі якого можна було б побудувати ефективне виробництво. Цю проблему можна усунути шляхом надання фермерам пільгових кредитів зі зниженими відсотковими ставками. Разом із цим необхідно забезпечити гарантії збуту виготовленої сільськогосподарської продукції за вигідними цінами, створити умови, за яких фермерські господарства матимуть можливість змінювати свою технічну базу на більш сучасну [1].

Малі фермерські господарства є невід'ємною частиною вітчизняного агропромислового комплексу України і займають важливе місце в забезпеченні продовольчої безпеки. Значна частка сільськогосподарської продукції в Україні виробляється дрібними господарствами. У структурі вітчизняного сільського господарства вони виробляють 52,2 % валової продукції сільського господарства. Переважна частина доходів малих фермерських господарств (93 %) забезпечується продажем продукції рослинництва.

Аналізуючи статистичні дані, щодо розвитку сільськогосподарського виробництва зазначаємо, що сільськогосподарськими підприємствами вироблено більше 54,0 % валової продукції сільського господарства, у тому числі 58,6 % продукції рослинництва та 43,5 % – тваринництва. Господарствами населення вироблено, відповідно, 46,0 %, у тому числі продукції рослинництва – 41,4 % та продукції тваринництва – 56,5 %.

У структурі виробництва сільськогосподарських підприємств, за видами продукції рослинництва зберігається тенденція вирощування зернових та зернобобових культур, цукрових буряків, соняшника. Так, даний показник становить, відповідно, 78,1 %, 91,3 %, 75 %. При вирощуванні картоплі, овочів, плодів і ягід провідні позиції займають особисті господарства населення, фермерські господарства відповідно, 96,7 %, 85,7 %, 81,6 % [4].

Визначальним фактором, що впливає на обсяги виробництва продукції тваринництва, є поголів'я тварин. При аналізі статистичних даних, у динаміці, спостерігається зменшення кількості великої рогатої худоби на сільськогосподарських підприємствах та в господарствах населення.

В системі господарювання України, яка зазнала суттєвих трансформацій, фермерство зайняло чільне місце. Частка фермерських господарств у структурі сільськогосподарських підприємств України за організаційно-правовими формами господарювання становить 72,9 %. У власності та користуванні 40 676 фермерських господарств – 4389,4 тис. га сільськогосподарських угідь. Найбільша кількість господарств налічується в Одеській, Миколаївській, Дніпропетровській, Херсонській та Кіровоградській областях, найменша – у Чернігівській, Івано-Франківській, Рівненській та Волинській областях [3].

Незважаючи на певні переваги чи недоліки окремих форм господарювання, слід розвивати різні організаційно-правові форми агроформувань на ринкових конкурентних умовах. Для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на господарському рівні необхідно, на основі раціональної концентрації, спеціалізації і кооперації виробництва, досягнення оптимальних розмірів господарств, ферм і

комплексів, застосовувати прогресивні технології на базі сучасних технічних засобів, впровадження прогресивних форм організації виробництва.

Література:

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.; за ред. М.В. Присяжнюка та ін. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 1008 с.
2. Заячук М.Д. Класифікація фермерських господарств Херсонської області / М.Д. Заячук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – 2017. – № 7. – С. 50-55.
3. Михайленко О.Г. Аналіз світового ринку сільськогосподарської продукції різних видів виробництва в контексті концепції сталого розвитку / О.Г. Михайленко // Агросвіт. – 2016. – № 4. – С. 43–52.
4. Розвиток різноукладності на селі : особливості, проблеми / В.В. Юрчишин, А.М. Шевченко, В.Х. Брус та ін., за ред. В.В. Юрчишина – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 446 с.

Ю.В. Бондар

*Херсонський державний університет,
Juliabondar1997@gmail.com*

ГИРЛОВА ОБЛАСТЬ ДНІПРА В УМОВАХ АНТРОПОГЕННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У процесах функціонування екосистеми гирлової ділянки Дніпра значну роль займає антропогенний вплив на навколишнє середовище. Антропогенний вплив на її екосистему розпочався порівняно нещодавно (в середині ХХ століття) з початком будівництва Дніпровського каскаду ГЕС.

Після закінчення будівництва водосховищ майже на всіх ділянках Дніпра сформувався зовсім інший гідрологічний режим. Для нього характерними рисами є природне і антропогенне скорочення стоку, посилення забруднення поверхневих вод нафтопродуктами та стічними водами, сповільнення водообміну заплавної водойми і водної системи гирлової області Дніпра загалом [5].

Гирлова область Дніпра (від Каховської ГЕС до Кінбурнського півострова) займає площу 370 км² і розташована у межах Причорноморської низовини на півдні Херсонської області (Рис. 1) [1]. Внаслідок гідротехнічних перебудов в її межах відбулись незворотні зміни екологічного стану та якості води. Середньорічний об'єм стоку Дніпра на гирловій ділянці з того часу зменшився більш ніж на 14 км³, відбувся перерозподіл витрат води у добовому та внутрішньорічному масштабах, майже втричі скоротився об'єм весняного водопілля, збільшилось споживання природних водних ресурсів на зрошення та водокористування [3].

**Рис. 1. Гирлова область річки Дніпро
(використано базу ресурсу Google Maps)**

Одним із найважливіших чинників, що впливає на якість водного середовища гирлової ділянки Дніпра в сучасний період є комплекс антропогенних факторів, до яких відносяться:

- незворотне водоспоживання прісних вод,
- скиди стічних вод у поверхневі водні об'єкти,
- надходження високо мінералізованих вод з р. Інгулець у весняний період.

Херсонська область займає одне з перших місць в Україні за об'ємом водоспоживання прісних вод, які забираються з руслової мережі Дніпра. Частка Херсонщини у споживанні прісної води по країні становить 9,5 %. Починаючи з початку 2000 років, спостерігається стійке збільшення споживання води з Дніпра. Така тенденція, насамперед, пов'язана зі зростанням витрат на зрошення та виробничі потреби області.

У Херсонській області нараховується близько 40 підприємств, стічні та дренажні води яких надходять до руслової та озерної систем гирлової ділянки Дніпра [6].

Водні об'єкти пониззя найчастіше забруднюються сухими рештками, сульфатами, хлоридами, залізом та іншими шкідливими речовинами.

Незважаючи на роботу очисних споруд, близько 20 % забруднених стоків потрапляє до природних водних об'єктів. Наявна потужність очисних споруд дозволяє очищати усі стічні води, але нестача у більшості населених пунктів централізованого водовідведення, низька якість очищення, незадовільний стан функціонуючих споруд є основними причинами потрапляння забруднювальних речовин до поверхневих вод [4].

Наразі гострою проблемою гирлової ділянки Дніпра, що призводить до локального погіршення якості води у весняний період, є скидання до річки

Інгулець високо мінералізованих шахтних вод гірничорудних підприємств Кривбасу, об'єм яких в середньому сягає 12 млн. м³ на рік [6].

Останнім часом катастрофічного характеру набуває також забруднення Дніпра побутовими та іншими відходами. Зокрема, фосфати з сучасних миючих засобів зливаються в каналізацію та не відфільтровуються існуючою системою очищення. Ще більше шкоди приносять дощові і талі снігові води, які вбирають в себе машинні масла і масу інших шкідливих речовин.

Іншим негативним фактором антропогенного впливу є несанкціонована приватизація та забудівля прибережних територій та охоронних санітарних зон. За підрахунками експертів, близько третини дніпровських берегів руйнується через стихійну незаконну забудову [2].

Внаслідок сукупності факторів останнім часом в екосистемі гирлової ділянки Дніпра відбуваються незворотні негативні зміни. Зокрема, значних змін зазнала гідрографічна мережа. Активізувались процеси, пов'язані з заростанням та пересиханням невеликих озер, проток, ериків, формуванням стариць.

За біологічними показниками, в останнє десятиліття відмічене підвищення видового різноманіття синьо-зелених водоростей. В сучасний період у структурі фітопланктону збільшилась частка водоростей, які є показниками евтрофування водної екосистеми гирлової ділянки Дніпра. Також впродовж останніх десяти років відмічається збільшення розмірів заростей вищої водної рослинності в зонах мілководь [4].

Останнім часом, через грубі порушення людиною всіх правил і принципів раціонального природокористування, відбуваються поступові негативні зміни в екосистемах водних об'єктів пониззя Дніпра. Подекуди, це може призвести до незворотних негативних змін стану навколишнього середовища й умов життєдіяльності населення.

Тому для збереження і відновлення природних якостей водних об'єктів гирлової ділянки Дніпра необхідна реалізація природоохоронної політики в Херсонській області в ключі оновленої загальнодержавної екологічної реформи, направленої на зменшення антропогенного навантаження на водні об'єкти регіону.

Література:

1. Давидов О.В. Визначення поняття «крилатий мис»: історичний аналіз та загальна характеристика / О.В. Давидов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. – Херсон, 2019. – Випуск № 10. – С. 119-129. DOI 10.32999/ksu2413-7391/2019-10-17
2. Дніпрократія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dniprocratia.org/status/>
3. Коржов Е.И. Некоторые экологически значимые аспекты водного режима Нижнего Днепра / Е.И. Коржов // Наукові читання присвячені Дню науки. Вип. 3: Зб. наук. пр. – Херсон, Вид-во: ПП Вишемирський В.С., 2010. – С. 4-9.
4. Науково-практичні рекомендації щодо покращення стану водних екосистем гирлової ділянки Дніпра шляхом регулювання їх зовнішнього водообміну / Є.І. Коржов. – Херсон, 2018. – 52 с.
5. Правила експлуатації водосховищ Дніпровського каскаду / А.В. Яцик, А.І. Томільцева та ін. – К.: Генеза, 2003. – 176 с.
6. Регіональна доповідь про стан навколишнього середовища Херсонської області у 2001–2017 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ecology.ks.ua/index.php?module=page&id=11>

С.Д. Бранн

Університет Кентуккі, Лексінгтон, США,
brunn@uku.edu

О.Л. Дронова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
olena.dronova@gmail.com

Л.Г. Руденко

Інститут географії Національної академії наук України,
l.gr.rudenko@gmail.com

ЗМІНИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ В РЕЗУЛЬТАТІ ВТОРГНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ РОСІЇ В УКРАЇНУ

«Война на Донбассе войдет в историю России как самая грязная, подлая и позорная. Перед Путиным стояли три цели: 1. Отвести внимание и удар от Крыма со стороны Киева, Вашингтона и Брюсселя. 2. Создать зону постоянной нестабильности в Украине на долгие годы. 3. Отвести внимание российского общества от наступившего системного кризиса и черной полосы в России.»

Александр Север, майор в РОСН ГРУ ВС РФ
11 октября 2014 г.

Як вплинуло військове вторгнення на Ваше рідне місто/село? «Переважно негативно. Психологічну напругу створює негативний новинний фон із зони військових дій, а також у місті є громадяни, які отримали під час військових дій важкі поранення; є й ті, хто не повернувся до родин живими. Частково є й позитивний вплив. Спостерігається консолідація зусиль громади на підтримку українського війська та їхніх родин, паралельно з тим ці громадські рухи піднімають й інші важливі для місцевої громади питання.»

Коментар анкети, Ж, 41-50, Рівне

Друга анексія Криму Росією (перша – від Туреччини наприкінці XIX ст.) від України у 2014 р., та вторгнення російських військ у східні райони України з метою розчленування держави і створення т.з. Новоросії розірвали на шматки промислову, транспортну, соціальну і технічну інфраструктуру держави, яка виборола свій шлях розвитку і намагалась вийти з під впливу Росії. Біля 64 міських поселень (46 на Донбасі і 18 в Криму), та багато сільських поселень, загальною кількістю населення до 5 млн. осіб тимчасово опинились за межами впливу України.

Своїми діями Росія фактично продемонструвала намагання перекроїти політичну карту Європи і несприйняття усіх домовленостей щодо європейських кордонів, ігноруючи Гельсінкські, Будапештські та інші міжнародні угоди. Вторгнення військ Росії в Україну, незаконна анексія АРК вже призвели до зміни системи цінностей угод, прийнятих світовою

спільнотою, розірвали різні види зв'язків, як в нашій державі, так і між державами-сусідами.

Військові дії на тимчасово окупованих територіях Луганської і Донецької областей призвели до значної міграції населення з постійного місця проживання, як у Росію, так і до областей України та до погіршення екологічного стану довкілля. За експертними оцінками на початок 2019 р. біля 1,5 мл. людей були тимчасово переміщені з окупованих територій в Україну.

Ще у 1986 р. фахівцями Інституту географії НАН України спільно з колегами з Донецька була виконана Територіальна комплексна схема планування Донецької області, яка виявила диспропорції розвитку регіону та функціонування близько 5000 потенційно небезпечних підприємств, що суттєво знижували показники стану навколишнього середовища. З 2014 по 2017 рік в регіоні зафіксовано понад 500 випадків техногенних аварій, окремі з них несуть загрози населенню та довкіллю. Без сумніву, дослідження результатів дій Росії щодо України потребує фундаментального опрацювання.

Вторгнення російських військ в Україну торкнулося не лише тих територій та громадян, які перебувають в межах військового конфлікту. Війна на Донбасі також пов'язала різні групи українського суспільства, навіть якщо вони не проживають на тимчасово окупованих територіях. Військові дії, безсумнівно, змінили системи цінностей, поглядів, зв'язків та уподобань багатьох українців, у тому числі в наукових спільнотах, які вивчають просторову організацію суспільства.

Дослідження, здійснене авторами у 2018-2019 рр., стосується впливу військової агресії Росії в Україну у 2014 р. на представників української географічної спільноти. Основною метою дослідження є вивчення змін у професійному і особистому житті географів після того, як вони зазнали впливу вторгнення. Чи змінилися світоглядні орієнтири, напрямки наукових досліджень, наукові, освітянські, особисті зв'язки? Що сталося з тими, хто переїхав з окупованих територій, які зміни відбулись у стосунках із російськими колегами і з колегами сусідніх держав? Ми розуміємо, що вплив вторгнення є відмінним для тих, хто лишився на окупованих територіях і тих, хто змінив своє місце проживання; для тих, хто проживає поруч з зоною конфлікту і тих, чий регіон є віддаленим від лінії розмежування. Ми розуміємо, що можуть відбутися зміни не тільки професійного фаху, а і благополуччя, здоров'я, комфортності спілкування з новими сусідами чи незнайомими фахівцями тощо. Ми розуміємо, що вторгнення обумовило виникнення нових проектів, публікацій, а головне усвідомлення не тільки географами, а більшістю населення держави «крижкості світів» суспільного розвитку.

Результати дослідження впливу військового вторгнення на життя і діяльність географів України отримані на базі анкетного он-лайн опитування респондентів, що проживають у різних регіонах України. Анкети були направлені 150 членам Українського географічного товариства, контакти яких є в базі Інституту Географії НАН України, були залучені також персональні зв'язки. За зрозумілих причин анкети не розсилались до

тимчасово окупованих територій. Отримано 79 відповідей (38 від жінок і 41 від чоловіків). Головні блоки анкети (всього 75 запитань на 6-ти сторінках) включали питання щодо впливу вторгнення: 1) на особисте життя, родину та друзів; 2) на професійне повсякденне життя, включаючи наукові дослідження чи освітянську діяльність; 3) на характер контактів, які були і збереглися з колегами у Східній Україні та Криму, та з тими, хто в Росії; 4) на професійні контакти з науковими спільнотами в інших країнах; 5) на публікації та професійні відрядження; 6) на дослідницькі/освітні напрямки.

Анкетування здійснено за підтримки членів Українського географічного товариства які працюють у закладах вищої освіти, громадських та наукових установах. Більшість респондентів (57), що надали відповіді на анкети, є працівниками закладів вищої освіти (21 професор, 26 доцентів, 5 асистентів, 5 викладачів), інші – наукові співробітники (19), студенти (2) і 1 підприємець.

Проведене опитування підтвердило, що вторгнення Росії вплинуло на життєдіяльність багатьох освітянських, наукових і громадських установ та, без сумніву, окремих науковців. Російська військова агресія наклала відбиток на стосунки, систему навчання, організацію виконання дослідницьких проектів, на сутність підручників тощо. Для окремих осіб вона призвела до кардинального розриву наукових зв'язків, зміни місця роботи і проживання, потреби освоєння нових курсів лекцій, нових місць виробничих і навчальних виїзних практик.

Ініціатори опитування залишилися задоволеними активністю респондентів і вдячні тим, хто відгукнувся. Географи вказали свою стать, вік, наукове звання, місцез перебування, надали інформацію про здійснені подорожі і наукові відрядження до і після вторгнення військ Росії. Вони повідомили також про зміни які відбулися з навчальними програмами і науковими проектами, про публікації і наукові контакти. Більшість респондентів надали коментарі щодо змін своєї професійної діяльності та особистого життя, викликаних вторгненням. Були отримані також відповіді щодо контактів з колегами з Росії.

Автори усвідомлюють значний вплив російської географічної школи на формування світогляду українських географів, особливо старшого покоління. Багато вітчизняних підручників та дисертаційних досліджень базувались на російських першоджерелах і спільних напрямках розвитку географічної науки, визначених на «всесоюзних» географічних наукових форумах. Передумова такого підходу до передачі знань виникла в результаті багатьох років політики централізації за часів СРСР і була пов'язана із директивами комуністичної партії. Тоді ж було сформовано довготривале спільне наукове поле діяльності географів колишніх республік. Багато науковців і викладачів вузів навчалися в аспірантурі чи докторантурі в РФ, проходили там стажування, мали спільні проекти, практики тощо. З відповідей вітчизняних географів ми зрозуміли, що на початку 2014 року цей науковий світ кардинально змінився. Багато членів української географічної спільноти, за тих чи інших причин, більше не в змозі підтримувати зв'язок з представниками Росії. Доказами такого «розриву» слугують відповіді, що стосуються зменшення кількості публікацій у виданнях російською мовою,

відвідування конференцій у Росії, здійснення спільних проектів до і після 2014 р. Опитування підтвердило, що у пошуках альтернатив багато українських географів звернули своє професійне мислення та погляди на Захід, до наукових шкіл Східної та Західної Європи, США та Канади. Ці зміни очевидні завдяки збільшенню кількості українських науковців різного віку та рангів, що нині публікуються в англійськомовних журналах, та їх прагнення відвідувати міжнародні конференції на Заході. Це значною мірою сприяє тому, що українська географія поступово відшукує новий, свій власний, науковий шлях.

Результати дослідження ґрунтовно будуть викладені українською та англійською мовами у міжнародних виданнях, але вже зараз проведено опитування респондентів різного віку та статі, різної фахової підготовки, з різних поселень держави дають змогу зробити певні висновки:

1. Виявлені певні розбіжності між відповідями викладачів географії університетів і науковців академічних установ. Для перших вторгнення змінило сутність знань, що доносились до слухачів, змінило сам зміст роботи (розробка чи уточнення нових програм, зміна місць проведення виробничих практик, передислокація установ, облаштування нових місць дислокації і відповідно життя та інше). Для науковців виникли проблеми, більшою мірою пов'язані з відсутністю актуальної статистики для Донецької і Луганської областей та АРК, що обмежує можливість здійснення комплексних досліджень, а інший вплив є дещо пом'якшеним через відсутність значної комунікації зі студентством та учнями.

2. Більшість респондентів відчула свою відповідальність і зобов'язання щодо сприяння вирішенню складних питань які відбуваються в державі. В першу чергу це проявилось у зміні навчальних чи наукових програм, зміні сутності подачі матеріалів, посиленні методів їх візуалізації. Стало зрозумілим, що вдосконалення просторових географічних знань призведе до кращого розуміння всіх, у тому числі негативних наслідків вторгнення. Зросла актуальність досліджень загроз суспільного розвитку, стану довкілля на окупованих і прилеглих до них територіях, міграції населення, особливостей впливу інформації різного типу та безпеки населення.

3. Відбулась певна переорієнтація у професійному житті географів «дивитись не тільки на Схід, повернутись думками до Заходу». Це стосується здобування освіти, стажування, участі у конференціях, публікацій результатів досліджень у журналах, що входять до наукометричних баз даних, поліпшення чи вдосконалення мовного середовища.

4. Вторгнення російських військ вплинуло значною мірою на особисте життя географів, на їх родини і громади. Коментарів, що демонструють біль і страждання, розриви сімейних зв'язків у відповідях респондентів більше ніж достатньо. Цей стрес стимулював виникнення волонтерських рухів, сприяв консолідації зусиль громадян з метою надання допомоги українським військовим та вимушеним мігрантам. Те, що 53 % респондентів та їх громади вітали переселенців, відображає характер ширшої української спільноти, яка прагне надати допомогу постраждалим. Однак, здається, що суспільство до сьогодні все ще не достатньо зреагувало на потреби життя і діяльності вимушено переміщених осіб.

Для багатьох із нас військові дії від «братнього» народу були неочікуваними. Військові вторгнення, як і мега-терористичні акти, мають впливи і часто тривають за межами безпосередніх зон зіткнення військових формувань. Це відчула особливо гостро і українська географічна спільнота. Тепер своєю згуртованістю і науковою діяльністю вона має можливість зробити внесок у покращення ситуації в державі.

Маючи впевненість щодо повернення тимчасово окупованих територій і усвідомлюючи їх руйнацію потрібно вже зараз опрацьовувати стратегічні плани подальшого розвитку Донецького регіону в цілому і кожного окремого поселення, з врахуванням стану застарілої промислової структури та тих екологічних проблем які значно загострилися під час військових дій. Опрацювання цих планів потребує спільного мислення і співпраці освітян, науковців, управлінців і представників бізнесу. Особлива увага має бути приділена сутності програм різних фахових дисциплін, виданню підручників, монографій, журналів та програм у ЗМІ.

О.В. Вдовиченко

*Херсонський державний університет,
elenavdovicenko55@gmail.com*

І.В. Охременко

*Херсонський державний університет,
i.v.okhremenko@ukr.net*

ЕКОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Еколого-геоморфологічні процеси мають суттєвий вплив на функціонування господарського комплексу та життєдіяльність населення. Наразі вони значно активізовані внаслідок незбалансованої та безсистемної господарської діяльності. Не винятком є і Херсонська область, особливості природних умов та антропогенної складової якої визначають виникнення таких еколого-геоморфологічних процесів, як зсуви, абразія, просідання, підтоплення, ерозія.

Аналіз сучасного розвитку уявлень щодо вивчення взаємодії рельєфу і господарської діяльності є актуальним напрямком еколого-геоморфологічних досліджень, який сприяє вирішенню проблем екологічної безпеки. Ряд наукових робіт у даному напрямку [1-4 та ін.] показує відсутність чіткої загальноприйнятої методики розрахунку єдиного показника, який би дав різнобічну, обґрунтовану оцінку еколого-геоморфологічної ситуації. Також не визначено єдиний критерій, що характеризував би антропогенне навантаження на басейнові та адміністративно-територіальні системи, давав би експертну оцінку впливу антропогенних чинників на стан геоморфосистем. Уточнень і деталізації потребують і прикладні аспекти.

Мета роботи – провести еколого-геоморфологічний аналіз території Херсонської області. Для її досягнення вирішено такі *завдання*: 1) прийнято теоретико-методичні засади, зокрема алгоритм регіональних еколого-геоморфологічних досліджень; 2) визначено природні та антропогенні чинники трансформації території Херсонської області; 3) проаналізовано Херсонську область з еколого-геоморфологічних позицій.

Об'єкт дослідження – Херсонська область як складова геоморфосфери. Предмет – результат взаємодії природних та антропогенних чинників, які визначають сучасну еколого-геоморфологічну ситуацію у межах Херсонської області.

У ході досліджень використовувалися такі методи, як аналіз літературних джерел, статистичні, польові, картографічні, історико-геоморфологічні.

У результаті проведених досліджень можна зробити такі висновки.

1. Еколого-геоморфологічний аналіз є одним із новітніх прикладних напрямів геоморфології. Методологічною його основою є системний підхід. При цьому розглядається коло завдань, пов'язаних насамперед з оцінкою еколого-геоморфологічної ситуації певної території як результатом взаємодії природних і антропогенних чинників.

2. Еколого-геоморфологічний аналіз території Херсонської області здійснюється нами в три етапи: перший етап – вивчення природних факторів формування еколого-геоморфологічної ситуації; другий етап – з'ясування антропогенних факторів формування еколого-геоморфологічної ситуації; третій етап – визначення несприятливих еколого-геоморфологічних процесів та превентивних заходів щодо їх усунення.

3. Еколого-геоморфологічна ситуація території Херсонської області визначається природними особливостями її території та специфікою природокористування. Природними факторами, що визначили ситуацію Херсонської області є: геологічні (значна доля потужних антропогенних та неогенових відкладів, наявність алювіально-делювіальних осадових порід, лесових формацій); геоморфологічні (денудаційно-аккумулятивна слабохвиляста рівнина, повністю розташована в межах найнижчого геоморфологічного рівня з домінуванням низовинних територій); кліматичні (помірний континентальний посушливий клімат); відкритість по відношенню до Чорного та Азовського морів; поверхневі і підземні води; едафічні (переважання чорноземів південних, темно-каштанових та галогенних ґрунтів).

Природні умови Херсонської області зумовили особливості природокористування. У межах області можна виділити такі основні види антропогенного впливу, як розорення, зрошування сільськогосподарських земель, спорудження водосховищ та зрошувальних каналів, видобуток корисних копалин, створення форм штучного рельєфу, вирубка лісів. Вони зумовили порушення природного ходу процесів у довкіллі та значно змінили режим сучасного геоморфогенезу у регіоні.

4. Проведений нами еколого-геоморфологічний аналіз території Херсонської області показав, що розвиток еколого-геоморфологічних процесів в Херсонській області зумовлює поліпричинність природного, техногенного та змішаного (техногенно-природного) характеру.

Серед сучасних негативних загроз в Херсонській області найістотніший вплив має розвиток підтоплення. Катастрофічна ситуація (підтоплено понад 50 % площі території) у Високопільському, Скадовському, Каланчацькому, Голопристанському районах. Підтоплення посилює інші деструктивні процеси, серед яких водно-ерозійні, зсувні, карстові, суфозійні, абразійні процеси і явища. Так, найбільша кількість зсувів спостерігається в Білозерському, Верхньорогачицькому, Великолепетиському та Нововоронцовському районах. Максимальний ступінь ураженості карстовими процесами відзначений у Бериславському, Білозерському районах. Абразії зазнає берегова смуга Чорного та Азовського морів, Каховського водосховища. Максимальне ураження території водною та вітровою ерозією у Бериславському, Горностаївському, Великоолександрівському, Олешківському районах. Просідання лесових ґрунтів характерне для більше половини площі Херсонської області. Це, насамперед, Бериславський, Генічеський, Каховський, Нижньосірогозький, Чаплинський райони.

5. Для вирішення задач, пов'язаних із передбаченням та запобіганням небезпеки виникнення надзвичайних ситуацій, що викликані активізацією еколого-геоморфологічних явищ, необхідним є:

- 1) уточнення просторових меж поширення та ділянок їх активізації;
- 2) визначення головних чинників активізації;
- 3) визначення заходів та посилення стійкості території;
- 4) удосконалення системи моніторингу;
- 5) ведення моніторингу розвитку еколого-геоморфологічних процесів зі збільшенням пунктів спостережень, в першу чергу, в районах інтенсивної господарської діяльності.

Проведені нами дослідження є першим етапом оцінки еколого-геоморфологічної ситуації території Херсонської області.

Література:

1. Ковальчук І. Підходи до оцінки потенціалу природного і техногенного рельєфоутворення / І. Ковальчук. – Київ-Луцьк: Ред.- вид. "Вежа", 2000. – С. 39-43.
2. Охременко І.В. Геоморфологічні особливості Нововоронцовського району Херсонської області / І.В. Охременко, Н.І. Бабуцька // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення» (Херсон, 5-6 жовтня, 2017 р.). – Херсон: Гельветика, 2017. – С. 185-187.
3. Палієнко В.П. Сучасна динаміка рельєфу України / В.П. Палієнко, Б.О. Вахрушев та ін. – К.: Наукова думка, 2005. – 270 с.
4. Стецюк В.В. Екологічна геоморфологія України. Навчальний посібник / В.В. Стецюк, Г.І. Рудько Т.І. Ткаченко; [За г. редакцією В.В. Стецюка]. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 366 с.

М.М. Вишня
 Інститут географії,
 vyshnia.marharyta@gmail.com

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ В ОЦІНЮВАННІ ТЕХНОГЕННИХ НЕБЕЗПЕК В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Техногенними небезпеками являються потенційно небезпечні об'єкти, згідно "Положення про класифікацію надзвичайних ситуацій" та Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки». Потенційно небезпечний об'єкт (ПНО) – це такий об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовлятися, перероблятися, зберігатися чи транспортуватися пожежо- та вибухонебезпечні речовини хімічного та біологічного походження, що за певних обставин може створити реальну загрозу виникнення аварій [1]. Зараз в Україні створено вебресурс, «Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів», який є автоматизованою інформаційно-довідковою системою обліку та обробки інформації про ПНО. Хоча дана система і створена вона являється лише табличною базою даних, аналіз якої неможливо провести без використання додаткових програм. Використання геоінформаційного картографування (ГК) дозволяє автоматизовано укладати та використовувати карти для забезпечення інформаційної підтримки процесів прийняття управлінських рішень, аналізу та прогнозування надзвичайних ситуацій в галузевому та територіальному розрізах, формувати та відпрацьовувати управлінські рішення на основі картографічних творів. Результатом ГК являються електронні карти та електронні атласи, котрі при подальшій обробці можуть бути представлені як в традиційній паперовій формі так і як вебресурс.

Як приклад результатів ГК в оцінюванні техногенних небезпек можна представити розроблені Інститутом географії інтерактивні карти техногенних небезпек на державному (рис. 1) та регіональному (рис. 2) рівнях.

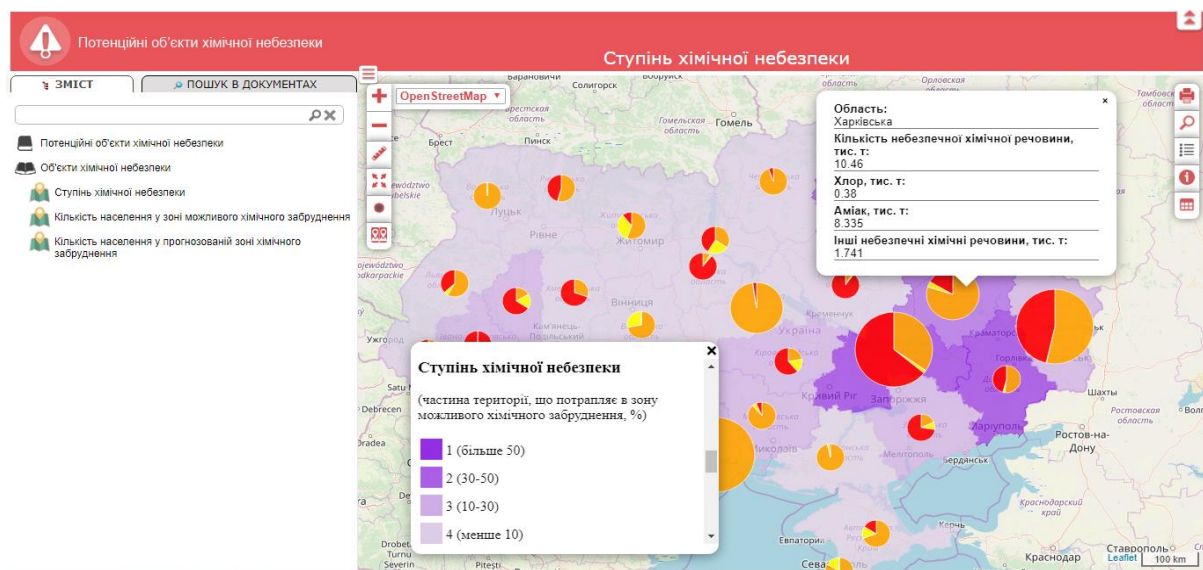
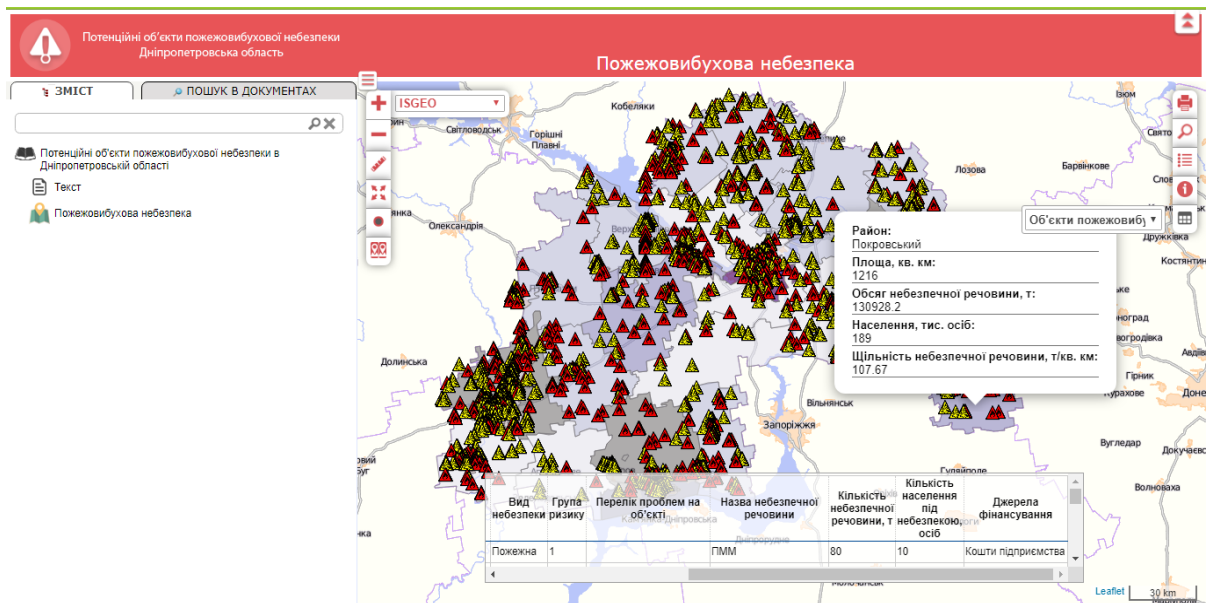

Рис. 1. Потенційні об'єкти хімічної небезпеки

Рис. 2. Потенційні об'єкти пожежовибухової небезпеки. Дніпропетровська область

Особливістю інтерактивних карт є можливість їх використання в автономному режимі роботи, без підключення до мережі Інтернет, за умови завантаження або копіювання на комп'ютер, планшет або мобільний пристрій. Метою карт є сприяння упередження ризиків надзвичайних ситуацій техногенного характеру в Україні, та представлення відмінностей регіонів України за розміщенням ПНО. Створенню карт передувала розробка методології оцінювання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій, проведення інвентаризації потенційних джерел виникнення НС, їх класифікація, здійснення територіальної прив'язки через геокодування [2].

Створення карти здійснювалось у чотири етапи:

1. Збір інформації за паспортами ризику виникнення надзвичайних ситуацій.
2. Геокодування (визначення точної географічної прив'язки – координат) потенційно небезпечних об'єктів.
3. Опрацювання попередньо отриманих результатів та представлення цих результатів в картографічних матеріалах.
4. Програмування інтерактивних карт.

Як результат на інтерактивних картах візуалізовано точне розміщення потенційно небезпечних об'єктів, із класифікацією цих об'єктів за ступенем небезпеки та за видами, проведено районування України в розрізі областей та районів. Тематичний зміст накладається пошарово на базові карти з можливістю маніпулювання різними шарами інформації. Карта надає можливість отримання додаткової інформації про область чи небезпечний об'єкт під час наведення маркера. Зрозуміле та лаконічне меню карти дозволяє користувачам налаштовувати зручний для них інтерфейс, потрібний масштаб, відкриття допоміжних таблиць.

Висновки. Інтерактивні карти техногенних небезпек удосконалять систему моніторингу небезпечних техногенних об'єктів, а саме дозволять спростити та стандартизувати дані у напрямку забезпечення інформаційної

бази для оцінки надзвичайних ситуацій. Також вони дозволять представити нові дієві форми аналізу, оцінки, експертизи, представлення і контролю безпеки небезпечних техногенних об'єктів.

Література:

1. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 № 2245-III.
2. Концепція створення Атласу природних, техногенних, соціальних небезпек і ризиків виникнення надзвичайних ситуацій в Україні / Л.Г. Руденко, О.Л. Дронова, Д.О. Ляшенко, В.В. Путренко, В.С. Чабанюк (2010).

С.О. Воєвода

Херсонський державний університет

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗДОРОВ'Я МАТЕРІ ТА ДИТИНИ В УКРАЇНІ

У всі часи здоров'я матері та дитини було основним гострим чинником до розвитку медицини та наукового потенціалу. Це питання залишається актуальним протягом багатьох десятиліть, проте яким чином впливають суспільні особливості та географічне розташування на фактор народжуваності, довголіття дітей та смертності породіль необхідно далі докладно вивчати, оскільки результати наукових досліджень можуть бути корисними при вдосконаленні медичного діагностування та обслуговування вищевказаних.

Над проблемами та сферою охорони здоров'я як об'єктом дослідження суспільної географії займалися такі провідні вчені як Шаблій О. І., Шува-лов В. Е., Немець Л., та інші [1-5].

Основною метою наукового дослідження є визначення залежності здоров'я матері та дитини від географічного місцезнаходження вищевказаних та впливу суспільства на них.

Система охорони здоров'я є комплексом, що охоплює різні рівні організації обслуговування вагітних, породіль та новонароджених. Зрозуміло, що в умовах нестабільної соціально-економічної ситуації стресовий стан відчуває значна частка населення України, що призводить до відсутності ранньої діагностики багатьох захворювань та недостатньої уваги до стану жінок у сільській місцевості.

Враховуючи складну ситуацію з надання кваліфікованої медичної допомоги сільському населенню, покращення ситуації пов'язується з структурними перебудовами галузі та технічної оснащеності медичних закладів, а саме, з формуванням медико-географічних комплексів, на основі яких будуть працювати виїзні консультативні бригади фахівців різних медичних напрямків для проведення профілактичних оглядів та надання термінової медичної допомоги.

Медико-географічне районування може слугувати основою проведення суспільно-медико-географічного районування для визначення терито-

ріальних особливостей (зокрема, просторової неоднорідності та нерівномірності розвитку, відповідності структури та динаміки комплексу закладів охорони здоров'я суспільно-демографічним та географічним особливостям), функціонування, встановлення основних закономірностей у просторово-часовому вимірі та перспектив розвитку системи охорони здоров'я певного регіону [6]. Прикладом може слугувати картограма (рис. 1) [7], у результаті аналізу якої зрозуміло, що дуже високий рівень захворюваності в Україні знаходиться саме у Львівській, Івано-Франківській та Дніпропетровській областях.

Рис. 1. Картограма регіонів України за рівнем захворюваності

Велика кількість захворювань у Львівській та Івано-Франківській областях можна обґрунтувати наявністю переважаючої кількості сільського населення у якого відсутній рівень медичного обслуговування, проте Дніпропетровська область є індустріальною територією, яка характеризується високим рівнем розвитку важкої індустрії та 57 гірнometалургійних підприємств, де добуваються важкі метали. Тому, незважаючи на недоліки системи охорони здоров'я сільського населення можна впевнено стверджувати, що в деякому сенсі найбільш пильний контроль стану вагітних необхідний у міській та приміській зонах. Це спричинено екологічним фактором, адже загальновідомо, що кількість шкідливих речовин у повітрі, ґрунті та воді у містах набагато вищий ніж у сільській зоні. Це доводиться дослідженнями багатьох вчених, зокрема Херсонського державного аграрного університету, які свідчать про наявність підвищеного вмісту формальдегіду у деяких районах м. Херсон. Ці дані отримані за допомогою сучасного обладнання, яке встановлено у ХДАУ в рамках проекту Erasmus+ 561975-EPP-1-2015-1-FI-EPPKA2-SBHE-JP (2015-3320) «Adaptive learning

environment for competence in economic and societal impacts of local weather, air quality and climate (ЕСОІМРАСТ)», який проводився у 2015-2018 рр.

Таким чином доведено, що існує суттєвий вплив географічного місцезнаходження на здоров'я матері та дитини. Це супроводжується рядом чинників, а саме кліматичними умовами, соціальним впливом, рівнем медичного обслуговування та науково-технічного розвитку.

Література:

1. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів, 2001. – 744 с.
2. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. – Львів, 2003. – 444 с.
3. Шувалов В. Е. Концептуальные проблемы развития отечественной районной школы социально-экономической географии. – Вест. Мос. ун-та. Сер. География. – 2005, № 1. – С. 13-24.
4. Немець Л., Баркова А., Ткаченко О. Сфера охорони здоров'я як об'єкт дослідження суспільної географії (теоретико-методологічні та прикладні аспекти) // Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. № 2, 2005. – Тернопіль. – С. 22-28.
5. Фельдман Е. С., Фельдман Г. Е. Системное картографирование – основа медико-географического районирования территории / Медико-географическое районирование и прогнозирование здоровья популяции. – Новосибирск, 1981. – С. 34-437.
6. Мезенцева Н.І., Батиченко С.П., Мезенцев К.В. Захворюваність і здоров'я населення в Україні: суспільно-географічний вимір: Монографія. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2018. – 136 с.
7. Александров О.О. Статистичний аналіз захворюваності населення України / О.О Александров., Ю.О Ольвінська // Матеріали студентської наукової конференції ОНЕУ «Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень». – № 14. – 2015 р.

Л.М. Воловик

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
volovyk 0606 @ ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ СТОЛИЧНОГО РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Агропромисловий комплекс є основою спеціалізації господарства майже всіх районів Київської області. Сюди входить сільське господарство, промисловість з перероблення сільськогосподарської сировини (харчова, деякі галузі легкої); виробництво засобів виробництва для сільського господарства (машинобудування для сільського господарства), виробництво кормів, заготівля, транспортування продукції, технічне обслуговування комплексу, наука, підготовка кадрів. У структурі виробництва продукції на АПК припадає 51,2 % від загального показника в області (2018 р.), у цій сфері зайнято 37,8 тис. осіб (52,1 %).

Київська область має доволі сприятливі природні та економічні умови для розвитку агробізнесу. Найвища родючість ґрунтів, значна кількість орних земель, загалом достатня їх зволоженість сприяють ефективному розвитку

сільськогосподарського виробництва. Агровиробництво – це та сфера діяльності, яка формує попит на працю та сприяє зайнятості населення у сільській місцевості.

Важливим чинником розвитку агробізнесу є наявність трудових ресурсів з традиційними навиками сільськогосподарської праці. Середньорічна кількість найманих працівників у сфері аграрного виробництва становить 37,8 тис. осіб, 5 тис. осіб мають неповну та базову вищу освіту (12,4 %), 4 тис. осіб з повною вищою освітою (10,3 %). Розвитку агробізнесу сприяє великий попит населення столиці на продовольчу продукцію. Адміністративні райони столичної області є потужним виробником зерна, овочів, цукру, м'ясо-молочної продукції, яєць.

Основою розвитку агробізнесу є сільське господарство. Головними його галузями є зернове господарство, кормовиробництво, буряківництво, картоплярство, овочівництво, а також тваринництво м'ясо-молочної спеціалізації.

Найбільшу частку займають такі культури як: зернові, соняшник, цукрові буряки, картопля. Продукція цих галузей реалізується переважно у столиці.

Спостерігається позитивна тенденція зростання виробництва таких видів продукції, як зерно, цукрові буряки, картопля, овочі. Це пов'язано з високою врожайністю сільськогосподарських культур та високою ліквідністю сільськогосподарської продукції.

Нині найбільшими виробниками продукції сільського господарства є такі райони: Баришівський, Білоцерківський, Кагарлицький, Переяслав-Хмельницький, Рокитнянський, Ставищенський, Яготинський, Сквирський та Миронівський.

Характерною рисою Київської області є те, що у виробництві продукції сільського господарства (і в рослинництві, і в тваринництві) основна роль належить сільськогосподарським підприємствам різних форм (63 %), у той час як на господарства населення припадає лише 37 % (в Україні загалом господарства населення виробляють 59,8 % валової продукції сільського господарства, а сільськогосподарські підприємства – 40,2 %) [1].

Подолання тенденції дрібнотоварного виробництва є важливим етапом у реформуванні сільського господарства районів Київської області. Це дає можливість зміцнювати фінансове положення та поступово переходити із дотаційних у самостійні адміністративні одиниці. Слід зазначити, що у цих районах за період 2010-2018рр. у структурі виробленої продукції на ринковоорієнтовані види економічної діяльності припадало в середньому 17,8 % [1]. Це свідчить про низьку соціальну ефективність виробництва, недосконалу структуру господарської діяльності.

У сільському господарстві розвинулися фермерські господарства, зросла частка продукції, що виробляється ними, площа закріпленої землі. Якщо в 1991 р. в області нараховувалось 55 фермерських господарств, то у 2018 р. – 1286. Збільшилась і питома вага сільськогосподарської продукції, виробленої фермерськими господарствами. Основна спеціалізація фермерських господарств – рослинницького напрямку: вирощування сільськогосподарських культур, кукурудзи, соняшнику, ріпаку. Помітна диференціація обсягів сільськогосподарського виробництва на рівні районів.

Найбільший обсяг продукції сільського господарства припадає на Вишгородський район (1218,6 млн. грн.), Броварський (858,0 млн. грн.), Білоцерківський (641,2 млн. грн.), Баришівський район (361,7 млн. грн.), найменший на Бородянський (53,6 млн.грн.), Іванківський (11,8 млн.грн.), Поліський райони – (5,1 млн. грн.) [1].

Відбувається зростання продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах завдяки вітчизняним і прямим іноземним інвестиціям у сільське господарство та харчову промисловість, які становлять 87,8 % загального їх обсягу. Значна роль належить підприємствам з перероблення сільськогосподарської сировини: ЗАТ «Молпродукт», ВАТ «Переяславський експериментальний комбінат хлібопродуктів» (Переяслав-Хмельницький район), приватне підприємство «Діброва» (Згурівський район), приватно-орендне підприємство «Саланг-Агро» (Яготинський район). Обсяг виробництва продукції харчової промисловості (у порівняльних цінах) зріс у порівнянні з 2017 р. на 19,7 %.

Внаслідок ринкових перетворень виникли нові явища, що позначилися на сільськогосподарському виробництві, відбулася реструктуризація колективних сільськогосподарських підприємств, створено господарські об'єкти з різними формами власності, посилився розвиток орендних відносин, сформувався система маркетингу [2].

Розвиток агробізнесу є головною складовою розвитку сільської місцевості, поліпшення соціодемографічної ситуації на селі, збереження і становлення системи поселень. Незважаючи на численні економічні й соціальні проблеми, значна частина сільських мешканців при умові створення повноцінного життєвого середовища і надалі надаватиме перевагу сільському способу життя, залишатиметься у сільській місцевості. Забезпечення зайнятості населення саме завдяки агропромисловій діяльності і споріднених з нею галузей має велике значення для розвитку сільської місцевості, збереження екістичної мережі.

Слід зазначити, що формування раціонального агровиробництва, високоефективне використання його потенціалу дає можливість розвивати експортоорієнтовані галузі, які відіграють значну роль у соціально-економічному розвитку сільських територій Київської області.

В об'єкті функціонують сільськогосподарські підприємства різних форм: ВАТ «Терезине» – виробництво свинини (Білоцерківський район), ЗАТ «МакарОВО» – виробництво ячного порошку (Макарівський район), ВАТ «Росич» – виробництво плодоовочевих консерв (с. Томилівка, Білоцерківського району), ПП «Нива Переяславщини» – виробництво комбікормів, відгодівля свиней, виробництво м'яса, ковбас, копченостей, м'ясних консерв тощо (Згурівський район, Переяслав-Хмельницький район), ВАТ «Узинський цукровий комбінат» (м.Узин, Білоцерківський район), ВАТ «Синявське» – вирощування гібридного насіння цукрових буряків (Рокитнянський район), СТОВ «Карапиші» – виробництво молока та яловичини (Миронівський район).

Не створене досі сучасне інтенсивне спеціалізоване сільське господарство негативно впливає на міграційні процеси в Київській області. Цьому сприяє диспаритет цін на продукцію сільського господарства, розгалужена

трейдерсько-посередницька мережа на закупівлю цієї продукції, недостатність фінансової підтримки з боку держави, завдяки чому сільський виробник не маючи стимулу, з метою працевлаштування мігрує до приміської зони чи столиці. Відтак продовжується відтік населення (особливо молоді) і відповідно занепад сільських поселень [3].

Слід зазначити, що у Київській області переважає рослинництво. Співвідношення між рослинництвом і тваринництвом у виробництві сільськогосподарської продукції становило у 2018 р. 53,7 % і 46,3 %. Ця тенденція спостерігається протягом тривалого часу, що засвідчує зниження ефективності використання земельних угідь, недостатню конверсію кормових ресурсів у продукцію тваринництва, зменшення продуктивності землі.

Література:

1. Статистичний щорічник Київської області за 2018 рік / Головне управління статистики у Київській області, 2018. – 442 с.
2. Тематичний напрям «Перспективні технології агропромислового комплексу та переробної промисловості» (керівник – акад. УААН Роїк М.В.) // Прогноз науково – технологічного та інноваційного розвитку України. Матеріали XXI Між нар. Київ. Симпозіуму з наукознавства та наук. тех. прогнозування : державна програма України та світовий досвід, Київ, 1-3 червня 2006 р. – С. 59-75.
3. Територіальна структура господарства і розселення населення в Україні / За ред. В.П. Нагірної. – К.: Акад. праці і соц. Відносин Федерат. Проф. спілок України, 2010. – 280 с.
4. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / Ред. Колегія: Гальчинський А.С., Власик О.С., Варналій З.С. та ін. – К., 2003. – Режим доступу: www.niss.gov.ua

В.П. Воронка

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
geofak_mgpi@ukr.net*

ЛАНДШАФТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕРЕГОВОЇ СМУГИ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

Ландшафтні дослідження прибережної смуги Азовського моря пройшли ряд трансформаційних етапів від здобуття перших відомостей про природні умови басейну та акваторії, складання перших навігаційних карт, здійснення покомпонентних досліджень (геологія, гідрологія, гідрохімія, гідрофізика, флора, фауна) до розвитку системних досліджень моря та його взаємозв'язків з прилеглою сушею. Азовське море та його басейн досить детально досліджувалися упродовж тривалого часу вченими багатьох галузей науки – геологами, геоморфологами, ботаніками, хіміками, екологами. Клімат Азовського моря вивчався частково і опосередковано – переважно для рекреаційних цілей та для визначення впливу вітрів на хід геоморфологічних процесів у береговій смузі. Натомість гідрометеорологічні дослідження

носили системний характер і здійснювалися систематично на основі мережі гідрометеорологічних станцій та постів.

Ландшафтні дослідження Азовського моря та його прибережної смуги складаються з досліджень ландшафтів та акваландшафтів. Вивчення акваландшафтів розпочалося тільки після формування головних теоретичних положень ландшафтознавства. Незважаючи на те, що ці дві сфери досліджень просторово перетиналися лише на рівні прибіжної смуги моря, спільною ідеєю їх вивчення залишалася єдність та взаємодія складових компонентів.

Детальні дослідження структури натуральних степових ландшафтів, в тому числі й прибережної смуги Азовського моря, розпочаті у 60-і роки ХХ століття разом з початком детального обстеження ґрунтового покриву. Натуральні ландшафти регіону безпосередньо досліджували у різний час А.І. Ланько та В.М. Пащенко, опосередковано – П.Г. Шищенко, О.М. Маринич. Зроблений аналіз історії ландшафтних досліджень регіону дослідження подано у хронологічному порядку.

Упродовж 70-х рр. ХХ століття Ланьком А.І. була складена карта ландшафтів Запорізької та Херсонської областей, яка, нажаль, так і не була ним опублікована. Тривалі польові дослідження степових ландшафтів, в тому числі з метою уточнення карти А.І. Ланька, здійснював В.М. Пащенко у період з 1975 по 1988 рр. Результатом став захист ним кандидатської [1], а пізніше і докторської дисертацій. Крім того, складені ним ландшафтні карти степової смуги лягли в основу ландшафтною карти України.

Завдяки зусиллям колективу авторів на чолі з О.М. Мариничем та П.Г. Шищенком були видані ґрунтова монографія ландшафтного змісту [2], дотепер неповторна за рівнем деталізації та практичною значущістю ландшафтних досліджень. У межах Українського Приазов'я були виділені та описані ландшафти північностепової, середньостепової та південностепової зон, а в їх межах – місцевості та урочища.

Перша карта ландшафтів кольорового формату була видана в «Атласі натуральних умов та природних ресурсів Української РСР» [3]. Її зміст у генералізованому вигляді відображував зміст опублікованої у 1968 році монографії.

Створена у 1976 році Г.Є. Гришанковим ландшафтно-типологічна карта Криму [4], у тому числі й Кримського Приазов'я, на основі виділення висотних ландшафтних рівнів стала і дотепер залишається основою подальших компонентних та комплексних географічних досліджень в Криму.

Пізніше, в рамках видання серії «Природа Украинской ССР» авторами О.М. Мариничем, В.М. Пащенко, П.Г. Шищенком у 1985 році був опублікований її том «Ландшафты и физико-географическое районирование». Розділ «Степові ландшафти» був написаний В.М. Пащенко [5]. Видання стало основою для наукової та викладацької діяльності як для вчителів шкіл, так і для викладачів вищих навчальних закладів, оскільки тут у більш компактному варіанті була відображена ландшафтна структура України, в тому числі у межах Українського Приазов'я.

Приблизно у цей же час дослідження структури і динаміки степових геосистем у межах Дніпровсько-Молочанського межиріччя здійснював М.М. Лебединський [6]. Досліджена структура ландшафтів Запорізької

області з позицій їх рекреаційного використання [7]. Особлива увага звернута на прирічкові та приморські ландшафти як основи для планування рекреаційної діяльності.

Досліджені зміни натуральних ландшафтів Північно-Західного Приазов'я під впливом сільськогосподарського природокористування від моменту заселення території [8], геохімічні особливості сухостепових ландшафтів Приазов'я [9]. Особливості натуральної ландшафтної структури Українського Приазов'я відображені у Національному атласі України [10], виданому колективом географів Інституту географії НАНУ.

Грунтовний монографічний аналіз сучасних ландшафтів Криму і суміжних з ним територій та акваторій зроблений у роботі колективу авторів під редакцією К.А. Позаченюк [11]. Він представлений, з одного боку, через єдність природного, соціального, економічного та екологічного, а з іншого – цілісною системою територіальних (суходільних) та аквальних (водних) ландшафтних комплексів.

Комплексні дослідження у береговій смузі Азовського моря з виявлення взаємозв'язків суші та прилеглої до берега акваторії здійснювалися на чолі з А.А. Аксьоновим, В.О. Мамікіною. Загалом геолого-геоморфологічна складова ландшафтних досліджень Азовського моря та його басейну стала однією з найбільш потужних і добре розроблених.

Дослідження акваландшафтів Азовського моря розпочалося з вивчення геологічних особливостей шельфу [12, 13, 14], особливостей сучасного накопичення осадів на дні [15, 16, 17]. Здійснене Л.О. Беспаловою районування і типізація акваландшафтів Азовського моря ґрунтувалося на оцінці екологічної стійкості ландшафтної структури [18]. Результатом досліджень стали ландшафтні карти ключових акваландшафтів, які формують ландшафтний каркас моря.

Вплив змін клімату на режим та біопродуктивність Азовського моря досліджував Гаргопа Ю.М. [19]. Автором виявлено, що незважаючи на потужний антропогенний вплив, ключовими факторами розвитку екосистеми Азовського моря залишаються кліматоутворюючі процеси. Пряма залежність змін ландшафтоформувальних чинників від зміни клімату над Азовським морем була доведена у роботі [20]. Доведено, що зміна інтенсивності та характеру течій у морі, зміна структури гідрофізичних та гідрохімічних полів, збільшення амплітуди згінно-нагінних коливань призвели до трансформації біологічних компонентів морських та узбережних екосистем, що спричинило певні зміни ландшафтів узбережжя та морського дна.

Наукові дослідження в акваторії Азовського моря та його басейні до 2014 року здійснювали наукові та виробничі організації України та Російської Федерації: Морський гідрофізичний інститут НАНУ, Інститут біології південних морів НАНУ, Південний науково-дослідний інститут морського, рибного господарства та океанографії разом з його Азовським центром – регіональним рибоводним селекційним центром Держкомрибгоспу України, Південне відділення Інституту океанології ім. П.П. Ширшова РАН, Південний науковий центр РАН спільно з Азовською філією Мурманського

морського гідрофізичного інституту КНЦ РАН, Донська та Кубанська гирлові станції Росгідромету.

Література:

1. Пашенко В.М. Генетический анализ степных геоконплексов (на примере украинского Приазовья): Автореф. дис. ... канд. геогр. наук.: 11.00.01 / В.М. Пашенко. АН СССР. Сектор географии. – К., 1979. – 25 с.
2. Физико-географическое районирование Украинской ССР / Под ред. В.П. Попова, А.М. Маринина, А.И. Ланько. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1968. – 684 с.
3. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. – М.: Главн. управл. картограф. и геодезии, 1978. – 183 с.
4. Гришанков Г.Е. Ландшафтная карта Крыма / Г.Е. Гришанков, Е.А. Позаченюк. Деп. ВИНТИ, рег. № 3389. 1984.
5. Пашенко В.М. Степная зона / Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 122-179.
6. Лебединский М.Н. Структурно-динамический анализ степных геосистем: на примере Днепровско-Молочанского междуречья // Автореф. дисс. ... к. геогр.н.: 11.00.01 / М.Н. Лебединский. – К., 1987. – 17 с.
7. **Сорокина, 1988**
8. Гурова Д.Д. Зміни ландшафтів на території Запорізької області (кінець XVIII – початок XX ст.). Автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.01 / Д.Д. Гурова ; НАН України. Ін-т географії. – К., 2002. – 18 с.
9. Кривульченко А.І. Сухі степи Причорномор'я та Приазов'я: ландшафти, галохімія ґрунто-підґрунтя / А.І. Кривульченко. – К.: Гідромакс, 2005. – 349 с.
10. Національний атлас України / Гол. ред. Л.Г. Руденко. – К.: ДНВП "Картографія", 2007. – 292 с.
11. Современные ландшафты Крыма и сопредельных акваторий: Монография // Научный редактор Е.А. Позаченюк. – Симферополь: Бизнес-Информ, 2009. – 672 с.
12. Геология Азовского моря / Отв. ред. Е.Ф. Шнюков. – К.: Наука, 1974. – 248 с.
13. Геология шельфа УССР. Лиманы / И.И. Молодых, В.П. Усенко, Н.Н. Палатная и др. – К.: Наукова думка, 1984. – 176 с.
14. Геология шельфа УССР. Литология / Ред. В.И. Мельник. – К.: Наук. думка, 1985. – 192 с.
15. Панов Д.Г. О некоторых последствиях пыльной бури 1960 года в Азовском море / Д.Г. Панов, С.А. Малик, М.К. Спичак // Автореф. научно-исслед. работ Ростовского гос. ун-та за 1960. – Ростов-на-Дону, 1961. – С. 139-140.
16. Спичак М.К. Современный и будущий режим и продуктивность Азовского моря. : Автореф... канд. географ.наук: / Спичак М.К.; Рост. н/Д гос. ун-т. – Ростов -на-Дону, 1964. – 20 с.
17. Хрусталеv Ю.П. Проблемы антропогенной морской седиментологии (на примере Азовского моря) / Ю.П. Хрусталеv, О.В. Ивлиева. – Ростов-на-Дону: Gefest, 1999. – 196 с.
18. Беспалова Л.А. Экологическая диагностика и оценка устойчивости ландшафтной структуры Азовского моря. Автореф. дис. ... докт. геогр. наук: 25.00.23 / Л.А. Беспалова. Санкт-Петербургский гос. ун-т. – СПб., 2007. – 30 с.
19. Гаргопа Ю.М. Крупномасштабные изменения гидрометеорологических условий формирования биопродуктивности Азовского моря / Ю.М. Гаргопа. Автореф. дисс. ... докт. геогр. наук: 11.00.28 / Ю.М. Гаргопа. Мурманский морской биологический институт КНЦ РАН. – Мурманск, 2003. – 51 с.
20. Азовское море в конце XX-начале XXI веков: геоморфология, осадконакопление, пелагические сообщества. Т.Х / Отв. ред. Г.Г. Матишов; Мурман. мор. биол. ин-т КНЦ РАН. – Апатиты: Изд-во КНЦ РАН, 2008. – 295 с.

А.М. Герасимчук
Херсонський державний університет,
gerasimchuk.nastya7@gmail.com

ГЕОМОРФОЛОГІЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ КЛІФІВ У БЕРЕГОВІЙ ЗОНІ ПІВОСТРОВА ГІРКИЙ КУТ

У межах Азово-Чорноморського регіону найменшу ступінь вивченості мають берега Дніпровсько-Каркінітської берегової області [4]. Розташований в межах області півострів Гіркий Кут вважається достатньо перспективним рекреаційним центром, але для оптимізації його природних ресурсів необхідно провести детальне вивчення його берегів. На даний момент акцентованої роботи про різноманіття кліфів півострова Гіркий Кут не існує, саме тому тема нашої статті є актуальною.

Географічне розташування. Півострів Гіркий Кут розташований в північно-західній частині Чорного моря, в межах північного узбережжя Каркінітської затоки (рис. 1).

В плані півострів має форму ромба, який за допомогою вузького перешийка сполучається із материком [5, 6]. Загальна площа відповідного масиву суходолу біля 4 км², при довжині берегової смуги по периметру понад 13 км. На півдні півострів омивається водами Джарилгацької затоки, на півночі водами Гіркої затоки, а на північному-заході Широкої.

**Рис. 1. Географічне розташування півострова Гіркий Кут
(розроблено на базі ресурсу Google Earth)**

Геоморфологічні риси поверхні. В морфологічному відношенні півострів представляє собою високе обривисте глинисте плато, до якого на північному-заході примикає коса Лебедина, а на сході коса Устрична. Поверхня півострова нагадує форму сідла, центральне місце займає плоский хребет витягнутий з півночі на південь, в його межах панують висоти біля 7 м, при максимальній – 7,46 м. У напрямку від центру до берегу висота поверхні повільно знижується до 3-6 м, а в межах пологих балок-долин практично до 0 м (рис. 2) [1].

Рис. 2. Морфологічні особливості півострова Гіркий Кут:
а – коса Лебедина; б – береговий обрив глинистого плато
(фото Давидова О.В.)

Геоморфологічні особливості берегів. Вздовж берегової смуги півострова панують процеси абразії, але їх механізм знаходиться виключно у прямій залежності від змінно-нагінних явищ [3]. Саме тому в генетичному відношенні всі берега досліджуваного нами півострова належать до вітроприсушних, тобто тих, що активізуються виключно під час нагонів. За існуючою класифікацією більша частина берегів півострова належать до вітрових присух корінних абразійних берегів [2].

Різноманіття кліфів. У межах абразійних берегів півострова зустрічаються різні за динамічністю кліфи, причому вони мають конкретну географічну прив'язку [7]. Вздовж берегів Гіркої затоки поширені неактивні абразійно-обсипні кліфи, у підсхилку яких поширені задерновані конуси виносу. З боку підводного схилу до кліфів примикають фітогенні кліфи та багатолітні фітогенні пляжі (рис. 3). Динамічність відповідних кліфів проявляється виключно під час штормових нагонів, які відбуваються 1 раз у 12-15 років.

Вздовж берегів фронтальної частини півострова, які розташовані на схід від порто-пункту Хорли поширені активні абразійно-обвальні кліфи, які характеризуються вертикальними стінками із хвильоприбійними нішами, конусами обвалів та просядок. Вони набагато динамічніші й активно розвиваються протягом року, навіть під час незначних нагінних явищ (рис. 4).

а

б

Рис. 3. Кліфи півострова Гіркий Кут, поширені вздовж берегової смуги Гіркої затоки: а – вигляд з кромки кліфу; вигляд із зрізу (фото Давидов О.В.)

а

б

Рис. 4. Кліфи півострова Гіркий Кут, поширені вздовж берегової смуги Джарилгацької затоки: а – хвилюприбійна ніша; б – просадочна тераса (фото Давидов О.В.)

Вздовж берегів Широкої затоки поширені *відмерлі кліфи*, виположені, повністю задерновані. Відповідні утворення взагалі не руйнуються морськими хвилями але знаходяться під впливом денудаційних процесів (рис. 5).

а

б

Рис. 5. Кліфи півострова Гіркий Кут в межах узбережжя Широкої затоки: а – загальний вигляд; б – наближений вигляд зі слідами денудаційних процесів (фото Давидов О.В.)

В межах узбережжя півострова Гіркий Кут панують абразійні форми рельєфу, які поширені як у підводній, так і у надводній частинах берегової зони, їх панування зумовлено дефіцитом прибережно-морських наносів в береговій зоні. Кліфи представлені трьома типами, динамічна активність яких на пряму залежить від особливостей розвитку згінно-нагінних явищ.

Література:

1. Давидов О.В. Аналіз геолого-геоморфологічних умов в межах узбережжя Каркінітської затоки / О.В.Давидов, А.М.Герасимчук // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м.Херсон, 5–6 жовтня 2017 р. – Херсон: Гельветика, 2017. – С. 49-52.
2. Давидов О.В. Структура та природоохоронне значення вітроприсушних берегів на Чорному морі // Автор.дис. на здоб. наукового ступ.к.г.н. – Херсон:ХДУ. – 2004. – 20 с.
3. Давыдов А.В. Влияние штормовых нагонов на развитие берегов с ветровой осушкой // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2006. – Вип. 2. – С. 16-18
4. Зенкович В.П. Морфология и динамика советских берегов Черного моря. Т. II (Северо-западная часть). – Москва: Изд-во АН СССР, 1960. – 216 с.
5. Руммель В.Ю. Джарылгачский залив. / Ю.В. Руммель. – Труды Комитета по устройству коммерческих портов. – 1896. – Вып. 28. – С. 5-118.
6. Шульгин И. Результаты изысканий, произведенных в порте Хорлы / И.Шульгин // Труды Отделения Торговых портов. – 1913. – Вып. 33. – 190 с.
7. Шуйский Ю.Д. Процессы абразии и их литодинамическое значение в пределах Днепровско-Каркинитской береговой области Черного моря // Ю.Д.Шуйский, Г.В. Выхованец, И.Н. Котовский, Али Акель. – Доклады АН Украины. Серия Б. – 1992. – № 2. – С. 83-86.

А.В. Головка

*Херсонський державний університет,
albinakuzovaya@gmail.com*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГІДРОМЕЛІОРАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В структурі земельного фонду Херсонської області зрошувані землі займають майже 22 %, що є гарантованим страховим фондом у продовольчому та ресурсному забезпеченні регіону у посушливі роки [5]. Але у 90-х роках минулого століття в умовах соціально-економічної кризи стан справ у галузі зрошення земель в Україні значно погіршився. Через відсутність коштів повністю призупинено не тільки будівництво нових зрошувальних систем але й реконструкцію існуючих. Експлуатуються вони вкрай незадовільно – роками не здійснюють мінімально необхідних ремонтних та ремонтно-відновлювальних робіт, не поповнюється парк спеціальної меліоративної техніки та дощувальних машин. Через це прогресуючими темпами руйнується наявний водогосподарський комплекс, зростають площі зрошуваних земель, які повністю не поливаються, а

продуктивність тих, що зрошуються, значно знизилась. Зрошувані землі практично перестали виконувати роль стабілізуючого фонду в продовольчому забезпеченні держави, а разом з тим можна говорити про порушення виконання цілої низки стратегічно важливих функцій сільської місцевості [2].

Значне погіршення технічного стану наявних зрошуваних систем, особливо їх внутрішньогосподарської частини, є наслідком значного скорочення обсягів бюджетного фінансування та відсутністю власних коштів у землекористувачів [5]. Порушення технологічної цілісності зрошуваних систем, яка спричинена, з одного боку, паюванням земель і, як наслідок, подрібненням та збільшенням кількості землекористувачів, а з іншого – передачею внутрішньогосподарських систем у комунальну власність та на баланс фермерських і колективних підприємств при державній власності на міжгосподарську мережу.

Порушення структури посівних площ, технологій вирощування сільськогосподарських культур, вкрай низьким рівнем ресурсного забезпечення технологій вирощування культур, що призвело до їх примітивізації. Результати досліджень свідчать, що в структурі посівних площ зрошуваних земель простежується порушення оптимального співвідношення сільськогосподарських культур, в основному, за рахунок різкого зниження відсотку кормових культур та збільшення частки технічних культур в сівозмінах, що не відповідає державним нормативам (табл. 1).

Таблиця 1

Відповідність структури посівних площ (%) на зрошуваних землях Херсонської області до нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах (%)*

Роки	Зернові та зернобобові культури		Технічні культури		Овоче-баштанні культури та картопля	
	норматив 40–82 %	відповідність	норматив 5–35 %	відповідність	норматив до 20 %	відповідність
1990	35,2	не відповідає	4,3	відповідає	7,8	відповідає
1991	37,2	не відповідає	4,6	відповідає	5,1	відповідає
2004	43,0	не відповідає	37,5	не відповідає	6,9	відповідає
2005	31,8	не відповідає	52,1	не відповідає	6,0	відповідає
2006	30,8	не відповідає	54,0	не відповідає	7,1	відповідає
2007	32,5	не відповідає	54,4	не відповідає	5,7	відповідає
2008	35,3	не відповідає	51,6	не відповідає	6,7	відповідає
2009	34,0	не відповідає	53,1	не відповідає	6,6	відповідає

*Нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах України (затверджено постановою кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 164)

Технічні культури, які вирощуються в Південному регіоні України, порівняно високорентабельні, тому їх часто вирощують на необґрунтовано великих площах, особливо соняшник. Надмірна частка соняшнику в структурі посівних площ призводить до висушування і зниження родючості ґрунту, що негативно впливає на врожайність наступних за ним 2–3-х культур.

У зв'язку з цим у зрошуваних сівозмінах Південного Степу слід оптимізувати площі посівів соняшнику, замінюючи його посівами інших культур, наприклад, сої. Насичення цією культурою у сівозмінах може становити не більше 20–25 %. Зниження площ посіву технічних культур можна досягти за рахунок збільшення питомої ваги зернових культур до оптимальних меж у сівозміні (до 40–82 %) за рахунок пшениці озимої і кукурудзи.

У системі Державного агентства водних ресурсів України Каховською гідрогеолого-меліоративною експедицією проводяться систематичні спостереження за станом земель Каховського, Краснознам'янського, Інгулецького та Правобережного зрошуваних масивів. Загалом в Херсонській області абсолютна більшість (понад 84,9 %) зрошуваних земель мають задовільний, 7,2 % – добрий та 7,9 % – незадовільний меліоративний стан.

Різке скорочення площ фактичного поливу супроводжується в умовах сучасного зрошення в зоні Степу Україні такими процесами та явищами [3, 4]:

- значним погіршенням технічного стану зрошувальних систем;
- недостатньою кількістю та незадовільним оновленням парку дощувальної техніки;
- порушенням технологічної цілісності зрошуваних систем;
- порушенням структури посівних площ, технологій вирощування сільськогосподарських культур, вкрай низьким рівнем ресурсного забезпечення технологій вирощування культур;
- незадовільним еколого-меліоративним станом зрошуваних земель;
- недостатнім рівнем бюджетного фінансування на утримання державних водогосподарсько-меліоративних систем та природоохоронних заходів;
- недостатніми обсягами впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій ведення землеробства на зрошуваних землях.

Відповіді на щоразу гостріші питання збереження довкілля від деградації, погіршення стану навколишнього середовища, наразі шукають у концепції сталого (збалансованого) розвитку [1]. Разом з тим, важливим є пошук таких шляхів, які б поряд із вирішенням екологічних завдань забезпечували збереження зрошення як провідного фактора підвищення ефективності землеробства.

Література:

1. Гукалова І.В. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 268 с.
2. Мальчикова Д.С. Суспільно-географічний аналіз функцій сільської місцевості / Д.С. Мальчикова // Часопис соціально-економічної географії – 2009. – Вип. 6 (1). – С. 49-54.
3. Мальчикова Д.С. Фактори розвитку і планування територій сільських регіонів з особливим режимом водогосподарської діяльності / Д.С. Мальчикова // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – Вип. 17 (2). – С. 79-85.
4. Рациональне використання зрошуваних та вилучених зі зрошення земель Півдня України/ За ред. Р.А. Вожегової, О.В. Морозова. – Херсон, 2015. – 184 с.
5. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Херсонській області у 2017 році [Електронний ресурс]. – Херсон, 2017. – 238 с. – Режим доступу: <https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/2017.pdf>

О.В. Горміз

*Інститут географії НАН України,
osca.ossa@gmail.com*

АНАЛІЗ СТАНУ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

З початку другої половини ХХ ст. антропогенний вплив на природу планети зростає, а відтак збільшувались його негативні наслідки. У зв'язку з цим учені світу почали приділяти більше уваги питанням, пов'язаним із прогнозуванням можливих наслідків впливу людини на природу [1].

Особливо актуальними є зазначені прогнози для нашої країни, оскільки на початку ХХІ ст. Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води та інших ресурсів на одиницю ВВП. Обсяги промислових відходів на душу населення перевищують аналогічні показники багатьох країн світу. Водночас, вона має значні та різноманітні природні ресурси, які протягом тривалого історичного періоду зазнавали масштабної екстенсивної експлуатації, що призвело до їх значного вичерпання та деградації, тому вони потребують дбайливого ставлення та ощадливого використання. Особливо це стосується земельних, водних і лісових ресурсів [2]. Вищезазначене зумовлює особливу актуальність впровадження в Україні процедури Оцінки впливу на довкілля.

У 2017 р. було прийнято Закон України «Про оцінку впливу на довкілля». Згідно з Законом, оцінка впливу на довкілля (далі ОВД) – це комплекс заходів, спрямований на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів [3].

ОВД забезпечує реалізацію превентивного підходу (принципу) у системі охорони довкілля та є правовим інструментом попередження шкідливих екологічних наслідків, адаптованим до європейських стандартів. Важливим є те, що ОВД здійснюється до початку реалізації будь-якого проекту, а не на етапі його затвердження. Значимість проведення процедури оцінки впливу на довкілля впливає з значимості її кінцевого результату, а саме – висновку оцінки впливу на довкілля. Цим констатується дійсна та реальна значимість цієї процедури та її вплив на прийняття кінцевого екологічно значимого рішення. Тобто, даний висновок як дозвільний документ є підставою для провадження або відмови від планованої діяльності.

Зміст та наявна експертиза звітів з ОВД є найслабкішими моментами у цьому процесі [4]:

- звіти з ОВД розробляють ті самі люди, які здійснювали екологічну експертизу відповідно до попереднього законодавства;
- для оцінки впливу на довкілля використовуються ще діючі методики розрахунків викидів забруднюючих речовин;
- не вистачає розуміння щодо довгострокових та кумулятивних впливів на екосистеми та здоров'я людей.

Екологічні умови, що фіксуються у висновку з оцінки впливу на довкілля, повинні бути конкретними (специфічними) та виходити з особливостей планованої діяльності та результатів оцінки її впливу на довкілля. У висновку з ОВД, яким визначено допустимість провадження планованої діяльності, уповноважений орган встановлює умови використання території та природних ресурсів під час виконання підготовчих і будівельних робіт та провадження планованої діяльності; охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки під час виконання підготовчих і будівельних робіт та провадження планованої діяльності; запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та усунення їх наслідків; зменшення транскордонного впливу планованої діяльності, щодо якої здійснювалася процедура оцінки транскордонного впливу.

На прикладі Чернігівської області було проведено аналіз стану імплементації нового Закону щодо оцінки впливу на довкілля.

За час дії Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» у Чернігівській області подано 75 повідомлень про планову діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, за 11 видами господарської діяльності (Таблиця 1). Данна класифікація майбутніх проектів має узагальнюючий характер планової діяльності.

Таблиця 1

Дані реєстру оцінки впливу на довкілля за видами планової діяльності (з 16.01.18 по 26.07.19) по Чернігівській області [5]

Тип проекту	Кількість подань (частка від загальної кількості, %)	Підготовлено звітів з оцінки впливу на довкілля	Надано висновок з оцінки впливу на довкілля	Відмовлено у видачі висновку
Потужності для виробництва електроенергії	4 (5 %)	2	1	
Промисловий розвиток/реконструкція	2 (3 %)	1	0	1
Видобування корисних копалин відкритим способом (пісок, суглинки та ін.)	8 (11 %)	3	1	
Вирубка лісу	2 (3 %)	1	1	
Видобуток газу і нафти	31 (41 %)	24	12	5
Видобуток підземних вод	8 (11 %)	4	4	
Закачування, зберігання, відбір природного газу та рідких паливно-мастильних матеріалів	13 (17 %)	6	5	
Очищення стічних вод	1 (1 %)	1		
Поводження з твердих відходів	2 (3 %)			
Відновлення водного об'єкта	3 (4 %)	3	1	
Розвиток інфраструктури	1 (1 %)	1		
Всього:	75	46	25	6

Слід зазначити, що майже за два роки з 75 повідомлень про планову діяльність по 9 – припинено процедуру оцінки, у двох випадках подання було повторне, а по 46 – підготовлено звіти з оцінки впливу на довкілля. Після

завершення повної процедури ОВД відповідними організаціями надано 25 позитивних висновків, по 6 – відмовлено у видачі висновку, 15 – знаходяться на розгляді. За територіальним аналізом у лідерах можна зазначити місто Чернігів, Варвинський, Прилуцький, Талалаївський та Ічнянський райони.

Активність вказаних територій можна пояснити проаналізувавши дані реєстру оцінки впливу на довкілля за видами планової діяльності (таблиця 1). Так, кількість подань з видобутку газу і нафта складає 41 % з загальної кількості, а це територія Варвинського, Ічнянського, Прилуцького та Талалаївського районів. В основному причина у продовженні строку дії спеціального дозволу на користування надрами з метою видобування корисних копалин – промислова розробка таких родовищ, як Гнідинцівське, Богданівське, Бережівське, Софіївське, Тростянецьке, Монастирищенське, Прилуцьке, Малодівицьке, Мільківське, Щурівське, Скороходівське, Талалаївське Північно-Ярошівське, Ярошівське. Альтернативи як у територіальному, так і в технологічному плані у цього роду діяльності не має, тому у звітах з ОВД потрібно більш уваги поділяти виконанню умов користування надрами, передбачених спеціальними дозволами.

Звісно, сьогодні ще дуже складно оцінити всі позитивні та негативні аспекти дієвості та результативності процедур щодо оцінки впливу на довкілля, зважаючи на незначний строк дії Закону «Про оцінку впливу на довкілля». Подальше впровадження процедури ОВД в Україні має дати досвід, спираючись на який можна буде вдосконалювати методичні та практичні аспекти її проведення.

В удосконалення наукових засад проведення ОВД в Україні безсумнівно важливу роль має зіграти географія. Особливо актуальними мають бути подальші роботи географів щодо поєднання і узгодження процедур ОВД і СЕО – Стратегічної екологічної оцінки.

Література:

1. Руденко Л.Г., Лісовський С.А., Маруняк Є.О. Досвід застосування стратегічної екологічної оцінки в процесі планування в Україні // УГЖ, 2016, № 2
2. С.А. Лісовський, Г.Б. Марушевський, П.Г. Павличенко, Л.Г. Руденко, Т.В. Тимочко. РІО + 20 – «Майбутнє, якого ми хочемо»: особливості реалізації парадигми сталого (збалансованого) розвитку в Україні // УГЖ, 2012, № 3.
3. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>
4. Законодавство СЕО та ОВД на національному рівні: правова база, реалізація, спільні риси та проблеми, потреби. Узагальнення досліджень, проведених у країнах-учасницях проекту: Білорусь, Республіка Молдова та Україна. Здійснено в рамках проекту «Спостереження за екологічною оцінкою» (впровадження СЕО та ОВД: громадський моніторинг) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dossier.org.ua>
5. Оцінка впливу на довкілля. Єдиний реєстр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eia.menr.gov.ua>

І.І. Грабар, М.А. Петровська
Львівський національний університет імені Івана Франка,
petrovskamyr@gmail.com

СТРУКТУРА ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ГОРОДОЦЬКОГО РАЙОНУ (ЛЬВІВСЬКА ОБЛ.) ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГЕОЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Земельні ресурси акумулюють у собі екологічні наслідки усіх видів природокористування, оскільки є територіальною базою, на якій здійснюють господарську діяльність, внаслідок чого відбувається зміна природних екосистем на антропогенні. Як природний ресурс, вони виконують чотири функції: слугують засобом виробництва, місцем розташування об'єкта, резервом для майбутнього використання, середовищем формуючим (екологічним) компонентом довкілля. Тому вивчення проблем, пов'язаних із землекористуванням і станом земельних ресурсів, має важливе теоретичне та прикладне значення для оптимізації природокористування й поліпшення геоecологічного стану досліджуваних територій.

Вигідне географічне положення і сприятливі кліматичні умови зумовили раннє і щільне заселення Городоцького району. Розташування населених пунктів досліджуваної території свідчить про пошук людьми територій, максимально сприятливих для проживання і господарської діяльності. Серед головних чинників, що впливали на вибір місцевості були: рельєф, гідрографія, захищеність території як від різних природних катаклізмів, так і від людського чинника (війни), лісовий фонд, рослинний покрив і тваринний світ, придатність ґрунтів до обробітки і їхня родючість, забезпеченість корисними копалинами, прояв негативних геологічних процесів тощо.

Адміністративно-територіальними утвореннями Городоцького району є 29 сільських рад, 2 міста районного значення (Городок, Комарно) і одне смт Великий Любінь. Площа району становить 726 км² або 3,3 % території Львівської області [10].

Існуючі оцінки ПРП [9] вказують на домінування у структурі району земельних ресурсів (38,5 %), на другому місці водні ресурси – 25,4, а на третьому – природно-рекреаційні – 21,6 %. Не менш важливе значення відіграють мінеральні ресурси району (12,5 %).

Станом на 2010 р. земельний фонд Городоцького району становив 72,5 тис. га, з яких 56,9 тис. га займають землі сільськогосподарського призначення (78,4 % від загальної площі), 9,4 тис. га – ліси та інші лісовкриті площі (12,9), 2,7 тис. га – забудовані землі (3,8), 2,7 тис. га – землі під водою (3,7 %). У середньому на одного мешканця припадає 1,01 га землі (для порівняння, в Україні – 1,25 га; у Львівській області – 0,86 га) [6].

Сільськогосподарські угіддя, до яких зачислено рілля, багаторічні насадження, сіножаті та пасовища становили 55 749 га (76,8 % від загальної площі земель). З площі сільськогосподарських угідь на рілля припадає 37 007 га (66,4 % від площі с/г угідь); на багаторічні насадження – 1 649 га (2,95); на сіножаті – 6 388 га (11,46); на пасовища – 10 703 га (19,19 %). На

одну людину припадає сільськогосподарських угідь 0,8 га, а ріллі – 0,54 га (для порівняння, в Україні – 0,89 і 0,68 га; у Львівській області – 0,50 і 0,31 га).

У лісовому фонді переважають ліси II групи, які становлять 62,1 % лісовкритих площ. На одного мешканця району припадає 0,14 га вкритої лісом площі. Для порівняння, на 1 особу в Україні припадає 1,5 га [6] вкритої лісом площі, а у Львівській області – 0,24 га.

Незначна частка району – 0,8 % – це відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом. На землі, зайняті внутрішніми водами, припадає 3,74 % площі району. Однією з головних екологічних проблем району є забезпечення раціонального використання водних ресурсів, їхня охорона від виснаження і забруднення.

Природоохоронні об'єкти Городоцького району займають 60,3 га (0,08 %), їхня частка є недостатньою.

Майже на всій досліджуваній території можна помітити наслідки впливу людини на рельєф. Забудовані землі становлять 3,78 % території. Відкритими розробками, кар'єрами, шахтами і відповідними спорудами вкрито 0,04 % земель району. Землі, які використовують для транспорту і зв'язку, становлять 1,19 % площі району.

Сучасний етап соціально-економічного розвитку району характеризується збільшенням антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище та його компоненти. Визначення ступеня напруженості геоекологічної ситуації є однією з найважливіших складових, яку необхідно враховувати при розробці заходів із системного геоекологічного та землевпорядного планування й оптимізації природокористування.

Нами визначено рівень порушення рівноваги в ландшафтах за різними методиками. Зокрема, визначили рівень порушення рівноваги в агроландшафтах за методикою Н.М. Рідей та Д.Л. Шофоловим [4], коефіцієнт екологічної стабільності території – Е. Клементової та В. Гейнінге [2], розрахували коефіцієнт екологічної стабільності території за методикою П.П. Борщевського [1]. Для визначення ступеня антропогенного перетворення скористалися методиками А. М. Третяка [5] та П. Г. Шищенка [7]. Результати досліджень подано в таблиці.

Здійснена нами оцінка ролі дестабілізуючих екологічну ситуацію чинників у межах адміністративно-територіальних утворень Городоцького району за методикою [3], дала змогу виокремити райони зі сприятливою – Татаринівська с. р., задовільною – Бартатівська, Братковицька, Грімненська, Долинянська, Завидовицька, Керницька, Повітненська, Речичанська, Суховольська, Шоломиничівська с. р., м. Комарно; напруженою ситуацією – м. Городок. У решта районах ситуація дещо сприятлива, а кризової – не простежено. В цілому, у Городоцькому районі задовільна геоекологічна ситуація.

Багатий рекреаційний потенціал Городоччини, пов'язаний з кліматом, водними та лісовими ресурсами, дає змогу визначити рекреаційно-туристичну діяльність як перспективну галузь господарства району.

№ з/п	Адміністративно-територіальні утворення	Рівень порушення рівноваги в агроландшафтах за [4]		Екологічна стабільність території за [2]		Екологічна стабільність території за [1]		Антропогенне навантаження на природні ресурси за [5]	
		Задовільний	Незадовільний	0,78	Нестабільна	0,29	Екологічно нестабільне	3,3	Перетворені
1	Бартатівська	52,56	Задовільний	0,78	Нестабільна	0,29	Екологічно нестабільне	3,3	Перетворені
2	Братковицька	31,8	Незадовільний	0,41	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,3	Екологічно нестабільне	3,7	Середньоперетворені
3	Бучалівська	31,52	Незадовільний	0,41	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,39	Стабільно нестійке	3,4	Перетворені
4	Вишнянська	50,67	Задовільний	0,89	Нестабільна	0,3	Екологічно нестабільне	3,2	Перетворені
5	Галичанівська	27,53	Критичний	0,33	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,41	Стабільно нестійке	3,3	Перетворені
6	Градівська	33,79	Незадовільний	0,45	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,31	Екологічно нестабільне	3,5	Перетворені
7	Грімненська	31,26	Незадовільний	0,4	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,29	Екологічно нестабільне	3,7	Середньоперетворені
8	Добрянська	29,23	Критичний	0,37	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,32	Екологічно нестабільне	3,6	Середньоперетворені
9	Долинянська	27,47	Критичний	0,35	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,28	Екологічно нестабільне	3,7	Середньоперетворені
10	Дубаневська	31,8	Незадовільний	0,4	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,33	Екологічно нестабільне	3,6	Середньоперетворені
11	Завидовська	32,15	Незадовільний	0,42	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,3	Екологічно нестабільне	3,7	Середньоперетворені
12	Керницька	37,35	Незадовільний	0,42	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,29	Екологічно нестабільне	3,6	Середньоперетворені
13	Кліцьківська	37,27	Незадовільний	0,49	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,36	Стабільно нестійке	3,5	Перетворені
14	Коропузька	33,26	Незадовільний	0,46	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,31	Екологічно нестабільне	3,7	Середньоперетворені
15	Мильчицька	44,75	Незадовільний	0,72	Нестабільна	0,41	Стабільно нестійке	3,4	Перетворені
16	Монастирська	67,17	Добрий	1,29	Умовно стабільна	0,48	Стабільно нестійке	3,2	Перетворені
17	Мшанська	36,98	Незадовільний	0,53	Нестабільна	0,34	Стабільно нестійке	3,6	Середньоперетворені
18	Новосільська	59,56	Задовільний	1,3	Умовно стабільна	0,51	Середньої стабільності	3,1	Перетворені
19	Переможненська	33,92	Незадовільний	0,43	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,31	Екологічно нестабільне	3,7	Середньоперетворені
20	Підзвіринська	59,91	Задовільний	1,3	Умовно стабільна	0,51	Середньої стабільності	3,2	Перетворені
21	Повітненська	51,38	Задовільний	0,87	Нестабільна	0,35	Стабільно нестійке	3,3	Перетворені
22	Реччанська	33,21	Незадовільний	0,43	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,32	Екологічно нестабільне	3,6	Середньоперетворені
23	Родатичська	57,79	Задовільний	1,2	Умовно стабільна	0,53	Середньої стабільності	3	Слабоперетворені
24	с/т Великий Любін	62,73	Задовільний	1,45	Умовно стабільна	0,45	Стабільно нестійке	3	Слабоперетворені
25	Суховільська	34,03	Незадовільний	0,31	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,27	Екологічно нестабільне	3,7	Середньоперетворені
26	Татаринівська	79,71	Добрий	3,56	Стабільна	0,76	Екологічно стабільне	2,6	Слабоперетворені
27	Тулиголівська	19,17	Критичний	0,18	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,23	Екологічно нестабільне	3,8	Середньоперетворені
28	Тучапська	21,79	Критичний	0,26	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,26	Екологічно нестабільне	3,8	Середньоперетворені
29	Угринівська	35,15	Незадовільний	0,46	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,34	Стабільно нестійке	3,5	Перетворені
30	Шоломиничівська	42,02	Незадовільний	0,66	Нестабільна	0,34	Стабільно нестійке	3,6	Середньоперетворені
31	м Городок	28,48	Критичний	0,28	Нестабільна з яскраво вираженою нестабільністю	0,25	Екологічно нестабільне	3,8	Середньоперетворені
32	м Комарно	45,18	Задовільний	0,52	Нестабільна	0,32	Екологічно нестабільне	3,6	Середньоперетворені
33	Городоцький район	43,02	Незадовільний	0,64	Нестабільна	0,37	Стабільно нестійке	3,4	Перетворені

Література:

1. Борщевський П. П. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону / Борщевський П. П., Чернюк М. О., Заремба В. М. – К. : Аграрна наука, 1998. – 240 с.
2. Клементова Е. А. Оценка экологической устойчивости сельскохозяйственных ландшафтов / Е. А. Клементова, В. Гейниге // Мелиорация и водное хозяйство. – 1995. – № 6. – С. 33–34.
3. Ковальчук І. П. Геоекологія Розточчя : монографія / І. П. Ковальчук, М. А. Петровська. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 192 с.
4. Рідей Н. М. Екологічна стандартизація для забезпечення сталого землекористування та охорони земель / Н. М. Рідей, Д. Л. Шофолов // Людина і довкілля. Проблеми неоекології. – 2009. – Вип. 11(12). – С. 41-50.].
5. Третяк А. М. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів і сільськогосподарського землекористування / Третяк А. М., Третяк Р. А., Шквар М. І. – К. : ВУААН, 2001. – 15 с.
6. Форма № 6-зем
7. Шищенко П. Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании / П. Г. Шищенко. – К. : Фитосоциоцентр, 1999. – 284 с.
8. Городоцький район [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sd.net.ua>.
9. Загальна інформація про Городоцький район [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>.
10. Склад адміністративно-територіальної одиниці Городоцького району [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>

А.В. Гришук

*КЗВО Київської обласної ради «Академія мистецтв»,
anastasiyagrischuk0598@gmail.com*

МІСТА УКРАЇНИ ЯК СТУДЕНТСЬКИЙ ОБ'ЄКТ ВІДВІДУВАНЬ

Сьогодні, «туристичні актори» все більше намагаються знайти свого споживача. Одним із найважливіших туристичних акторів в Україні є її міста. На сьогодні для багатьох українських міст туризм є вагомою статтею фінансування бюджету. Водночас, євроінтеграційні наміри та глобалізаційні процеси у світі, змушують національний туристичний ринок суттєво активізуватися. Фактично, мова наразі йде про важливість кожного сегменту, одним з яких безумовно є студентство.

В рамках введення певних дисциплін, які викладаються в нашому коледжі, ми вирішили дослідити активність та обізнаність студентів, щодо міського туризму. Відповідно, нами була розроблена анкета (12 питань) і згодом проведено анкетне опитування серед 105 студентів першого курсу. Після перевірки на повноту і правильність заповнення в програмі Excel залишилося 100 анкет, що в середньому складає 95 % від вибірки і вказує на достовірність проведення даного опитування.

На перше питання анкети «Як часто ви подорожуєте?» більша частина студентів відповіла, що подорожує в основному раз у пів року (34 % респондентів). Водночас, є і велика частка студентів (18 %), які фактично не подорожують.

Друге питання анкети «*Як часто ви подорожуєте містами?*» було спрямоване на встановлення інтересу студентів до даного виду туризму, а саме подорожжю містами. Міста є цікавими для відвідування 29 % опитаних, які відвідують їх раз у пів року. 10 % студентів, відповіли, що не міста не подорожують. Це в свою чергу засвідчує, що для студентів, які подорожують, міста є ключовим об'єктом відвідувань.

Третє питання анкети «*Що таке для вас подорож містами в часовому діапазоні?*» вказав на те, що для більшості студентів (42 %) подорож містом є 2 денна прогулянка. Вдвічі менше опитаних вважає (21 %), що це 1 денна прогулянка. Тобто, близько 2/3 студентів сприймають подорож як тривале дійство, відповідно готові витратити час і гроші. Водночас, є і 10 % для яких подорож – це виключно проїзд містом.

На четверте питання анкет «*З якою метою Ви найчастіше відвідували українські міста?*» ми отримали досить очікувані відповіді. Студенти найчастіше подорожують з метою туризму (55 %), а також доволі поширеною була відповідь гостини до родичів/друзів (18 %). Цікаво, що є доволі висока кількість опитаних, які їздять до міст з метою лікування (13 %). Враховуючи, той факт, що в опитуванні приймало участь мешканці сіл і селищ міського типу, то саме більшість з них і вказали дану відповідь.

Відповіді на п'яте питання анкети «*Найчастіше ви подорожуєте з?*» були теж доволі очікуваними – найбільше студенти подорожують з батьками (70 %), родичами (13 %) і друзями (11 %). На самостійні подорожі (1 %) та подорожі з навчальним колективом (5 %) припадає всього 6 %.

Шосте питання анкети «*Звідки ви отримуєте інформацію про міста які плануєте відвідати?*» засвідчило про згасання ролі телебачення і друкованих видань в житті молоді (5 % і 0 % відповідей). Трійка лідерів з фактично однаковими показниками по розповсюдженню (приблизно по 30 %) даної інформації виглядає наступним чином: батьки, інтернет-ресурси і соціальні мережі.

Сьоме питання анкети звучало наступним чином «*Хто найчастіше займається організаційними питаннями (купівля квитків, проживання, харчування, розробку маршруту і т.п.)?*». Найчастіше організаційними питаннями займаються батьки і родичі (50 %) та навчальні заклади (30 %). Якщо проводити паралелі на відповіді цього і п'ятого питання, то помітно, що частка ролі навчальних закладів зросла. Це вказує на те, що в навчальних закладах все ж таки часто проводяться різноманітні виїзди, водночас їх значно менше чим зі своїми батьками та родичами.

На восьме питання анкети «*Які міста України Ви відвідували (напишіть ТОП-10 міст)?*» студенти найчастіше згадували великі міста. Найбільш відвідуваними (понад 20 згадок) є Львів, Одеса, Харків, Вінниця, Чернігів, Ужгород, Тернопіль, Івано-Франківськ, Миколаїв, Херсон. Варто відзначити, що були і відповіді (в цілому понад 20 відповідей) по типу Криму, Закарпаття, Карпат і навіть курорту Буковель. Зазначені варіанти є показником необізнаності в адміністративно-територіальному устрої країни, оскільки дуже часто під час опитування лунали питання що до тих чи інших населених пунктів і їх приналежності до міста. Другим важливим аспектом

була проста неуважність в запам'ятовуванні відвіданих студентами міст (часто не могли згадати відвідані містечка Криму чи Карпат).

Нам також було цікаво дізнатися про найбільш відвідувані місця у містах і саме тому сформувавши наступне питання (дев'яте) «*Що для вас найбільш цікаве при відвідуванні міст?*». Найбільш цікавим у відвідуванні міст була архітектура (42 %) та природні об'єкти (40 %), а також місцева їжа та напої (12 %).

Десяте питання було сформульовано наступним чином «*Напишіть 5 об'єктів, які Вам сподобалися в подорожах українськими містами*». Серед відповідей найчастіше домінували наступні об'єкти: оперні театри Одеси і Львова, фортеці Хотина, Кам'янець-Подільська та Білгород-Дністровська, різноманітні музеї, собори та церкви переважно Києва та Львова, парки в Києві, Харкові та Умані.

На одинадцяте питання «*Що вам найбільше заважає подорожувати містами*» студенти відповіли досить очікувано: 36 % брак фінансів і 29 % брак часу.

Дванадцяте питання звучало наступним чином «*Які міста України Ви хотіли б відвідати в подальшому (напишіть ТОП-5 міст)?*». Найбільшу привабливими у подальших відвідуваннях так само залишається група великих міст (згадувалися понад 20 раз): Львів, Одеса, Чернівці, Харків, Вінниця, Сімферополь, Тернопіль, Полтава, Івано-Франківськ, Кам'янець-Подільський, Запоріжжя і Дніпро. Варто також згадати і групу менших за чисельністю міст (понад 10 згадувань): Умань, Канів, Трускавець та Прип'ять.

Деякі результати можуть бути корисними для міських адміністрацій в контексті подальших розробок стратегія брендингу тих чи інших міст. Дані є актуальними для туроператорів та туристичних фірм, які займаються організацією та продажем турів по Україні, з позиції ще більшого залучення категорії студентів до своїх «клієнтських лав».

Ю.В. Гріневич

*Херсонський державний університет,
sashagrinevich1011@gmail.com*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГО БЕЗПЕЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ, ВІДНОВЛЕННЯ ТА ОХОРОНИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ ТА ЕКОСИСТЕМ

Стратегічна мета відродження і підтримання сприятливого гідрологічного стану річок та заходи боротьби із шкідливою дією вод – поліпшення загального екологічного стану водних об'єктів басейну р. Південний Буг, що забезпечить стійке функціонування природних екосистем і гармонійний розвиток господарських комплексів у його басейні.

Раціональне використання і відновлення водних ресурсів та екосистем передбачає повсюдне впровадження політики екологічно безпечного поводження в басейнах водних об'єктів, зокрема [3]:

- зменшення антропогенного навантаження на водні об'єкти;
- досягнення екологічно безпечного використання водних об'єктів і водних ресурсів для задоволення господарських потреб суспільства;
- забезпечення екологічно стійкого функціонування водного об'єкта як елемента природного середовища із збереженням властивості водних екосистем відновлювати якість води;
- створення ефективної структури управління і механізмів економічного регулювання охорони та використання водних ресурсів.

Для поетапного виконання зазначених цілей необхідно здійснити комплекс заходів за такими пріоритетними напрямками: охорона поверхневих і підземних вод від забруднення; екологічно безпечне використання водних ресурсів; відродження і підтримання сприятливого гідрологічного стану річок та заходи боротьби із шкідливою дією вод; удосконалення системи управління охороною та використанням водних ресурсів; зменшення впливу радіоактивного забруднення.

Стратегічною метою охорони поверхневих і підземних вод від забруднення є досягнення екологічно безпечного використання водних ресурсів [4]. Це гарантуватиме екологічну безпеку водних об'єктів, врівноважить шкідливий вплив на водні ресурси і забезпечить здатність їх до самоочищення та самовідтворення, буде досягнуто такі цілі:

- зниження вмісту у водних об'єктах біогенних речовин, нафтопродуктів, пестицидів, іонів важких металів, радіонуклідів та інших шкідливих речовин;
- припинення засмічення водних об'єктів;
- удосконалення нормативно-правової та еколого-економічної бази з метою поліпшення якісного стану водних об'єктів;
- удосконалення системи обліку, моніторингу та контролю за забрудненням поверхневих і підземних вод, розроблення та введення в дію системи ідентифікації та інструментального контролю за всіма стаціонарними джерелами забруднення поверхневих вод із створенням відповідної інформаційної бази даних.

Стратегічною метою екологічно безпечного використання водних ресурсів є забезпечення у процесі використання водних ресурсів пріоритету природоохоронних функцій над господарськими, раціональне використання поверхневих та підземних вод, широке впровадження водозберігаючих технологій у всіх галузях народного господарства [3, 5]. Це може бути досягнуто за рахунок:

- скорочення обсягів водоспоживання і водовідведення з впровадженням інтенсивного способу ведення водного господарства;
- зменшення витрат води і скидання забруднених стічних вод за рахунок удосконалення технологічних процесів у металургійній, коксохімічній, гірничодобувній та інших галузях промисловості;
- скорочення використання питної води промисловістю за рахунок використання мінералізованих підземних і шахтних вод;

- використання в промисловості оборотної і повторно використовуваної води на рівні 97 – 97,5 % загального обсягу води, що споживається промисловими підприємствами.

До основних цілей еколого безпечного водокористування в басейні р. Південний Буг можна віднести [2]:

- відновлення річок шляхом створення водоохоронних зон та прибережних смуг, розчищення та упорядкування їх поряд з відповідними заходами щодо водовідведення в їх водозбірних басейнах;

- поліпшення гідрологічного, морфологічного і гідрохімічного режиму водойм та водотоків з метою створення умов для збалансованого розвитку біоти та сталого використання її людиною;

- сприяння збільшенню видового різноманіття тваринного світу та рослинності у водних об'єктах;

- формування таких властивостей русла річок, берегів і прибережних смуг та зон, які забезпечать можливість розвитку біоценозів, що саморегулюються;

- збереження водовідтворювальної здатності ландшафтів, оптимізація їх структури та забезпечення екологічної рівноваги природних процесів шляхом досягнення оптимального співвідношення угідь різних типів у водозбірних басейнах річок.

Для досягнення намічених цілей удосконалення водокористування в басейні р. Південний Буг необхідно [1]:

- створити та упорядкувати водоохоронні зони і прибережні смуги;

- підтримувати встановлений режим на територіях водоохоронних зон та прибережних смуг;

- відновлювати і підтримувати сприятливий гідрологічний режим та санітарний стан річок;

- здійснювати берегоукріплення;

- запобігати шкідливій дії вод (будівництво гідротехнічних споруд, захисних дамб тощо);

- розробити і впровадити нормативи забезпечення водності річок та інших водних об'єктів та їх екологічно безпечного водокористування;

- розробити і впровадити критерії безпечно допустимого рівня антропогенних навантажень та прогнозу стану водних об'єктів;

- завершити екологічну паспортизацію малих річок та інших водних об'єктів;

- удосконалити систему моніторингу та контролю за станом водних об'єктів, водоохоронних зон та прибережних смуг, зон санітарної охорони тощо.

Література:

1. Магась Н.І. Геоекологічний стан басейну річки Південний Буг в межах Миколаївської області: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів (17-18 квітня 2012 р., Київ) / Екологічна безпека держави. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2012. – С. 93.
2. Офіційний сайт Південно-Бузького басейнового управління водних ресурсів (Південно-Бузьке БУВР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.vodhoz.com.ua>.

3. Топчієв О.Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля : навч. посіб. / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко, В.В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 348 с.
4. Топчієв О.Г. Концепція довкілля – сучасний напрям інтеграції природничо- та суспільно-географічних досліджень / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко, В.В. Яворська // Український географічний журнал. – 2017. – № 3. – С. 64–70.
5. Malchykova D.S. Environmental protection and spatial planning of econet strategies in regions with high level of anthropogenic transformation of geosystems / D.S. Malchykova, A.A. Ponomareva, R.S. Molikeyvych // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – Херсон, 2015. – № 2. – С. 92-107.

І.В. Гукалова

*Інститут географії НАН України,
iryna.gukalova@gmail.com*

НЕМОНЕТАРНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬНОГО ПОСТУПУ

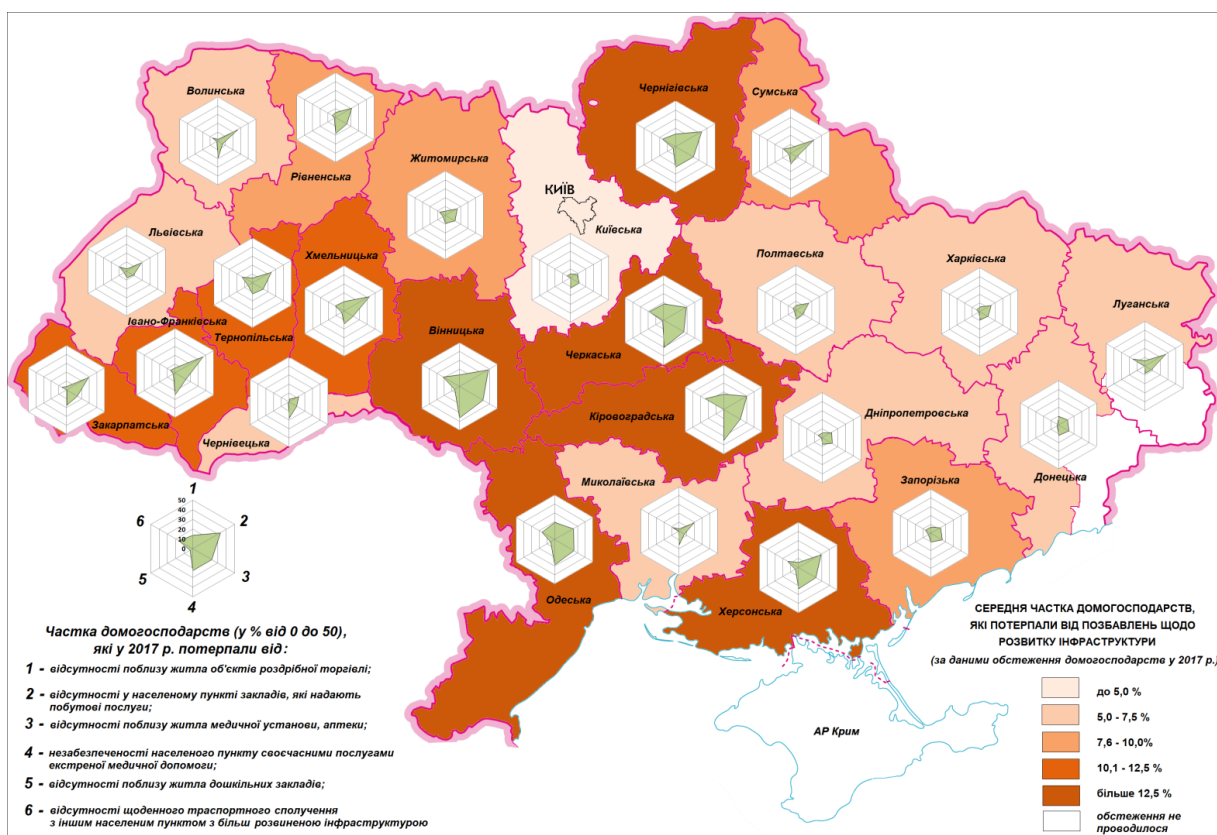
Як відомо, у багатьох країнах у дослідженнях якості життя населення використовуються не тільки монетарні критерії (рівень доходів, витрат, заощаджень тощо), але й численні немонетарні оцінки. Останні спираються, крім іншого, на виявлення різного роду суб'єктивних та об'єктивних депривацій (позбавлень чи обмежень), які є перешкодами на шляху підтримання населенням притаманних йому способу та умов життя.

Доцільність таких оцінок актуалізується невирішеністю в Україні та окремих її регіонах багатьох інфраструктурних питань, з якими пов'язане повсякденне життя людей, а також імплементацією концепції інклюзивного збалансованого розвитку (*англ. inclusive sustainable development*), яка орієнтує політиків і дослідників на пошук можливостей доступу якомога більшої кількості людей до різноманітних ресурсів, у т.ч. ресурсів простору. В свою чергу, просторовий підхід в оцінці депривацій дозволяє вивчати реальні умови життя не тільки вразливих (в плані фізичного стану) чи позбавлених (внаслідок впливу різного роду факторів) верств, але й населення загалом, включаючи найбільш забезпечених, економічно активних, фізично здорових осіб тощо.

Для коректного розуміння того, що таке інклюзія, слід дивитися не тільки на практики поведінки і фізичний стан людей, які дозволяють їм бути більш або менш включеними у суспільство, а на умови життя, точніше середовище, яке може ці практики включати чи виключати. Більше 10 років тому Держкомстат України започаткував обстеження умов життя домогосподарств, де респондентам було запропоновано визначитися з ознаками умов життя, які вони вважають прямими характеристиками бідності у своїй місцевості у даний час і від яких вони найбільше потерпають. Після опрацювання відповідей були обрані найвагоміші ознаки позбавлень, які перешкоджають нормальній життєдіяльності населення,

незалежно від його фізичної спроможності, віку, статі, статусу, рівня життя тощо. Науковою основою таких досліджень стали праці фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи [наприклад, 1].

Якщо від неможливості забезпечувати собі нормальне харчування або житлові умови в Україні наразі потерпає відносно невелика частка населення, яка, згідно з обстеженнями домогосподарств, постійно зменшується, то незмінно проблемними в Україні залишаються питання доступності до медичних послуг, наявності об'єктів соціальної інфраструктури, від чого в середньому по Україні потерпає кожен десятий житель. При цьому регіональна диференціація різного роду депривацій є дуже суттєвою (рис. 1). Найбільше від відсутності інфраструктури потерпає Кіровоградська область, найменше – м. Київ і Київська область.

Рис. 1. Потерпілі від позбавлень щодо розвитку інфраструктури у регіонах України, 2017 р.

Джерело: за даними обстеження домогосподарств [2]

Це є підставою для констатації наявності в багатьох регіонах великої кількості осіб, котрі відчувають ті чи інші ознаки соціальної ексклюзії (виключення, від англ. «*exclusion*») – ситуації, при якій вони не мають можливості користуватися гарантованими їм державою правами чи послугами через певні об'єктивні перешкоди, а не через наявність тих чи інших суб'єктивних чинників (інвалідність, вік, гендер, етнічна приналежність тощо).

На противагу цьому, соціальне залучення (інклюзія) – це подолання бар'єрів (у т.ч. просторових) на шляху до участі й доступу людей до ресурсів

і можливостей. Отже, інклюзивний підхід сьогодні – це підхід, який відображає новий погляд на місце людини у суспільстві. При цьому йдеться не тільки про соціально чи фізично вразливі групи населення (бідних, інвалідів, мігрантів тощо). Йдеться про зміни у всіх сферах суспільного життя, спрямовані на утвердження як соціальної, так і соціально-просторової рівності (або принаймні збалансованості), а також адаптацію до цього різних соціально-статусних груп. Відповідно, соціально-просторову ізоляцію потрібно розглядати в якості наслідку накопичення негативних факторів, пов'язаних із незбалансованістю і просторовою нерівномірністю розвитку економіки регіонів, регіональних ринків праці, а також соціальної, транспортної та іншої інфраструктури. Підстава проста і відома – диференціація у просторовому управлінні чи соціально-економічні відмінності між територіями можуть впливати й істотно впливають на реалізацію їх населенням своїх потреб та інтересів.

Чимало позбавлень в Україні є притаманним сільській місцевості, особливо – віддаленій периферії. У 2017 р. через інфраструктурні обмеження страждала значна частка мешканців сіл України, набагато більша, ніж міських жителів. Зокрема, половина опитаних селян потерпали від відсутності в їх поселенні побутових послуг, більше третини – від неможливості своєчасно отримати послуги швидкої медичної допомоги, чверть – від відсутності у поселенні будь-якого закладу охорони здоров'я чи, навіть, аптеки. Інфраструктурне забезпечення міст завжди було набагато кращим, водночас благоустрій міських і сільських територій може мати дуже різні результати.

Якщо будівництво багатьох інфраструктурних об'єктів у сільській периферії однозначно сприяє розвитку і «опублічуванню» простору, зростанню соціальної безпеки, соціальної залученості селян і формуванню локальних соціальних зв'язків, то облаштування, наприклад, центрів великих міст, які є місцями просторової локалізації, в основному, приїжджаючого сюди на роботу чи за отриманням послуг населення, нерідко призводить до появи багатьох позбавлень для жителів цих центрів. Поява нових інфраструктурних об'єктів, постійні перебудови, додаткові місця для паркування і т.п., збільшують інтенсивність та змінюють порядок використання центральних публічних просторів, що значно обмежує мешканців у використанні простору навколо їх власних будинків і призводить до хаотичної появи шлагбаумів, парканів, якими люди намагаються захиститися. І це тільки поверхневий пласт проблем.

Ані за радянських часів, ані у пострадянський період суспільно-географічні дослідження глибоко не торкалися простору повсякденності, специфіки використання простору різними соціальними групами населення відповідно до функціонального його структурування. В таких умовах концепція інклюзивного розвитку має великий потенціал і сприятиме розвитку нових напрямів соціальної географії й урбаністики. При цьому політика соціального залучення, яка враховує результати різномасштабних соціально-географічних досліджень, буде спрямована не тільки на облаштування, скажімо, публічних просторів міст, пристосованих для інвалідів, осіб похилого віку, а й на розв'язання широких проблем соціально-

просторової «дискримінації» населення, подолання обмеженого доступу до джерел підвищення добробуту та основних механізмів інтеграції в умовах постіндустріального суспільства.

Література:

1. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л.М. Черенко. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. – 428 с.
2. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг у 2017 році / Держслужба статистики України (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2017 року). – К., 2018. – 116 с.

Д.Д. Гурова, В.М. Бонтей

*Національний університет «Запорізька політехніка»,
daryazntu@gmail.com*

ГЕОГРАФІЯ КІНОТУРИЗМУ УКРАЇНИ

У сучасному світі індустрія туризму є однією з найбільш швидкозростаючих. Цілком передбачувано що увагу привернули можливості використання кіноіндустрії, а саме впливу фільмів на туристичну мотивацію здатність впливати на бренд території і створювати попит на відвідування маршрутів показаних в кіно. У результаті виник новий різновид туризму – кінотуризм, який є специфічною туристською моделлю і дозволяє людям побачити процес зйомки фільму або відвідати місця, де він був знятий.

В даний час географія кінотуризму достатньо велика. Одним з найбільш популярних напрямків для кінотуристів безумовно США, Велика Британія, Франція, Чехія, Нова Зеландія. Але й в Україні було знято й продовжується зніматися велика кількість популярних в нас та за кордоном фільмів.

Звичайно, велику кількість фільмів було знято в столиці – місті Києві. Там же знаходиться одна з найбільших кіностудій пострадянського простору – кіностудія ім. Олександра Довженка. Найвідоміші фільми – «За двома зайцями», «Ад'ютант його превосходительства», «Не може бути», «Біла гвардія», «Схід-Захід», «Про що говорять чоловіки», «Мебіус», «Справа Фаруелла», «Четверта влада» і багато інших. Вони знімалися на Андріївському узвозі, Ярославовому Валі, Набережно-Хрещатицькій, в національному музеї «Пирогове», на ВДНГ і старовинних будинках, які збереглися з царських часів [1].

Не тільки у кіно можна побачити столицю, а й у мультфільмах. У 23-му сезоні «Сімпсонів» перша серія присвячена українській мафії і її «хрещеному батьку» Віктору, прототипом якого став Віктор Янукович. Київ можна побачити в американських новинах. Тітровальщик довго думав, як правильно написати назву нашої країни (Ukraine або Ukreign), залишивши в результаті обидва неправильні варіанти. В одному кадрі мультиплікатори зуміли вмістити Майдан, Києво-Печерську Лавру і міст Патона.

Проте, знімати в українській столиці досить складно. Єдиної злагодженої позиції київської влади щодо взаємодії із зарубіжними представниками кіноіндустрії поки немає. Часто продюсери та режисери з інших країн стикаються з штучно створеними проблемами. Припустимо, відзняли матеріал в якомусь парку, а потім з'ясувалося, що потрібно ще дознімати. Так ось, треба брати новий дозвіл, причому видавати його можуть протягом декількох днів. Отже більшість продюсерів, яким дорого обходяться зйомки в Україні і враховуючи скільки складнощів потрібно подолати, просто поїде знімати в іншу країну. Наприклад, відомий режисер Крістофер Нолан зйомки свого нового фільму проводив цього літа у Таллінні. Хоча за ідеєю стрічки, дії відбувалися у Києві!

Звання кінематографічної столиці України у Києва впевнено забирає Одеса. Одеська кіностудія ніколи не поступалася в виробництві фільмів київській студії імені Довженка. Щоліта тут проходить головний в країні кінофестиваль з національним і міжнародним конкурсом. І саме культове кіномісце теж знаходиться в Одесі – знамениті сходи з «Броненосця Потьомкіна». Ця картина великого режисера і теоретика Сергія Ейзенштейна рекордну кількість разів визнавалася кращим фільмом всіх часів і народів, а сцена розстрілу мирних жителів на тих самих сходах – однією з найвпливовіших в історії кіно [2].

Одеса приваблює закордонних режисерів. Так. Наприклад, тут знімали культовий бойовик «Перевізник-3». У кадр потрапили міські вулиці, порт, морське узбережжя і навіть цілком впізнаваний базар на Молдаванці. Багато одеситів взяли участь у фільмі як масовка. Також титулований фільм «Легенда про піаніста» знімався в Одесі. А реквізит для картини був наданий місцевими музеями.

У старовинному Львові є захоплюючий туристичний маршрут під назвою «Львів мушкетерський». У його рамках можна відвідати місця, де проходили зйомки всіма улюбленого вітчизняного фільму «Три мушкетери». Це мальовничий Палац Потоцьких і старовинний Підгорецький замок. У Палаці Потоцьких були зняті розкішні апартаменти пана де Тревіль, а в Підгорецькому замку – сцени красивого балу, на якому королева і король танцювали Марлезонський балет.

Львів охоче йде на співпрацю з іноземними продюсерами. Там явно вже зрозуміли вигоду від такого співробітництва і надають свої унікальні локації для зйомок. Щоправда, так було не завжди. Наприклад, львівські пейзажі могли потрапити в культовий «Список Шиндлера» Стівена Спілберга або «Вогнем і мечем» Єжи Гофмана. Але, на жаль, режисери не отримали «добро» на зйомки від місцевої влади [1].

Один з найколеритніших регіонів України – Гуцульщина, а місцева етнічна група – гуцули – змогла пронести свою унікальну культуру через непросту історію. В Івано-Франківській області є два села – Криворівня і Верховина. Саме тут знімався культовий фільм Сергія Параджанова «Тіні забутих предків». Крім того, Криворівня – культурна столиця Гуцульщини: на території села площею 31 км² існує 14 діючих етнографічних й історико-біографічних музеїв. А в Верховині обов'язково потрібно відвідати будинок-музей фільму «Тіні забутих предків». У цьому самому будинку, або гражді –

типовому для гуцулів побудові, Сергій Параджанов жив весь той час, поки працював над картиною [2].

По суті, потрібно не так багато зусиль, щоб зробити Україну – Київ, Одесу, Львів, Карпати, – максимально дружньою для продюсерів з інших країн. Дати поштовх розвитку кіноіндустрії, подивитися на кіно як на прибутковий бізнес. Адже відзняті кадри українських вулиць, парків, пам'яток побачать мільйони людей – потенційних туристів. У тій же Грузії, яку завдяки зйомкам для Боллівуду побачили як мінімум мільярд людей, і за короткий час потік туристів збільшився втричі [1].

Адже зйомки в Україні – це не тільки використання локацій. Продюсери, як правило, не привозять із собою техніків, айтишників, масовку та іншу обслугу. Вони набирають їх на місці. А це означає, що мінімум на кілька тижнів або місяців буде працевлаштована ціла команда. Плюс налагоджені творчі зв'язки, які знадобляться в майбутньому. Крім того, знімальні групи повинні десь жити, харчуватися, розважатися. Отже, свою вигоду отримують і готелі, ресторани, культурні заклади.

На жаль, відсоток кінотуристів в Україні поки що незначний. Адже значна частина об'єктів кінотуризму в Україні, взагалі не перебуває в полі зору мандрівника через занедбаність, аварійний стан, відсутність інформації про місце розташування, незручне транспортне сполучення тощо. Тому для актуалізації кіноподорожей в Україні, важливим постає питання про комплексність заходів щодо виокремлення кінотуризму окремим напрямом спеціалізованих видів туризму, приведення у відповідність до стандартів якості і безпеки його об'єктів, активна реклама в середині країни та поза її межами.

Література:

1. Голлівуд в Україні. Кращі місця для зйомки фільмів. Блог кіноексперта – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <<https://style.nv.ua/ukr/blogs/gollivud-v-ukrajini-krashchi-mistsja-dlja-zjomki-kino-581576.html>>.
2. Киногайд по Украине: 8 мест из культовых фильмов – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <<https://34travel.me/post/kinogajjd-po-ukraine-8-mest-iz-kultovykh-filmov>>.
3. Кинотуризм: 5 мест из фильмов, снятых в Украине фильмов – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <<https://lemonade.style/kinoturizm-5-mest-iz-filmov-snjatyh-v-ukraine/>>.

О.В. Давидов,
Херсонський державний університет,
svobodny.polet2012@gmail.com

Н.О. Роскос,
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
natalya_ber@ukr.net

О.М. Роскос
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
roskos81alex@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ ШТОРМОВИХ НАГОНІВ У РАЙОНІ ГЕНІЧЕСЬКОЇ ДЕЛЬТИ

В умовах сучасних кліматичних змін, в Світовому океані з кожним роком збільшується кількість небезпечних явищ гідрометеорологічної природи. У береговій зоні Азово-Чорноморського регіону, одними з найбільш небезпечних процесів вважаються катастрофічні коливання синоптичної природи (згінно-нагонові, штормові нагони), які спричиняють значні економічні збитки і часто призводять до людських жертв [5; 6; 8].

В межах північно-західної частини Азовського моря найбільш сильні синоптичні коливання рівня виявляються в береговій зоні Утлюцького лиману, поблизу гирла протоки Тонкої (Генічеська) (рис. 1). Для цього району характерний дуже специфічний гідрологічний режим прибережних акваторій, обумовлений взаємодією хвилювання, різних прибережних течій, вітрових і саюшевих коливань рівня [9; 10].

**Рис. 1. Географічне розташування і зовнішній вид Генічеської дельти:
а – регіон Азовського моря;
б – північно-західна частина Азовського моря; в – Генічеська дельта (космічні знімки з ресурсу Google Earth)**

Саме у цих складних умовах, в північній частині Арабатської Стрілки, сформована специфічна форма рельєфу – дельта протоки, яка має назву Генічеська, в її межах розташовані протоки Тонка (Генічеська) і Промоїна (Протока) [2; 3]. Дельта протоки (channel fan) – це акумулятивна форма рельєфу, сформована в межах гирла протоки, яка сполучає напівзамкнену водойму з морським басейном. Її формування обумовлене діяльністю течій, які виникають в протоці, в результаті стійкої різниці рівнів, а також під впливом приливних і згінно-нагонових течій [15].

Арабатська Стрілка є полігенетичним утворенням, в його структурі основну частину займає береговий бар, до якого на північному-заході приєднані корінні виступи, а на півночі дельта проток. Виділення дельти, як окремої структури Арабатської Стрілки, обумовлене її генезисом. Первинно Арабатська Стрілка представляла собою острівний бар, його еволюція йшла у напрямі збільшення висоти і об'єднання островів в єдине утворення. Саме тому основна частина промоїн була замита, а у північній частині Арабатської Стрілки завдяки гідрологічним умовам промоїна трансформувалася в протоку, існування якої і зумовило формування дельти [11; 12].

Згінно-нагонові коливання у районі дослідження. Азовське море є мілководим, замкнутим, безприпливним морським басейном, в межах якого проявляються коливання рівня з амплітудою більше 4-5 м і тривалістю в 3-4 дні [7; 9; 13]. Синоптичні коливання, в межах даного моря, характеризуються певною специфічністю механізму прояву, який подібний до саюшевих явищ з однією вузловою лінією, що проходить приблизно через центр моря [4; 5]. Важливе значення має той факт, що сучасна інтенсифікація згінно-нагонових коливань, в межах Азовського моря, відбувається на тлі загальної тенденції до збільшення його рівня, причому найбільші величини кутових коефіцієнтів лінійних трендів відзначаються за останні 60 років [5].

Максимальна амплітуда згінно-нагонових коливань в районі Генічеська складає 423 см, з яких максимум падіння рівня досягав відмітки в – 187 см, а максимальний підйом відповідав висоті рівня в + 236 см [5; 8]. Тривалі спостереження за коливанням рівня в Азовському морі дозволили розробити прогноз прояву катастрофічних явищ, згідно з яким в районі Генічеська 1 раз в 10 років можуть проявлятися штормові нагони з висотою близько 210 см, раз в 25 років – 240 см, з періодичністю в 50 років – 250 см, і один раз в 100 років – 260 см. Явище згону може досягати відмітки – 180 см, проявляється один раз в 10 років, 200 см може відбуватися один раз на 25 років, 210 см реєструється раз в 50 років, а більше 220 см повторюється не частіше одного разу на 100 років [1].

Історичний аналіз показав, що в 1962 році в районі Генічеська була зафіксована максимальна висота рівня нагону 236 см. Штормовий нагін був пов'язаний з дією східного вітру із швидкістю 28 м/с, в період з 30 січня по 4 лютого. В результаті підйому рівня Генічеська дельта і прилегла до неї частина міста була затоплена, а Арабатська Стрілка в межах знижених ділянок перепліскувалася [2; 16]. Подібні до історичного максимуму нагони проявляються не часто, але за останні десять років загальна кількість нагонових коливань істотно збільшилась, а це створює значні незручності та небезпеки, особливо при пресуванні по Арабатській Стрілці.

В районі Генічеської дельти найбільш небезпечними природними явищами вважаються згінно-нагонові, їх амплітуда досягає 4,3 м. За останні десять років загальна кількість штормових нагонів в районі дельти істотно збільшилася, що обумовлено змінами в структурі вітрового режиму над регіоном Азовського моря та антропогенним впливом на рельєф самої дельти і прилеглих ділянок узбережжя.

Література:

1. Атлас экстремальных ветровых колебаний уровня Азовского моря. [Электронный ресурс]. www.oceanography.ru/index.php/2010-03-15-15-57-22/2010-03-15-15-59-06/255-2012-03-26-06-44-52
2. Воронка В.П. Історія двох проток / В.П. Воронка // Мелитопольский краеведческий журнал. – 2016. – № 7. – С. 85-88.
3. Воронка В.П. Особливості гідрологічного зв'язку Сивашу з Азовським морем / В.П. Воронка // Гідрологія, гідрохімія, гідроекологія. – 2013. – Т. 2 (29). – С. 84-89.
4. Герман В.Х. Спектральний аналіз колебаний рівня Азовського, Чорного і Каспійського морей в діапазоні частот від одного циклу за декілька годин до одного циклу за декілька днів / В.Х. Герман // Труды ГОИН, 1970. – Вып. 103. – С. 52-73.
5. Гидрометеорологические условия морей Украины. Том 1: Азовское море / Ю.П. Ильин, В.В. Фомин, Н.Н. Дьяков, С.Б. Горбач; МЧС и НАН Украины, Морское отделение Украинского научно-исследовательского гидрометеорологического института. – Севастополь, 2009. – 400 с.
6. Давидов О.В. Причини та наслідки штормового нагону в береговій зоні Бердянської затоки 11 листопада 2007 року / О.В. Давидов, О.М. Роскос // Фальц-Фейнівські Читання. Зб. наук. праць [головн. ред. С.В.Шмалей]. – Херсон: ПП Вишемирський, 2009. – С. 74-82.
7. Давыдов А.В. Влияние штормовых нагонов на развитие берегов с ветровой осушкой на Черномом море / А.В. Давыдов // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. – Херсон: ПП Вишемирський, 2006. – С. 16-18.
8. Доценко С.Ф. Природные катастрофы Азово-Черноморского региона / С.Ф. Доценко, В.А. Иванов // Севастополь, ЭКОСИ-Гидрофизика, 2010. – 174 с.
9. Дьяков Н.Н. Синоптические условия возникновения аномальных колебаний уровня Азовского моря / Н.Н. Дьяков, В.В. Фомин // Труды УкрНИГМИ, 2002. – С. 332-341.
10. Жилиев А.П. Расчет колебаний уровня Азовского моря / А.П. Жилиев // Океанология. – 1972. – 12(1). – С. 49-56.
11. Зенкович В.П. Берега Чорного і Азовського морей / В.П. Зенкович. – Москва: Географгиз, 1958. – 371 с.
12. Зенкович В.П. Основы учения о развитии морских берегов / В.П.Зенкович. – Москва: Изд-во АН СССР, 1962. – 710 с.
13. Климатический атлас Азовского моря 2006 (Climatic Atlas of the Sea of Azov 2006). Сайт NOAA «National Oceanographic Data Center (NODC)». [Электронный ресурс]. <http://www.nodc.noaa.gov/OC5/AZOV2006/start.html>
14. Кліматичний Кадастр України Державна гідрометеорологічна служба УкрНДГМІ. Центральна Геофізична Обсерваторія. [Електронна версія] <http://www.cgo.kiev.ua/index.php?dv=pos-klim-kadastr>
15. Морская геоморфология: Терминологический справочник. Береговая зона: процессы, понятия, определения / науч.ред. В.П.Зенкович, Б.А.Попов. – Москва: Мысль, 1980. – 280 с.
16. Роскос А.Н., Давыдов А.В. Современное антропогенное воздействие на состояние Арабатской Стрелки. – Молоді науковці – географічній науці / під ред. проф. Я.Б. Олійника. – К.: Обрії, 2008. – Вып. IV. – С. 146-149.

О.В. Давидов

*Херсонський державний університет,
svobodny.polet2012@gmail.com*

І.М. Котовський

*Херсонський державний університет,
kotovskiy.ihor1941@gmail.com*

М.О. Зінченко

*Херсонський державний університет,
brovkomasha@gmail.com*

КАТАСТРОФІЧНІ СИНОПТИЧНІ КОЛИВАННЯ РІВНЯ МОРЯ В МЕЖАХ МІЛКОВОДНИХ ЗАТОК ЧОРНОГО ТА АЗОВСЬКОГО МОРІВ

Чорне і Азовське моря представляють собою внутрішньоконтинентальні дуже ізольовані басейни, в береговій зоні яких домінуюче рельєфоутворююче значення мають короточасні коливання рівня синоптичної природи, до яких належать згінно-нагонові і саюшеві явища, а також штормові нагони [1, 2, 3]. Відповідні коливання можуть сягати значних розмірів, сприяючи тим самим затопленню прибережних територій, проявленню абразії, а також руйнуванню різноманітних антропогенних об'єктів [5, 6].

Загальна характеристика синоптичних коливань рівня Чорного та Азовського морів. Максимальні за амплітудою коливання рівня проявляються в межах мілководних заток, які звужуються до вершини. В Азово-Чорноморському регіоні до відповідних водойм належать Каркінітська затока в північно-західній частині Чорного моря [4, 8] та Таганрозька затока, в північно-східній частині Азовського моря [7, 8]. Під час штормових нагонів рівень водної поверхні в Каркінітській затоці може збільшуватися на 3,1 м (2003 р.) [6], а при згонах знижуватися на 1,35 м (1938 р.) [10], відповідно амплітуда дорівнює 4,45 м. У межах Таганрозької затоки максимальний рівень нагону сягав 3,53 м (2014 р.), мінімальний – 3,99 м (1960 р.), при цьому амплітуда становить 7,52 м.

Статистичний аналіз матеріалів короточасних коливань рівня дозволив визначити їх закономірність повторення в часі. Незначні нагонові підняття висотою до 0,5 м проявляються від 5 до 8 разів на рік. Помірні підйоми рівня висотою від 0,5 до 1,0 м фіксуються не частіше ніж один раз на рік. Сильні нагони висотою від 1,0 до 1,5 м мають місце один раз в 5-6 років. Штормові нагони з висотою від 1,5 до 2,5 м реєструються один раз в 12-15 років. Катастрофічні нагони з висотою більше 2,5 м проявляються в середньому один раз в 40-50 років [3, 4, 9].

У межах досліджуваних морів згінні явища мають більш значну тривалість і поширення, однак їх рельєфоутворююче значення нижче, ніж у нагонів. Так, мінімальний рівень згону в межах Чорного моря був зафіксований в Ягорлицькій затоці і становив 1,35 м нижче ординара [10]. У регіоні Азовського моря явища згонів мають значно більші позначки і

можуть перевищувати 1,5 м, а іноді і більше 2,0 м. Мінімальний рівень був зареєстрований в Таганрозькій затоці і становив 3,99 м нижче ординара [7].

Катастрофічні згони з відмітками понад 1,0 м, зумовлені дією тривалих берегових вітрів зі швидкістю понад 20 м/с, проявляються не частіше ніж один раз на 35-40 років. Зниження рівня від 0,6 до 1,0 м реєструються не частіше 1 разу на 20 років, згінні явища з відмітками 0,4-0,6 м фіксуються один раз в 5-6 років, а з відмітками до 0,4 м щорічно [3, 4, 9].

Катастрофічні штормові нагони в регіоні. Найбільш небезпечними синоптичними коливаннями є штормові нагони. У листопаді 1981 року над акваторією Джарилгацької затоки пройшов потужний ураган, який спровокував підйом рівня на висоту понад 1,5 м. Під час даного штормового нагону були затоплені низинні прибережні території на відстань 300-500 м від зрізу, а також всі штучні пляжі міста Скадовськ. Цікавий факт, що хвильовий заплеск проявився в межах міської набережної, розташованої на поверхні ділянки корінного берега заввишки близько 2,0 м. Тривалість нагону була близько 16 годин, при цьому коса Джарилгач на кілька годин була повністю затоплена [8].

У березні 1997 року дуже потужний штормовий нагін стався в східній частині Джарилгацької затоки, при цьому найбільш високий рівень проявився в районі Каланчацького лиману і Каржинської затоки. Внаслідок даного явища морські води проникли в низинні ділянки берегу на відстань від 300 до 1000 м. При геоморфологічному профілюванні поверхні півострова Карабай (Дангельтип), максимальний рівень був зафіксований на висоті 2,83 м [6].

Один з найбільш катастрофічних штормових нагонів стався в межах Каркінітської затоки в жовтні 2003 року. Причиною виникнення даного небезпечного явища стало одночасне проявлення ураганного вітру і істотне зниження атмосферного тиску (швидкість вітру сягала 30 м/с, з поривами до 35 м/с, а тиск становив 736 мм рт.ст.). Висота рівня нагону збільшувався в східному напрямку від 1,0 м в береговій зоні Залізного Порту до 3,1 м в районі півострова Гіркий Кут [6].

В жовтні 2005 року катастрофічний нагін був зареєстрований в районі Бакальської коси. Його прояв був обумовлений дією потужного західного вітру, який нагнав у вершину Каркінітської затоки величезні маси води. Висота підйому рівня становила від 2,5 до 3,0 м, в результаті чого були затоплені прибережні ділянки селищ Стерегуще і Портове, а Бакальська коса була на кілька годин затоплена [3].

11 листопада 2007 року в межах північного узбережжя Азовського моря, між косами Бердянська і Обитічна, стався катастрофічний штормовий нагін. Виникнення даного явища було обумовлено дією південного вітру, швидкість якого становила 32-34 м/с, при цьому величина атмосферного тиску знизилася до 737 мм/рт.ст. Висота нагонового рівня перебувала в межах від 1,0 до 1,5 м, висота хвиль в районі центрального пляжу досягала 2,5 м, а хвильовий заплеск в районі огорожувальної споруди набережній Бердянська перевищував 8 м. Особливістю даного нагону є дуже короткий час прояву, загальна тривалість явища становила близько 6 годин, з яких всього 20-25 хвилин висота підйому рівня була максимальною. Під час

даного нагону була затоплена центральна частина міста Бердянськ, а також тіла кіс Бердянська і Обитічна [5].

У квітні 2012 року сильний вітровий нагон, обумовлений дією південно-західного вітру протягом чотирьох днів, відбувався в Ягорлицькій затоці. Висота даного нагону не перевищувала 1,0 м, але з огляду на специфіку берегів затоки, нагонові води проникли в межі суші на відстань від 300 м до 1200 м. Під час цього нагону значна кількість морської води потрапило в межі вторинних мілководних заток-озер Кінбурнського півострова.

26 травня 2018 року в Утлюцькому лимані був зафіксований нагін з висотою 1,16 м, під час якого була частково затоплена Федотова коса, штучний пляж міста Генічеськ і низинна область протоки Тонкої. Причиною цього явища був східний вітер силою 20-25 м/с, з поривами до 30 м/с, який проявився над всією акваторією Азовського моря протягом двох днів.

В межах мілководних заток Азово-Чорноморського регіону короткочасні не періодичні коливання рівня синоптичної природи являються найважливішими рельєфоутворюючими процесами розвитку берегової зони. Відповідні явища проявляються з певною циклічністю, але для нагонів і згонів різної сили характерні різні часові відрізки, від одного року до півстоліття.

Література:

1. Гидрометеорологические условия морей Украины. Том 1: Азовское море / Ильин Ю.П., Фомин В.В., Дьяков Н.Н., Горбач С.Б.; МЧС и НАН Украины, Морское отделение УкрНИГМИ. – Севастополь, 2009. – 400 с.
2. Гидрометеорологические условия морей Украины. Том 2: Черное море / Ильин Ю.П., Репетин Л.Н., Белокопытов В.Н., Горячкин Ю.Н., Дьяков Н.Н., Кубряков А.А., Станичный С.В.; МЧС и НАН Украины, Морское отделение УкрНИГМИ. – Севастополь, 2012. – 421 с.
3. Горячкин Ю.Н. Уровень Черного моря: прошлое, настоящее и будущее / Ю.Н. Горячкин, В.А. Иванов. – Севастополь: ЭКОСИ-Гидрофизика, 2006. – 210 с.
4. Давидов О.В. Структура та природоохоронне значення вітроприсушних берегів на Чорному морі // Автор. дис. на здобуття наукового ступ.к.г.н. – Херсон: ХДУ. – 2004. – 20 с.
5. Давидов О.В., Роскос О.М. Причины та наслідки штормового нагону в береговій зоні Бердянської затоки 11 листопада 2007 року // Фальцфейнівські читання. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2009. – С. 74-82.
6. Давыдов А.В. Влияние штормовых нагонов на развитие берегов с ветровой осушкой // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2006. – Вип. 2. – С. 16-18.
7. Дьяков Н.Н. Синоптические условия возникновения аномальных колебаний уровня Азовского моря / Н.Н. Дьяков, В.В. Фомин // Труды УкрНИГМИ, 2002. – С. 332-341.
8. Каталог наблюдений над уровнем Черного и Азовского морей. – Севастополь, СО ГОИН, 1990. – 269 с.
9. Котовский И.Н. Морфология и динамика берегов Черного моря в пределах Херсонской области УССР – Рукопись / Автореферат дисс. на соиск. ученой степени канд. геогр. наук. – Киев: Инст. географии АН Украины, 1991. – 19 с.
10. Черняков Д.А. Природно-аквальные ландшафтные комплексы Тендровского и Егорлыцкого заливов и мониторинг их состояния в системе Черноморского биосферного заповедника // Автореферат дисс. на соиск. ученой степени канд. геогр. наук. – Рукопись. – Харьков: ХГУ им. А.Горького, 1995. – 23 с.

В.О. Дем'янюк
Херсонський державний університет,
vadymdemianiuk20@gmail.com

РОЗВИТОК ОВОЧІВНИЦТВА В ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Найважливішим завданням на сучасному етапі розвитку сільського господарства України є досягнення збільшення виробництва продукції, що дозволить у повній мірі задовольнити потреби населення у високоякісних продовольчих товарах, у тому числі й овочів [1]. Овочі відіграють особливу і досить важливу роль у раціоні харчування людини, вони багаті на вітаміни і мінеральні елементи.

Вирощування овочів має високу трудомісткість, а також велику залежність від природно-кліматичних та погодних умов, а через низьку купівельну спроможність населення попит на овочі на вітчизняному ринку має тенденції до спаду.

Практично у всіх регіонах України населення займається вирощуванням овочевих культур, але провідною галуззю, є для південної частини країни, чому сприяють ґрунтово-кліматичні умови. Передумови які сприяють розвитку овочівництва та одержання врожаїв в достатніх обсягах, для забезпечення, як внутрішніх потреб так і формування експортного потенціалу. Україна входить у першу десятку світових лідерів за валовим виробництвом овочевої і баштанної продукції, а у розрахунку на душу населення займає дев'яте місце у світі.

Найвищою урожайністю із-поміж основних овочевих культур виокремлюються капуста (20-22 т/га), помідори (18-20 т/га) та столові буряки (17-19 т/га). При цьому зауважимо, що генетичний потенціал вітчизняних сортів та гібридів використовується менш ніж на 50 %. Тобто Україна має значні резерви у розвитку овочівництва [2].

Загальна посівна площа під овоче-баштаними культурами в Україні протягом останніх 5 років стабілізувалась на рівні 460 – 470 тис. га. Найбільш площі посівів зосереджені у Дніпропетровській (30,5 тис. га), Одеській (29,9 тис. га) та Херсонській (28,9 тис. га) областях. Замикають групу областей з найменшими показниками площ, із яких зібрано урожай овочів Сумська (9,2 тис.га), Харківська та Івано-Франківська (по 9,7 тис. га) і Житомирська (9,9 тис. га) [5].

Норма споживання овочів на одну особу в Україні на рік становить 161 кг, з яких 25-30 % має споживатися в свіжому вигляді, решта має бути переробленою і закладеною на тривале зберігання [4]. На сучасному етапі розвитку спостерігається стійка тенденція зростання попиту на цю продукцію як із боку населення (у свіжому вигляді), так із боку переробних підприємств. Останнє пояснюється зміною потреб та цінностей споживачів, а також їх бажанням вести здоровий спосіб життя й відповідно споживати більше овочів, а також зацікавленість інвесторів харчовою промисловістю, зокрема переробкою овочів.

Трансформаційні зміни, які відбуваються в сільському господарстві, перехід овочівництва до ринкових умов супроводжується зменшенням виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах та збільшенням його у господарствах населення, де сконцентровано близько 90 % виробництва овочів.

Нині до ринку надходять понад 40 видів свіжих овочевих і баштанних культур.

Таблиця 1

**Виробництво окремих видів овочевих культур
в усіх категоріях господарств України [3]**

Культури	Урожайність, т/га	Посівна площа		Валовий збір	
		тис. га	частка культури у загальних площах посіву, %	тис. т	частка культури у загальному виробництві,
Помідори	29,9	74,3	14,5	2229	22,3
Капуста	24,5	68,6	13,4	1683	16,8
Цибуля ріпчаста	18,4	54,8	10,7	1015	10,2
Огірки	18,9	49,8	9,7	949	9,5
Морква	20,3	43,1	8,4	877	8,8
Буряк столовий	21,4	39,3	7,7	842	8,4
Інші овочі	16,7	111,6	21,9	1820	18,2
Всього овочі відкр. і зак. грунту	21,1	441,5	86,3	9415	94,2

Вирощування зазначених культур на території України має певні територіальні відміни, зумовлені низкою природно-географічних та соціально-економічних чинників, сукупність яких і формує сучасну географію овочівництва [7]. Виробництво овочів на невеликих площах стримує застосування високопродуктивних засобів механізації, підвищує собівартість та не дає змогу контролювати якість продукції і стан навколишнього середовища у зв'язку із застосуванням інтенсивних технологій. За даними Державної служби статистики в сільському господарстві України відзначаються структурні зміни, зниження обсягів виробництва овочів сільськогосподарськими підприємствами і переміщення основного виробництва овочів з великих підприємств в дрібнотоварне виробництво в господарствах населення (табл. 2).

За останні роки розвитку сільського господарства країни, в господарствах населення вирощено більше 8300,0 тис. т. овочів (у 2017 р), а за відповідний період сільськогосподарськими підприємствами майже 1200,0 тис. т овочів, тобто питома вага дрібнотоварного виробництва в загальній структурі валового виробництва овочів досягає 87,3 %, тоді як в 1990 р. ця частка становила 1794,3 тис. т від валового виробництва, тобто 26,9 %.

Таблиця 2

Структура виробництва овочів в Україні за категоріями господарств [3]

Ро- ки	Сільськогосподарс ькі підприємства, тис. т	Частка у валовому виробництві, %	Господарств а населення, тис. т	Частка у валовому виробництві, %
1995	1607,1	27,3	4272,7	72,7
2000	986,3	16,9	4835,0	83,1
2005	780,7	10,7	6514,3	89,3
2010	964,6	11,9	7157,8	88,1
2015	1281,7	13,9	7933,0	86,1
2016	1192,2	12,7	8221,7	87,3
2017	1198,7	12,9	8378,9	87,1

В той же час за останні роки в Україні майже при незмінних площах виробництва, завдяки підвищенню врожайності, валовий збір овочів збільшився в півтора рази. Цьому сприяло запровадження сучасних технологій виробництва овочів на підставі застосування, в першу чергу, високопродуктивних сортів і гібридів, ефективних хімічних засобів захисту рослин, сучасних ресурсозберігаючих систем зрошення.

Висока собівартість, значні витрати на реалізацію і порівняно низькі ціни на овочеву продукцію стали причиною збитковості виробництва овочів у господарствах суспільного сектору.

У зв'язку зі зниженням реальних доходів населення, що характерно для останніх років, встановилася тенденція до зменшення попиту на продукти овочівництва.

Функціонування продовольчого ринку країни, зокрема у реалізації овочевої продукції супроводжуються рядом негативних факторів, а саме руйнування оптового ринку. На його місці виникають стихійні продовольчі ринки, що сприяють неорганізованій посередницькій діяльності у сфері збуту, заготівлі, зберігання продукції і привласненню посередниками значної частини прибутку, створеного в процесі виробництва.

По суті, виникла необхідність створення умов розвитку та координації й ефективної діяльності всіх ланок ринкового процесу: виробництва, переробки, зберігання овочевої продукції, а також реалізації споживачу.

Практично втратили свою роль плодоовочеві бази, особливо в зберіганні та реалізації овочевої продукції. Міські ринки стали основним каналом реалізації овочів. Водночас зберігається тенденція до сталого попиту населення на овочі і плоди як одного з джерел надходження вітамінів для підтримання здоров'я людей в умовах подорожчання медичних послуг і підвищення цін на ліки.

При реалізації овочів переробним підприємствам ціна найнижча, а найвищі ціни реалізації на ринку. У результаті основну долю прибутку, створену зусиллями сільськогосподарських товаровиробників отримують переробні підприємства. У той же час завантаженість переробних підприємств знизилась здебільшого до 25-35 % [7]. Основною причиною такого використання машин та обладнання консервних підприємств є нестача

овочевої сировини у необхідному обсязі та асортименті. Таким чином, потужності з переробки овочів є, проте вони простоюють через недосконалий економічний механізм. Сільськогосподарським товаровиробникам стає все більш не вигідно виробництво і продаж овочів переробним підприємствам.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою засвідчує, що вони, дбаючи про власну продовольчу безпеку, застосовують державні важелі регулювання розвитку сільського господарства через надання державних кредитів, підтримки твердих цін, здійснення безпосередніх виплат тощо.

Література:

1. Богадьорова Л.М. Сучасний розвиток сільськогосподарського виробництва України: проблеми, тенденції перспективи / Л.М. Богадьорова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. – Херсон, 2018. – Випуск № 8. – С. 9-12
2. Гальчинська В.А. До питання стратегії розвитку овочівництва / В.А. Гальчинська // Агроінком. – 2012. – № 8-12. – С. 12-13, 14.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
4. Корнієнко С.І. Основні положення галузевої комплексної програми «Овочі України – 2020» / С.І. Корнієнко, В.П. Рудь // Овочівництво і баштанництво. – 2015. – № 61. – С. 17-33.
5. Логоша Р.В. Трансформації ринку овочів в Україні / Р.В. Логоша // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – Вип. 3 (8). – С. 55-67.
6. Сарапіна О.А. Тенденції розвитку ринку овочевої продукції в умовах глобалізації економіки / О.А. Сарапіна // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – С. 96-100.
7. Сухий П.О. Сучасний стан та перспективи розвитку овочівництва в Україні / П.О. Сухий, М.Д. Заячук // Ученые записки Таврич. нац. Ун-та им. В.И. Вернадского. – 2012. – № 3. – С. 38-48.

Б.Г. Денисик, О.О. Денисик

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
grygden@ukr.net*

ПРИРІЧКОВІ РЕКРЕАЦІЙНІ ОСЕРЕДКИ І ГЕОЕКОТОНИ

Сучасне ландшафтно і екологічно дестабілізоване навколишнє середовище характеризується аномально швидкими змінами структурної організації геокомпонентів і ландшафтних комплексів та взаємозв'язків між ними. У таких умовах активно розвиваються антропогенні осередки і геоекотони, серед яких постійно зростає роль та значення й рекреаційних.

Під *антропогенним осередком* розуміємо територію, у межах якої під впливом діяльності людей розвиваються процеси і явища, що призводять до зміни структурної організації геокомпонентів і ландшафтних комплексів [1].

Рекреаційний осередок – структура, що формується і функціонує під впливом лише рекреаційної діяльності людей і в умовах для цього

придатних. Рекреаційний осередок – один із типів антропогенних осередків, однак це поняття загальне, родове стосовно всіх інших рекреаційних осередків, що формуються у процесі різних видів рекреацій.

Під *рекреаційним геоекотоном* розуміємо складний просторово-часовий утвір, сформований на контакті рекреаційних та інших ландшафтних структур. Як і рекреаційні осередки, рекреаційні геоекотони можна формувати цілеспрямовано або переривати їх функціонування при наявних тенденціях негативного розвитку [2].

Середнє Побужжя – один з модельних регіонів лісополя України, де формування і розвиток рекреаційних осередків і геоекотонів активно проходить з ХІХ ст. Упродовж ХХ ст. рекреаційне освоєння регіону відбувалось нерівномірно, однак з початку ХХІ ст. суттєво активізувалося, і як у минулому, відбувається стихійно. Це зумовлено відсутністю детальних наукових досліджень наявних тут рекреаційних структур та обґрунтування можливих напрямів їх раціонального використання.

Конструктивно-географічні та ландшафтознавчі дослідження рекреаційних осередків і геоекотонів Середнього Побужжя упродовж 2014-2019 років показують, що пізнання процесів і явищ, які в них відбуваються, є перспективним. Процеси і явища у рекреаційних осередках і геоекотонах розкривають причини і механізми сучасних тенденцій рекреаційних трансформацій ландшафтних комплексів різного таксономічного рівня. Більше того – індикаторне значення розвитку процесів у рекреаційних осередках і геоекотонах дає можливість корегувати стан рекреаційного середовища і передбачити оптимізацію небажаних процесів та явищ на початкових стадіях розвитку [2]. У зв'язку з цим встановлення різноманіття рекреаційних осередків і геоекотонів та процесів, що в них розвиваються, розглядається як один з важливих методологічних підходів до вирішення проблем при рекреаційному освоєнні території.

Середнє Побужжя як регіон, де активне рекреаційне освоєння природних умов і ресурсів розпочалося з ХVІІІст., є достатньо репрезентативною територією для дослідження рекреаційних осередків і геоекотонів як індикатор розвитку рекреаційних і загалом антропогенних ландшафтів. На початку ХХІ ст. тут сформувався потужний територіально-рекреаційний комплекс, що об'єднує 620 закладів, з яких 21 – лікувальні установи, 552 – заклади оздоровчо-спортивної рекреації, 47 – закладів туризму і пізнавальної рекреації. Упродовж 2014-2018р. кількість стихійних рекреантів у 7,6 разів перевищила кількість проєктованих, площа рекреаційних осередків збільшилась у 3,2 рази, зафіксована наявність 48 нових прибережних геоекотонів. Дослідження рекреаційних осередків і геоекотонів та процесів і явищ, що в них розвиваються (індикати), показують, що на початку ХХІ ст. рекреаційне освоєння Середнього Побужжя відбувається нераціонально. Особливо це стосується прирічкових територій, де зосереджена основна (72 %) частина населення і майже 92 % рекреантів. Тут рекреанти суттєво перебудовують ландшафтну структуру наявних територій. Як результат сформувалося значне різноманіття рекреаційних осередків. За десятьма чинниками виділено 35 їх типів, що представлені такими «типологічними лініями»: функціональною, за площею ареалів, за належністю до відповідних

ландшафтних комплексів, динамікою, кількістю рекреантів, індикаторними ознаками та ін. Значне типологічне різноманіття рекреаційних осередків Середнього Побужжя дало можливість об'єднати їх у клас з подальшим виділенням підкласів, типів і видів [2].

Враховуючи явне індикаторне значення процесів і явищ, що розвиваються в рекреаційних осередках і геоекотонах, відкривається шлях до управління станом середовища, яке рекреатизується. Тобто, є можливість попередження зародження небажаних або агресивних процесів та явищ на ранніх стадіях їх розвитку, що суттєво вплине на вартість рекреаційного освоєння будь-якої території та формування рекреаційних ландшафтів. У зв'язку з тим, що рекреаційне освоєння Середнього Побужжя стихійне, це призводить до розвитку негативних процесів і дестабілізації ландшафтів поки що на окремих, але уже значних за площею ділянках: околиці м. Хмільника, м. Вінниці, м. Ладижина, сіл Коло-Михайлівка, Селище, Сокілець, Печера, Губник та ін. Їх подальше раціональне рекреаційне освоєння неможливе без врахування в індивідуальних та регіональних проектах рекреаційних осередків і геоекотонів.

Література:

1. Антропогенні мікроосередки [За ред. Г.І. Денисика]. Вінниця. ТОВ «Твори». 2018. 132 с.
2. Дмитрук О.Ю., Денисик Б.Г. Рекреаційні осередки та геоекотони Середнього Побужжя. Вінниця. ТОВ «ТВОРИ», 2019. 204 с.

Г.І. Денисик, Л.І. Стефанков, О.П. Чиж
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
vdpugeo2014@gmail.com

ГЕОГРАФИ УКРАЇНИ – МІСЦЕВИМ ГРОМАДАМ (НА ПРИКЛАДІ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІСТЕР'Я)

Середнє Придністер'є вибрано не випадково. Наукова діяльність авторів статті тісно пов'язана з цим регіоном. Детальніше пізнання природи населення й господарства Середнього Придністер'я продовжується й зараз [1, 2]. Це дає право розглянути поставлену у статті проблему з погляду науковців географів –природничників та ландшафтознавців. Отже, рекомендації новообраному голові місцевої (району, містечка, села) громади, у нашому випадку унікального у природному, господарському й етнокультурному відношеннях Середнього Придністер'я.

1. Не більше одного-двох місяців на початкове загальне пізнання природи, населення, господарства і культури довіреного адміністративного району, містечка, села шляхом вивчення та аналізу доступних літературно-картографічних матеріалів. Це дасть змогу познайомитися з небайдужими людьми, які раніше або зараз реально й обґрунтовано вирішують наявні проблеми громад, і через них залучити до цього процесу інших фахівців,

науковців та практиків. На базі наявного у районі відповідного (школи, коледжу, табору, санаторію тощо) закладу, провести 2-3 денний або тижневий семінар, де вислухати й обговорити думки та ідеї всіх учасників щодо розвитку громади, запропонувати свій шлях дій (дорожню карту) майбутньої місцевої громади.

2. Разом з науковцями обґрунтувати і створити у місцевій громаді екомережу. Це не тому, що географи займаються розбудовою екомережі, а тому, що можливо краще за інших розуміють значимість екомережі для подальшого господарського розвитку території місцевої громади. Наявність екомережі дасть можливість чітко усвідомити які природні ресурси (землі) району можна активно використовувати зараз і у майбутньому, а які не можна чіпати заради майбутніх поколінь, щоб згадували «не злим тихим словом». Екомережа суттєво послабить апетити «сучасних» любителів наживи, нераціонального використання природних ресурсів. На основі екомереж придністерських районів у подальшому можна буде створити Дністерський національний парк (можлива й інша назва), що позитивно вплине й на розвиток окремих галузей господарства – рекреації, туризму, народних промислів тощо. Цей процес уже розпочався. Створено проекти екомережі Муровано-Куриловецького, Могилів – Подільського районів та розпочато роботу над екомережею Ямпільського району.

3. Розпочати активно, навіть прискореними темпами, розвивати традиційні для Середнього Придністер'я галузі господарства, які найбільш повно і ефективно використовують наявні тут своєрідні природні умови і ресурси, традиції та звичаї. Серед них:

– *виноградарство і виноробство*. Не зрозуміло: чому є такі бренди як «Кримські вина», «Молдавські вина» та інші і до цього часу немає «Придністерських вин» та їх місцевих різновидів. Виноградарство на Середньому Придністер'ї розвивається з найдавніших часів. Різноманіття сортів винограду тут таке, що уже давно можна було (і необхідно) створити заповідну плантацію місцевих сортів, а досвіду вирощування винограду і виноробства, що на Придністер'ї передається із покоління в покоління, можуть позаздрити й професіонали-виноградари. Необхідно суттєво збільшити площі плантацій *місцевих сортів* винограду, побудувати відповідної потужності сучасні виноробні заводи у кожному (Муровано-Куриловецькому, Могилів-Подільському і Ямпільському) адміністративному районі або два заводи на сумісних межах районів, та використовуючи місцевий досвід і традиції виноробства, започаткувати *придністерські бренди вин*. При цьому врахувати і можливості переробки відходів виноробства, зокрема кісточок (олія), жмиху, а також випуск різноманітних соків з винограду, родзинок тощо;

– *виробництво литого цукру*. Звичайного цукру у нас достатньо і поки що великої проблеми з ціною немає. Вистачає і цукру-рафінаду пресованого колотого, який одержують з брусків цукру-рафінаду у вигляді колотих грудок масою 5,5 і 7.5 або 15 г. Подібний до нього цукор-рафінад пресований колотий з властивостями литого. Він має таку ж форму і розміри, однак міцність його вища – 35 проти 30 кг/см² і триваліша розчинність – 1 см³ за

7 хв. проти 6 хв. Два останніх види цукру-рафінаду у побуті використовуємо менше. Більш привикли до цукру піску.

Виробництва *литого і пресованого цукру рафінаду* в Україні майже немає, хоча за кордоном він ціниться дорого. У порівнянні з цукром-піском і звичайним цукром-рафінадом у 3-4 рази. При отриманні литого цукру – рафінаду гарячий утфель заливають в конусоподібні форми висотою 6,0 м, повільно охолоджують, зверху заливають клерсом (насичений розчин чистого цукру). При цьому клерс у міру витікання з нижньої частини форми змиває з кристалів сахарози патоку і забирає її залишки. Промивання клерсом проводять кілька разів. Потім цукор сушать, вибивають з форм і розколюють на шматки.

Процес виготовлення литого цукру-рафінаду досить трудомісткий. Частіше виробляють пресований цукор рафінад. При його виробництві утфелю пробілюють у центрифугах. Отриману рафінадну кашку (2 % вологи) пресують. Спресовані бруски висушують і після охолодження розколюють на шматки правильної форми.

Середнє Придністер'я завжди славилось вирощуванням цукрових буряків і виробництвом цукру. Однак, із 42 наявних у минулому заводів із виробництва цукру залишилось лише 4. Можливо їх зараз стільки й не треба, але шукати шляхи до виробництва привабливіших і значно дорожчих за кордоном нових видів цукру – необхідно;

– *вирощування тутових дерев (морви), тутівництво*. Ще в середині минулого століття (50-70 роки) тутівництво у придністерських районах було широко розповсюдженим. Про це свідчать залишки занедбаних насаджень тутових дерев, що й зараз зустрічаються на схилах долин річок, балок, а іноді й терасах Дністра. Тобто досвід є, однак підхід до тутівництва необхідний інший, з врахуванням не лише своїх потреб, але й інших держав, що у цьому зацікавлені. Як приклад – Китай. У Китаї тутівництво, крім традиційного, частково набуло іншої якості у зв'язку із введенням у кокони мікроорганізмів, що надають волокнам унікальних якостей. Тканини із таких волокон почали широко використовувати у космічній галузі і вони надзвичайно дорогі. Чому не спробувати зв'язатися з китайським посольством у Києві, розповісти і показати китайцям можливості розвитку тутівництва на Середньому Придністер'ї? Це лише один з прикладів;

– *садівництво*. Ця галузь завжди на Середньому Придністер'ї приносила гарні прибутки. Почала активно (переважно на ентузіазмі місцевих жителів) розвиватися й на початку ХХІ ст. Однак, підтримка держави необхідна у зв'язку з тим, що Середнє Придністер'я вийшло на перше місце в Україні за площами і продуктивністю садів. У сучасних садах вирощують, переважно, запозичені високопродуктивні сорти яблук, груш, слив, абрикос тощо. Варто подумати і про унікальні місцеві сорти, яких з кожним роком стає менше та створити з них заповідний сад. До речі, з місцевих сортів яблук, груш, слив, вишень, абрикос тощо, значно кращі й сухофрукти. Не менш прибутковим на Середньому Придністер'ї є й горіхові сади;

– *вирощування тютюну й власне виробництво цигарок*. Як для науковців – географів, що тісно співпрацюють з екологами, таке виробництво виокремлювати здається некоректним. Однак, потрібно виходити з реалій

сьогодення. Скільки можна завозити, переважно нелегально, з Молдови цигарки та вино, якщо їх можна виробляти і значно кращої якості, у нас? Досвід вирощування тютюну на Середньому Придністер'ї неабиякий. На початку і в середині ХХ ст. майже на кожній присадибній ділянці вирощували запашний тютюн (до речі і мак), частково і в окремих колгоспах. Відродження цієї галузі, особливо разом із сучасними фабриками цигарок – принесе суттєві прибутки;

– *вирощування лікарських рослин.* Такого різноманіття трав, зокрема, й лікарських, як на Середньому Придністер'ї, у межах рівнинної частини України більше немає. Природа сама підказує, що цей регіон є унікальним для вирощування лікарських трав. За своїми властивостями вони не поступаються, а здебільшого й кращі, за лікарські трави вирощені в інших регіонах України. Лікарські рослини Середнього Придністер'я необхідно виводити на європейський і світовий ринки, створювати відповідні бренди.

Решта території Середнього Придністер'я особливо вододільних просторів та слабо покатих поверхонь, краще зайняти, що і спостерігається, культурами з явною перевагою зернових. Отже на загальному фоні традиційних для України й Поділля сільськогосподарських культур, Середнє Придністер'я явно виокремлюється низкою своєрідних напрямів розвитку господарства, яке має враховувати унікальні природні умови і ресурси регіону, що призведе до розквіту місцевих громад у сучасних умовах.

Література:

1. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля. Вінниця. ЕкобізнесЦентр. 2014. 184 с.
2. Середнє Придністер'я [За ред. Г.І. Денисика] Вінниця: Гіпаніс, 2007. 431 с.

Д.Р. Дідик

*КЗВО Київської обласної ради «Академія мистецтв»
diana_didyk@ukr.net*

САМОТНИЙ ТУРИЗМ: СУТЬ ПОНЯТТЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Наприкінці ХХ століть людство суттєво почало відчувати потребу у спілкуванні. Проблему самотності ще в 70-ті роки помітив американський філософ-футуролог Є. Тоффлер та американські економісти Дж. Енджел, Р. Блекуел, П. Мініард. Потреба у спілкуванні в цей же час стрімко перетворюється в істотний чинник розвитку міжнародного туризму. Наприклад, в бездітних сім'ях серед білого населення США це призвело до збільшення витрат на мандри. Подібна ситуація спостерігалася і в сімейних пар, дорослі діти яких живуть окремо [1].

В ХХІ столітті в США, Західній Європі і в цілому у високорозвинених країнах світу дана проблема стає все більш гострою, що в свою чергу призводить до збільшення затребуваності в туристичному середовищі. Підтвердженням цьому є виявлена тенденція в щорічному огляді подорожей

АВта, яка вказує, що більш ніж один з шести чоловік (15 %) зараз йде у відпустку самотійно – в порівнянні з 12 % у 2017 році і майже в три рази більше, ніж у 2011 році (6 %) [2].

Кількість одиноких людей і бездітних пар стрімко зростає, а в багатьох великих містах «одинаки» складають до половини всього населення. Більшість з цих людей відрізняються матеріальною самотійністю, високим рівнем освіти, достатньо мобільні і проявляють підвищений рівень до комфорту і якості життя. Всі вони розглядаються як перспективна цільова група туристів. Виявлено, що такі клієнти витрачають значні заощадження на відпочинок, подорожі, розваги і харчування поза домом. За даними американської асоціації ресторанів, одинокі відвідувачі витрачають на походи в ресторани понад 50 % місячного бюджету, тоді як сімейні люди не більше 37 %. Всесвітньо відомий Середземноморський клуб, враховуючи такі тенденції, відкрив для одиноких людей 5 туристичних сіл в Греції, Іспанії, Італії і Тунісі, куди сімейні пари не допускаються [3].

Враховуючи вищевказане, не важко здогадатися, що дане питання у світі наразі дуже актуальне. А ось відповідь на питання чи є подібна актуальність вивчення даної проблематики для України і її туристичного ринку, залишається відкритим.

Перш ніж переходити до актуальності, цілком логічним вбачаємо розкриття дефініцій даного напрямку туризму. Наразі в Україні, і на пострадянському просторі не існує єдиної наукової думки в термінологічних підходах до визначення даної проблеми з позиції туризму. Часто можна зустріти публікації де пропонуються такі поняття як «туризм одиноких сердець» [4] чи «туризм одиноких людей» [5]. Найбільш вдалим, на нашу думку, все ж таки є поняття «самотній туризм», який є різновидом туризму, що покликаний задовольняти рекреаційні потреби самотніх [6]. Ключовою ціллю такого туризму є активізація способу життя та справа поліпшення внутрішнього здоров'я, а також придбання нових друзів, розширення кола спілкування. Більшість самотніх туристів – молоді люди, необтяжені турботами й витратами на виховання й освіти дітей, котрі вважають доцільніше витратити кошти на веселе життя: відпочинок, подорожі, обіди в ресторанах тощо. Як правило їм властиві, високий рівень освіти, прагнення до успіху в професійній діяльності, підвищені вимоги до комфорту і якості життя, індивідуалізм. Молоді самотні люди, прагнучи повною мірою насолоджуватися життям, чимало уваги приділяють організації вільного часу: більше подорожують у порівнянні з одностатевими, що знаходяться в шлюбі, і з людьми середнього віку.

Власне, даний вид туризму за класичною схемою має місце для туристів, що ніколи не перебували у шлюбі, для овдовілих і для розлучених. Відштовхуючись від цих ключових груп населення ми власне і спробуємо оцінити актуальність даного напрямку туризму України.

В силах свого економічного розвитку наша країна почала відчувати дані процеси на собі лише останніми роками. Перехід до постіндустріального суспільства змушує молоде покоління все більше надавати перевагу кар'єрному зростанню чим плануванню сім'ї. Так, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи Національної академії

наук в Україні спостерігається процес «старіння материнства», оскільки у 2017 році найвища народжуваність спостерігалася у жінок 25-29 років, тоді як ще 20 років тому найбільш активними в дітородному відношенні вважалися жінки у віці 20-24 років [7]. Не рідко можна почути у вжитку серед молоді і такий термін, як «чайлдфрі» – добровільна відмова від народження дитини.

Великою проблемою для України є рівень розлучень. Якщо взяти до уваги цивільні шлюби, які також розпадаються, то рівень розлучень в Україні, за даними фахівців, сягає 61 %. Тобто, розпадається більш як половина пар! Це найвищий показник у Європі, за даними Євростату [8].

Також важливою проблемою для України є питання овдовілих людей. Попри загальне зростання тривалості життя в нашій країні, різниця між середнім тривалістю життя чоловіків і жінок залишається катастрофічно сталою. Жінки в нашій країні живуть в середньому на 10 років більше, що в свою чергу є найбільшим інтервалом в Європі [9].

Водночас, не варто забувати про людей, які живуть в сім'ях і мають певні морально-психологічні проблеми і відчувають себе самотніми. Призвести до такого стану може низка причин. Для України наразі актуальним в цьому контексті є проведення АТО на Сході і окупація Криму, оскільки групу самотніх людей поповнили ряди військовослужбовців, «армія» мігрантів та безпосередньо мешканці цих територій.

Виходячи з вище вказаних фактів, можна зауважити, що для нашої країни самотній туризм тісно переплітається з психологічним туризмом. Відповідно, ті визначення і розуміння самотнього туризму, які трактуються наразі не в повній мірі відображають всі «сторони медалі». Тому, цілком логічно, що константа понятійно-термінологічного апарату даного виду туризму знаходиться ще в своєму дослідницькому пошуку.

Вважаємо цей напрям одним із перспективних для розвитку в Україні з позиції розвитку і таким, що має бути взятий на озброєння туристичними фірмами. А також, самотній туризм, в моєму баченні, не лише спосіб відпочинку чи культурного розвитку, а насамперед психологічний чинник який має стати ключем до поступового вирішення психологічних проблем людини.

Література:

1. Пархоменко Т.С. Антропология туризма / Філософія туризму. Навчальний посібник за ред. В.С. Пазенок, В.К. Федорченко. – К.: Кондор, 2004. – 268 с.
2. From Brexit fallout to Ryanair dominance – six prediction about the future of travel [Електронний ресурс] : [Офіційний сайт британської газети The Telegraph] – Режим доступу до статі: <https://www.telegraph.co.uk/travel/comment/future-of-travel-comment-abta/>
3. Дурович А.П. Организация туризма / Дурович А.П. // Учебное пособие. Издательский дом «Питер». – 2011. – 320 с.
4. Сокол Т.Г. Основы туристической деятельности. Підручник / За заг. ред. доктора пед. наук, проф. Орлова В.Ф. – К.: Грамота, 2006. – 264 с.
5. Столбова Ю. Теоретичні аспекти інституціоналізації туризму / Столбова Ю. // Соціальні виміри суспільства. – 2010. – № 2. – С. 378-387.
6. Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: підручник / Ф.Ф. Шандор, М.П. Кляп – К.: Знання, 2013. – 334.

7. В Україні спостерігається старіння материнства [Електронний ресурс] : [Офіційний сайт Ukr.Media] – Режим доступу до статі: <https://ukr.media/ukrain/366685/>
8. Україна – на першому місці в Європі за кількістю розлучень – [Електронний ресурс] : [Офіційний сайт газети Експрес] – Режим доступу до статті: <https://expres.online/archive/main/2015/08/23/148726-ukrayina-pershomu-misci-yevropi-kilkistyu-rozluchen>
9. Тривалість життя українців все ще найнижча в Європі – соціолог [Електронний ресурс] : [Офіційний сайт Радіо Свобода] – Режим доступу до статі: <https://www.radiosvoboda.org/a/29256907.html>

І.М. Дністрянська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
i.dnistrjanska@gmail.com*

ВПЛИВ ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ТА ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ ГУСТОТИ СІЛЬСЬКОЇ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

Формування поселенської мережі – це тривалий суспільно-географічний процес, який в ході історичного розвитку зазнає впливу особливих, характерних для окремого часового періоду та території чинників. На утворення перших поселень переважаючий вплив мали природні умови у поєднанні з соціально-політичними факторами. Рельєф, клімат, гідрографія, ґрунти були первинним чинником заселення територій, тому саме вони визначили основи поселенської мережі України. Згодом залежність від природних умов зменшувалася, зростав вплив суспільних чинників. В умовах активних політичних змін цікаво простежити, чи є певні взаємозалежності між природними умовами та особливостями розселення сільського населення. Також важливо визначити, які фактори впливають на територіальну диференціацію стану сільського розселення України.

Сучасна структура сільської поселенської мережі характеризується помітними територіальними відмінностями, що відображено в працях А. І. Доценка [2], О. Г. Рогожина [3], Л. В. Головка [1] та ін. Здебільшого аналіз розселенських показників здійснювався на рівні регіонів, але з огляду на те, що демографічна ситуація та стан поселенської мережі суттєво диференційований – актуально провести аналіз у розрізі районів, на основі матеріалів Державної служби статистики [4].

Одним з параметрів характеристики сільського розселення є щільність поселень. На представленій картосхемі простежуємо, що у районах однієї області значення цього показника можуть бути суттєво відмінними. Це насамперед стосується Івано-Франківської, Полтавської, Сумської, Харківської, Житомирської областей. Причиною таких відмінностей здебільшого є вплив природно-географічної диференціації (рельєфу, зональності тощо), однак значення суспільних факторів минулого та сучасних тенденцій також треба враховувати.

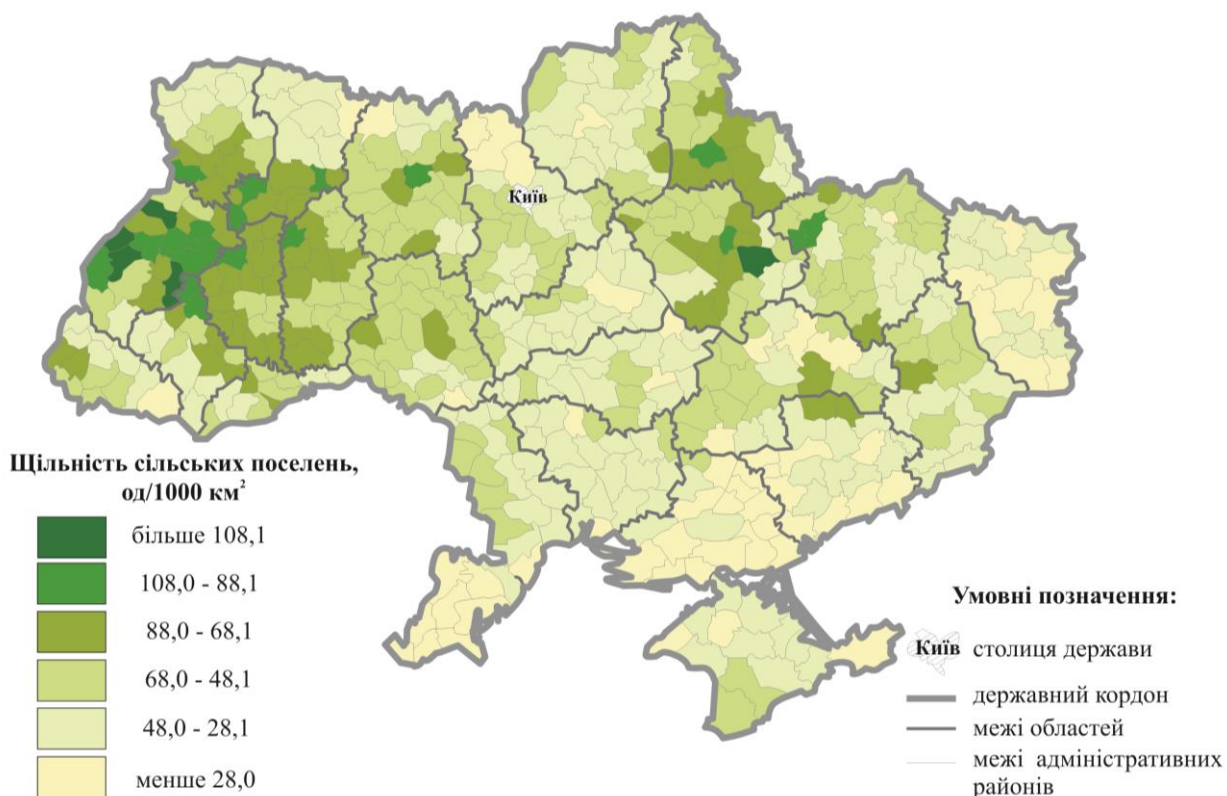
Найнижча щільність поселень виділяється серед Південного та частково Середнього Степу (Херсонська, Одеська, частина Запорізької, окремі райони Миколаївської областей), крайніх східних регіонів (Луганська область) та північних районів Полісся, зокрема території басейну Прип'яті. Це можна пояснити сукупністю причин. Наприклад, масове сільськогосподарське освоєння південних територій відбулося значно пізніше, ніж центральних і західних (з кінця XVIII ст.). Окрім того, ще одною причиною такого стану сільського розселення Південностепової та Середньостепової підзони стало гірше водозабезпечення територій. Відносно більші показники щільності поселень, порівняно з іншими територіями Степу, – у південних районах Криму, що пов'язано з розташуванням приміських курортних поселень. Низька щільність сільських поселень Луганської області зумовлена високою урбанізацією регіону. Надмірне зволоження, чергування заболочених ділянок та вододілів зумовили на Поліссі, зокрема в його північній частині, – взаєморозташування сіл на великих відстанях і, відповідно, низьку щільність сільської поселенської мережі.

На заході виділяються низькою щільністю сільських поселень райони з гірським рельєфом, що пов'язано як з природними умовами, так і з пізнішим масовим заселенням цієї території (це гірська місцевість Закарпатської, Чернівецької, Івано-Франківської та Львівської областей). Разом з тим історичні особливості заселення зумовили той факт, що саме в передгірських районах цих областей щільність сільських поселень є найвищою.

Середні значення та відносно рівномірна щільність сільських поселень властива для центральних регіонів України. Тут дещо менші значення цього показника порівняно із західними рівнинними районами, що пов'язано як з деякими історичними передумовами, так і з вищим рівнем урбанізації та сучасними негативними демографічними тенденціями. На зменшення щільності сільських поселень у цій частині України впливає і фактор скорочення кількості сільських поселень через адміністративні рішення або через обезлюднення.

У межах центрально-західної рівнинної території (Львівська, Тернопільська, південь Волинської та північ Івано-Франківської областей) – найбільша концентрація районів з найвищою густотою сільських поселень. Це пов'язано з давністю освоєння території, сприятливим рельєфом, достатнім водозабезпеченням для ведення господарства та історичними міграціями.

Цікава контрастна ситуація сформувалась у районах північно-східних областей. Первинно передумовою таких відмінностей була неоднорідність стану ґрунтів та рельєфу, до яких додалося штучне скорочення кількості поселень в результаті політики “неперспективних сіл”, сучасна демографічна криза, яка призводить до обезлюднення поселень та виключення їх з державного реєстру.

Рис. Щільність сільської поселенської мережі України в розрізі адміністративних районів

Отже, територія України характеризується помітною диференціацією щільності сільських поселень, але за відсутності величезних контрастів. Нерівномірність перебігу демогеографічних процесів надалі зумовлюватиме поглиблення цих відмінностей.

Література:

1. Головка Л. В. Сільські поселення України: трансформаційні зміни просторових характеристик // Демографія та соціальна економіка. 2017. № 1 (29). С. 93–108.
2. Доценко А. І. Сільське розселення в Україні: динаміка та структура. К.: РВПС України НАН України, "Фенікс", 2010. 288 с.
3. Рогожин О. Г. Демографічні перспективи українського села: історичні передумови, регіональний аналіз і моделювання. К.: Ін-т проблем національної безпеки, 2004. 296 с.
4. Чисельність наявного населення України 1 січня 2015 року: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2015. 110 с.

С.М. Доброгорська
КЗВО Київської обласної ради «Академія мистецтв»,
Planshet452@gmail.com

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ ОЧИМА СТУДЕНТІВ

Сучасні негативні економічні реалії України дають шалений поштовх для розвитку національного туризму. Переорієнтація клієнтської бази на туристичний ринок України залишається питанням часу. Нажаль, зрозумілим є той факт, що український ринок на даному етапі не в змозі бути на рівні з європейським в умовах та якості надання послуг. Саме тому, має активізуватися сервіс нових видів туризму, які б могли суттєво урізноманітнити програму відпочинку та в певній мірі згладити вище сказані недоліки. Одним із таких перспективних напрямів якраз і є – гастрономічний туризм.

В своєму дослідженні ми зробили спробу дослідити активність до даного виду туризму з позиції студентства, а також зробити «наголос» на даній формі відпочинку. Нами була розроблена анкета (12 питань) і згодом проведено анкетне опитування серед 105 студентів першого курсу.

На перше питання анкети «*Як часто ви подорожуєте?*» більша частина студентів відповіла, що подорожує в основному раз у пів року (30 % респондентів). Велика частка і студентів. Які подорожують раз на рік (29 %). Водночас, є і велика частка студентів (11 %), які фактично не подорожують.

Друге питання анкети «*Як часто ви відвідуєте гастрономічні заходи?*» було спрямоване на інтерес і в певній мірі на встановлення обізнаності студентів щодо даного виду туризму. Виявилось, що більшість респондентів не відвідували подібні заходи ніколи (28 %). Студентів, які відвідують гастрозаходи раз у пів року – 22 %, а таких, що раз у рік – 20 %.

Третє питання анкети «*Які гастрономічні заходи Ви відвідували?*» акцентувалося для тих, хто хоч раз відвідував гастрономічні заходи. Відповіді були доволі різноманітні, але найпоширенішими виявилися: завод Кока-Кола, фестивалі сиру, пива, вина, шоколаду, вуличної їжі та ярмарки меду. Варто також зазначити, що конкретних назв цих заходів, які здебільшого наявні, студенти не могли вказати. Це в певній мірі вказує на не зовсім вдалі маркетингові ходи в назвах даних подій з боку організаторів.

На четверте питання анкет «*Який вид гастрономічного туризму Вам подобається найбільше?*» респонденти відповіли дуже не однозначно: 35 % – подобається ресторанний тур, 28 % – відвідування ярмарок або виставок, 26 % – комбіновані тури.

Відповіді на п'яте питання анкети «*Які гастрономічні заходи для Вас цікаві?*» були доволі очікуваним – найбільше студентів цікавлять гастрономічні ярмарки (37 %), майстер-класи (33 %) і підприємства, заводи (15 %). Найменш популярними гастрономічні маршрути та продовольчі заходи.

На шосте питання анкети «*Що Вам найбільш цікаве у гастрономічному туризмі?*» відповіді розподілилися наступним чином: 33 % – процес дегустації, 30 % – з метою скуштувати щось нове, 17 % – цікавить пізнання місцевої культури, 14 % – цікаво буде взяти участь у приготуванні. Найменше

цікавить студентів пізнання рецептури – 3 %. Для решти, всі вище вказані варіанти є цікавими. Тобто, як ми можемо підмітити студенти хочуть посмакувати новою для себе їжею, а також не проти й самі допомогти кухарю.

Сьоме питання анкети звучало наступним чином «*Що Ви найбільше хотіли б скуштувати під час гастрономічних турів?*». Тут ми змогли виділити певний напрям смаків опитуваних, а саме: 36 % – хотіли б скуштувати м'ясні страви, 28 % – кондитерські вироби, 11 % – овочеві та фруктові страви, 10 % – морепродукти, 7 % – напої, 8 % студентів було важко зробити вибір на користь чогось одного, тому вони не проти скуштувати все.

У восьмому питанні анкети «*Які заклади харчування Вас цікавлять найбільше?*» студенти найчастіше робили вибір на користь фаст-фудів (36 %) та закладів дешево і сердито (33 %). Здорова їжа актуальна лише для 19 %. Решта ж відповідей фактично порівно розподілилися між закладами для вегетеріанців і з дитячим меню.

Нам також було цікаво дізнатися про найбільш відвідувані місця у містах і саме тому сформувавши наступне питання (дев'яте) «*Де Ви отримуєте інформацію про гастрономічні заходи? (три найбільш популярні)*». Це питання важливе, щоб зрозуміти, де і звідки студенти отримують інформацію. Найбільш кращими розповсюджувачами інформації виявилися соціальні мережі (49 згадувань), друзі (48 згадувань) батьки та Інтернет (по 34 згадування). Можна підмітити, що зараз молодь майже не дивиться телевізори це варто взяти на озброєння.

Десяте питання було сформульовано наступним чином «*Напишіть 5 українських місць (міста, фестивалі, ресторани, підприємства та ін.), які Ви хотіли б відвідати?*». Серед відповідей найчастіше домінували не назви фестивалів або виставок, а назви міст. Найпопулярнішими для відвідування виявилися Львів, Одеса, Ужгород, Полтава, Івано-Франківськ (понад 20 згадувань). В меншій мірі згадувалися фестивалі, де найбільш популярними були вино і сир.

На одинадцяте питання «*Кухні яких країн світу Вам найбільше до вподоби?*» студенти відповіли теж доволі очікувано. Італійська та японська кухні були згадані понад 60 раз, що є цілком логічно, оскільки піцерії і суші-ресторани в містах нашої країни моментами навіть більш представлені чим заклади української кухні. Приємно, що на третій позиції (55 згадувань) розмістилася саме українська кухня. Серед частих згадувань варто також відзначити французьку, американську, грузинську та китайську кухні.

Дванадцяте питання звучало наступним чином «*Що Вам найбільше заважає подорожувати?*». Воно передбачає розуміння проблеми подорожей українців не тільки гастрономічними турами, а й загалом. Відповіді розподілилися наступним чином: 61 % – заважає брак фінансів, 33 % – брак часу, 3 % – брак компанії, 2 % – брак організаційних моментів, 1 % – брак знань про гастрономічні заходи.

Результати є актуальними для туристичних фірм, оскільки студенти проявляють інтерес до даного виду туризму. Водночас, обізнаність в проведенні даних заходів бажає бути кращою. Дані також можуть бути використані адміністраторів різних закладів з позиції розробок студентських пропозицій і залучення цієї верстви населення до своєї клієнтської бази.

А.С. Дубова
Херсонський державний університет,
angeladubova@gmail.com

ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ОДИН З НАЙМАСШТАБНІШИХ ТА ІНТЕНСИВНИХ СПОСОБІВ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ КОМПЛЕКСІВ

Природокористування в широкому розумінні визначається як сукупність всіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу і заходів по його збереженню. Термін «природокористування», введений у 1960-х роках Ю.Н. Куражовським, набув поширення і витіснив розлогі попередні визначення щодо господарського використання природних умов і природних ресурсів. Взаємодія суспільства з природою формує природокористування, зміст якого визначає перетворення природної речовини у суспільний продукт [4]. Природокористування включає:

- а) видобуток і переробку природних ресурсів, їх відновлення та відтворення;
- б) використання і охорону природних умов життєвого середовища;
- в) збереження, відтворення і раціональну зміну екологічного балансу природних систем, що є основою збереження природно-ресурсного потенціалу розвитку суспільства [2].

Сільськогосподарське природокористування є одним з видів природокористування, що наймасштабніше перетворює довкілля. Географічний аспект його дослідження перш за все полягає у вивченні проблем, що виникають у ході даного процесу на конкретних регіональних рівнях; в оцінці природних умов і ресурсів сільськогосподарське природокористування, їх територіальної диференціації і динаміки використання, охорони та відтворення; в обґрунтуванні шляхів та засобів раціонального природокористування.

Характеристика системи сільськогосподарського природокористування здійснюється у таких структурних аспектах:

- 1) визначаються комплексно-галузеві види природокористування:
  - а) використання природних умов і ресурсів у сільському господарстві (агрокліматичних ресурсів, земельних (грунтових), водних, рослинних (переважно лісових); аналіз і оцінка екологічних проблем цього процесу. Визначення впливу власне природного середовища на ефективність сільськогосподарського природокористування. Сільськогосподарські меліорації;
  - б) природокористування в переробних галузях обласного АПК;
  - в) природокористування у галузях інфраструктури;
- 2) визначаються напрями природокористування: власне ресурсокористування і ресурсоспоживання; відтворення природних ресурсів; раціональне перетворення і охорона природного середовища;
- 3) визначаються типи природокористування (раціональний, нераціональний) по тих чи інших компонентах природно-ресурсного потенціалу (ПРП); повнота, інтенсивність, ефективність ПРП;

4) характеризується економічний механізм та управління сільсько-господарського природоресурсокористування. На основі оцінки ефективності компонентно-галузевих видів, напрямків, типу природокористування, якісних особливостей ПРП обґрунтовуються основні напрями і засоби раціонального природокористування вирішення екологічних проблем, екологізації виробництва [3].

Надзвичайно складною проблемою сільськогосподарського природокористування є формування теоретичних положень концепції раціонального використання природних ресурсів в сільському господарстві. Сільськогосподарське природокористування найтісніше пов'язане з живою природою. Тому в основі такої концепції мають бути враховані особливості відтворення того чи іншого виду природних ресурсів; закони і закономірності розвитку природних сил у взаємозв'язку з законами розвитку природного середовища; правилами, принципами, а також законами екології природокористування серед останніх назвемо в першу чергу закони: внутрішньої динамічної рівноваги; комплексності; обмеженості природних ресурсів; спаду природно-ресурсного потенціалу; зростаючої родючості урожайності; сукупності (спільної дії) природних факторів; відповідності між рівнем розвитку природних сил і природно-ресурсним потенціалом; збільшення обігу задіяних у виробництві природних ресурсів.

Формулювання наведених законів і правил дають підстави зрозуміти, що процес сільськогосподарського природокористування є біосоціальним явищем, а екологічні проблеми мають біосоціальний характер. Досліджуючи причини виникнення екологічних проблем областей України, пов'язаних із сільськогосподарським природокористуванням, необхідно враховувати густоту населення та особливості його розселення; рівень освоєння земель; розподіл водних і лісових ресурсів; величину господарського навантаження на одиницю території тощо. Аналіз та оцінка факторів нераціонального природокористування, а також виникнення екологічних проблем дає змогу виявити і попередити негативні екологічні наслідки виробництва, обґрунтувати проблему його екологізації в цілому [1].

Раціональне природокористування потребує відповідної стратегії використання природно-ресурсного потенціалу країни та її регіонів, принципи і напрями якої в Україні вже розробляють [3, 4]. Стратегія природокористування може бути адаптивною, коли господарська діяльність пристосовується до природного середовища і намагається «вписатися» в нього, або конструктивною, коли природне середовище змінюється людиною для потреб господарської діяльності. Адаптивна стратегія домінує на рівні ландшафтних зон, оскільки змінити їх природно-кліматичні умови неможливо. Активна конструктивна стратегія має місце на рівні міст і міських агломерацій, промислових районів і транспортних комплексів, курортних районів, сільських регіонів з інтенсивним агропромисловим виробництвом, а також на локальному рівні.

Література:

1. Гавриленко О. П. Дослідження антропогенної трансформації сучасних ландшафтів України для цілей геоecологічного обґрунтування системи природоохоронних

- заходів / О. П. Гавриленко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Сер.: Географія. – 2012. – Вип. 49. – С. 12-15.
2. Гукалова І. В. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. / І. В. Гукалова, Д. С. Мальчикова. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 268 с.
  3. Мальчикова Д. С. Забезпечення раціонального природокористування та екологічних пріоритетів розвитку сільської місцевості / Д. С. Мальчикова // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2014. – Вип. 6. – С. 70-77.
  4. Топчієв О. Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля : навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 348 с.

О.Ю. Ель

*Херсонський державний університет,
olyaelf@gmail.com*

МІСЦЕ І РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ У КРАЄЗНАВЧІЙ ТУРИСТИЧНІЙ РОБОТІ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Соціально-економічний розвиток України, науково-технічний прогрес та екологічний стан навколишнього середовища вимагають більшої уваги суспільства до навчання й виховання молодого покоління та формування в нього екологічної свідомості. Сучасні умови створюють питання переосмислення місць навчального та виховного процесів сучасної школи, які більше схилитимуться до національної духовності, патріотизму та любові до природи.

Важливим засобом реалізації завдання виховання школярів та формування їх світогляду є туристично-краєзнавча діяльність, яка має на меті ознайомлення дітей з історією та культурою рідного краю та включає такі практичні способи навчання як походи, подорожі та екоскурсії, що розширюють кругозір молодого покоління.

Учні середньої школи – це діти від 10 до 15 років, які в початкових класах вже отримали мінімальні знання та уявлення про навколишній світ і простір. В сучасній системі середньої освіти, учні 5-9 класи поглиблено вивчають фундаментальні науки, при цьому вважається, що знання про найближче оточуюче середовище самі собою розуміються.

Донести до дітей інформацію про їх край та регіон покликані краєзнавчі та туристичні гуртки. Оскільки, краєзнавство і туризм мають комплексний міждисциплінарний характер та охоплюють такі науки як історія, географія, біологія, екологія та етнографія, екологічний туризм займає одне з головних місць у туристично-краєзнавчій роботі у школі, оскільки він базується саме на природничих науках [3].

Краєзнавство – це галузь людської діяльності, яка спрямована на всебічне вивчення краю та сукупність знань про край: його географію, історію, економіку та інші сфери життєдіяльності [2]. Туристично-краєзнавча робота є комплексною формою роботи з дітьми, яка використовує теоретичні матеріали і закріплює їх практичними навичками, реальними прикладами і

фіксує інформацію в пам'яті школяра отриманими враженнями та емоціями під час екскурсій чи походів.

Ключове місце в туристично-краєзнавчій діяльності займає екологічний туризм, як єдиний вид туристичної діяльності, який задовольняє освітню мету. Екологічний туризм – це туристична діяльність з мінімальним впливом на навколишнє природне середовище та ознайомлення з особливостями природи з ціллю сформувати екологічну свідомість у туристів [1].

Екотуризм передбачає відвідування максимально збережених природних територій, де можна спостерігати за рослинами та тваринами у їх середовищі існування, споглядати природні екосистеми та процеси життєдіяльності живих організмів. У своїй основі це переважно природні резервати – національні природні парки, заповідники, заказники.

В поєднанні з отриманими раніше знаннями з біології та географії, інформативними екскурсіями та наглядними прикладами в учнів будуть сформовані правильні уявлення про навколишнє природне середовище та процеси, які перебігають в ньому. Зміни природних об'єктів в ході часу, спричинені природними та антропогенними чинниками, архітектурні елементи чи залишені під час різних подій речі дають не лише просторове а часове уявлення про історію рідного раю.

Одним з видів екологічного туризму є науковий туризм, який включає в себе польові спостереження та природні дослідження [4]. Участь школярів в подібних заходах дозволяє детально розглядати біологічні, географічні чи історичні процеси, що відбуваються в межах місцевості.

У туристських подорожах та екскурсіях залежно від методів та цілей досліджень учні отримують відповідні знання та вміння: під час гідрогеологічних, геоморфологічних чи гідрологічних досліджень місцевості школярі вчаться працювати з топографічними матеріалами, компасом та альтиметром, проводити описи та порівняння об'єктів, визначати їх фізичні та хімічні властивості, відбирати проби та проводити прості хімічні аналізи з індикаторами; в ході геоботанічних та зоологічних досліджень учні спостерігають за флорою та фауною, вчаться знаходити спільні та відмінні риси, причинно-наслідкові зв'язки тощо.

Проведення дослідницької роботи стимулює зацікавленість шкільними предметами і, відповідно, краще навчання. Участь в дослідженнях можуть в майбутньому допомогти школяреві у вступі до вузу чи вплинути на вибір майбутньої професії.

Науковий екологічний туризм формує основні методи і принципи роботи в ході туристично-краєзнавчої діяльності.

Основоположним принципом екологічного туризму є мінімізація антропогенного впливу на природу під час подорожі чи екскурсії [1]. Це передбачає зміну щоденних звичок та відмова від деяких благ цивілізації, таких як інтернет. Останнє є особливо актуальним питанням для школярів, оскільки сучасні діти не уявляють свого життя без модних та всемогутніх гаджетів, які впливають на їх фізичне та психічне здоров'я.

Під час подорожі чи походу учні отримують не лише теоретичні знання, а й безцінні навички: вчаться розпалювати вогонь без сірника, орієнтуватись в просторі, готувати їжу, розрізняти безпечних й небезпечних рослин і тварин,

надавати першу медичну допомогу. До того ж, школярі в подорожі фізично активні, розвивають свої комунікативні навички, стають уважнішими до себе та навколишнього середовища.

При виконанні принципу мінімально впливу у школяра має виховуватись любов та повага до рідного краю, він має розуміти важливість збереження та відновлення природи. В ході туристично-краєзнавчої діяльності має формуватися екологічна свідомість дитини.

Виходячи з приведених аргументів, можна зробити висновок щодо ролі екологічного туризму у туристично-краєзнавчій діяльності середньої школи, а саме його наукової функції. Екотуризм несе перш за все освітню мету. Виконуючи основні вимоги екоподорожі, школярі пізнають свій край, його природу, взаємозв'язки в ній, історичні аспекти впливу людини на навколишнє середовище.

Завдяки екологічному туризму в рамках туристично-краєзнавчої роботи, учні не тільки пізнають навколишній світ та розширюють свій кругозір, а й вчаться поважати та захищати природу та всі її компоненти. Екотуризм формує екологічну свідомість особистості, виховує розуміння важливості гармонійного існування людини з природою.

Література:

1. Вишневський В.І. Екологічний туризм: навч. пос. / В.І. Вишневський. – Київ: Інтерпрес ЛТД, 2015. – 140 с.
2. Кушнарєнко Н.М. Бібліотечне краєзнавство : підруч. / Н.М. Кушнарєнко. – К: Знання, 2007. – С. 25.
3. Маланюк Т.З. Краєзнавство і туризм: навч.пос. / Т.З. Маланюк. – Івано-Франківськ: ін-т ТПНУ ім. В. Степаніка, 2010. – 220 с.
4. Русєв І.Т. Екологічний туризм. Конспект лекцій для студентів спеціальності “Екологія та охорона навколишнього середовища” (спеціалізація “Екологія рекреаційного і курортного господарства”) / І.Т. Русєв, Т.А. Сафранов. – Одеса: Вид-во “Екологія”, 2005. – 118 с.

А.А. Єрофєєв

*Херсонський державний університет,
Yerofeev@gmail.com*

ПІДХОДИ ГІС-ОЦІНКИ РИЗИКІВ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ВІД ПРИРОДНО-ВОГНЕЩЕВИХ ІНФЕКЦІЙ

Медико-географічні дослідження нерозривно пов'язані з просторовим аналізом, реалізованим через медико-географічне картографування. Серед медико-географічних карт виділяють нозогеографічні, що відображають географічне поширення хвороб, зв'язок їх з умовами географічного середовища і ступінь ризику зараження ними [3].

Візуалізація показників захворюваності населення природно-вогнещевими хворобами (ПВХ), як правило, обмежується одностороннім використанням базових карт адміністративно-територіального поділу або

природних контурів, що демонструють епідеміологічний стан території. З розвитком геоінформаційних технологій з'явилися нові можливості для медико-географічної оцінки територій. Геоінформаційно-картографічне моделювання (як частина ГІС-технологій), що використовує в комплексі дані про ландшафтну структуру території, про кліматичні умови (забезпеченість теплом і вологою), про наявність і характер поширення переносників інфекцій, розподілі та щільності населення, виступає необхідним інструментом для оперативного і науково обґрунтованого рішення задач, пов'язаних з визначенням ризику зараження населення ПВХ. Стала реальною не тільки візуалізація окремих нозоареалів (ареалів хвороби), показників екологічних факторів, які впливають на поширення хвороби, потенційних небезпек інфікування на досліджуваній території і статистичної інформації про захворюваність населення, але і їх інтеграція. В результаті комплексного підходу оцінки створюються нозогеографічні карти оцінки та прогнозу ризику виникнення і поширення ПВХ [1].

У традиційному значенні під медико-географічним ризиком розуміється ймовірність виникнення шкідливих наслідків для здоров'я людини або групи людей при наявності епідеміологічної небезпеки. Узагальнене поняття ризику в залежності від провідних факторів, показників і аспекти розгляду може бути диференційовано, зокрема, на такі види ризику, як епідеміологічний, потенційний, актуальний і фактичний, характеризуються своєю специфікою, розглянутою нижче.

Медико-статистичні дані зазвичай не в повній мірі відображають ступінь напруженості епідеміологічної ситуації на досліджуваній території. Їх інформативність підвищується в разі зіставлення з рядом характеристик стану довкілля: природними передумовами хвороб людини (абіотичними і біотичними), антропогенними і соціально-економічними факторами [4].

Алгоритм геоінформаційно-картографічної оцінки території за ризиком зараження населення ПВХ складається з двох етапів: постановочно-проблемного і інвентаризаційно-аналітичного.

На постановочно-проблемному етапі виконуються дії підготовчого характеру: вибір об'єкта дослідження і математичної основи карти, аналіз статистичних даних ПВХ, типізація і відбір пріоритетних показників факторів довкілля, вибір ландшафтної основи. Використання ГІС на даному етапі дозволяє аналізувати найбільше число значущих чинників, що впливають на екологічний ланцюг від природних передумов хвороб людини до появи самої хвороби, через їх кількісні показники. В цілому, ефективність геоінформаційно-картографічної моделі залежить від того, наскільки точно вдалося встановити і описати екологічні механізми дії кожного з факторів моделюється екосистеми.

На інвентаризаційно-аналітичному етапі медико-географічного аналізу території виконується розрахунок показників епідеміологічного, потенційного і актуального ризиків зараження населення СТ за допомогою ГІС-технологій. Показники є характеристиками площадних об'єктів, так званих нозоареалів, і розуміються як «територія з можливістю виникнення захворювань».

Епідеміологічний ризик зараження ПВХ визначається добутком середнього рівня епідемічного фону (відношенням числа випадків хвороби, виявлених в певній групі населення за розглянутий період часу, до загальної чисельності населення) та індексу частоти (відношення числа років, в яких реєструвалася захворюваність, до розглянутого періоду). Він може бути розрахований як для адміністративно-територіальних одиниць, так і для природних комплексів.

Для вирішення проблеми розбіжності кордонів одиниць фізико-географічного розподілу і адміністративних районів передбачений алгоритм розрахунку їх відповідності. Адміністративний район включається в розрахунок, якщо не менше 30 % його площі розташовано в межах розглянутої природної території (30 % встановлено експертним шляхом). Загальний показник епідеміологічного ризику цієї території обчислюється за середнім значенням епідеміологічного ризику враховуються районів.

Потенційний ризик зараження населення ПВХ для адміністративних одиниць і природних комплексів визначається по регіонам природних передумов зараження, які встановлюються відповідно до легенди ландшафтної карти. Кількісне значення показника ризику обчислюється як відношення сумарної площі ареалів з природними передумовами зараження до загальної площі району (або природного комплексу). Антропогенна трансформація природних екосистем безпосередньо або побічно впливає на всі рівні і механізми розвитку медико-географічної ситуації, пов'язаної з ПВХ. Розрахунок актуального ризику виникає з необхідністю уточнення територій з природними передумовами зараження відповідно до показників антропогенного фактор А. Він обчислюється як відношення сумарної площі ареалів природних передумов зараження і урахуванням антропогенного чинника до загальної площі адміністративно-територіальної одиниці (або природного комплексу) [1].

Комплексним оцінним показником території, що характеризує ризик зараження населення ПВХ, є фактичний ризик. Для адміністративних одиниць і природних комплексів його обчислюємо як добуток значень актуального і епідеміологічного ризиків, відповідно. Для суміжних адміністративних територій з однотипними ландшафтами фактичний ризик визначається як середнє значення ризиків для окремих ландшафтів.

За обчисленими показниками фактичного ризику розробляється оцінна шкала, і встановлюються інтервали, що характеризують ступінь ризику. Розбиття на інтервали виконується вбудованими засобами ГІС з використанням методу рівних площ. Число рангів вибирається відповідно до загальноприйнятих методик оцінки ризику і з урахуванням кількості оцінюваних даних.

Література:

1. Kurepina N.Yu. Experience in nosogeographical mapping of Altai krai for natural risks management / Kurepina. N.Yu. // International Workshop on "Early warning and crises/disaster and emergency management" 28-29 April 2010 –Novosibirsk: SSGA, 2010. – P. 115-117.
2. Молікевич Р.С. Географія осередків природно-вогнещевих хвороб в Херсонській області / Р.С. Молікевич // Природничі науки і освіта: збірник наукових праць

- природознавчо-географічного факультету. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2018. – С. 56-58.
3. Молікевич Р.С. Стан здоров'я населення Херсонській області (медико-географічне дослідження): автореф. дис. ... канд.географ.наук : 11.00.02 / Молікевич Роман Сергійович; НАН України, Ін-т географії. – Київ, 2016. – 267 с. Проект закону України «Про захист населення від шкідливого впливу шуму, вібрації та других фізичних факторів» // Відомості Верховної ради – 27.10.2004. – № 6285. – 16 с.
  4. Шабейкин А.А. Опыт использования ГИС-технологий при оценке рисков в эпизоотологическом исследовании / А.А. Шабейкин, А.М. Гулюкин, Н.А. Хисматуллина // В сборнике трудов V Международного ветеринарного конгресса, Москва, 22-24 апреля 2015 г. – С. 250-252.

О.М. Задесенцев

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
super.zadesentsev2012@yandex.ua*

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА НА ТЕРИТОРІЇ МІСЬКРАД СЕВЕРОДОНЕЦЬКО-ЛИСИЧАНСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Метою дослідження є аналіз об'ємів житлового будівництва за міськрадами Северодонецько-Лисичанської агломерації впродовж 2005-2017, виявлення причин зміни динаміки та місця агломерації у структурі об'ємів житлового будівництва в Луганській області.

Северодонецько-Лисичанська агломерація розташована на сході України, в західній частині Луганської області, вздовж середньої течії річки Сіверський Донець [1].

Для аналізу житлового будівництва на території міськрад Северодонецько-Лисичанської агломерації були використані такі показники як: прийняття в експлуатацію житла (m^2), прийняття в експлуатацію житла на 1000 осіб (m^2 на 1000 осіб), частка агломерації у загальній структурі прийнятого житла в Луганській області.

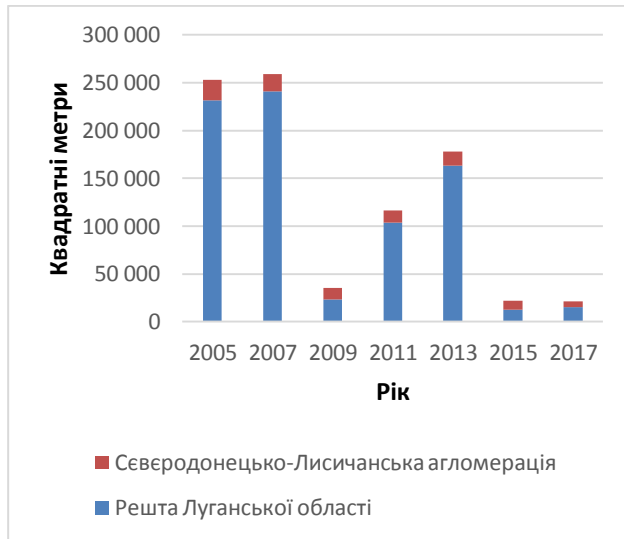
Показники діяльності будівництва впродовж 2005-2017 рр. показана на рис. 1-4.

З рис. 1-4 видно, що:

1) впродовж 2005-2009 рр. площа прийнятого в експлуатацію житла зменшувалась як в агломерації (в 1,7 разів – з 21448 до 12160 m^2 , в Лисичанській міськраді – у 9583 разів, оскільки в 2009 р. було відсутнє), так і в області в цілому (в 7,2 разів – з 252816 до 35113 m^2) [81], така ситуація спостерігалась внаслідок економічної кризи 2008-2009 рр. Частка агломерації у структурі прийнятого житла області зросла з 8,48 % до 34,63 % за рахунок стабільної роботи житлового будівництва Северодонецької міськради (єдиний регіон Луганщини, який не показав спаду обсягів прийнятого в експлуатацію житла в 2008-2009 рр.).

Протягом 2009-2013 рр. в результаті пожвавлення економіки в післякризовий період обсяги будівництва і в агломерації, і в Луганській області зросли – у 1,2 рази в агломерації (з 12160 до 14691 m^2 , а на території

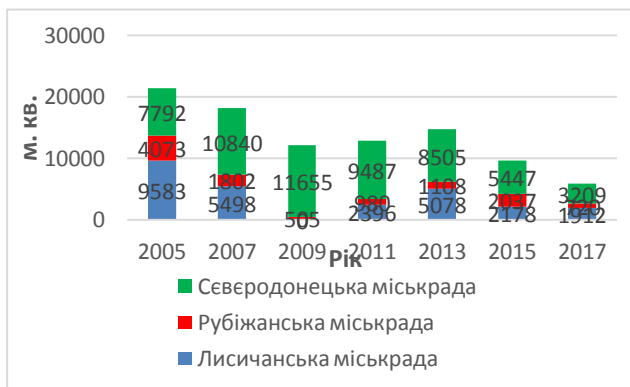
Лисичанської міськради – у 5078 разів) та в 5 разів в області – з 35113 до 178220 м² [2-4]. Частка агломерації у структурі прийнятого житла області знизилась з 34,63 % до 8,24 %.

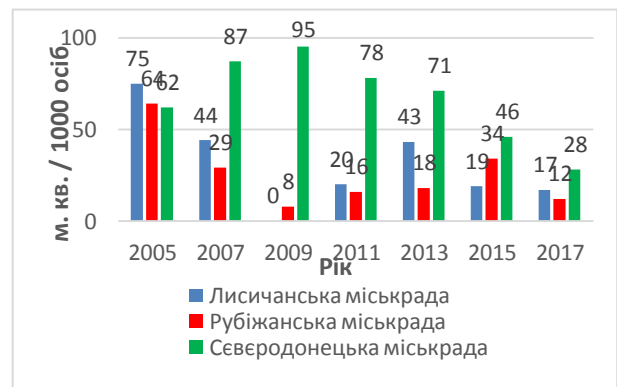
Рис. 1. Динаміка прийняття в експлуатацію житла (м²) на території Луганської області і Северодонецько-Лисичанської агломерації в 2005-2017 рр. в абсолютних показниках (м²) (побудовано автором за [2-6])

Рис. 2. Динаміка прийняття в експлуатацію житла (м²) на території Луганської області і Северодонецько-Лисичанської агломерації в 2005-2017 рр. у розрахунку на 1000 осіб (м² на 1000 осіб) (побудовано автором за [2-6])

Рис. 3. Динаміка прийняття в експлуатацію житла (м²) за міськрадами Северодонецько-Лисичанської агломерації в 2005-2017 рр. (побудовано автором за [2-6])

Рис. 4. Динаміка прийняття в експлуатацію житла (м²) на території міськрад Северодонецько-Лисичанської агломерації в 2005-2017 рр. у розрахунку на 1000 осіб (м² на 1000 осіб) (побудовано автором за [2-6])

Період 2013-2015 рр. для житлового будівництва Северодонецько-Лисичанської агломерації та Луганщини, як і для інших галузей економіки, став кризовим через гучні події на Донбасі. Обсяг прийнятого в експлуатацію житла зменшився в агломерації в 1,5 рази (з 14691 до 9662 м²), а в Луганській області у 8 разів (з 178220 до 22237 м²) [2; 3]. Частка агломерації у структурі прийнятого житла області зросла з 8,24 % до 43,45 %.

Впродовж 2015-2017 рр. на території міськрад Северодонецько-Лисичанської агломерації продовжилось падіння досліджуваного показника у 1,6 раз (з 9662 до 5841 м²), натомість в Луганській області суттєвих змін не відбулось. Частка агломерації у структурі прийнятого житла зменшилась до 27,55 %:

1) у порівнянні з Луганською областю, обсяги житлового будівництва в розрахунку на 1000 осіб в міськрадах Северодонецько-Лисичанській агломерації протягом досліджуваного періоду завжди були нижчі (окрім 2009 і 2015-2017 рр.). Найбільше відставання спостерігалось у 2007 і 2013 рр., коли в агломерації було прийнято у 1,8-2,1 рази менше житлової площі у розрахунку на 1000 осіб, ніж в цілому по області. Переважання в прийнятті експлуатації житла було в 2009 р., коли в агломерації було прийнято в 2,3 рази більше житлової площі в розрахунку на 1000 осіб, ніж в області, а на території Северодонецької міськради – у 6,3 рази більше, ніж в області за рахунок стабільної роботи житлового будівництва та дії довгострокової програми житлового будівництва (в цей час відбувалось будівництво житлового комплексу «Оріана»). Натомість у 2015-2017 рр. агломерація випередила область за показником житлового будівництва на 1000 осіб у понад 2 рази, що пояснюється економічною кризою і окупацією міст-конкурентів на півдні Луганської області;

2) у 2005 р. лідером агломерації за показниками житлового будівництва була Лисичанська міськрада, а всі інші роки – Северодонецька міськрада.

В житловому будівництві Северодонецько-Лисичанської агломерації найбільш затребуваними є котеджі будинки. Так, за досліджуваний період у Северодонецьку з'явилися котеджі квартали «Камелот» і т. зв. «Царське село», житлові комплекси «Оберіг», «Оріана» також будуються котеджі на околицях Рубіжного і Лисичанська і в адміністративних передмістях Северодонецька та будинок для переселенців в Рубіжному.

Таким чином динаміка об'ємів житлового будівництва на території міськрад Северодонецько-Лисичанської агломерації відповідає певним економічним тенденціям регіону і України: зростання впродовж 2005-2007 і 2009-2013 рр., а сильний спад впродовж 2007-2009 рр. в результаті світової економічної кризи та 2013-2015 рр. в результаті військових дій на сході України.

Література:

1. Гусева Н. В. Суспільно-географічне положення Северодонецько-Лисичанської агломерації як складова просторового потенціалу території / Н. В. Гусева, О. М. Задесенцев // Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка. Серія географічні науки. – 2017. – Вип. 8. – С. 135-145.
2. Статистичний щорічник Луганської області за 2009 рік / За ред. С. Г. Пілієва; Головне управління статистики у Луганській області. – Луганськ, 2010. – 514 с.

3. Статистичний щорічник Луганської області за 2011 рік / За ред. С. Г. Пілієва; Головне управління статистики у Луганській області. – Луганськ, 2012. – 493 с.
4. Статистичний щорічник Луганської області за 2013 рік / За ред. І. В. Шаблієнко; Головне управління статистики у Луганській області. – Луганськ, 2014. – 479 с.
5. Статистичний щорічник Луганської області за 2015 рік / За ред. Д. Я. Протопопова; Головне управління статистики у Луганській області. – Северодонецьк, 2016. – 428 с.
6. Статистичний щорічник Луганської області за 2017 рік / За ред. Д. Я. Протопопова; Головне управління статистики у Луганській області. – Северодонецьк, 2018. – 422 с.

Н.А. Задонська

*Херсонський державний університет,
nataliazadonskaa70@gmail.com*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УМОВ РОЗВИТКУ РІВНИННИХ РІЧОК (НА ПРИКЛАДІ РІЧКОВИХ СИСТЕМ ІНГУЛУ ТА ІНГУЛЬЦЮ)

Територія України характеризується досить розгалуженою річковою мережею. На формування річкових долин значно впливає характер рельєфу, клімат, антропогенна діяльність, водопроникність гірських порід, особливості рослинного покриву та інші фактори [2].

Загальна характеристика. Річка Інгулець є самою нижньою притокою Дніпра та впадає в нього за 43 кілометра від гирла. Протікає по території Кіровоградської, Дніпропетровської, Миколаївської та Херсонської областей. Загальна довжина річки Інгулець складає 549 км, при площі водозбірного басейну – 14460 км². Річкова сітка розвинута переважно в північній частині басейну, де знаходяться майже всі притоки річки. В південній частині впадає лише одна притока – р. Висунь [4, 5].

Інгул – ліва притока річки Південний Буг. Витікає з невеликого лісового озера біля села Бровкове, що на північний захід від Кропивницького. Тече територією Кіровоградської та Миколаївської областей. Довжина річки 354 км, площа басейну становить 9890 км². Тече переважно в південному напрямку (у верхній течії – частково на південний схід, у нижній течії – частково на південний захід) [3, 6].

Морфологічні особливості. До м. Олександрії (Кіровоградська область) Інгулець тече вузькою стрічкою, береги якої місцями скелясті. В районі Кривого Рогу ширина річки складає близько 40 м, глибина до 1,7 м. В середній течії тече в скелястих берегах, має багато перепадів, порогів. Нижче Кривого Рогу Інгулець розмиває осадові породи. Гирло річки у верхній течії спрямоване, в середній і нижній дуже звивисте. Від початку до гирла Інгулець утворює 55 меандр. Дно піщане.

Інгул – у верхній течії має круте звивисте річище, скелясті береги з виходами гранітів та гнейсів. У нижній та середній течії розширюється до 30 м і більше. Глибина переважно 0,7-1,2 м, у пониззі – до 1,5 м (у межень) [7].

Що ж до спільних рис рівнинних річок, то вони характеризуються незначним похилом. Повздовжній профіль плавно увігнутий, пологий. У розвитку річища рівнинних річок переважають процеси розмивання

берегів та акумуляції продуктів розмиву. Долини таких річок широкі, ящикоподібні, трапецієподібні, V-подібні, часто асиметричні.

Геолого-геоморфологічні особливості. Обидві річки знаходяться в межах двох крупних морфоструктур: північна частина знаходиться в межах Придніпровської височини, а південна – у Причорноморській низовині. Корінними відкладами, що складають Придніпровську височину, є докембрійські кристалічні породи Українського кристалічного масиву. Вододільний простір покритий потужними шарами більш молодих порід палеогену та четвертинних відкладів, представлених декількома лесовими горизонтами, які покривають майже всі нерівності давнього рельєфу. Для південної частини річок Інгулець та Інгул, розташованих в Причорноморській низовині характерні відклади більш молодого віку (сармата та понту), які також перекриваються лесовими породами [1].

Досліджувані нами річки знаходяться в межах Придніпровської височини та Причорноморської низовини. У верхній течії річки течуть в скелястих берегах і мають багато порогів, внаслідок виходу на денну поверхню кристалічних порід Українського кристалічного щита. Нижні течії річок протікають в межах Причорноморської низовини, тому тут русло річки розширюється внаслідок розмивання легкорозчинних осадових порід.

Література:

1. Бойко М.Ф. Екологія Херсонщини: навч. пос. для ВНЗ / М.Ф. Бойко, С.Г. Чорний. – Херсон, 2001. – 156 с.
2. Винниченко Г.П. Роль оледенений в формуванні конфігурації річкової мережі (на прикладі гірських країн південно-сходу Середньої Азії та рівнинних областей півдня України) / Г.П. Винниченко, А.В. Давыдов, М.Т. Таджикибеков // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. Вип. 1. – Херсон, 2014. – С. 63-69.
3. Вишневецький В.І. Річки і водойми України. Стан і використання / В.І. Вишневецький. – К.: Віпол, 2000. – 376 с.
4. Вишневецький В.І. Гідрологічні характеристики річок України / В.І. Вишневецький, О.О. Косовець. – К.: Ніка-Центр, 2003. – 324 с.
5. Зінченко М.О. Геолого-геоморфологічні особливості річки Висунь Миколаївської області / М.О. Зінченко, О.М. Терешкевич // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Зб. наук. праць / [За ред. І.О. Пилипенка, Д.С. Мальчикової]. Вип. 8. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2016. – С. 50-54.
6. Лобода Н.С. Методика розрахунку річного стоку річок Нижнього Подніпров'я в умовах недостатності даних спостережень / Н.С. Лобода, І.О. Шахман // Вісник Одеського державного екологічного університету. – К: КНТ, 2006. – Вип. 2. – С. 200-207.
7. Природа Херсонської області: фізико-географічний нарис / за ред. М.Ф. Бойка. – Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.

С.В. Зуденкова

Херсонський державний університет,

zudenkova.kateryna@ukr.net

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Шкільною програмою з географії передбачено знану кількість уроків, на яких можливо чи необхідно використовувати місцевий матеріал [1]. Краєзнавчий матеріал – найкраще унаочнення під час вивчення багатьох тем шкільного курсу фізичної географії. Завдяки його використанню активізується пізнавальна діяльність учнів, виховується любов до свого краю. Та особливо велике значення має застосування краєзнавчого матеріалу у середніх класах, оскільки він конкретизує найскладніші природні закономірності, взаємозв'язки і взаємозалежність між компонентами природних комплексів, вивчати які діти починають у початковому курсі географії [2].

Зокрема, можна запропонувати декілька загальних підходів щодо використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення окремих тем і розділів шкільної географії. Важливо пам'ятати, що краєзнавчий матеріал можна представляти як в процесі проведення екскурсій, так і користуватись ресурсами шкільного краєзнавчого кабінету, музею, гуртка. Так, наприклад, під час екскурсії на обривистому березі річки учитель показує гірські породи, звертає увагу на горизонтальне залягання пластів. Учні замальовують їх у зошитах, вимірюють і записують потужність. Удома вони будують стратиграфічну колонку. При цьому пояснюється залежність залягання порід від форми місцевості, формується уявлення про форми поверхні, рельєф.

Під час вивчення теми «Літосфера» пояснюються особливості рельєфу і гірських порід нашої місцевості. Учні вивчають гірські породи, зібрані на екскурсії та з краєзнавчого музею школи. На кожній парті в класі можуть бути представлені пісок, глина, пісковик, сланець, вапняк. Діти порівнюють осадові й магматичні породи і самостійно роблять висновок.

В процесі краєзнавчих зіставлень доцільно широко використовувати Атлас Херсонщини [3], створений силами усіх краєзнавців за матеріалами екскурсій, туристських походів та спостережень фенологічних і за погодою. Так, під час опрацювання теми «Води суходолу» в 6-му класі за картою атласу учні визначають і називають річки, озера, ставки, розташовані на території нашого району. Характеризується річка Дніпро як найбільша у цій місцевості. Розповідаючи про живлення і режим річки, учитель звертає увагу на роль лісів у формуванні її водних запасів та приток.

Великі можливості використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення атмосфери в початковому курсі фізичної географії та в наступних. Доцільні питання: Чому мало або багато опадів? Чому високі або низькі температури? Відповісти на ці запитання учні можуть, розуміючи взаємозв'язки і залежності, що існують в атмосфері. Тому у школі ведеться спостереження за погодою. При вивченні теми «Клімат

України» всі ці матеріали використовуються на уроках. Насамперед пояснюються фактори, які формують клімат рідної місцевості. Всі матеріали про місцевий клімат учні коротко записують у зошити. Щоб вони добре зрозуміли і засвоїли закономірності у формуванні клімату, доцільно щоразу, як змінюється погода або відбувається інше атмосферне явище, пояснювати причини. Розуміючи їх, учні починають самі спостерігати, цікавитися, робити висновки, стають допитливими.

Під час вивчення ґрунтів звертається увага на ґрунтоутворюючі фактори. Учні підводяться до висновку, що ґрунт є продуктом взаємодії компонентів природи. На монолітах ґрунтів з краєзнавчого гуртка школи легко пояснити, який ґрунт родючіший, чим це зумовлено. Продовжується вивчення ґрунтів під час польових робіт. Учні розглядають ґрунт, беруть його у долоні, визначають структурність, довідуються про сівозміну на полі, утворення, обробіток, урожайність і рекордні врожаї культур. До практичної роботи в польових умовах вони ставляться дуже серйозно і відповідально. Таким чином, у дітей виховується почуття господаря рідної землі, відповідальності за збереження і примноження її багатств.

Невіддільне вивчення рослинності і тваринного світу в усіх шкільних курсах географії від ознайомлення з природою свого краю. На карті «Рослинність Херсонщини» виділені всі ділянки лісів, лук. Крім того, тут вміщено довідковий матеріал про всі породи дерев, кущів, трав, які ростуть на території району, а на карті «Тваринний світ Херсонщини» нанесені всі звірі краю. Зберігається і поповнюється гербарій рослин, малюнки та фотографії тварин. Розповідаючи про четвертинне зледеніння, учитель наголошує на його сприяттві розвитку лісів, лучної рослинності. Якщо розповідь ведеться на луці або в гаю, якщо разом з учителем діти садять дерева, кущі, квіти, огорожать мурашник, вони не зможуть залишитися байдужими споглядачами, їхні знання втілюватимуться в життя

Розуміння природних закономірностей, взаємозв'язків, залежностей між компонентами природи нерозривно пов'язане з розумінням наслідків, до яких може призвести порушення рівноваги в природі, та шляхів його попередження. Отже, використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії – це не лише запорука поліпшення освітнього процесу, а й один із шляхів морального виховання дітей та підготовки їх до самостійного життя.

Література:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednya/serednya/derzh-standart/post_derzh_stan.doc
2. Козак Б.І. Використання краєзнавчого принципу у формуванні основних компетентностей учнів / Б.І. Козак // Географія. – 2008. – № 4. – С. 58.
3. Херсонська область. Географічний атлас. Серія «Моя мала Батьківщина» – К.: Вид-во «Мапа», 2005 р. – 20 с.

I. Кавецький

Щецинський Університет, Польща,
igor.kavetskyu@usz.edu.pl

A. Лавецька

Щецинський Університет, Польща,
alawecka@wp.pl

ІМІДЖ МІСТА В ОЧАХ ЙОГО МЕШКАНЦІВ – ПРИКЛАД ЩЕЦИНА

IMAGE OF THE CITY IN THE OPINION OF HIS RESIDENTS – SZCZECIN CUSE STUDY

Поняття іміджу (*анг. image* – образ, відображення) означає ідею чогось (предмета, місця, людини), що вказує на його нематеріальний характер. Такий образ можна просто сформулювати в уяві людини, але він також може бути переданий іншим, впливаючи тим самим на їх сприйняття даного об'єкта чи особистості. Імідж можна також ототожнювати зі способом сприйняття, представлення чи зображення [1]. Найбільш відоме визначення іміджу міста належить Ф. Котлеру та А. Андреасену [2], а його популярність обґрунтована стислістю та простотою. Отже, вони представили імідж міста як сукупність переконань, ідей та вражень, пов'язаних з містом, які виникають у реципієнта. В наступній публікації автори додали, що сума всіх цих асоціацій та інформацій про місто має форму спрощеного образу – іміджу [3]. В епоху маркетингу, коли продажу підлягає все без винятку, міста також стали товаром, а їх імідж набув особливого значення. Відчуття, які викликає дане місто, на сьогоднішній день стали його важливою ознакою і можуть бути вирішальним чинником його подальшого розвитку, а також покращити життя його мешканців. Ось чому так важливо розпочати дослідження іміджу, починаючи саме з його мешканців. Вони знають місто зсередини, мають значний вплив на формування позитивного іміджу і на них найбільшою мірою впливають усі зміни, пов'язані з містом.

В соціологічному дослідженні [4], проведеному серед мешканців міста Щецин, адміністративного центру Західнопоморського воєводства Польщі, взяло участь 354 респонденти: 35,6 % у віковій групі 18-26 років, 33,1 % у групі 30-60 років та 31,4 % у віці понад 65 років.

Понад половина респондентів вважає Щецин історично цікавим містом, завдяки архітектурі, визначним пам'яткам та бурхливому минулому. У наймолодшій віковій групі це питання викликало незначне зацікавлення, тоді як в інших двох групах домінували захоплені відгуки про історію міста та її надзвичайний перебіг. Певна байдужість та слабкі знання про своє місто серед молоді можуть у майбутньому спричинитися до втрати прив'язаності, толерантності та почуття ідентичності.

Мешканці Щецина, які брали участь в опитуванні, не змогли чітко визначитися, як виглядає їх місто на фоні інших великих центрів Польщі. Найбільш критичні думки були у молодшій групі, тоді як у групі 30-60 років переважали позитивні відповіді. На їх думку Щецин можна порівняти з

більшістю великих польських міст за рівнем, наприклад, туристичної привабливості, культурного життя або якості зелених зон.

Щециняни вказували на труднощі в оцінці доброти та відкритості мешканців, що може підтверджуватися фактом соціально-культурної неоднорідності міста, яке заново формувалося протягом останніх 74 років. Більше половини респондентів не наважилося однозначно оцінити ставлення місцевого населення один до одного. Також непокоїть те, що молоді люди знову оцінили це явище найбільш критично.

Одним з найважливіших елементів, що впливають на імідж міста, є люди, які асоціюються з цим містом і пов'язані з ним через їх народження, проживання, досягнення чи смерть. При цьому більшість респондентів вказало, що жителі Щецина відомі не тільки в Польщі, але й в Європі та світі. Це слід оцінювати дуже позитивно, адже об'єктивно зі Щецином пов'язана доля славних князівських родів, олімпійців, художників та підприємців. Саме в Щецині народилися, між іншим, дві російські імператриці – Марія Федорівна та Катерина II.

Розглядаючи імідж міста, окрім елементів історичної та культурної спадщини, було звернено увагу на його економічну привабливість як місце ведення бізнесу. Ця оцінка виявилась досить низькою, оскільки лише 1/3 опитаних позитивно оцінила місто в даній категорії. Більшість респондентів не змогла чітко визначити, що може свідчити про незначний підприємницький дух та слабку активність. Найбільша кількість негативних відгуків спостерігалася у віковій групі 30-60 років, яке вже діє на місцевому ринку, тоді як молодші і старші мешканці оцінили умови для ведення бізнесу більш оптимістично, хоча й без особливого ентузіазму. Можливо це пов'язано з тим, що перші ще не стикалися з повсякденними соціально-економічними реаліями, а другі вже не в курсі справ.

Якщо не бізнес, то продовження навчання. Така альтернатива стоїть перед кожною молодою людиною. На жаль, кожен п'ятий респондент відповів, що навчатися в Щецині не варто і тільки близько 40 % опитаних залишався неупередженим у цьому питанні. Міська влада повинна звернути особливу увагу на дану проблему, адже імідж освітнього центру приносить місту небувалий престиж. На даний момент значна частина молодих людей не впевнена, чи варто продовжувати освіту в цьому місті.

Дослідження також стосувалося визначення того, які емоції викликає місто. Серед найбільш поширених відповідей щодо асоціацій зі Щецином знайшлися такі як прихильність, симпатія та задоволення. Найменше опитаних вказувало на ненависть і лють. Загалом, більшість відповідей були позитивними, незалежно від вікової групи, незважаючи на незначні відмінності, особливо у наймолодшій групі, яка критично ставилася до більшості заданих питань.

На основі результатів дослідження можна зробити висновок, що імідж Щецина у свідомості його мешканців виявився слабким та неоднозначним. Респонденти особливо погано сприймали рівень освітніх закладів та перспективи ведення бізнесу. Виявилось, що найбільш позитивний образ Щецина мають люди, які переїхали сюди після 1945 р. і часто походили з віддалених куточків міжвоєнної Польщі. Імідж міста погіршується

відповідно із зменшенням віку респондентів. На основі досліджень добре видно, що вік є чинником, який досить суттєво впливає на сприйняття міста. Не зовсім відомо, наскільки інші фактори впливають на сприйняття Щецина і саме це повинно бути предметом подальших досліджень, які можна також поглибити, додавши, наприклад, підприємців чи туристів.

Отримані результати свідчать, що місцеві органи влади повинні вжити відповідних заходів для вдосконалення іміджу міста. Представлені проблеми слід постійно контролювати і використовувати для створення стратегії розвитку та просування Щецина. На жаль, нинішня стратегія міста не містить елементів, які відносяться до його сучасного іміджу. Документи зосереджуються скоріше на тому, як буде сприйматися місто через кілька чи навіть кілька десятків років. Однак різниця між актуальним та бажаним іміджем Щецина є настільки істотною, що стратегія міста може здаватися недостовірною або штучною. Крім того, відмінності виникають у зв'язку із зміною менталітету та сприйняття реальності мешканцями різних поколінь, що може тривати набагато довше, ніж передбачається в стратегіях.

Література:

1. Bańko, M. (red.). 2007. Słownik Języka Polskiego. T. 6. Warszawa: PWN. S. 52.
2. Kotler, Ph., Andreasen, A. R. 1991. Strategic Marketing for Non-Profit Organizations, 4th ed. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall. S. 202.
3. Kotler, Ph., Haider, D. H., Rein. I. 1993. Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations. New York: The Free Press.
4. Ławecka A. 2019. Wizerunek Szczecina w świadomości jego mieszkańców, Uniwersytet Szczeciński (maszynopis).

М.О. Кирилюк

*Інститут географії НАН України,
nkiriljuk@gmail.com*

КАРТОГРАФУВАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність питань картографування різноманітних проявів взаємодії людини з навколишнім середовищем зумовила появу великої кількості наукових публікацій, які висвітлюють, зокрема, і картографічні дослідження в Україні з проблем природокористування та охорони природи [3]. У публікаціях важливе місце посідають роботи, присвячені картографуванню об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) країни в цілому та окремих її регіонів.

Картографування природно-заповідних територій в колишньому СРСР розпочалося з 1970-х років шляхом створення карт охорони природи з відображенням територій та об'єктів, ареалів рідкісних видів рослин і тварин та включенням їх в комплексні географічні атласи або в атласи охорони природи. В Україні найзмістовнішим картографічним твором

цього часу став «Атлас природних умов і природних ресурсів Української РСР» (1978) [1].

У 2000-х роках карти природоохоронної тематики стали невід'ємною складовою атласів усіх регіональних рівнів: «Автономна Республіка Крим» (2003); екологічні атласи Харківської області (2005); Львівщини (2007), Дніпропетровської області (2009), «Україна. Еколого-географічний атлас» (2006); «Національний атлас України» (2007); «Екологічний атлас України» (2009); «Комплексний атлас Київської області» (2009) [5] тощо.

Окрім атласів, картографічне відображення територій та об'єктів ПЗФ є у спеціалізованих виданнях, таких як: «Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України» (2003), «Природно-заповідний фонд України: території та об'єкти загальнодержавного значення» (2009) [5] тощо. Ці видання містять карти, картосхеми, ілюстрації, інформацію про заповідні території та об'єкти загальнодержавного та місцевого значення всіх регіонів України.

Втім, всі вони мають один недолік – неможливість оновлення даних і їх актуалізації у зв'язку зі зростанням кількості та розмірів територій природно-заповідного фонду. Подібні видання були розроблені в останні роки тільки в деяких областях – «Донбас заповідний: науково-інформаційний довідник-атлас (2008), «Атлас заповідних об'єктів Луганщини» (2009), довідник «Природно-заповідний фонд Київської області» (2012), що свідчить про безумовний дефіцит сучасних картографічно-довідкових творів регіонального рівня [5].

З появою нових технологій значно поліпшилися умови підготовки нових картографічних творів, зокрема це стосується сучасних геоінформаційних та веб-технологій. Існуючі в Україні ГІС і веб-ресурси з питань розвитку системи природоохоронних територій охоплюють як окремі території та об'єкти ПЗФ, так і регіони та країну загалом. Їх розробляють на локальному, регіональному та загальнодержавному рівнях.

Сьогодні створено значну кількість веб-ресурсів, присвячених природоохоронним територіям. Це, зокрема, «Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України» на порталі «Природа України» (<http://pzf.land.kiev.ua/>), що містить описи більш ніж 6500 територій та об'єктів природно-заповідного фонду [6]. Україна у Всесвітній базі даних природоохоронних територій представлена списком з 5268 природоохоронних об'єктів та територій (станом на жовтень 2014 року). Атрибутивні дані вміщують назву об'єкта, рік заснування, розмір площі та відповідність категоріям, встановленим IUCN.

Ще одним джерелом є офіційний веб-сайт «Природно-заповідний фонд України» Міністерства екології та природних ресурсів України (Мінприроди) (<http://pzf.menr.gov.ua>), на якому представлені тільки установи ПЗФ, що належать до сфери управління Мінприроди (понад 40 природних та біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва), та вміщена інформація з бази даних Чорноморської Програми Wetlands International.

На регіональному рівні станом на кінець 2015 року тільки дві області мали відповідний веб-картографічний сервіс, розміщений на веб-сайтах державних установ.

База даних «Природно-заповідний фонд Чернігівщини» на сайті Департаменту екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації (<http://eco23.gov.ua/pzf/index.html>), яка створена у 2010 р. та забезпечує доступ до ГІС ПЗФ області та можливість перегляду даних в розрізі адміністративних районів та окремих територій і об'єктів [5].

Інтерактивний картографічний сервіс «Екологічна мережа Одеської області», створений Українським науковим центром екології моря (УкрНЦЕМ) у 2010 р. та розміщений на веб-сайті (<http://ims.sea.gov.ua:8081/econetwork/>).

Аналіз картографічних ресурсів мережі Інтернет [4] показав, що подібні інтерактивні картографічні сервіси існують і для деяких інших областей України (Рівненська, Волинська), що обмежуються показом на географічній основі (загальнодоступній чи спеціально розробленій) об'єктів ПЗФ точковими умовними знаками та деякою додатковою атрибутивною характеристикою за допомогою опції спливаючих вікон.

Триває робота зі створення аналогічних сайтів Луганської (<http://pryroda.in.ua/lugansk-region/>), Херсонської (<http://pryroda.in.ua/kherson-region/>) областей та міста Києва (<http://pryroda.in.ua/kyiv-pzf>).

Окрім цього автором у співробітництві з Міністерством екології та природних ресурсів України розроблена інтерактивна карта об'єктів ПЗФ Полтавської області. Вона містить повний перелік об'єктів, векторизованих за растровими зображеннями, які, завдячуючи реалізованому принципу мультирівневої генералізації (у залежності від рівня відображення (масштабу)), перетворені до точкових об'єктів і навпаки; а через спливаючі вікна умовні знаки крім атрибутивних характеристик міститимуть ще й необхідні метадані [4].

Результати проведеного дослідження свідчать про високу для України актуальність розвитку картографування ПЗФ на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях як багатоаспектного, різноцільового та перспективного напрямку тематичного картографування прикладного характеру.

Разом з тим існують і певні проблеми: відсутність ґрунтовних довідників про стан ПЗФ областей, відсутність на центральному та на більшості регіональних офіційних веб-сайтах комплексної довідкової та картографічної інформації про стан та перспективи розвитку ПЗФ, недостатнє, а часто і відсутнє в останні роки фінансування з боку держави.

Однак, картографування ПЗФ активно розвивається, з'являються нові картографічні твори, підвищується їх інформативність. Це пов'язано як з діяльністю державних наукових установ та закладів, так і вітчизняних неурядових екологічних організацій та громадськості.

Література:

1. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР – М.: ГУГК, 1978. – 183 с.

2. Геоінформаційне забезпечення природоохоронних територій / В.А. Пересадько, О.І. Сінна, К.В. Вяткін, О.В. Бодня // Проблеми безперервної географічної освіти та картографії: Зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – Вип. 15. – С. 74–77.
3. Картографические исследования проблемы охраны природы / [А.П. Золовский, Е.Е. Маркова, Г.О. Пархоменко]. – Киев: Наукова думка, 1978. – 152 с.
4. Кирилюк М.О. Інтерактивна карта природно-заповідного фонду України в Полтавській області: сучасний стан і перспективи розроблення. Шевченківська весна – 2019. Географія : зб. матеріалів XVII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ, 2019. С. 62-64.
5. Поливач К.А. Інформаційно-довідковий атлас природно-заповідного фонду регіону / К.А. Поливач // Український географічний журнал. – 2016. – № 1. – С. 53-60.
6. Природно-заповідний фонд України: території та об'єкти загально-державного значення / М-во охорони навколишнього природного середовища України. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2009. – 331 с.

Ю.О. Кисельов

*Уманський національний університет садівництва,
kyseljov@ukr.net*

С.П. Сонько

*Уманський національний університет садівництва,
sp.sonko@gmail.com*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРИФЕРІЙНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Докорінне реформування економіки України та взятий нашою державою курс на євроінтеграцію вимагають особливої уваги до просторового розвитку її регіонів, потрактованих одним з авторів як «соціо-природні системи» [2].

На сьогодні в Україні яскраво виражені територіальні диспропорції у структурі господарства, викликані не лише природними умовами й наявністю природних ресурсів (що є цілком виправданим), а й історичними особливостями розвитку, а саме – довготривалим перебуванням українських земель у складі європейських і євразійських імперій. Особливо це стосується більшої частини теперішньої території держави, яка ще до 1939 р. належала до УРСР. За винятком Києва, Харкова, Дніпра, Одеси й ще кількох міст, де розміщувалися підприємства загальносоюзного значення (а саме промисловість у ХХ ст. вважалася провідною галуззю економіки), решті території України у складі СРСР було відведено виразно периферійну роль, що проявлялося, зокрема, у вкрай слабкому розвитку інфраструктури. Тому одним із парадоксів сьогодення залишається те, що центральний економічний район України (який був зовсім не центральним із погляду з Москви) відзначається досить архаїчною структурою господарського комплексу з чітко вираженою аграрною спеціалізацією за відносно низького рівня розвитку транспортної інфраструктури та сфери послуг.

Початок залізничного сполучення в Центральному регіоні України сягає кінця ХІХ ст. – часу активного розвитку цукрової промисловості, що

передбачав необхідність ефективного транспортування сировини та виробленої продукції. Тоді, крім магістральної залізниці, яка сполучала Київ через станцію Бобринську (тепер – імені Тараса Шевченка) з півднем України, було побудовано низку переважно вузькоколіїних залізниць. Деякі з них мали (і тепер мають) тупикове закінчення в таких містах і містечках, як Умань, Жашків, Голованівськ та ін. Практична відсутність у регіоні підприємств і виробництв важких галузей промисловості аж до цього часу (які за радянської доби саме стимулювали розвиток залізничного сполучення) не сприяла розширенню мережі залізниць.

Іншою причиною соціально-економічного занепаду Центрально-українського регіону було свідоме недорозвинення інфраструктури прикордонних територій СРСР (у тому числі Правобережної України) на випадок ніби планованого нападу на «першу у світі соціалістичну країну» з боку держав-учасниць НАТО, аби уявні «імперіалістичні агресори» не могли посунутися в глиб радянської території.

З відновленням незалежності України певним винятком із загального центральноукраїнського «правила» стала Умань, яка перетворилася на значний регіональний центр автоперевезень після завершення будівництва нової траси Київ – Одеса та у зв'язку з щорічним масовим паломництвом хасидів. Але, на нашу думку, особливості функціонування пасажирського автотранспорту (пов'язані, зокрема, з недостатньою зручністю здійснення довготривалих, зокрема нічних, подорожей) не можуть належною мірою компенсувати відсутність повноцінного залізничного сполучення вищезгаданого міста з навколишнім світом.

Ще одним вагомим аргументом до зміни пріоритетів у територіальній організації господарства стали «правила» шостого виробничо-технологічного укладу, який уже розвивається в більшості країн світу, і для якого зовсім не притаманні важка промисловість, використання ресурсів і навіть великої кількості робочої сили. Натомість, цінується технологічність, висока кваліфікація персоналу, його мобільність, цифровізація всіх галузей.

Наведені факти наштовхують на думку про «внутрішню ізольованість» центрального регіону України в загальнодержавному вимірі. Характеризовані вище історичні чинники призвели до виникнення певної суспільно-географічної та геософічної аберації, пов'язаної зі зміщенням розташування структурних елементів системи «центр – периферія». Такі системи, які починав вивчати ще майже двісті років тому Й. фон Тюнен, у наш час ґрунтовно дослідив І. О. Пилипенко [1]. Території України властивий функціональний центр, просторово наближений до прикордоння (як «старого», що збігається з кордоном колишнього СРСР /райони навколо Львова, Одеси/, так і «нового», переважно українсько-російського, де зосереджені Київ і Харків). Натомість серединні території, як ми наголошували вище, мають ознаки периферії.

Подолання диспропорцій у просторовому розвитку України й, зокрема, виведення зі стану периферійності центрального економічного району (території Кіровоградської й Черкаської областей), на нашу думку, можливе через інноваційний розвиток сфери послуг, яка за рівнем доходів і часткою зайнятого економічно активного населення є провідною галуззю

господарства в постіндустріальному суспільстві, а також запровадження сучасних технологій у сільському господарстві (яке було, є і буде галуззю спеціалізації характеризованого регіону), що має сприяти підвищенню його екологічності без шкоди для врожайності основних культур. Результатом такого господарювання на землі має стати реалізація стратегії сталого розвитку в агросфері регіону та повернення всій Україні значення «житниці Європи», що, у свою чергу, призведе до зростання валового національного продукту на душу населення, а отже – й рівня його життя.

Література:

1. Пилипенко І.О. Суспільно-географічна периферія: концепція, параметризація і делімітація: монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 264 с.
2. Соцько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми. К.: Ніка-центр, 2003. 286 с.

Н.В. Клімова, А.Ю. Саркісов
Херсонський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ВИВЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІЇ

Соціальний захист являє собою необхідну функцію сучасної держави. Система соціального захисту зазнала значної трансформації в процесі свого розвитку протягом 19-21 ст. Серед головних завдань системи соціального захисту населення можна виділити наступні:

- 1) матеріальний добробут найбільш вразливих верств населення;
- 2) формування соціальної злагоди та справедливості в суспільстві;
- 3) зниження та запобігання соціальної напруги в суспільстві.

Соціальний захист населення викликає певний інтерес серед дослідників. Система соціального захисту має свої особливості на різних територіальних рівнях (макрорівень – в межах країни, мезорівень (регіональний) – в межах областей, мікрорівень (локальний) – рівень населених пунктів).

Система соціального захисту населення має специфіку в кожній країні, що обумовлено соціально-економічними і культурними особливостями розвитку.

Система сучасного соціального захисту України бере свій початок з системи соціального захисту, що була сформована за часів СРСР.

Система соціального захисту в Україні реалізується відповідно до наступних законів: Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам».

Географічне вивчення аспектів соціального захисту полягає у виявленні та аналізі чинників, що визначають просторовий розподіл соціальних виплат в межах досліджуваної території.

Аналіз системи соціального захисту території передбачає реалізацію таких етапів:

- 1) виявлення й аналіз чинників, що визначають розподіл верств населення, які потрапляють під систему соціального захисту;
- 2) геодемографічний аналіз території;
- 3) проведення соціологічного дослідження (з урахуванням територіальної прив'язки) в межах досліджуваної території (окремо – інтерв'ювання верств населення, що потрапляють під систему соціального захисту), аналіз результатів дослідження;
- 4) аналіз динаміки розвитку соціального захисту в межах досліджуваної території;
- 5) просторовий розподіл показників соціального захисту в межах досліджуваної території;
- 6) просторовий і часовий аналіз розподілу соціальних виплат;
- 7) зонування території за рівнем розвитку соціального захисту.

К.І. Ковальова

*Херсонський державний університет,
Katelynakovalova77@gmail.com*

МЕТОД ПРОЕКТІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРИРОДОЗНАВСТВА В 5-МУ КЛАСІ

Метод проектів є одним із активних методів проведення занять, який передбачає індивідуальну, парну чи групову (але самостійну) діяльність тих, хто навчається, що забезпечує гарантоване досягнення спланованого результату. Він передбачає відхід від авторитарних і репродуктивних методів навчання, вимагає обміркованого й обґрунтованого поєднання з різними методами, формами і засобами навчання та є однією з чималої кількості інноваційних розробок в українській освіті.

Слово “проект” запозичено з латинської й означає “викинутий уперед”, “той, хто звертає на себе увагу”. Потім цей термін почали розуміти як ідею, за якою суб’єкт може й має право розпоряджатися власними думками.

Метод проектів не є принципово новим у світовій педагогіці. Він виник ще в 1920-х рр. у США. Його називали також методом проблем і пов’язували з ідеями гуманістичного напрямку у філософії й освіті, розробленими американським філософом і педагогом Дж. Дьюї, а також його учнем В.Х. Кіппатриком.

Дж. Дьюї пропонував будувати навчання на активній основі, через доцільну діяльність учня, співвідносячись з його особистим інтересом саме в цьому знанні, надзвичайно важливо було показати дітям їх власну зацікавленість у знаннях, що здобуваються, що можуть і повинні знадобитися

їм у житті. Тому і потрібна проблема з реального життя, знайома й значуща для дитини, для вирішення якої їй необхідно прикласти набуті знання й нові, котрі ще мають бути набуті [1].

З навчальними проектами учні знайомляться і виконують їх ще у початковій школі і саме на уроках природознавства. Через метод проектів реалізується компетентнісний потенціал предмету, а також проектна діяльність виступає і засобом формування, і засобом оцінювання компетентностей. Саме тому доцільно продовжувати активно залучати учнів до проектної діяльності поступово ускладнюючи вимоги щодо їх виконання і презентації.

Відповідно до вікових особливостей учнів бажано всі проекти виконувати на уроках при обов'язковому супроводі учителя та можливості надання їм консультацій в ході роботи над проектом. При цьому ступінь самостійності учнів при підготовці проекту визначається саме вчителем, який знає кожну особистість і вміє оцінити ступінь її самостійності при виконанні завдань.

Навчальні проекти виконуються в малих групах по 3-5 учнів. При навчанні за методом проектів:

1. Учні самі формулюють проблему, або вчитель ставить перед ними проблему (чи надається проектне завдання).

2. Учні самостійно створюють план вирішення проблеми чи виконання проектного завдання.

3. Учні вирішують, де і як шукати інформацію (як досліджувати проблему).

4. Учні висувають гіпотезу, планують можливі шляхи і способи її перевірки (проведення дослідження).

5. Учні виконують проектне завдання (дослідження), документують його, опрацьовують результати (роблять висновки з дослідження).

6. Учні планують продукт проекту, тобто обирають форму представлення результатів дослідження, проектують цей продукт, призначений для конкретної цільової аудиторії, на вирішення проблеми якої спрямовано проект [3].

Навчальна програма з природознавства містить декілька запропонованих тем проектів для учнів. Один із найцікавіших, де учні можуть застосувати і свій власний життєвий досвід – це проект, де кому можна поставити за бажанням в різних місцях речення, залежно від змісту, який хочемо розкрити – «Смітити не можна переробляти» [2].

Для того, щоб робота над проектом була ефективною, учням бажано дати випереджальне завдання стосовно теми проекту. А саме, продумати разом із батьками, які побутові речі можуть отримати «друге життя» і принести їх на наступний урок для підготовки проекту.

Безпосередньо на уроці учні, об'єднані в малі групи, продумують як можна використати у подальшому уже вживані речі, висловлюючи власні думки всередині групи. Добирають необхідні матеріали для їх вдосконалення і створюють нові корисні речі.

Одним із завдань даного проекту є не стільки створення нової речі із раніше уживаної, а показ того, що через надання уживаним речам «другого життя» ми сприяємо не тільки заощадженню нових коштів, а й збереженню

природних ресурсів на виготовлення нових таких речей. Для підтвердження теорії щодо заощадження грошей, учням можна запропонувати підрахувати скільки б коштувала нова річ і порівняти її вартість за створеною в ході проекту. Як варіант, можна розрахувати, які прибутки можна отримати, якщо зробити декілька таких речей і реалізувати їх на шкільному ярмарку.

Обов'язковою складовою будь-якого навчального проекту є його презентація перед іншими учнями класу. Для цього учні малої групи створюють презентацію і обирають лідера групи, який буде презентувати і захищати проект.

Як і будь-який інший вид навчальної роботи, проект – робота над ним та його захист, повинні бути оцінені. Для цього можна використовувати як само- і взаємооцінювання, так і оцінювання вчителем. Але для об'єктивного оцінювання учні перед початком роботи над проектом повинні бути ознайомлені із критеріями, за якими буде оцінена їх діяльність і кінцевий результат роботи.

Тематика навчальних проектів поступово ускладнюється з метою доповнення і поглиблення знань і умінь учнів. А використання навчальних проектів на уроках природознавства в 5-му класі розвиває в учнів такі ключові компетентності, як загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційно-комунікативні, міжпредметні естетичні, проектно-технологічні, соціальні. Набуття досвіду роботи із проектами в подальшому буде удосконалюватись і на уроках з інших навчальних предметів.

Література:

1. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления (Как мы мыслим) : пер. с англ. / Дж. Дьюи. – М., 1999.
2. Навчальні програми для загальноосвіт. Навч. закл. України + опис ключових змін. 5-9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017. – 88 с.
3. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. За ред. О.І. Помету. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 192 с.

Т.О. Корж

Херсонський державний університет,

korjtanya@ukr.net

ІНТЕГРАТИВНІ ПІДХОДИ У ВИВЧЕННІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

У системі національної економіки одним з найважливіших, багатогалузевих і територіально поширених є агропромисловий комплекс. Сільськогосподарське виробництво в Україні має давні традиції. Цьому сприяють ґрунтово-кліматичні передумови, ментальність, господарський досвід населення. В Україні агропромисловий комплекс міг би стати основою соціально-економічного розвитку, визначати структурну перебудову економіки, експортний потенціал, рівень достатку і життя народу. Однак

наявність природних передумов, ресурсів ще не дає гарантій високого рівня продуктивних сил цього сектора економіки [3].

Херсонський регіон є типовим аграрним регіоном держави, володіє значними земельними ресурсами, необхідними для товарного агровиробництва. Сучасними рисами землекористування в сільському господарстві Херсонської області є: для господарств регіону властива значна подрібненість землеволодінь; спостерігається тенденція зменшення площ пасовищ, багаторічних насаджень; збільшення сільськогосподарських угідь у володінні господарств населення та фермерських господарств, значні ділянки сільськогосподарських земель орендуються. Отже, сучасний розвиток аграрної сфери потребує глибокого і різнобічного наукового забезпечення, особливо в умовах різноманітності природних, демографічних і господарських умов території. Суспільна географія в цьому плані має великий пізнавальне-інтеграційний потенціал з нерозривною єдністю природного, економічного, соціального та екологічного підходів [2]. Ця наука вже нагромадила значний теоретико-методологічний матеріал, що дає змогу розширити і поглибити вивчення проблеми територіальної організації як сільського господарства, так і аграрного сектору в цілому. Для української суспільної географії характерне глибоке вивчення окремих ланок (сфер) агропромислового комплексу. Особливо добре досліджено сировинну ланку, її зв'язки з переробною промисловістю та об'єктами інфраструктури. При цьому розроблено концепцію територіальної організації агропромислових комплексів у цілому, глибоко вивчено різноманітні спеціалізовані продуктові підкомплекси, їх поєднання в межах адміністративних областей. Все це зумовлює необхідність не тільки наукового обґрунтування розвитку аграрної сфери, але і пошуку оптимальних шляхів викладу цього складного матеріалу під час вивчення географії України у загальноосвітніх школах.

Агропромисловий комплекс, сільське господарство вивчається у шкільному курсі географії (9 клас). Зауважимо, що географічні (особливо, суспільно-географічні) знання про Україну відіграють дуже важливу роль у становленні наукового світогляду учнів. Вивченням географії у 9-му класі (Україна і світове господарство) завершується географічна освіта учнів в основній школі на базовому рівні. Провідною метою є формування знань про тенденції розвитку національного та світового господарства й визначення місця України в сучасному світі.

Вивчення сільського господарства в географічних курсах загальноосвітніх шкіл проводиться з урахуванням декількох методичних принципів і підходів [1]. Важливим принципом побудови змісту географії у 9 класі є інтеграція, яка реалізується через поєднання суспільно-географічних складових під час вивчення особливостей розвитку та розміщення господарства в світі, Україні та своєму регіоні. Курс має чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується в ході виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень. Програмою передбачено виконання 8 практичних робіт, з яких 4 є обов'язковими для оцінювання. Так, практична робота «Нанесення на контурну карту меж сільськогосподарських зон та районів України» спрямована на те, щоб закріпити вміння комплексного використання карти атласу і контурної карти, навчитися

виявляти особливості розміщення посівів найважливіших сільсько-господарських культур на території України. Можливе використання такого типу завдань:

1. Використовуючи карту сільського господарства України, дайте відповіді на запитання.

- Які сільськогосподарські культури характерні для України?
- Які зони й області вирощування даних сільськогосподарських культур виділяються в Україні?
- Які культури вирощують у Поліссі, Лісостепу, Степу, в АР Крим?

2. На основі аналізу карти сільського господарства України і таблиці «Розміщення посівів найважливіших сільськогосподарських культур» визначте головні області з вирощування озимої пшениці, цукрового буряку, соняшнику, кукурудзи, рису.

3. Складіть карту «Розміщення посівів найважливіших сільськогосподарських культур»:

а) нанесіть на контурну карту визначені вами області та вкажіть певним кольором або умовним знаком усередині кожної з них вирощувані сільськогосподарські культури;

б) підпишіть центри зазначених областей;

в) оформіть легенду карти.

4. Зробіть висновок про розміщення основних сільськогосподарських культур.

Проведення учнями дослідження «Місце України на світовому ринку сільськогосподарської продукції» дозволить визначити тенденції розвитку сільського господарства, пояснити залежність виробництва сільськогосподарської продукції від різних природних та економічних чинників, оцінити місце України у світі з виробництва сільськогосподарської продукції. Такі завдання спрямовані на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації. Завдання творчого характеру учні виконують за бажанням, а вчитель оцінює їх за власним вибором.

Література:

1. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання) [Текст] / Т. Г. Назаренко. – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с.
2. Топчієв О. Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля : навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 348 с.
3. Топчієв О. Г. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, В. В. Яворська. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с.

I.I. КостащукЧернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
ivan_kostaschuk@ukr.net**СОЦІАЛЬНІ НЕГАРАЗДИ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ**

Соціальні негаразди, які ще називають соціальними бідами, соціальними патологіями або соціальним злом, по праву можна вважати визначниками соціально-економічного розвитку держави. Географія соціальних негараздів є молододу суспільно-географічною наукою, яка має значні перспективи свого розвитку завдяки актуальності теоретико-методологічних аспектів досліджень та їх практичному застосуванню при визначенні економічного, соціального та культурного розвитку регіонів.

В останні роки загальна економічна криза в усіх регіонах України призвела до помітного збільшення соціальних негараздів. Крім суто економічних та екологічних чинників, причинами такого погіршення ситуації є безсистемний підхід до керування адміністративними територіями та регіонами; відсутність методології прогнозування та стратегічного керування майбутньою поведінкою організаційних систем регіонів; невідповідність функцій, що їх виконують територіальні органи керування, дійсному їх призначенню у системі; відсутність належної соціальної інфраструктури регіону тощо.

Гостра необхідність регіональних досліджень соціальних негараздів зумовлюється значними контрастами областей за рівнем соціально-економічного розвитку, демографічною ситуацією, етнокультурними відмінностями, особливостями історичного розвитку. Важливість регіонального рівня дослідження зумовлена можливістю ефективного управління, покращенням умов життя населення, оскільки суспільні процеси тісно взаємопов'язані із соціально-економічною ситуацією.

Вагомий внесок у дослідження соціальних процесів держави і регіонів зробили такі вчені: Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко, О.І. Шаблій, З. Герасимчук, І.О. Горленко, М.І. Долішній, В. Куценко, Е.М. Лібанова, Л.М. Немець, Л. Новикова, В. Паламарчук, В. Стишенко, О.Г. Топчієв, О. У. Хомра та ін. Однак суспільно-географічні аспекти соціальної безпеки та протікання соціальних негараздів в Україні є недостатньо вивченими, а саме не розроблено теоретико-методологічних основ суспільно-географічного дослідження соціальних негараздів регіонів, зокрема, не визначено суспільно-географічну їх сутність, методику та систему методів їх дослідження. Недостатньо розроблені питання цілісної суспільно-географічної оцінки соціальних бід регіонів України, виявлення регіональних відмінностей, особливостей та основних її загроз.

Під *соціальними негараздами* О.І. Шаблій та Л.Т. Шевчук пропонують розуміти незадоволені повністю чи частково потреби та інтереси територіальної громади або її окремих складових, що сформульовані в загальному вигляді як певне соціальне завдання, що потребує вирішення [1].

На нашу думку, це окреслює насамперед не соціальні негаразди, а соціальну проблему, які, безумовно, призводять до появи соціальних негараздів.

Ми вважаємо, що соціальні негаразди – це наслідки, до яких призводить соціально-економічне, психологічне, суспільне становище і які проявляються в навмисній чи ненавмисній злочинності, алкоголізмі, самогубствах, безробітті, низькому рівні життя, і які нездатні повністю чи частково задовольнити потреби населення у соціальній безпеці. О.О. Штельмах вважає, що *соціальна безпека* – постійна доступність достатньої кількості соціальних гарантій і благ для нормальної життєдіяльності населення регіонів. У періоди економічних криз та проведення соціально-економічних реформ посилюється регіональна диференціація рівнів соціальної безпеки. Регіональні розходження стосуються насамперед рівня оплати праці, рівнів зайнятості і безробіття, народжуваності і смертності, процесу відтворення і кваліфікаційного рівня робочої сили, міграційних рухів населення [2].

Зрозуміло, що рівень розвитку соціальної сфери і «соціальних негараздів» знаходиться у прямій залежності від рівня розвитку економічної сфери. Назвемо, на наш погляд, найважливіші з них: наркоманія та СНІД, безробіття, злочинність, низький рівень життя населення, політико-географічні процеси, травматизм та смертність населення в молодому віці, розлучуваність. Багато цих рис соціальних негараздів мають свою «протилежність» у формі соціальних «гараздів». Наприклад, існують своєрідні пари: атеїзм – релігійність, тіньова економіка – легальна економіка, алкоголізм – тверезість та ін. Таким чином «гаразди» вважаються нормою, а їх протилежність «негаразди» – відхиленням від норми.

Суспільно-географічний підхід до виявлення ступеня регіонального рівня соціальних негараздів ґрунтується на оцінці та аналізі трьох груп загроз:

✓ першу групу становлять регіональні соціальні негаразди, що мають економічне походження: негаразди, пов'язані із регіональною диференціацією в рівнях доходів населення; біди, пов'язані із ситуацією на регіональних ринках праці; біди, пов'язані із проблемами фінансування регіональних соціальних програм; негаразди, пов'язані зі зниженням рівня життя населення;

✓ другу групу утворюють загрози демографічного походження: загрози регіональної депопуляції населення через природне скорочення, "старіння" населення, міграційні процеси, зменшення середньої тривалості життя; загрози погіршення якості трудових ресурсів регіонів через порушення необхідних умов для відтворення робочої сили;

✓ до третьої групи входять негаразди, що мають гуманітарне походження: негаразди соціальних протиріч, в основі яких лежать мовні, конфесійні та інші регіональні відмінності; загрози поширення соціальних хвороб у суспільстві; загрози, пов'язані із дестабілізацією соціально-трудова взаємовідносин (страйки) [2].

З метою суспільно-географічної оцінки регіонального рівня соціальних негараздів, найдоцільніше виділити такі групи соціальних негараздів, а саме:

✓ *демографічні соціальні негаразди*: низький коефіцієнт народжуваності, високі коефіцієнти смертності та природного скорочення

населення, висока частка пенсіонерів та значне переважання жінок у статевій структурі населення, низька середня тривалість життя тощо;

✓ *соціальні негаразди пов'язані із працею населення:* низький рівень зайнятості, високий рівень зареєстрованого безробіття, значне навантаження на одне вільне робоче місце тощо;

✓ *соціальні негаразди пов'язані із добробутом населення є:* низькі показники ВВП та ВВП на одну особу, середньомісячної заробітної плати, грошових доходів та витрат на душу населення, незначний обсяг реалізованих послуг на одну особу;

✓ *соціальні негаразди пов'язані із збереженням здоров'я населення:* високий рівень захворюваності на активний туберкульоз, захворювання СНІДОМ та наркозалежністю, алкоголізм, високий рівень онкозахворювань, інвалідність, значна кількість потерпілих на виробництві тощо;

✓ *соціальні негаразди пов'язані із спокоєм та безпекою населення:* високий рівень злочинності, убивств та навмисних пошкоджень, політичних переслідувань, порушення демократичних засад розвитку держави, етнічні та релігійні конфлікти тощо.

Суспільно-географічний аналіз соціальних негараздів передбачає виявлення їх регіональних особливостей, з'ясування чинників протікання у регіоні, типізацію районів за складом та інтенсивністю поширення цих соціальних негараздів. Це є необхідною умовою для розробки заходів регіональної соціальної політики. Регіональна політика соціальної безпеки це сфера державної діяльності, що пов'язана з реалізацією соціальних інтересів в регіонах та їх захистом від різноманітних загроз.

Література:

1. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. 744 с.
2. Штельмах О.О. Суспільно-географічні аспекти соціальної безпеки регіонів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія». К., 2006. 20 с.

І.І. Костащук

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
ivan_kostaschuk@ukr.net*

Ю.О. Білоус

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
bilous_jura@ukr.net*

НАУКОВИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЗНАНЬ УЧНІВ

Сучасна модернізація освіти призвела до пошуку нових форм, методів та технологій викладання географії в сучасній школі. Звичайно, це поставило перед вчителем основне завдання – бути «вчителем-новатором», який вміє

підбирати та опрацьовувати численну пізнавальну та наукову літературу, створювати проблемні та проблемно-наукові ситуації, пропонувати алгоритм їх розв'язку та приходити до висновку – «власного наукового відкриття» відомих вже фактів, засвоїти точно встановлені в науці положення, що дасть, безумовно, змогу йому зацікавити своїх вихованців у вивченні свого предмету, показати практичні цілі географічної науки сьогодення та пристосувати до життя в глобальному інформативному суспільстві. Тому, на нашу думку, важливим елементом при вивченні географії та інших предметів в сучасній школі є впровадження науково-дослідної та краєзнавчо-пошукової роботи як складових навчально-виховного процесу, що підвищують науковість учня.

Впровадження в практику принципу науковості як під час уроків, так і під час позакласних заходів підвищує пізнавальну активність учнів, логічність мислення, увагу, креативність та когнітивність учнів, а також їх успіх. При впровадженні цього принципу зміст географічної освіти повинен відображати наукові факти, поняття, закони, теорію.

З практики видно, що найбільшим плюсом під час застосування такого принципу у навчанні можна вважати бажання учнів працювати, підвищується інтерес до вивчення географії та інших предметів; а ще, окрім цього, учні простежують увесь ланцюг формування явища чи процесу, а не тільки окремих його складових чи, скажімо, тільки результату.

У практиці роботи для досягнення науковості викладання географії необхідно використовувати як традиційні, так і новітні – інтерактивні методи. Серед традиційних важливу роль відіграють бесіда з елементами розповіді, наочні методи (ілюстрування та демонстрування), робота з підручником, атласом та іншими додатковими джерелами, а також практично-лабораторний метод.

Не можу обійтися під час проведення уроків також без інтерактивних методів навчання, зокрема: робота в парах, дискусії, рольових ігор, двачотири-всі разом, робота в малих, середніх та великих групах, обговорення проблеми в загальному колі, «мікрофон», «незакінчене речення», «мозковий штурм», «навчаючи – учусь», «аналіз ситуації», «вирішення проблеми», «дерево рішень», метод «ПРЕС», «займи позицію», «зміни позицію», дебати, «географічний ланцюжок», «кубування», «гранування», «айсберг», та багато інших. Всі перелічені методи допомагають краще пояснити науковий матеріал, відібрати і правильно подати учням найважливішу інформацію.

На нашу думку, що для досягнення мети та ефективності уроку необхідно використовувати 5-7 методів навчання, підбирати їх відносно теми та мети уроку, враховуючи психолого-педагогічні особливості класу, а також відповідно до структури типу уроку. Так для прикладу, під час вивчення в 10 класі теми «Етапи формування політичної карти світу. Міжнародні організації» можна використати такі методи: для перевірки домашнього завдання – «перехресний бій»: для актуалізації знань – бесіду, під час пояснення нового матеріалу – роботу із опорно-ілюстративними схемами (вивчаються етапи), робота в групах (міжнародні організації) та метод «Займи позицію – ЗА чи ПРОТИ» (за питанням: Як ви гадаєте, чи потрібно

Україні вступати до НАТО? Позицію обґрунтуйте.); для підсумку уроку – «незакінчене речення».

Велику роль необхідно приділяти проектній технології навчання як під час уроків, так і в позашкільні. Зокрема, під час вивчення природних зон України (8 клас) та курсу «Географія: регіони та країни» учням варто давати завдання – створити науково-дослідницький проект із мультимедійним представленням. У 8 класі учні створюють проекти в групах (в середньому по 3 учні), де кожен учень має чітке завдання, а в 10 класі – кожен учень опрацьовує матеріал про окрему країну (на початку жовтня видаються теми) і створює проект. Захист проектів відбувається під час уроків-семінарів, уроків-конференцій.

Цікавим і необхідним елементом сучасного уроку є застосування комп'ютерних технологій. Для прикладу, під час вивчення фізичної географії материків та океанів демонструвати учням короткі фільми про кожний із материків, природні зони.

Окремі уроки можливо проводити в комп'ютерному класі, де у програмному середовищі Microsoft Office Excel учні вчать розв'язувати географічні задачі; в глобальній мережі INTERNET – шукають та аналізують різну наукову інформацію, у тому числі статистичну (на уроках географії у 8-11 класах); в середовищі Microsoft Office PowerPoint – створюють мультимедійні презентації.

На нашу думку, кожен урок повинен бути проблемно-науковим, що підвищує науковість та розуміння складних географічних явищ та процесів, заставляє учнів постійно думати, не боятися висловлювати свої думки та формувати в собі компетентну особистість, яка вміє поєднувати набуті знання із різних наук.

Велику увагу необхідно приділяти роботі із обдарованими учнями. Проводити індивідуальну роботу з обдарованими учнями з географії, під час якого разом із учнями вирішувати складні географічні наукові питання, готуватися до олімпіад різних рівнів, а також турнірів.

Звичним стало використання інформаційних технологій, зокрема тестів; мультимедійних презентацій із алгоритмами розвитку задач.

Таким чином, застосування наукового підходу у всіх ланках навчально-виховного процесу є надзвичайно важливим, так як має значні переваги у розвитку компетентної особистості школяра, який матиме всі необхідні навички та вміння для перебування в глобальному інформативному суспільстві.

В.С. Кураба

Херсонський державний університет,

kuraba11@ukr.net

ЗЕЛЕНІ ХУТОРИ ТАВРІЇ ЯК МОДЕЛЬ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПАРКУ І МОДЕРНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОГО ЛАНДШАФТУ РЕГІОНУ

Культурний ландшафт – географічний ландшафт, змінений цілеспрямованою раціональною діяльністю людини. Загалом він виникає на місці первісного природного або зміненого ландшафту, в якому під впливом господарської діяльності сталися докорінні зміни морфологічної структури, зовнішнього вигляду, характеру зв'язків між компонентами різних процесів тощо [2]. Важливою рисою культурного ландшафту є те, що напрям господарської діяльності узгоджується з природними властивостями.

Значна кількість публікацій стосовно культурних ландшафтів сприяла і розвитку понять, що стосуються цієї теми. Найкращий аналіз було проведено в працях Калуцкова В.М., Гродзинського М.Д., Романчука С.П., Воловика В.М. та інших.

Виділяють поняття етнокультурний ландшафт, що близький за своїм значення до культурного, однак вони не ідентичні. Він представляє регіон, який впродовж тривалого часу заселений етносом з характерними ознаками культури, побуту та господарювання, які сформували загальний образ, структуру та впливали на функціонування та подальший розвиток ландшафту [1].

Науковці зацікавлені у пізнанні феномену сучасного культурного ландшафту. Є надія, що на основі культурного ландшафту буде розбудовано наше майбутнє. Через це дослідження культурних ландшафтів потрібне не лише у межах природних зон, але й у міжзональних геоекотонах, де їх формування й подальше функціонування має свої специфічні ознаки. Крім цього, деталізації вимагає пізнання культових ландшафтів у структурі культурних, типологія культурних ландшафтів, можливі шляхи їх тривалого раціонального використання, охорона та збереження на майбутнє.

Стратегія регіонального розвитку передбачає модернізацію культурного ландшафту. Існують такі способи модернізації культурного ландшафту:

1) шляхом доцільного використання і регулювання природних функцій ландшафту – його енергетичного балансу, вологообігу, геохімічного режиму, біологічного колообігу, гравітаційних процесів;

2) шляхом раціональної організації території, тобто науково обґрунтованого співвідношення ділянок з різним цільовим призначенням (сільськогосподарським, рекреаційним тощо) і режиму використання, за максимально можливого збереження площ з умовами наближеними до природних.

На сьогодні в культурологічних дослідженнях переважає зацікавленість соціальними й мистецькими надбаннями окремих регіонів України. Залишається мало дослідженим і тому актуальним створення цілісної, холистичної картини національної культури з урахуванням регіональних

хронотопів і визначенням загальних закономірностей виникнення, сутності й функціонування культурних цінностей окремих етнонаціональних спільнот.

Треба модернізувати нові території, які будуть як вузько- так і широко направлені, з різноманітними функціями своєї роботи. Одним із шляхів оновлення і модернізації культурного ландшафту є створення тематичних парків. Тематичний парк – це парк, архітектурно-планувальна організація якого підпорядкована одній тематиці, яка незалежно від функції парку, прослідковується у планувальних особливостях функціонального зонування, образному рішенні будівель та споруд, малих архітектурних формах, системі зелених насаджень. Кінець 2010-х років є періодом найбільшого зростання туристичних потоків у світі. Тематичні парки є особливим центром тяжіння туристів, тому що вони формують унікальний туристичний продукт, що включає комплекс розважально-пізнавальних послуг [4]. Вони стали серйозними конкурентами для традиційних розважальних парків, адже останні вже не взмозі задовольняти постійно зростаючі потреби туристів.

Вдалим прикладом є історико-культурний парк «Зелені хутори Таврії». Це поєднання 45 хуторів за допомогою водного сполучення і доріг. Кожен з них спеціалізується на окремому виді народного ремесла та має назву відповідно до своєї специфіки: Кінний, Стрілецький, Ковальський, Гончарський, Хлібний, Рибацький, Музичний, Лозоплетіння, Миловаріння, Ляльки-мотанки, Валяння тощо [3].

Комплекс розташований на недоторканій території лісостепової зони Північного Причорномор'я, займає територію більше 90 га, що вдвічі більше такої держави як Ватикан. Знаходиться неподалік села Кардашинка (Голопристанський район), де розкинулись торф'яні болота, порізані каналами та острівцями, на яких в давнину (початок ХХ ст.) розташовувались десятки селянських хуторів. Нажаль, від минулих поселень не залишилось і сліду, але не так давно виникли нові.

Основною концепцією проекту є гармонійне поєднання культурно-просвітницької, екологічної та розважально-ігрової складових на базі синтезу історії краю, екології та сучасного мистецтва для розвитку цього тематичного парку. Комплекс носить другу назву «Дев'ятої паланки», що пов'язано з козацькою історією краю часів Олешківської Січі та Прогнойської Паланки. На території вольностей Війська Запорізького було 8 Паланок (областей чи районів). Дев'ята не схожа на одну з них, як були не схожі часом один на одного хутора на Таврійських землях.

Цей проект є вдалим прикладом перетворення культурного ландшафту. Задля популяризації як серед молоді, так і дорослого населення треба розвивати нові території, які мають привабливі природні умови задля використання їх за допомогою поєднання різних складових з метою створення таких тематичних парків.

Створення такого історико-культурного проекту як «Зелені хутори Таврії» сприяє виявленню індивідуальності історичного регіону Херсонщини, самобутнього образу народу, що в своїй багатоманітності національної ідеї утворюють цілісний український культурний простір як холистичний континуум духовності.

Література:

1. Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування / В.М. Воловик. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с.
2. Денисик Г.І. Культурний ландшафт: загальні ознаки / Г.І. Денисик // Культурний ландшафт: теорія і практика. – Вінниця, ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – С. 3-4.
3. Офіційний сайт парку «Зелені хутори Таврії» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hutora.com.ua/>
4. Савранчук Л.А. Тематичні парки як різновиди антропогенних розважальних комплексів / Л.А. Савранчук // Культурний ландшафт: теорія і практика. – Вінниця: ПП ТД «Едельвейс», 2010. – С. 157-161.

О.М. Лейберюк, А.С. Кушнір
Інститут географії НАН України,
lejberyk.ua@gmail.com

**СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ НАПОВНЕННЯ
БАЗИ ДАНИХ ПАЛЕОГРУНТОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ГОЛОЦЕНУ
В МЕЖАХ РІВНИННОЇ ЧАСТИНИ УКРАЇНИ**

Голоцен – останній теплий етап розвитку природи. Відклади цього часового відрізка (~10 тис. рр. – до сучасності) в межах України представлені переважно ґрунтами. Ґрунти в свою чергу є «дзеркалом» та «пам'яттю» ландшафту. Вивчення різночасових голоценових ґрунтів допоможе відтворити дрібну ритміку розвитку природи в минулому, та спираючись на принцип актуалізму, дозволить спрогнозувати подальший розвиток природних умов в майбутньому.

На сьогоднішній день досить активно проводиться вивчення розвитку голоценової природи та окремих її компонентів. Саме палеоґрунтознавчим дослідженням голоцену присвячені праці М. Ф. Веклича, Ж. М. Матвіїшиної, Н. П. Герамименко, Ю. М. Дмитрука, С. П. Кармазиненка, О. Г. Пархоменка, С. П. Дорошкевича, О. В. Мацібори, А. С. Кушніра та ін. Результатами цих досліджень стали реконструкції ґрунтового покриву окремих часових інтервалів голоцену в межах ключових ділянок території України. Вони знайшли своє відображення в дисертаційних роботах та монографіях, а також численних публікаціях. Між цим на сьогодні відсутня окрема монографія чи робота яка б пов'язала всі отриманні результати дослідження. Таким чином, в цьому руслі постає питання про систематизацію та узагальнення цих даних у єдину інформаційну базу на основі ГІС-технологій.

Практика систематизації подібних досліджень вже проведена закордоном. Перш за все, це створення атласів-монографій. Прикладами таких праць можуть бути: «Палеоклиматы и палеоландшафты внетропического пространства северного полушария. Поздний плейстоцен – голоцен» (А.А. Величко и др., Москва, 2009), «Web-based Holocene Climate Atlas (HOCLAT)» (Heinz Wanner and all, Bern, 2010) та ін.

В українській палеогеографічній науці питання про створення бази даних піднімалося в публікаціях Дорошкевича С. П. [1], початки практичного впровадження знайшли своє відображення в публікації Мацібори О. В. [2] та ін. Його розробка базується на основі відкритих технологій та засобах веб-розробки (HTML5, CSS3, JavaScript) та характеризується, як приклад веб-орієнтованої геоінформаційної системи.

Авторами пропонується створення бази палеоґрунтознавчих досліджень голоцену в межах рівнинної частини України з використанням відкритого програмного забезпечення (Open source), із подальшою можливістю вільного доступу до неї та наповненням її новою інформацією іншими вченими, що досліджують розвиток голоценової природи території України.¹

Розробка та наповнення такої бази даних потребує також установалення своєрідних підходів та способів до групування й подання інформації. Сама ж робота БД має здійснюватися виходячи із єдиних критеріїв, що з огляду на різночасовість відкладів, що вивчалися, специфіку та методика досліджень, територіальні особливості для деяких досліджень потребуватиме приведення їх до єдиного стандарту.

Характеристика об'єктів дослідження у такій БД, на нашу думку, повинна мати наступні атрибутивні дані. Перш за все це просторова прив'язка досліджуваних об'єктів та надання їм відповідних просторових характеристик. Встановлення географічного положення місця розрізу має на меті визначення точної локалізації проведення дослідження, через географічні координати, оцінки розташування об'єкту на місцевості (визначення морфологічних, гіпсометричних та ін. характеристик), прив'язки його до сучасного адміністративно-територіального та фізико-географічного районування. Наступним інформаційним блоком вбачається безпосередньо представлення характеристики розрізу та його ґрунтових горизонтів. Серед інших характеристик в такій БД слід представити опис методів та підходів, які використовувалися під час вивчення. Необхідним є також вказання проведених аналізів, які були виконані під час лабораторних досліджень зразків ґрунту з розрізу. Представлення додаткових матеріалів про об'єкти дослідження у БД здійснюється через посилання на публікації, фотоматеріали та інформація про дослідника (-ків), які працювали на тому чи іншому розрізі.

Розбудова такої бази даних палеоґрунтознавчих досліджень голоценових відкладів рівнинної території України сприятиме упорядкуванню результатів, їх каталогізації, спрощенню пошуку та роботи із наявними публікаціями та монографіями. Просторовий елемент БД насамперед дозволить побудувати інтерактивну веб-карту таких досліджень із переліком вище наведених показників, що може використовуватись для пошук робіт з досліджень розвитку природи в голоцені території України. В подальшому розширення таких даних може бути використано для побудови палеогеографічних карт та атласів.

---

¹ Створення та наповнення бази даних проводиться в рамках роботи над грантом Президента України для підтримки молодих вчених у 2019 році

Література:

1. Дорошкевич С.П. Палеогеографічні та палеопедологічні бази даних і можливості їх використання вчителем географії / Дорошкевич С.П. // Інформаційний банк і бази даних у підготовці майбутнього вчителя географії: матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2013. – С. 8-18.
2. Мацібора О.В. Веб-орієнтовані геоінформаційні системи та їх використання для обробки палеогеографічних даних / Олександр Васильович Мацібора // Український географічний журнал. – 2019. – № 1. – С. 51-58. Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.15407/ugz2019.01.051>

С.А. Лісовський

*Інститут географії НАН України,
salisovsky@gmail.com*

Є.О. Маруняк

*Інститут географії НАН України,
emgeooffice@gmail.com*

ПРОЦЕС ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ – СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОСТУ

Процес децентралізації, що відбувається в Україні, сприймається неоднозначно і отримує досить контраверсійні оцінки. З одного боку його відносять до небагатьох позитивних здобутків української влади останніх років, з іншого – вказують на численні проблеми в площині практичної реалізації.

Як зазначено в Середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року децентралізація, яка має завершитися до закінчення терміну дії плану, сприятиме створенню сучасної системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади з урахуванням українських особливостей і традицій на основі європейських цінностей розвитку місцевої демократії, зокрема Хартії місцевого самоврядування. Основною метою проведення цієї реформи є забезпечення надання населенню високоякісних та доступних публічних послуг незалежно від місця проживання, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території.

Децентралізація повинна вирішити проблему низького рівня організації влади на місцевому рівні, малоефективного управління суспільним розвитком на регіональному рівні. Ця проблема має вирішитися за рахунок сприяння утворенню спроможних територіальних громад та підтримка їх розвитку, передача максимальної кількості повноважень місцевим органам влади та надання таким органам можливості для практичної реалізації делегованих їм повноважень [2].

Станом на початок 2019 р. в Україні було утворено 851 ОТГ¹. Основні дані, що характеризують чисельність населення та розміри ОТГ, вміщені в Таблиці 1.

¹ За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства.

Таблиця 1

Регіони України¹. Чисельність населення, площа території ОТГ, щільність населення, забезпеченість територією на початок 2019 р.*

№ п/п	Назва області	Кількість ОТГ	Загальна кількість населення в ОТГ, осіб	Середня кількість населення в ОТГ, осіб	Загальна площа ОТГ, км ²	Середня площа ОТГ, км ²	Середня щільність населення, осіб/км ²	Середня забезпеченість територією, га/особу
1	2	3	4	5	6	7	10	11
1	Вінницька	40	674224	16856	4480,31	112,01	150	0,66
2	Волинська	50	350111	7002	10599,28	211,99	33	3,03
3	Дніпропетровська	63	580136	9209	17416,79	276,46	33	3,00
4	Закарпатська	6	71186	11864	616,12	102,69	116	0,87
5	Запорізька	48	503632	10492	17294,61	360,3043	29	3,43
6	Івано-Франківська	30	325812	10860	3178,273	105,94	103	0,98
7	Кіровоградська	20	138421	6921	3967,593	198,38	35	2,87
8	Донецька	10	139014	13901	4192,45	419,25	33	3,02
9	Житомирська	54	801373	14840	17695,29	327,69	45	2,21
10	Київська	16	241199	15075	3918,218	245	62	1,62
11	Луганська	17	124749	7338	6320,78	371,81	20	5,07
12	Львівська	40	343577	8589	4839,443	120,99	71	1,41
13	Миколаївська	41	313173	7638	12175,62	296,97	26	3,89
14	Одеська	31	333043	10743	10018,29	323,17	33	3,01
15	Полтавська	45	321787	7151	8699,329	193,32	37	2,70
16	Рівненська	32	255193	7975	5540,18	173,13	46	2,17
17	Сумська	33	344611	10443	9590,059	290,61	36	2,78
18	Тернопільська	48	595945	12416	6149,4	128,11	97	1,03
19	Харківська	17	277006	16294	5111,69	300,69	54	1,85
20	Херсонська	30	245934	8198	8808,649	293,62	28	3,58
21	Хмельницька	45	521765	11595	11631,07	258,47	45	2,23
22	Черкаська	54	270432	4226	7862,928	145,61	34	2,91
23	Чернівецька	33	323260	9796	3353,539	101,62	96	1,04
24	Чернігівська	43	404902	9416	17425,84	405,25	23	4,30
	Україна	851	8554254	10052	200885,8	236,06	43	2,35

*без тимчасово окупованої АР Крим. Дані по Донецькій і Луганській областях без території ОРДЛО

Вважаємо за доцільне виділити декілька аспектів, які потрібно враховувати при аналізі причин, що зумовили проблемні моменти децентралізації:

I. Дисбаланс в розуміння цілей, суті і мети децентралізації.

Йдеться про те, що різні сторони процесу: ініціатори, що його обґрунтовували на рівні органів державного управління, керівники локального та районного рівнів, мешканці сільських та міських населених пунктів, яких мали безпосередньо стосуватись системні зміни, пов'язані із

¹ Розраховано за даними [1]

децентралізацією по-різному розуміли і ставились до цього процесу та до його важливості.

II Конфлікт інтересів.

Конфлікти інтересів різних сторін, що виникають при утворенні ОТГ, є серйозним чинником проблем, що утруднюють процес децентралізації та призводять до того, що він відбувається з порушенням принципів, які були базовими при плануванні її проведення.

До них, без зазначення вагових коефіцієнтів за ступенем важливості можна, зокрема, віднести:

- конфлікт і протистояння по лінії ОТГ – район;
- конфлікт між економічно сильними і економічно слабкими селищними радами;
- конфлікти по лінії – міста – сільські населені пункти.;
- конфлікти інтересів по лінії інвестор – ОТГ;
- конфлікти інтересів по лінії протистоянь партійно-політичного характеру;
- конфлікти по лінії протистояння місцевих і державних інтересів.

Останні, напевне, є найбільш системними конфліктами, зумовленими кумулятивною дією усіх вищезазначених видів конфліктів, що є кореневою причиною багатьох проблем економічного, соціального та екологічного порядку, що виникали і виникають при створенні ОТГ.

III. Проблеми визначення цілей розвитку і управління ОТГ.

В цьому блоці можна визначити наступні складові:

- брак управлінських кадрів для забезпечення ефективного керування розвитком громад;
- відсутність належного досвіду і кваліфікації у осіб, що займають керівні посади в ОТГ;
- формування управлінських структур не за професійним, а за іншими чинниками (спільний бізнес, родинні чи приятельські зв'язки, політичні чинники тощо);
- слабе розуміння стратегічного бачення розвитку ОТГ, проблеми при розробці Стратегій розвитку громад та їх загальний низький рівень;
- недостатня забезпеченість просторовими даними;
- відсутність експертної оцінки територіального капіталу ОТГ;
- неузгодженість стратегічних документів розвитку окремих громад між собою та з документами територіального (просторового) планування вищих таксономічних рівнів;
- домінування локальних короткострокових інтересів над довгостроковими стратегічними інтересами розвитку регіонів і держави в цілому;
- плинність і часта змінюваність керівних кадрів.

IV. Основні наслідки дії негативних чинників, що супроводжують децентралізацію.

Серед них насамперед вважаємо за доцільне вказати на:

- відставання у темпах децентралізації від планованих;

- значне гальмування утворення ОТГ в регіонах, що мають особливо цінні ресурси розвитку та інші переваги, зокрема, статус столичного регіону;
- недотримання оптимальних параметрів (за показниками розміру, людності тощо) при утворенні ОТГ;
- збільшення диференціації у рівні соціально-економічного розвитку громад;
- посилення нерівності просторового розвитку;
- утворення на локальному рівні депресивних територій, з низьким потенціалом соціально-економічного розвитку, значними соціальними проблемами, зокрема з найвищими темпами старіння населення в найменш розвинених ОТГ;
- посилення проблем екологічного порядку в окремих ОТГ.

Література:

1. Ініціатива «Децентралізація в Україні». [Електронний ресурс] Режим доступу <https://decentralization.gov.ua/>
2. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року. Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275. [Електронний ресурс] Режим доступу <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249935442>

М.О. Логвинова

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
logvinova_mari94@ukr.net*

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗІ СХОДУ УКРАЇНИ
У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ**

Актуальність даної теми дослідження обумовлена виникненням на території України такої категорії вимушених мігрантів як внутрішньо переміщені особи (ВПО). Проблема ВПО стала більш значущою для України починаючи з 2014 року внаслідок військової агресії Росії проти України, анексії Автономної Республіки Крим, проведення антитерористичної операції на Донбасі. Підтверджує актуальність й той факт, що для України ВПО – це велике поле для дослідження, що підтверджується невеликою кількістю наукових праць за цією тематикою. На сьогоднішній день потребують висвітлення питання розміщення ВПО, фактори, які впливають на таке розміщення, особливості адаптації переселенців та їх інтеграції у місцеві громади, регіональні та місцеві стратегії підтримки ВПО. Проведення таких досліджень вимагає використання комплексного, міждисциплінарного підходу на основі ретельного вивчення опублікованої міжнародної і вітчизняної літератури, визначення ключових авторів, статей, теорій і результатів у цій області, що дозволяє виявити прогалини та напрямки для подальших досліджень.

Мета роботи – проаналізувати існуючі міждисциплінарні дослідження українських науковців щодо внутрішньо переміщених осіб зі Сходу України.

Термін "internally displaced persons" (внутрішньо переміщені особи), що вважається єдиним загальноживаним для цієї категорії осіб, був введений у науковий обіг російсько-американським демографом Є.М. Кулішером на сторінках праці «Переміщення населення в Європі» (1943) [10].

Внутрішньо переміщені особи, що є складовою міграційних процесів, виступають складним феноменом, а тому є об'єктом дослідження фахівців багатьох спеціальностей: економістів, юристів, соціологів, політологів, демографів, суспільних географів. Економісти досліджують проблему вимушеної міграції, пов'язуючи її з економічними потребами людини, вивчають внутрішні переміщення населення з позицій відтворення робочої сили та впливу на ринок праці; юристи намагаються знайти шляхи правового регулювання та управління внутрішнім переміщенням населення; соціологи – намагаються пояснити причини різного роду міграційних переміщень, особливості соціальної адаптації переселенців та їх інтеграції; політологи вивчають вплив переміщення населення на політичну ситуацію у регіоні чи країні; суспільні географи та демографи традиційно досліджують просторово-часові особливості розміщення ВПО.

Економічні дослідження внутрішнього переміщення населення в Україні представлені фундаментальними працями співробітників Інституту економіки промисловості О.Ф. Новікової, О.І. Амоши, В.П. Антонюка та ін. «Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху» [1]; О.Ф. Новікової, В.П. Антонюка, О.В. Панькової «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення» [3], численними науковими працями цих та інших вчених. Дослідженням ресурсного потенціалу ВПО займались О.Ф. Новікова, Л.Л. Шамілева; вплив переселенців на ринок праці вивчали Д.Д. Плинокос, В.С. Бойченко, М.О. Коваленко, питання дискримінації ВПО досліджені у працях О.В. Балуєва та І.О. Аракелова.

Соціологічні дослідження ВПО ґрунтуються на вивченні проблем ВПО та шляхів їх вирішення, особливостей соціальної адаптації та інтеграції переселенців у місцеві громади, взаємодії з місцевим населенням, дослідженнях соціальної підтримки ВПО тощо. Даною науковою проблематикою займались соціологи О.М. Балакірева, О.А. Більовський, К.В. Іващенко, Н.Є. Гусак, О.В. Макарова, О.Ю. Міхеєва, Т.В. Семигіна, Ю.В. Серєда, С.О. Трухан, Л.М. Хижняк. О.О. Проценко поглибила теоретико-методологічну базу дослідження ВПО, адаптувала світові міграційні теорії до дослідження причин та масштабів внутрішнього переміщення населення.

Юридичні дослідження ВПО. Обґрунтування обов'язку держави захищати права ВПО, юридичні аспекти захисту майнових, спадкових, соціальних, житлових, пенсійних прав ВПО, міжнародно-правовий статус переселенців вивчали юристи С.Б. Булеца, К.Є. Гожда, В.В. Заборовський, М.П. Кобець, О.І. Котляр, К.О. Крохмальова, Т.Р. Кульчицький, Я.В. Лазур, Я.І. Ленгер, М.В. Менджул, Ю.С. Паніна, О.П. Рекотова, О.Я. Рогач,

М.В. Савчин, В.В. Тимчак, Я.П. Турецька, П.А. Трачук, О.І. Чепіс. Юридичним аспектам дослідження ВПО присвячена монографія «Захист прав внутрішньо переміщених осіб» під редакцією О.Я. Рогача, М.В. Савчина, М.В. Менджул [2]. Проблеми забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб в Україні досліджував М.П. Кобець. К.О. Крахмальова розробила пропозиції змін до законів України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», а також до деяких підзаконних нормативно-правових актів в частині адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб.

Демографічні дослідження ВПО проводяться на базі Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України під керівництвом Е.М. Лібанової, О.А. Малиновської, С.І. Пирожкова, О.В. Позняка. Науковцями здійснено оцінку масштабів переселення та настроїв переселенців, охарактеризовано основні загрози, спричинені масовим переселенням, розроблено пропозиції щодо вирішення основного кола проблем ВПО [4,8,9].

Суспільно-географічні дослідження внутрішнього переміщення населення проводять представники харківської суспільно-географічної наукової школи: Н.В. Гусєва, Ю.І. Кандиба, Л.В. Ключко, М.О. Логвинова, Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, О.С. Суптело. У праці «Вимушені внутрішні міграції в Харківській області: структурно-динамічні та регіональні особливості» авторами проведений структурно-динамічний та регіональний аналіз ВПО Харківської області, визначені фактори, які впливають на вибір переселенцями Харківської області як регіону для свого проживання [6]. У праці "Forced Internal Displacement In Ukraine: Realities, Socio-Economic Problems, Perspectives" на основі аналізу численних досліджень вимушених міграцій зарубіжних і українських науковців, виділено основні проблеми ВПО України та запропоновано можливі шляхи їх вирішення, з урахуванням особливостей окремих регіонів та уроків міжнародного досвіду. Автори виділяють три групи проблем ВПО в Україні: соціально-економічні, інституційно-правові, соціально-психологічні [11]. У праці "Migration Challenges of the 21st Century: The Experience of Ukraine" проаналізовано структурно-динамічні та просторові особливості внутрішнього переміщення населення в Україні, виділено фактори, які впливають на вибір регіону розміщення серед ВПО [12].

Зміну та рівень зайнятості внутрішньо переміщених осіб зі Сходу України, проблеми переселенців у сфері зайнятості вивчали Д.С. Мальчикова, К.І. Ковальова, Л.В. Лозова [5]. В.В. Смаль досліджувала просторово-часові особливості розселення внутрішньо переміщених осіб зі Сходу України, їх чисельність та структурні особливості, а також вплив на громади, локальні ринки праці, соціальну інфраструктуру регіонів заселення [7, 8]. Регіональні особливості вимушеної міграції з Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим на території Волинської області вивчав С.О. Пугач.

Висновки. На основі проведеного аналізу попередніх досліджень внутрішньо переміщених осіб виявлено, що ця категорія вимушених мігрантів в Україні стала об'єктом наукового інтересу починаючи з 2014 року. Незважаючи на відповідну кількість публікацій, існують певні прогалини у вивченні окремих аспектів ВПО, що характеризуються їх дослідженням з позицій різних підходів, науковців різних напрямів: юристів, соціологів, політологів, економістів. Звертаємо увагу на проблему незначної кількості наукових праць щодо ВПО з позицій суспільних географів та наголошуємо на проведенні подальших комплексних, міждисциплінарних досліджень внутрішньо переміщених осіб, оскільки процеси, які так чи інакше пов'язані з даним феноменом, мають сьогодні не тільки теоретичні, але й практичні виміри.

Література:

1. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Київ, 2016. – 448 с.
2. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: монографія / за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О.Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина; к.ю.н, доц. М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2018. – 268 с.
3. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення: монографія / О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, О.В. Панькова та ін.; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Київ, 2018. – 244 с.
4. Лібанова Е.М. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 8 жовтня 2014 р.) / Е.М. Лібанова // Вісник Національної академії наук України. – 2014. – Вип. 12. – С. 15-24.
5. Мальчикова Д.С. Вимушена зміна зайнятості та основні потреби внутрішньо переміщених осіб внаслідок воєнного конфлікту на Сході України та анексії Криму / Д.С. Мальчикова, К.І. Ковальова, Л.В. Лозова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія географічні науки. – 2018. – Вип. 8. – С. 92-97.
6. Немець Л.М. Вимушені внутрішні міграції в Харківській області: структурно-динамічні та регіональні особливості / Л.М. Немець, Н.В. Гусева, М.О. Логвинова, Ю.І. Кандиба, Л.В. Ключко // Часопис соціально-економічної географії, Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2018. – Вип. 25. – С. 81-97.
7. Смаль В. Велике переселення: скільки в Україні переміщених осіб і як склалась їх доля / В. Смаль // Економічна правда. – 2016. – Вип. 6. – С. 24–25.
8. Смаль В. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах. За матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей [Електронний ресурс] / В. Смаль, О. Позняк. – К., 2016. – 93 с. – Режим доступу: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf.
9. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018. – 396 с.
10. Kulischer E.M. Displaced Persons in the Modern World / E.M. Kulischer // The Annals of the American Academy of Political and Social Science. – Vol. 262, Reappraising Our Immigration Policy (Mar., 1949). – P. 166-177.
11. Niemets L. Forced Internal Displacement In Ukraine: Realities, Socio-Economic Problems, Perspectives / L. Niemets, N. Husieva, K. Sehida, O. Krayniukov, M. Lohvynova, O. Suptelo // International Business Information Management Conference (33rd IBIMA) (Granada, Spain 10-11 April, 2019) / Editor Khalid S. Soliman. – P. 3064-3081.

12. Niemets L. Migration Challenges of the 21st Century: The Experience of Ukraine / L. Niemets, N. Husieva, O. Suptelo, K. Sehida, P. Kobylin, L. Kliuchko // Vision 2020: Sustainable Economic Development and Application of Innovation Management from Regional expansion to Global Growth // The International Business Information Management Conference (32nd IBIMA) (Seville, Spain 15-16 November, 2018) / Editor Khalid S. Soliman. – P. 328-337.

Х.О. Маляренко

*Херсонський державний університет,
Malyarenkok1997@gmail.com*

ПЕРЕДУМОВИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ ПРИЧОРНОМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Сучасним питанням організації території для причорноморських регіонів виступає раціональне господарське використання берегових зон, які також називають прибережними смугами [3]. Берегові зони унікальний територіально-аквальний ресурс, що має високу аттрактивність для розміщення різних видів господарської діяльності. Значною цінністю прибережних угідь є те що вони є основою для відтворення певних видів риб, а також ряд комплексів які мають міжнародне значення для перебування водоплавних птахів. Ці цінні природні, комплекси складають більше 100 тис.га.

Причорноморський регіон України виокремлений за видами переважного використання території [1]. Можна взяти за приклад зони урбанізації – території з інтенсивною, переважно промисловою міською житловою та громадською забудовою, в межах якої виділені: підзона з критичним рівнем виробничо-містобудівного освоєння (Одеська агломерація, Миколаїв, Херсон, Запоріжжя). Природно-господарське використання регіону, відображається в існуванні типів господарського освоєння берегової лінії та в формуванні господарських об'єктів функціональних зон як на суходолі, так і на прибережній акваторії. Найбільш чітко можна побачити таке планування в межах Одеської області.

Територіальна диференціація господарської діяльності зумовлена зміною інтенсивності господарського використання в регіоні за такими напрямками:

- умовно перпендикулярному лінії берега;
- в горизонтальному напрямку вздовж узбережжя моря.

Основними факторами які визначають природно-господарське планування регіонів, є причорноморське положення та кліматичні (зокрема агрокліматичні) умови на території [5].

Взагалі причорноморські регіони України володіють значним природно-ресурсним потенціалом (ПРП). Майже 3,7 %, відсотками загальнодержавного ПРП володіє Одеська область складає, Херсонської – 2,9 %, Миколаївської – 2,6 % (Таблиця 1).

Таблиця 1

Потенціал ресурсів північного Причорномор'я [4]

Області	Частка від загальнодержавного природноресурсного потенціалу (%)						
	мінеральних	водних	земельних	лісових	Фауністичних	природних рекреаційних	сумарний
Одеська	0,9	4,1	26,6	0,6	0,2	5,0	37,1
Миколаївська	0,7	6,8	19,5	0,2	0,3	1,9	26,2
Херсонська	0,5	6,7	19,6	0,3	0,3	1,9	29,3

Звичайно, одними з найголовніших для розвитку причорноморського регіону є природно-рекреаційні ресурси. Регіоном з найбільшою їх часткою є Одеська – 13,5%. Природні курортно-рекреаційні ресурси причорноморського узбережжя визначаються наявністю комплексу лікувальних і оздоровчих чинників: тривалого теплого періоду року, сприятливих умов погоди для масових видів рекреаційної діяльності, лікувальних властивостей клімату, піщаних пляжів, лікувальних грязей і мінеральних джерел.

Найбільші зміни природного середовища у берегових зонах України спричиняє стік річок, портова діяльність та муніципальне господарство. Високі навантаження за цим показником дають також промисловість і сільське господарство (зрошуване землеробство). Головні забруднення різних видів пов'язані із стоком великих річок, морськими портами і промисловими вузлами, розміщеними у берегових зонах [3].

Не зважаючи на високу концентрацію біосферних заповідників, національних та регіональних ландшафтних парків, різноманітних заказників, розміщених у берегових зонах України, частка територій і об'єктів природно-заповідного фонду не перевищує пересічного рівня в країні. Вона максимальна у Херсонському регіоні (7,9 %) за рахунок Дніпра і площ Чорноморського заповідника.

Причорноморське положення має вплив в першу чергу, на формування своєрідного типу територіальної організації господарства. Так в межах регіонів головні – портово-промислові центри, а також рекреаційні центри та найбільші міста, розміщені вздовж узбережжя моря та по нижній течії річок Дунаю, Південного Бугу, Дніпра. Така організація території є результатом прояву загального розвитку регіону з потужними портово-промисловими функціями безпосередньо уздовж узбережжя, або у наближенні до контактного фронту суші і моря.

Найбільш складну функціонально-територіальну організацію має приморська смуга, де представлена найбільша кількість господарських функцій і де спостерігається найбільша їх конкуренція. Основними принципами функціонального зонування території регіону є:

– принцип функціональної організації простору по відношенню до берегової лінії;

– принцип комплексного врахування природно-географічних особливостей;

– принцип визначення функцій та їх раціональних поєднань для конкретних ділянок території [3].

Також для суходолу можна виділити такі основні функціональні райони: промислово-транспортні, транспортно-промислові, аграрні, аграрно-промислові, рекреаційно-аграрні, природоохоронні. Для акваторії функціональні райони можуть бути визначені на основі поєднання декількох основних функцій: транспортно-рекреаційні, природоохоронні, рекреаційні [2].

Отже, основним засобом розвитку причорноморського регіону справедливо вважається проведення функціонального зонування території з врахуванням закономірностей природно-господарського використання [1, 5]. Зниження конфліктності господарських функцій може забезпечуватися такими шляхами: створенням буферних зон на різних рівнях організації території; пошук можливостей спільного розвитку взаємовигідного доповнених функцій, визначення пріоритетів розвитку господарських функцій в залежності від специфіки району.

Література:

1. Генеральна схема планування території України. Пояснювальна записка: в 2 т. / Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики України, Державний інститут проектування міст ДІПРОМІСТО. – К.: 2000.
2. Гукалова І.В. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 268 с.
3. Карамушка В. Просторове планування розвитку прибережної смуги морів України [Текст]: наук. вид. / В. Карамушка; УкрНЦЕМ; підг. в рамках проекту The PlanCoast (2006 – 2008) INTERREG III B CADSES Project (Adriatic Sea – Baltic Sea – Black Sea). – Одеса: Типографія «Принт Бистро», 2009. – 55 с.
4. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В.П. Руденко. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. – 552 с.
5. Топчієв О.Г. Планування територій: Навч. посібник. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова. – Херсон: Грінь Д.С., 2014. – 268 с.

Ж.М. Матвійшина,

А.С. Кушнір,

С.П. Дорошкевич

Інституту географії НАН України,

kushnir.paleo@paleo.com

СУЧАСНІ І ДАВНІ ЛАНДШАФТИ РАННЬОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ГОРОДИЩА (VIII СТ. Н.Е.) ПОБЛИЗУ СМТ ОПІШНЕ

В липні 2018р. за запрошенням археолога, канд. історичних наук Пуголюк Ю.О. (Інститут керамології НАН України), авторами був досліджений ґрунт під валом роменської культури (VIII ст. н.е.) і фоновий

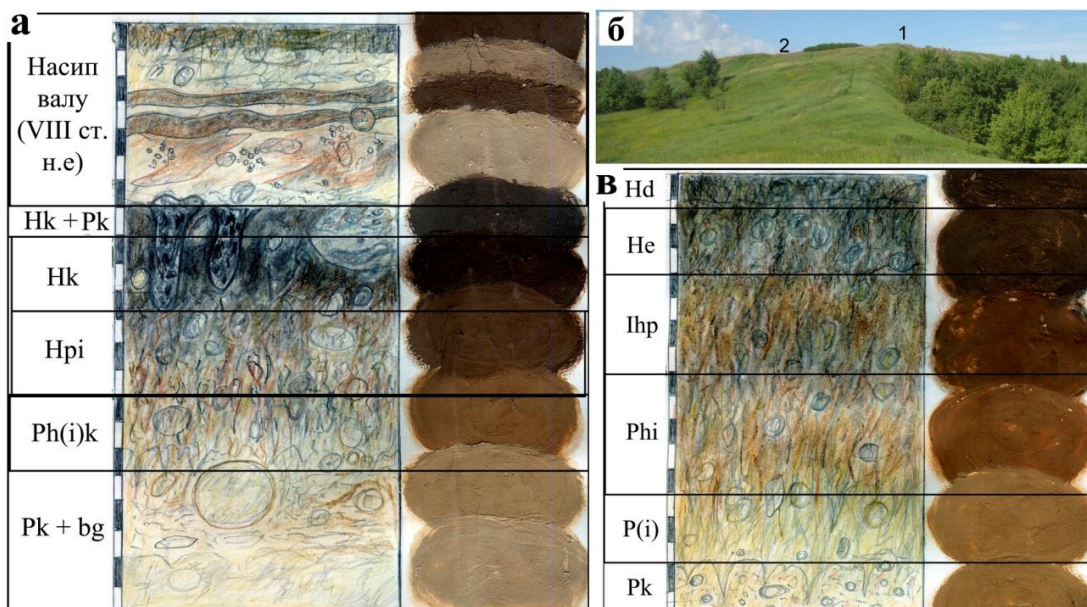
грунт на близькому до вала гіпсометричному рівні (Рис. 1 в), з метою відтворення природних умов часу спорудження валу.

Захисний вал знаходиться в межах ранньослов'янського городища неподалік від с. Опішня на вершині неогенового плато. З вершини вододілу в 300 м. на захід прослідковується підпружений водотік невеличкої річки чи струмочка. На сході розташовується розвинута долина р. Ворскли з терасами, включно з широкою (до 1 км.) високою заплавою. Зараз там панують ландшафти лісостепу, в якому лучні ділянки чергуються із ділянками зайнятими деревною рослинністю. Територія, де раніше споруджувався вал, зараз на висотах безлісна, деревна рослинність займає переважно площі схилів та супроводжує водотоки. Великі ділянки лісової рослинності зосереджені епізодично на низькій і високій заплаві. Природно, що давній вал закладався на підвищеній ділянці щоб забезпечити захист підходів до ранніх поселень. В наш час спостерігаються високі останці неогенового плато, які і вибиралися ранніми слов'янами для захисних споруд.

В місці розкопу зверху вниз прослідковано насип валу і давній, перекритий валом грунт (Рис. 1) (опис і польові замальовки з примазками натурального матеріалу Ж.М. Матвіїшиної).

Розчистка № 1. (Рис. 1.а). I. Штучний насип захисного валу (0,00 – 0,70 м). Зверху вал представлений сучасним дерном, а грунт під ним шаруватими відкладами, що дуже слабо перероблені ґрунтоутворенням. Будова насипу валу типова для подібних споруджень. Насип складається переважно з лесу (ймовірно взятий із рову перед валом). В насипі простежуються прошарки дернини давнього ґрунту, які бралися з навколишньої поверхні для укріплення насипу під час спорудження. Карбонатність матеріалу насипу пов'язана з карбонатністю лесових порід. Перехід і межа між насипом і похованим під ним ґрунтом простежуються чітко. Вона слабохвилясто-горизонтальна, перехід – за різкою зміною на сірий кольору забарвлення.

II. Ґрунт під валом VIII ст.н.е. (0.7-1.6 м). Простежено горизонти: Н+Рк (ґрунт з поверхні), Нк, Нрі, Р(h)ік, Рк. Профіль з наявним гумусовим горизонтом біля 0,5 м., поступовими переходами між горизонтами, полегшенням гранулометричного складу до низу, з чіткою зернистою або грудкувато-зернистою структурою, що сформована фауною черв'яків, карбонатністю в перехідному горизонті і Рк ґрунту відображає ознаки переважання в розвитку гумусово-акумулятивних процесів. Належність до чорноземів підтверджується як структурою профіля, так і значною переробленістю останнього кротовинами, слідами надзвичайно активної діяльності землерийв, великою кількістю черв'яків. В інтервалі 1,25-1,6 м. на межі з породою проявляється щільніший, слабо озалізнений, середньосуглинковий бурий горизонт, що може бути свідченням більш гідроморфного, ніж сучасний, режиму розвитку ґрунту. Карбонатність верхньої частини ґрунту (до глибини 0,7-0,95 м.) імовірно за все є вторинною і пов'язана з перекриваючими породами (лесом), а первинні карбонати проявлялися лише з глибини 0.5 м. від поверхні і там простежений горизонт більш оглинений, що може бути пов'язано з процесами вилугування.

Рис. 1. Дослідження ґрунтів ранньослов'янського городища поблизу смт Опішне: **а** – Розчистка 1. Польова кольорова зарисовка профілю ґрунту під насипним валом VIII ст.; **б** – Розчистка 2. Польова кольорова зарисовка фонового (сучасного) ґрунту; **в** – загальний вигляд на городище з розчистками

За сумою ознак *ґрунт може бути визначений як чорнозем вилужений*, середньої потужності, від легкого до середньо суглинок, з ознаками первинно гідроморфної стадії розвитку, сформований на лесах. Відображає лісостепові умови утворення.

Розчистка № 2. (Рис. 1 б). Фоновий (сучасний) ґрунт. Розташовується в 100 м. на схід, від розчистки № 1, на пологіму схилі. Ґрунт порівнюється із ґрунтом VIII ст. н.е. По профілю прослідковуються такі діагностичні особливості ґрунту, як: досить чітка диференційованість профілю на генетичні горизонти (He, Ihp, Phi, P(i), Pk); наявність гумусового горизонту з присипкою SiO₂; наявність бурого озаліженого і більш оглиненого ілювіального та перехідного до породи горизонту; глибоке (на 1.6 м) положення карбонатного ілювію з твердими карбонатними конкреціями. Ці ознаки дозволяють *визначити цей ґрунт, як сірий лісовий, пілуватосередньосуглинковий*, що сформований на лесах.

Порівнюючи ґрунт VIII ст. під захисним валом в розчистці № 1 із профілем фонового ґрунту (розчистка № 2) звертаємо увагу на різні потужності профілів ґрунтів, різну ступінь диференційованості профілів і різну глибину залягання карбонатів. Давній ґрунт в розчистці № 1 визначений як чорнозем вилужений, що розвивався під впливом переважно гумусово-акумулятивних процесів під лучно-степовою рослинністю. Підтвердженням цього є своєрідна грудкувато-зерниста структура ґрунту, високе положенням лінії вскипання карбонатів (з глибини біля 40 см. від поверхні, виразний Pk-горизонт), значна переробленість ґрунту землеріями (велика кількість кротовин, черворіїн). На деяку вилуженість ґрунту вказує

наявність в інтервалі 1.05-1.6 м. горизонту первинно більш гідроморфного ґрунтоутворення.

Ґрунт сучасний в розчистці № 2 буруватий майже з поверхні, потужність профілю до 1.3 м., має як виразний гумусово-елювіальний, з присипкою SiO₂, горизонт, так і чіткий темно-бурий озалізнений, оглинений, з горіхуватою структурою ілювій. Весь профіль вилугуваний від карбонатів, Рк і карбонатні конкреції фіксуються на глибині нижче 1.6 м.

Описані ознаки можуть свідчити про вологіші умови формування сучасного ґрунту при достатній кількості опадів. В порівнянні зі гумусово-аккумулятивними процесами часу спорудження валу, в наш час основними процесами є елювіально-ілювіальні (опідзолення, лесиваж). Ґрунт частково перероблений діяльністю землеріїв, але менше, ніж в чорноземі, хоча грудкувато-зерниста структура гумусово-елювіального горизонту також пов'язана з діяльністю землеріїв.

Отже за характером профілів в порівнянні давнього (VIII ст.) і сучасного ґрунту приходимо до висновку, що на момент створення оборонних валу (близько 1200 р.т.) панували відкриті простори з лучно-степовою рослинністю. Межі природних зон в порівнянні із сучасними були зміщені на північ. Ґрунти, ідентифіковані під валом зараз властиві рівнинним просторам сучасного центрального лісостепу.

В обстановках помірного клімату лісостепу в залежності від рельєфу в катені можуть формуватися типи ґрунтів від алювіально-дернових (на заплаві) до чорноземів (на вододілах і особливо на низьких терасах) та сірих лісових опідзолених ґрунтів. Можливо в час побудови захисного валу на території існували і ділянки широколистяних лісів на схилах або по долинах малих і великих річок. Помірні кліматичні умови, порівняно строката диференціація ландшафтів на невеликій території, що включали родючі землі, забезпечувало комфортність умов для заснування поселень і подальшого розвитку промислів.

К. В. Мезенцев, Н. І. Провотар

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

mez@univ.kiev.ua

ПУБЛІЧНІ ПРОСТОРИ МІСТА: ЧИ Є МІСЦЕ ДЛЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ?

Одна із ключових функцій публічних просторів – комунікативна, спрямована на соціалізацію мешканців, підтримку прямих та опосередкованих контактів між ними. Натомість нині можна вести мову про низку загроз реалізації такої функції.

Ще століття тому німецький філософ Г. Зіммель писав, що психологічною основою індивідуальності великого міста є підвищена «нервовість життя, яка спричинена швидкою та неперервною зміною зовнішніх і внутрішніх вражень», внаслідок якої мешканці стають «бездушно байдужими», що можна трактувати як особливий тип культурного

пристосування, самозахисту в місті, де всі усім є «чужинцями» [1, 2]. І.М. Янг розглядала «міське життя» як форму соціальних відносин, що передбачає буття разом «чужинців» [3]. Така ситуація актуалізує необхідність вирішення соціальних проблем індивідів у місті через налагодження комунікацій. І публічні простори міста є одним з найоптимальніших місць для соціальної взаємодії, залучення людей до різноманітних активностей, поліпшення психічного здоров'я мешканців.

Д. Мітчел наголошує, що при капіталізмі відбувається втрата справді публічних просторів, натомість виробляються абстрактні простори; він говорить про «кінець публічних просторів» в сенсі їх закриття, контролю, включення до процесу накопичення капіталу [4]. Для нього публічний простір – це боротьба, боротьба між абстрактним простором і диференційованим простором, між простором, де економічні інтереси домінують над використанням мешканцями і навпаки [4]. Публічний простір став «порожнім простором, простором абстрактної свободи, але без міцного людського зв'язку» [5].

Поряд із приватизацією, комерціалізацією публічних просторів також загрозою є реалізація різноманітних програм, спрямованих на виключення з них окремих груп «небажаних» людей, а також специфічних стратегій дизайну та планування, що може зумовлювати зменшення соціального та культурного різноманіття [6]. Швидкий міський розвиток часто також негативно впливає на доступність та використання публічних просторів, коли відкриті міські простори зазнають змін у фізичній структурі, втрачають своє значення, зменшується їх кількість та погіршується якість [7].

Публічні простори є конфліктними, оскільки тут постійно (пере)узгоджуються різні цінності, ідеології та інтереси відповідно до змін владних відносин у суспільстві [8]. Серед сучасних викликів публічним просторам є їх комерціалізація, яка часто закладається вже на етапі міського планування і сприяє їх «розпаду» [9]. Посилення процесів приватизації та комерціалізації публічних просторів часто пов'язують із неоліберальними зрушеннями у планувальній політиці [10]. Р. Цибрівський відмічає, що з кінця 20 століття відбувається селективне повернення до часів «приватних публічних просторів», коли приватні інтереси (особливо девелоперів великих нових проектів) зосередилися на володінні та контролі публічних просторів, на встановленні власних правил щодо їхнього використання [11].

Комунікація в публічних просторах проявляється по-різному – від безпосереднього спілкування до пасивного споглядання та віртуальних контактів. Технологічний прогрес дозволив мешканцям, перебуваючи у публічних просторах, підтримувати віддалене спілкування за допомогою технічних засобів (смартфонів, ноутбуків). Таким чином часто можна спостерігати людей, які фізично перебувають у публічних просторах, водночас здійснюють комунікації у різноманітних соціальних мережах. Фактично можна вести мову про виникнення віртуальних публічних просторів, куди переходить значна частина міжособистісного спілкування з фізичних (міських) публічних просторів. Відповідно, це впливає на життєдіяльність людини і змінює її повсякденні практики, у тому числі пов'язані з проведенням дозвілля, відпочинком.

На думку В. Глазичева, вільний публічний простір є обов'язковою ознакою міста: «є такий простір – є місто, немає – немає міста» [12]. Тому, зважаючи на загрози втрати публічних просторів як місця соціальної комунікації мешканців, міська політика має бути спрямована на створення та облаштування публічних просторів. При цьому їх облаштування має забезпечувати ефективне виконання комунікаційної функції, допомагати долати загрози опинитися на однині, перебуваючи серед інших подібних людей, стимулювати міжособистісне спілкування та інші форми соціальної комунікації.

Література:

1. Зиммель Г. (2002). Большие города и духовная жизнь. *Логос*, 3-4, 23-34.
2. Трубина Е.Г. (2011). *Город в теории: опыты осмысления пространства*. Москва: Новое литературное обозрение. 520 с.
3. Young I.M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 304 p.
4. Mitchell D. (2017). People's Park again: on the end and ends of public space. *Environment and Planning A*, 49(3), 503-518.
5. Sennett R. (1994). *Flesh and stone. The body and the city in western civilization*. New York: W. W. Norton Company. 432 p.
6. Low S.M., Taplin D., Scheld S. (2005). *Rethinking urban parks: public space and cultural diversity*. Austin: The University of Texas Press. 226 p.
7. Pasaogullari N., Doratli N. (2004). Measuring accessibility and utilization of public spaces in Famagusta, *Cities*, 21(3), 225-232.
8. Boros L. et al. (2016). Urban diversity and the production of public space in Budapest. *Hungarian Geographical Bulletin*, 65(3), 209-224.
9. Желнина А. (2011). «Здесь как музей»: торговый центр как общественное пространство. *Laboratorium*, 2, 48-69.
10. Tang B.-s. (2017). Is the distribution of public open space in Hong Kong equitable, why not? *Landscape and Urban Planning*, 161, 80-89.
11. Cybriwsky R. (1999). Changing patterns of urban public space. *Cities*, 16(4), 223-231.
12. Глазычев В.Л. (2008). *Урбанистика*. Москва: Европа, 2008. 220 с.

А.Л. Мельничук

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
melan97@ukr.net*

О.М. Гнатюк

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
alexgnat22@ukr.net*

ЛОКАЛЬНА МОЗАЙКА ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ МІСТА ВІННИЦІ

Розвинута ідентичність є фактором консолідованості та стійкості громади в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів, сприяє формуванню привабливого образу міста для туристів та інвесторів [1; 2; 3; 4; 8], стимулює мешканців брати активну участь у формуванні міського простору та

визначенні стратегії його розвитку [5]. Особливого значення стійкість та збалансованість ідентичності міста в цілому та його окремих локацій набуває у випадку постсоціалістичних міст, для яких посилення конкурентоспроможності є запорукою розвитку [7; 8; 10]. В умовах політичної трансформації суспільства сприйняття та значення міських публічних просторів перетворюється на інструмент формування ідентичності та історичної пам'яті [6].

В основу дослідження ідентичності локацій міста Вінниці лягло соціологічне опитування, яке проводилось у квітні-травні 2016 року. Всього було опитано 168 респондентів. Вибірка була репрезентативною за віком та статтю респондентів. Респондентів просили навести свої асоціації та образи, які виникають у них у зв'язку з 12 обраними локаціями, розташованими в межах міста Вінниці. Обрані локації, відповідно до вихідної гіпотези, мають або потужну ідентичність, яка є ваговою складовою міської ідентичності, або суперечливу ідентичність, яка формується декількома конфліктуючими елементами, або слабку розбалансовану ідентичність, яка може бути посилена, виходячи з історико-культурного потенціалу локації.

Відповіді респондентів були об'єктом контент-аналізу, спрямованого на визначення переліку елементарних асоціацій, пов'язаних з кожною досліджуваною локацією, та кількості згадування кожної такої асоціації у відповідях усіх респондентів.

Для кожної локації визначалась компонентна структура її ідентичності за типом відповідних елементарних асоціацій: матеріальне середовище (будівлі та споруди, пам'ятники, місце розташування); характеристики (властивості, які приписуються локації); емоції (власне емоції, відчуття, почуття та переживання, пов'язані з локацією), активності (події, соціальні практики, види діяльності, асоційовані з локацією). При розрахунку відсоткової частки кожного типу асоціацій бралася до уваги кількість згадувань кожної асоціації.

Також визначалась структура емоційного навантаження ідентичності локацій. Для цього елементарні асоціації було типізовано як «позитивні», «нейтральні» та «негативні» з подальшим обрахунком частки асоціацій кожного типу із врахуванням кількості згадувань кожної асоціації.

Наступним кроком була ідентифікація асоціацій вищого рівня – гетерогенних комплексних асоціацій, які об'єднують елементарні асоціації, що споріднені за змістом, поєднані спільною темою чи ідеєю. При цьому частина елементарних асоціацій залишилась невключеною до складу жодної комплексної асоціації. Такі асоціації визначалися як гомогенні комплексні асоціації. Для кожної комплексної асоціації першого порядку визначалися такі характеристики: 1. Кількість пов'язаних елементарних асоціацій; 2. Абсолютна вага – загальна кількість згадок усіх пов'язаних елементарних асоціацій; 3. Відносна вага – відношення абсолютної ваги комплексної асоціації до сумарної абсолютної ваги усіх комплексних асоціацій, пов'язаних з даною локацією; 4. Емоційне навантаження – співвідношення абсолютної ваги позитивних, негативних та нейтральних елементарних асоціацій у структурі комплексної асоціації.

Визначалися також широта та поляризованість ідентичності локацій. Широта ідентичності оцінювалась за кількістю пов'язаних з нею комплексних асоціацій (включаючи гомогенні комплексні асоціації): велика кількість асоціацій відповідає «широкій» ідентичності, мала кількість асоціацій – «вузькій» ідентичності. Поляризованість ідентичності оцінювалась за співвідношенням відносної ваги комплексних асоціацій (включаючи гомогенні): наявність вираженої ієрархії комплексних асоціацій, у тому числі чіткої домінанти сприйняття, вказує на високополяризовану ідентичність, тоді як відсутність такої ієрархії, зокрема наявність декількох конкуруючих домінант сприйняття, є ознакою слабополяризованої ідентичності.

Виявлено, що розглянуті міські локації мають відмінні моделі розвитку ідентичності, специфіка яких обумовлена типом/природою локації, її історико-культурним значенням, архітектурно-планувальною цілісністю, характером пов'язаних активностей. Найбільший вплив на ідентичність має матеріальне середовище – будівлі, споруди та інші об'єкти, які виступають опорними точками сприйняття міського ландшафту. Візуальне сприйняття залишається принциповим джерелом інформації про міський простір та його структурні елементи. Потужними факторами естетичної оцінки локації виступає архітектурно-планувальна завершеність/цілісність, а також інтенсивність її залучення до суспільного життя, зокрема, функціонування як публічного простору міста.

Найбільш стабільна та збалансована ідентичність притаманна локаціям, які мають історико-культурне значення. Повсякденна активність містян та, особливо, події суспільно-політичного характеру розширюють ідентичність локації за рахунок актуалізації нових її елементів, але можуть також стимулювати конфліктні процеси, вести до ціннісної переоцінки значень місця. Розбалансована структура ідентичності притаманна локаціям, які сформувалися нещодавно, відзначаються архітектурно-планувальною незавершеністю, слабо залучені у повсякденне життя містян.

Результати дослідження підтверджують більшість вихідних гіпотез щодо рівня розвитку та збалансованості ідентичності обраних локацій. Проте, у частини локацій зі сформованими передумовами дуальності ідентичності та/або істотного негативного емоційного навантаження подібні ефекти не набули статистично значимого рівня. На нашу думку, такі результати певним чином характеризують суспільно-політичні процеси у місті, є наслідком політики історичної пам'яті на місцевому та національному рівнях, а також віддзеркалюють психологічну схильність людей до витіснення/пригнічення негативних асоціацій та акцентуацію позитивних.

Для більшості локацій властива багаторівнева ієрархічна структура пов'язаних асоціацій: елементарні асоціації поєднуються у комплексні, які, в свою чергу, поєднуються у комплексні асоціації вищого порядку. Розвинена ієрархічна структура, як правило, є індикатором стійкої збалансованої ідентичності.

Література:

1. Agboola, O. P. (2017): The influence of open space utilization on residents' attachment with community: A case study of rural market square in southwest Nigeria. *Archnet-IJAR*, Vol. 11 (1), 44–66.
2. Insch, A. and Florek, M. (2010): Place satisfaction of city residents: Findings and implications for city branding. In *Towards Effective Place Brand Management: Branding European Cities and Regions*. Eds.: Ashworth G. and Kavaratzis M., Edward Elgar Publishing, 191–204.
3. Kavaratzis, M. and Ashworth, G. J. 2005. City branding: An effective assertion of identity or a transitory marketing trick? *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Vol. 96 (5), 506–514.
4. Kavaratzis, M. and Hatch, M.J. (2013): The dynamics of place brands: An identity-based approach to place branding theory. *Marketing Theory*, Vol. 13 (1), 69–86.
5. Mohapatra, B. and Razak A. (2013): Place attachment and participation in management of neighbourhood green space: A place-based community management. *International Journal of Sustainable Society*, Vol. 5 (3), 266–283.
6. Molnár, V. (2013): *Building the State. Architecture, Politics, and State Formation in Post-War Central Europe*. London: Routledge.
7. Oktay, D. and Bala, H.A. (2015): A holistic research approach to measuring urban identity: findings from Girne (Kyrenia) area study. *Archnet-IJAR*, Vol. 9 (2), 201–215.
8. Pap, A. (2013): Residential attitudes towards urban heritage in Budapest. *Geographica Timisiensis*, Vol. 22 (1), 17–32.
9. Pap, Á. (2014): The relationship between the built cultural heritage and the local identity – actor-centred geographical analysis based on Budapest case studies. Theses of the PhD dissertation. Szeged.
10. Young C., Kaczmarek S. 2008. The Socialist Past and Postsocialist Urban Identity in Central and Eastern Europe. The Case of Łódź, Poland. *European Urban and Regional Studies*, 15 (1), 53–70.

С.К. Мізіна

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
sonyamizina@ukr.net*

**ВПЛИВ МЕЛІОРАЦІЇ НА ПРИРОДНІ ЛАНДШАФТНІ КОМПЛЕКСИ
БАСЕЙНУ РІЧКИ ТРУБІЖ**

Антропогенізація більшості малих та середніх річок України становить 80–90 %, особливо це стосується річок Лісостепової зони. Найбільшої трансформації ландшафтні комплекси річок зазнали у 50–60-х рр. ХХ ст., що було зумовлено введенням у дію «Великого плану перетворення природи». За планом було меліоровано 3,2 млн га заболочених земель України, з метою використання їх у сільськогосподарському виробництві.

Як приклад річка Трубіж – ліва притока Дніпра. До проведення меліоративних робіт у заплаві боків річища Трубіжу тягнулись мілководні болота, шириною 2–3 км, а за ними сінокісні луки (4–5 км). Наявність тут заболочення так пояснював відомий географ І. А. Запольський: «У межах басейну р. Трубіж ґрунтові води двома основними потоками / на

правобережжі із заходу і на лівобережжі зі сходу / спрямовані до заплави і річища Трубіжу, де вони розвантажуються. Саме це сприяє заболочуванню річки» [1].

Перше осушення заплави Трубіжу було проведено з метою збільшення площі сінокісних угідь. Осушувальні роботи розпочаті з розчищення та поглиблення річища. У «Щорічнику Музею Полтавського Губернського відомства. 1913 рік» зазначено, що «...з весни 1910 року розпочалося осушення заболочених річок Полтавської губернії. У першу чергу мали бути осушені річки Трубіж та Супій. Результатом осушення є поступова зміна складу рослинності долин цих рік з повним вимиранням деяких видів рослин» [4].

Однак за час проведення меліоративних робіт на магістральному каналі не було збудовано жодних гідротехнічних споруд. Проведення осушувальних робіт сприяло лише швидкому відведенню поверхневих вод. Тобто на інтенсивне осушення ця меліоративна мережа не була розрахована. Унаслідок відсутності належного догляду, магістральний канал і бокова мережа почали заростати та замулюватися, а осушені землі поступово заболочувалися.

Друге осушення заплави Трубіжу розпочато у 1956 році. Його метою було збільшення посівних площ колективного господарства та своєчасне відведення надлишкових вод з осушувальної території. Роботи були спрямовані на перетворення річища на магістральний канал, довжиною 95 км (від м. Переяслав-Хмельницький до с. Мокрець). У праці І. А. Запольського зазначено: «Довжина магістрального каналу 124,6 км; поперечний переріз – парабола з параметрами $P = 6-18$ м; верхня ширина каналу коливається від 9,2 до 29 м; глибина каналу від 2,6 до 3,8 м» [1]. Від с. Мокрець і до верхів'я Трубіжу запроектовано прокласти нове річище, довжиною 19,6 км, що проходить по тальвегу заплави [3].

Для регулювання річкового стоку на річищі Трубіжу та його притоках загальною довжиною 201 км споруджено 35 шлюзів-регуляторів, 19 з яких – на магістральному каналі. На боковій водорегулюючій мережі, довжиною 904 км, збудовано 583 гідротехнічні споруди із збірного залізобетону.

Для кращого сполучення між осушувальними каналами розпочато будівництво доріг загальною протяжністю 32,48 км. У місцях перетину дорожніх шляхів з каналами побудовано 18 мостів, 12 з яких – на магістральному каналі, та 128 переїздів, які були побудовані із залізобетонних труб [3].

Однак проведення інтенсивних меліоративних робіт призвело до дефіциту водності річки. Зазначав І. А. Запольський: «Осушення заплави р. Трубіж і її приток / Недра, Карань, Красилівка й Альта / понизило рівень ґрунтових вод не тільки в їх межах, але і на прилеглих до них мінеральних землях. У заплаві рівні понизилися на 1,3–1,5 м, а на відстані 3–5 км від неї на 0,5–1,0 м» [1]. Ця проблема потребувала негайного вирішення, тому що річище Трубіжу було головним водогосподарським каналом регіону. Для відновлення водності річки було споруджено на р. Остер чотири перекачувальні насосні станції, що мали подавати воду з басейну Десни у Трубіж.

У 1954–1966 рр. було споруджено Трубізьку осушувально-зволожувальну систему. Ця меліоративна система мала регулювати осушення, і зволоження земель у посушливі періоди. Однак, на початок ХХІ ст. за даними дешифровки супутникових знімків 4/5 природних комплексів території басейну річки є повністю трансформованими [2]. Унаслідок відсутності нагляду за меліоративними землями та гідротехнічними спорудами відбувається природне повернення до заболочення.

Література:

1. Запольский И. А. Влияние мелиорации на водный баланс Украинского Полесья (на примере бассейна р. Трубеж) / И. А. Запольский. – К.: Наук. думка, 1991. – 166 с.
2. Зуб Л. М. Сучасна трансформація водозбірних басейнів лісостепових річок / Л. М. Зуб, А. І. Томільцева, О. В. Томченко // Екологічна безпека та природокористування. – К., 2015. – Вип. 3 (19). – С. 65–72.
3. Пшеничний Н. І. Осушення і освоєння заплави річки Трубіж / Н. І. Пшеничний, К. С. Семенов. – К., 1957. – 58 с.
4. Толочко М. Трубіж і Пристроми / М. Толочко // Педагогічні обрії. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – Вип. 9. – С. 4–5.

А.А. Мозговий

*Інститут географії НАН України,
cerebralis@gmail.com*

ІННОВАТИВНІ МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЬКИХ КОНФЛІКТІВ У ЦИФРОВУ ДОБУ

Нині все частіше дослідження міського середовища пов'язані з тематикою т.зв. «гібридного урбанізму», тобто дослідженням того, яким чином цифрові технології знаходять прояв в міському просторі, яке застосування вони можуть мати та які зміни міського середовища можуть спровокувати. У сучасному світі особисті дані стають новим економічним ресурсом, що порушує проблему захисту прав власності на них та збереження приватності. Уже нині таке відкрите програмне забезпечення для фільтрації змісту та блокування реклами як адблоки істотно впливає на структуру споживання товарів та послуг містянами. Найближчим часом високотехнологічні продукти доповненої реальності неминуче почнуть проникати в фізичний простір міста, що породить нову проблему регулювання та законодавчого унормування цієї «цифрової експансії». Припускаємо, що вже в недалекому майбутньому міські поверхні (стіни, тротуари, проїзна частина автошляхів та ін.) заповнять сенсори, інтерфейси і голографічні зображення, що істотно вплине на моделі поведінки містян. Також інформаційна ера породила проблему співвідношення масової культури і міських субкультур, утворення замкнених соціальних спільнот та проблему насильства як основного засобу самовираження, що значно підвищує конфліктогенність міського середовища.

Відомо, що будь-який масив просторових даних, зібраний для певної мети, має значне число пов'язаних з цими даними потенційних побічних результатів. Дослідники, що працюють з потоком міської інформації, часто називають цю особливість опортуністичним сприйняттям (*opportunistic sensing*): використання даних, що були згенеровані з однією метою для досягнення іншої мети – аналізу в іншому контексті для отримання нових наукових результатів [1]. Масиви даних часто мають багато вимірів, і незалежно від того, чи передбачалося використання кожного з цих вимірів в момент створення, кожен аспект цих даних згодом може бути інструменталізований несподіваним і творчим чином. Наприклад, дані транзакцій з використанням кредитних карток мають унікальні ідентифікаційні коди для продавця і для покупця. Ці коди дозволяють дослідникам фільтрувати дані за місцем і типом покупки (продукти харчування, одяг, паливо, послуги та ін.) для визначення патернів (закономірної регулярності) економічної поведінки містян [2].

Аналіз телекомунікаційних даних і соціальних медіа показав, що і те і інше є потужним інструментом для розуміння функціонування соціальних зв'язків і механізмів їх розвитку. Масиви даних можна розглядати індивідуально, але набагато краще уявлення можна отримати при накладенні їх один на одного, а також при аналізі місць їх перетинів. Спільним знаменником, що дозволяє нам зіставляти їх один з одним, є географічний простір. Особливо зараз, коли можна з'єднувати і переплітати між собою різні потоки інформації, міські дані можуть дати нам як ніколи раніше ясну картину життя. Ще з середини 2000-х рр. дослідники почали пов'язувати дані про використання мобільного зв'язку з даними про переміщення населення. Трохи пізніше були зроблені вдалі спроби візуалізації подібної інформації, як, наприклад, під час такої виняткової події як фінальний матч Чемпіонату світу з футболу в Римі 2006 р., дозволив побачити, на скільки колективна поведінка людей була безпосередньо пов'язана з цією подією. Перед початком гри рух і використання мобільного зв'язку завмерли, під час матчу активність майже припинилася, в перерві різко зросла, впала майже до нуля під час напружених останніх хвилин і вибухнула після закінчення матчу. У наступні кілька годин по слідах мобільного зв'язку можна було спостерігати масовий рух в центр міста для святкування перемоги національної команди [3].

При впровадженні технологій в міське середовище можна отримувати надійні і докладні дані, які потім можна використовувати, наприклад, для складання карти будь-якої системи, для виявлення прихованих процесів або для отримання нового розуміння звичних процесів. Наведемо як приклад систему утилізації сміття.

У міру того як все більше і більше таких електронних елементів впроваджується в фізичний простір, можна виявити багато інших аспектів міського середовища. *Senseable City Lab* запустила проект «Відстеження сміття», який звертався до сценарію повсюдного трекінгу. Дослідники розробили геолокаційні мітки і за допомогою жителів Сіетла приєднали їх до тисяч одиниць звичайного сміття, створивши «інтернет сміття», щоб відстежити ланцюжок утилізації відходів на території США [4]. Протягом

наступних місяців за допомогою міток вдалося виявити дивовижну мережу, про існування якої ніхто раніше не здогадувався. У найближчому майбутньому, з прискоренням поширення технологій в міському просторі, можна буде отримати безпрецедентне розуміння функціонування подібних систем, а також створити дані, які можна буде використовувати для оптимізації всієї системи, навіть в реальному часі.

Описані вище методи та прийоми можуть знайти широке застосування в дослідженнях міського середовища, зокрема у дослідженнях міських конфліктів. На нашу думку, найбільш ефективними з вищеперелічених можуть стати методи дослідження міських конфліктів засобом аналізу телекомунікаційних даних і соціальних медіа. Особливо, якщо йдеться про тривалі й затяжні соціальні конфлікти, що розгортаються в міському просторі, наприклад, тривалі масові протести громадян. Після етапу «камерального» визначення предмета й об'єкта конфлікту, конфліктогенів та інцидентів, аналіз телекомунікаційних даних і соціальних медіа дозволив би визначити територіальні та часові межі конфлікту, відстежити динаміку конфлікту, кількісні характеристики його основних стадій та етапів. Припускаємо, що аналіз телекомунікаційних даних і соціальних медіа дозволив би науковцям зробити певні висновки навіть щодо суб'єктної структури конфліктів, визначити, наприклад, ядра колективних сторін конфлікту, поля обсервації (спостереження) та медіації (посередництва).

Сучасне зближення цифрових технологій та архітектури породило нову діалектику, яка впливає на міський простір, де першорядну роль відіграють проблеми технічного контролю, доступу і свободи дій. Хоча пізніше поява комп'ютерних мереж зробила можливим створення середовища, підлаштованого під потреби користувача, воно ж породило і витончені форми централізованого контролю над міським простором і соціальною взаємодією. Цифрові мережі надають нам можливість «газоподібного розсіювання» міських структур, але іншою стороною цієї медалі є посилення контролю за пересуванням, діями і контактами людей, накопиченням відомостей про них в електронних базах даних. Усе частіше можна почути насторожені оцінки з боку експертного середовища урбаністів щодо можливої загрози для демократії з боку високотехнологічного міського середовища.

Література:

1. Calabrese Francesco, Massimo Colonna, Piero Lovisolo, Dario Parata, Carlo Ratti. Real-Time Urban Monitoring Using Cell Phones: A Case Study in Rome // IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems 12. –2011. – No. 1. – Pp. 141–151. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1109/TITS.2010.2074196>
2. Phithakkittukoon Santi, Wolf Malima I., Offenhuber Dietmar, Lee, David, Biderman Assaf, Ratti Carlo. Tracking trash // IEEE Pervasive Computing. –2013. – No. 12(2). – Pp. 38–48. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oro.open.ac.uk/35876/108/TT.pdf>
3. Ratti Carlo, Claudel Matthew. The City of Tomorrow: Sensors, Networks, Hackers, and the Future of Urban Life. – New Haven, CT: Yale University Press, 2016. – 192 p.
4. Sobolevsky Stanislav, Sitko Izabela, Tachet Des Combes Remi, Hawelka Bartosz, Murillo Arias Juan, Ratti Carlo. Money on the Move: Big Data of Bank Card Transactions as the New Proxy for Human Mobility Patterns and Regional Delineation. The Case of Residents

and Foreign Visitors in Spain// IEEE International Congress on Big Data (BigData Congress). – 2014. – Vol. 00. – Pp. 136–143. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://github.com/bbvadata/bbvadata_papers

І.І. Мойсієнко, П.М. Дайнеко
Херсонський державний університет,
daynekom@gmail.com

ДО ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ СТВОРЕННЯ БОТАНІЧНОГО ЗАКАЗНИКА «СТАРОШВЕДСЬКИЙ»

В сучасних умовах інтенсифікації агропромислового господарства цілинні степи майже повністю перетворені і залишилися у вигляді невеликих степових анклавів у заповідниках, або на незручних для господарського використання місцях (крутих схилах, еродованих ділянках, у місцях кам'янистих відслонень тощо). Виявлення і збереження степових ділянок є дуже актуальним напрямком природоохоронних досліджень в Україні.

Протягом останніх років нами проводилися інтенсивні дослідження території колишньої Старошведської волості, в основному в рамках українсько-проекту «Як був переможений Схід: на шляху до екологічної історії Євразійського степу».

Відповідно до адміністративно-територіального поділу України проєктований заказник «Старошведський» належить до земель Зміївської сільської ради та частково Червономаяцької сільської ради Бериславського району Херсонської області. Територія проєктованого заказника «Старошведський» розташована на правому березі Дніпра (Каховського водосховища) та займає площу 263 га. Досліджувана ділянка представлена яружно-балковою системою в межах середньостепових сильнодренованих ландшафтів. Територія заказника включає дві балки – Костирську і Широку та терасу Дніпра між ними.

Територія дослідження відрізняється досить високим різноманіттям рослинності та оселищ, що зумовлено як диференціацією природних умов, так і особливостями антропогенної трансформації різних його частин. Окрім домінуючих степових оселищ, тут також представлені луки, чагарникові зарості, штучні лісові насадження, відслонення твердих порід – вапняків, відслонення м'яких порід – лесів та глин, кліф, узбережжя та акваторія водосховища. Крім того, незначні площі займають рудеральні оселища.

Більшість видів флори проєктованого заказника є аборигенними рослинами (279 видів, або 77,7 %). Його функціонування направлене, насамперед, на збереження степових екосистем, про що свідчить суттєве переважання степових рослин (171 вид, або 44,8 %) над іншими фітоценозними групами. Степи займають збережені відкриті частини схилів балок та тераси Дніпра різної крутизни та експозиції. Справжні злакові степи з домінуванням дернинних злаків представлені такими степовими рослинами як *Agropyron pectinatum* (M.Bieb.) P. Beauv, *Botriochloa*

ischaemum (L.) Keng, *Cleistogenes bulgarica* (Bornm.) Keng, *Festuca valesiaca* Guadin, *Koeleria cristata* (L.) Pers, *Stipa capillata* та *Poa bulbosa* L.

Рис. 1. Картосхема розташування проектованого ботанічного заказника «Старошведський» в Бериславському районі Херсонської області

В складі флори заказника налічується 123 види (34,2 %) несинатропних рослин. Високе представництво аборигенних, степових та несинатропних рослин вказує на досить добру збереженість природних комплексів об'єкту, що створюється. Також у складі флори відмічено 80 (12,3 %) адвентивних видів рослин, які здебільшого приурочені до порушених ділянок (штучних лісових насаджень, ґрунтових доріг, ділянок з надмірним випасом, стихійних кар'єрів та смітників).

Проектований заказник має високу екологічну цінність на регіональному, національному та міжнародному рівні. На регіональному рівні його природоохоронне значення репрезентують 10 видів рослин, що включені до Червоного списку Херсонської області (*Amygdalus nana*,

Bellevalia sarmatica, *Bromopsis heterophylla*, *Ephedra distachya*, *Hyacinthella leucophaea*, *Jurinea stoechadifolia*, *Poa sterilis*, *Quercus robur*, *Vinca herbacea*, *Vitis sylvestris*). Висока созологічну цінність національного рівня зумовлена зростанням тут 10 видів рослин, що належать до Червоної книги України (*Astragalus dasyanthus*, *A. ponticus*, *Elytrigia stipifolia*, *Ornithogalum boucheanum*, *Stipa capillata*, *S. lessingiana*, *S. pulcherrima*, *S. ucrainica*, *Tulipa biebersteiniana*, *T. gesneriana*) та 6 раритетних рослинних угруповань включених до Зеленої книги України (*Amygdaleta nanae*, *Elytrigieta stipifoliae*, *Stipeta capillatae*, *Stipeta lessingianae*, *Stipeta pulcherrimae*, *Stipeta ucrainicae*). Созологічне значення міжнародного рівня зумовлене зростанням тут рослини, що включена до Резолюції № 6 (Додаток 1) Бернської конвенції та Додатку II Оселищної директиви ЄС – *Jurinea cyanooides*. А також тим, що більшість території проєктованого заказника є оселищами Резолюції № 4 Бернської конвенції (Е1.2 Багаторічні трав'яні кальцифітні угруповання та степи та F3.247 Понтично-сарматські листопадні чагарникові зарості) та Додатку I Оселищної директиви ЄС (62C0 Понтично-сарматські степи та 40C0 Понтично-сарматські листопадні чагарникові зарості).

Література:

1. Мойсієнко І.І., Кунс В., Дайнеко П.М. (2019). Проєктований ботанічний заказник «Старошведський» (Херсонська область, Україна). Чорноморськ. бот. ж., 15 (1): 6–16. doi: 10.32999/ksu1990-553X/2019-15-1-1
2. Мойсієнко І.І., Дайнеко П.М., Захватович М., Дембіч І., Суднік-Войциковська Б. (2019). Анотований список флори проєктованого заказника «Старошведський» (Херсонська область, Україна). Чорноморськ. бот. ж., 15 (2): 185–201. doi: 10.32999/ksu1990-553X/2019-15-2-7
3. Тлумачний посібник оселищ Резолюції № 4 Бернської конвенції, що знаходяться під загрозою і потребують спеціальних заходів охорони. Перша версія адаптованого неофіційного перекладу з англійської (третього проєкту офіційної версії 2015 року) / А. Куземко, С. Садогурська, О. Василюк. – Київ, 2017. – 124 с.

Р.С. Молікевич, Д.С. Станика
Херсонський державний університет,
molikevych@gmail.com

РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЯКОСТІ ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

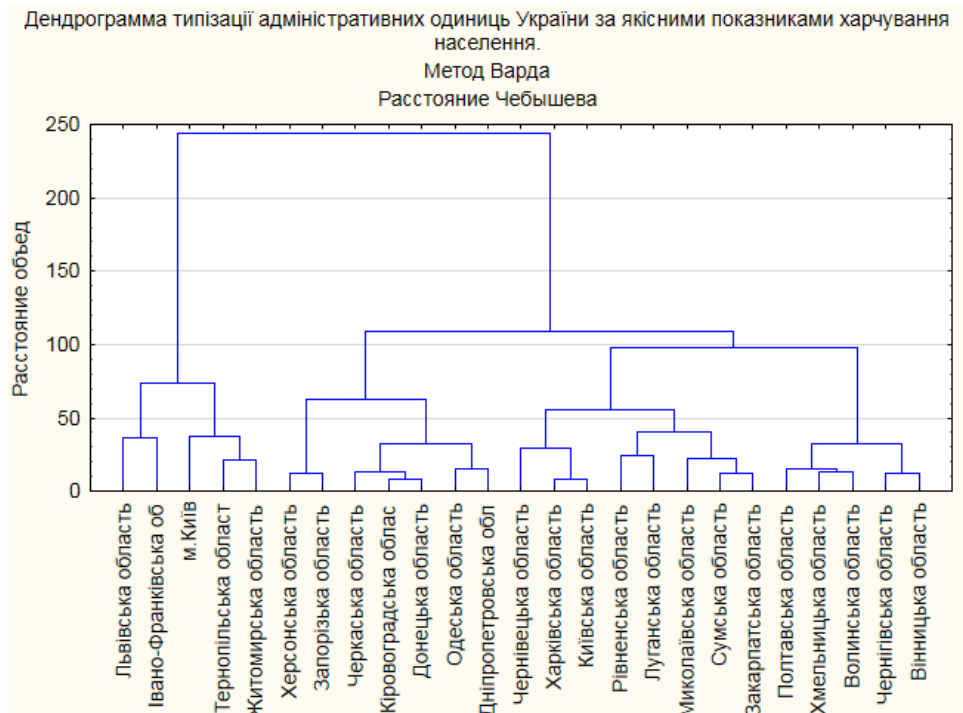
Однією із найбільш вагомих рис якості життя населення є раціональність його харчування. Актуальність тематики полягає у географічному підході до вирішення 2-го глобального завдання стратегії сталого розвитку України, яка дослівно звучить як: «Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства» [3]. Саме географічний підхід до аналізу факторів, що зумовлюють просторові відмінності у харчуванні, дозволить комплексно підійти до вирішення даного завдання. Для статистичного вивчення

споживання продуктів домогосподарствами та визначення рівня їх добробуту використовують «Класифікацію індивідуального споживання за цілями» (КІСЦ) [1, 2]. За результатами аналізу відповідності раціональним та мінімальним нормам споживання населенням основних груп продуктів встановлено, що населення недоїдає практично по всім групам продуктів. Особливо катастрофічним є те що по половині груп продуктів не споживаються навіть необхідні мінімальні норми, що значно впливає на стан суспільного здоров'я і відображає реальний стан продовольчої безпеки в Україні. За результатами аналізу відповідності раціональним та мінімальним нормам споживання населенням основних груп продуктів по регіонах України встановлено, що [4]: 1) лише в 9 з 25 адміністративних одиниць споживання хлібу менше раціональних норм, у всіх інших населення споживає більше норми; 2) в жодній з областей населення не споживає м'яса відповідно до раціональних норм, а в 10 областях взагалі не виконуються навіть мінімальні норми споживання; 3) раціональні норми споживання риби виконуються лише в 5 областях, а в 5 областях населення споживає менше навіть за мінімальні норми; 4) в жодній з областей не виконуються навіть мінімальні норми споживання молока, не кажучи вже про раціональні; 5) раціональні норми споживання яєць не витримуються в жодній з областей, а в 14 областях споживання нижче навіть мінімальних норм; 6) по всім областям спостерігається перевищення раціональних норм споживання олії; 7) в жодній з областей не задовольняється навіть мінімальний рівень споживання фруктів, ягід та горіхів; 8) раціональні норми споживання картоплі не виконуються в жодній з областей, мінімальні ж витримані – лише в 5 областях; 9) раціональні норми споживання овочів та баштанних не задовольняються в жодному з регіонів, і лише в 16 областях задовольняються мінімальні норми; 10) лише в 5 областях виконуються раціональні норми споживання цукру, а в 5 областях показники споживання менше навіть за мінімальні

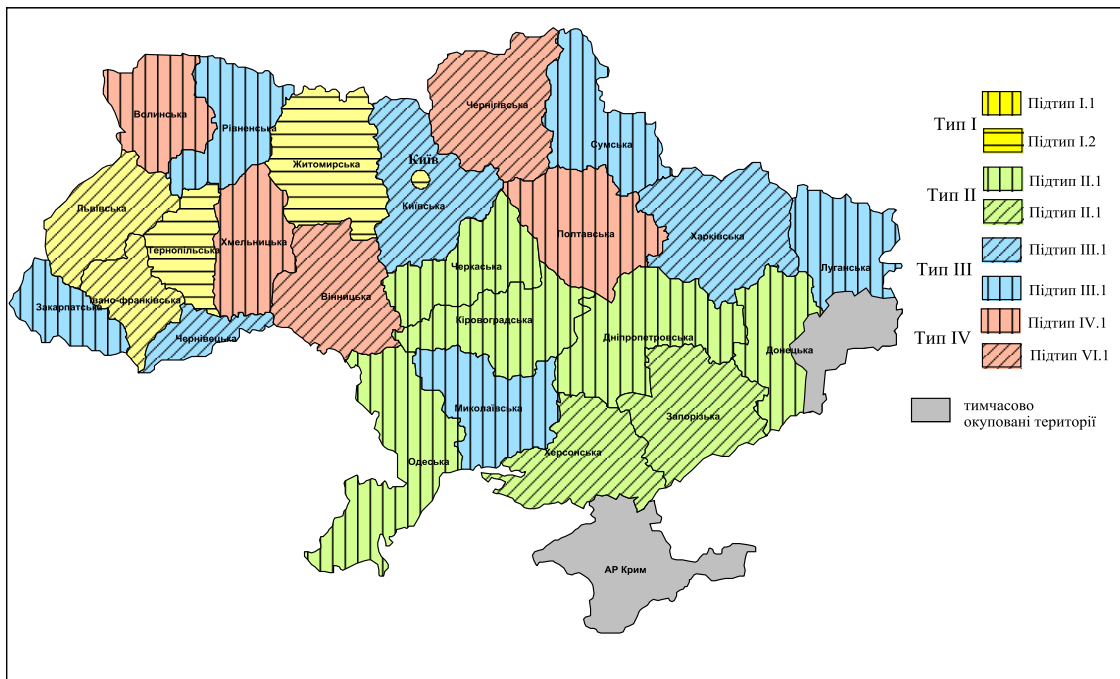
Грунтуючись на просторовій та економічній диференціації споживання населенням регіонів України базових груп продуктів, нами було проведено кластерний аналіз на основі десяти основних груп. За результатами кластерного аналізу було отримано сім типів з двома підтипами в кожному (рис. 1, 2).

До *першого типу (Київсько-Галицько-Житомирський)* ввійшли Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Житомирська області та м. Київ. Відповідно таблиці відповідності раціональним нормам та усередненим показникам по Україні (Додаток А,Б), даний тип відзначається вищим ніж в середньому по Україні споживанням молока і молокопродуктів, вищим або середнім споживанням яєць, вищим рівнем споживання ягід, фруктів, горіхів та картоплі та нижчим чим у середньому по країні рівнем споживання цукру. Але по всім наведеним групам населення даних територій недоїдає до раціональних норм. Така диференціація показників пояснюється високою часткою сільського населення в Галицькому регіоні та Житомирській області, яке споживає більшою мірою вирощені та заготовлені власноруч продукти, а в столиці – вищим рівнем купівельної спроможності населення. У типі виділяють два підтипи (рис. 2).

Підтип I.1. Галицький. Відносяться Львівська та Івано-Франківська області. Відмінністю підтипу нижчі за середні показники споживання м'яса та м'ясопродуктів, а також середні показники споживання яєць.

Рис. 1. Дендрограма типізації адміністративних одиниць України за якісними показниками споживання домогосподарствами основних груп продуктів (за 2016 р.)

Рис. 2. Карта-схема типізації адміністративних одиниць України за споживанням домогосподарствами основних груп продуктів (2016 р.)

До *другого типу (Центрально-Південний)* ввійшли Херсонська, Запорізька, Черкаська, Кіровоградська, Донецька, Одеська та Дніпропетровська області. Для типу характерним є вищі за середні показники споживання м'яса, риби та рибопродуктів, яєць, цукру, а також фруктів, ягід та горіхів. Нижчими за середній рівень споживання – молока та молочних продуктів та картоплі. До типу ввійшли більшою мірою промислово розвинуті області, що й наклало відбиток на специфіку споживання продуктів. Через області даного типу протікає р. Дніпро або вони мають вихід до моря – цим пояснюються високі показники споживання риби, які, подекуди, вище за раціональні норми (Херсонська, Черкаська та Кіровоградська області), тим самим населення компенсує нестачу м'ясопродуктів [5]. У типі виокремлюється два підтипи. *Підтип II.1 (Південний)*, у складі Херсонської та Запорізької областей, має характерно нижчі за середні (але все одно вищі за раціональні) показники споживання олії та рослинних жирів, а також вищі за раціональні показники споживання цукру. В областях що входять до даного типу більше ніж всередньому по країні споживають овочів та баштанних культур, так як даний регіон славиться вирощуванням даних культур. У підтипі II.2 специфічні риси не виокремлюються.

Тип III (Периферійно-пристоличний). До складу даного типу ввійшли Чернівецька, Київська, Харківська (*Підтип III.1*), Луганська, Рівненська, Сумська, Закарпатська та Миколаївська області (*Підтип III.2*). Області даного типу дуже розрізнені територіально, але характеризуються найнижчими показниками споживання та нижчими за раціональні норми практично по всім групам продуктів. Така специфіка зумовлена або високою периферійністю областей даного типу (Чернівецька, Сумська, Рівненська, Закарпатська області), або значним провалом споживання, що є наслідком знаходження біля економічно вище розвинутих територій (Харківська, Київська області).

Тип IV (Розсіяний). До складу типу ввійшли Полтавська, Хмельницька, Волинська (*Підтип IV.1*), Чернігівська та Вінницька області (*Підтип IV.2*). Для типу характерним є вищі за середні та перевищуючі раціональні норми показники споживання хлібу та хлібних продуктів та олії, високі показники споживання картоплі. На противагу в областях даного типу менше всього споживають фруктів, ягід та горіхів. Для областей підтипу IV.1, характерним є також низкий рівень споживання цукру та яєць. А для областей підтипу IV.2 – вищий за середній по державі рівень споживання м'яса, риби, молока, яєць та овочі, але без перевищення раціональних норм.

Одже, в результаті кластерного аналізу було виділено 4 типи адміністративних одиниць з різним рівнем споживання населенням основних груп продуктів. Найраціональніше харчується населення адміністративних одиниць II та IV типу, найгірше – III типу.

Література:

1. Пачковський Ю.Ф. Споживча поведінка українських домогосподарств: монографія / Ю. Ф. Пачковський, А. О. Максименко; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2014. – 289 с.

2. Григоренко О. До питання моніторингу стану харчування населення України / О. Григоренко // Товари і ринки. – 2010. – № 2. – С. 118–124.
3. Молікевич Р.С. Медико-географічні індикатори в оцінці якості життя населення / Р.С. Молікевич // Українська географія: сучасні виклики. Зб. наук. праць у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. 2. – С. 216–219.
4. Молікевич Р.С. Аналіз регіональних відмінностей харчування населення України / Р.С. Молікевич / Ідеї та новації в системі наук про Землю: Матеріали VIII Всеукраїнської молодіжної наукової конференції, Київ, 10-12 квітня 2019 р. – Київ, 2019. – С. 74-76.
5. Mashkova O. Study of disproportions of territorial communities development on the basis of geoinformation monitoring of the population's quality of life / O. Mashkova, Molikeych R., Napadovska H., N. Omelchenko // Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM 2018: Conference Proceedings, ISBN 978-619-7408-41-6 / ISSN 1314-2704, 2 July – 8 July, 2018, Vol. 18, Issue 2.3, 591-598 pp.

Г.Ю. Нападовська

*Херсонський державний університет,
anapanadovskaya@gmail.com*

ВІДМІНИ В УПРАВЛІННІ ВИДАМИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО ТА ДЕРЖАВНОГО РІВНЯ

Реформа децентралізації передбачає передачу повноважень, фінансів на їх реалізацію та відповідальності за їх виконання від центральної влади органам місцевого самоврядування, тобто тому керівництву (місцевим радам та їх головам), яке жителі територіальних громад самі собі оберуть. Вихідним пунктом реформи є усвідомлення, того що на локальному рівні краще орієнтуються в місцевих проблемах і ефективніше можуть використати кошти на їх вирішення.

Одним з головних чинників формування спроможних територіальних громад виступають ресурси, які є у їх володінні, головною умовою при цьому є їх раціональне використання. Відповідно Конституції України та закону «Про місцеве самоврядування» матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні відповідних рад.

Тому важливим аспектом є дієва система управління ресурсним потенціалом, зокрема природо-ресурсним потенціалом певної території.

Згідно Руденко В.П. [3] до компонентної структури природно-ресурсного потенціалу відносять: мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні та природно-рекреаційні ресурси.

Розглянемо систему управління окремими природними ресурсами.

Земельні ресурси – їх частка в компонентній структурі ПРП Херсонської області становить – 67,1 %, що займає І-ше місце за обсягами.

Управління на обласному рівні. Основними завданнями обласного управління земельних ресурсів відповідно до типового положення є [2]:

- координація проведення земельної реформи, спрямованої на роздержавлення і приватизацію земель, сприяння паюванню земель, переданих у колективну власність, створення умов для рівноправного розвитку різних форм власності на землю;

- здійснення державного контролю за використанням і охороною земельних ресурсів;

- ведення державного земельного кадастру, організація здійснення землеустрою та моніторингу земель;

- реалізація державних, розроблення і здійснення регіональних програм раціонального використання та охорони земель, відновлення родючості ґрунтів, поліпшення навколишнього природного середовища.

Районний відділ земельних ресурсів є місцевим державним органом, підпорядкованим обласному управлінню земельних ресурсів.

Відділ у межах своєї компетенції здійснює державне управління земельними ресурсами, забезпечує реалізацію земельної реформи, охорону та раціональне використання земель в межах певного району.

Районний відділ у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, декретами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також цим Положенням, наказами Держкомзему та обласного управління земельних ресурсів.

Основними завданнями районного відділу відповідно до типового положення є [2]:

- забезпечення проведення земельної реформи, спрямованої на роздержавлення, приватизацію земель, сприяння паюванню земель, переданих у колективну власність, створення умов для рівноправного розвитку різних форм власності на землю;

- здійснення державного контролю за використанням і охороною земельних ресурсів;

- ведення державного земельного кадастру, моніторингу земель, здійснення землеустрою;

- реалізація державних, розроблення і здійснення регіональних програм раціонального використання та охорони земель, відновлення родючості ґрунтів, поліпшення навколишнього природного середовища.

Питання управління земельними ресурсами – достатньо складна тема, і спрощений підхід під час проведення земельної децентралізації неприпустимий, важливим аспектом є прийняття закону, який би комплексно регулював процес передачі державних земель у комунальну власність, повноваження органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади щодо відповідних земель (наприклад, чи зможе рада відповідного рівня змінювати цільове призначення землі або надавати адміністративну послугу щодо присвоєння кадастрового номера земельній ділянці), став би правовою основою для створення відкритої бази даних про статус усіх земель на території України. Але розпочати цей процес варто з визначення сутності земельних ресурсів як матеріальної бази ОТГ.

Об'єднаним територіальним громадам Херсонщини та ще п'яти областей України, які братимуть участь у «Програмі місцевого системного розвитку»,

що реалізується у межах проекту USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку», нададуть допомогу для того, аби ці громади ефективно управляли наявною в них землею.

Водні ресурси – їх частка в компонентній структурі ПРП Херсонської області становить – 22,7 %, що займає II-ге місце за обсягами.

Зараз в Україні активно формування басейнових рад – колегіальних органів, куди увійдуть представники всіх водокористувачів, громадські діячі і представники органів влади. Процес децентралізації управління водогосподарським комплексом має бути спрямований на посилення бюджетно-фінансового забезпечення басейнових водогосподарських управлінь та їх адміністративного об'єднання з облводгоспами, адже на сьогодні ці структурні елементи системи управління водним господарством дублюють функції один одного. Територіальні басейнові управління водними ресурсами повинні стати основною ланкою виконання таких функцій, як [1]:

- аналіз та оцінка водних ресурсів, ведення державного кадастру й обліку використання вод, проведення радіологічний і гідробіологічний контроль води на водогосподарських системах;
- розгляд і встановлення лімітів водоспоживання та дозволів на спец водокористування;
- забезпечення належної експлуатації водосховищ, захисних гідротехнічних споруд, що перебувають на балансі об'єднань
- проектування, будівництво і реконструкція споруд на об'єктах комплексного призначення;
- координація та виконання робіт з регулювання і розчищення річок та інших водойм, створення водоохоронних смуг;
- проведення паспортизації водних об'єктів у межах басейнів тощо.

Розглянемо управління водними ресурсами на прикладі Херсонської області. Згідно положенню про басейнове управління водних ресурсів нижнього Дніпра основними його завданнями є [1]:

1) забезпечення реалізації державної політики у сфері управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів у межах суббасейну Нижнього Дніпра району басейну річки Дніпро та Херсонської області;

2) спрямування та координація діяльності організації, що належить до сфери управління Держводагентства, з питань управління, використання та відтворення поверхневих вод у межах суббасейну Нижнього Дніпра;

3) забезпечення реалізації державної політики у сфері водного господарства та гідротехнічної меліорації земель у межах Херсонської області.

В підпорядкуванні басейнове управління водних ресурсів нижнього дніпра знаходяться наступні організації: Бериславське міжрайонне управління водного господарства, Генічеське міжрайонне управління водного господарства, Горностаївське міжрайонне управління водного господарства, Іванівське міжрайонне управління водного господарства, Каланчацьке управління водного господарства, Каховське міжрайонне управління водного господарства, Скадовське управління водного господарства, Приморське управління водного господарства, Новотроїцьке

управління водного господарства, Олешківське міжрайонне управління водного господарства, Чаплинське управління водного господарства. Кожен з зазначених водних господарств має власні чітко визначені функції та завдання.

Система управління природними ресурсами на локальних рівнях є ще не зовсім удосконаленою. Діяльності органів місцевого самоврядування щодо ефективного використання природних ресурсів територіальних громад має здійснюватись у напрямках: – обов'язкового визначення всіх без винятку меж населених пунктів як місця розташування природних ресурсів територіальної громади; – закріплення у чинному законодавстві положень щодо отримання інформації з природних кадастрів органами місцевого самоврядування.

Література:

1. Басейнове управління водних ресурсів Нижнього Дніпра – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://buvr.kherson.ua/>
2. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / ВП Руденко // підручник у 3-х частинах. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. 552 с.
3. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами / А.М. Третяк // Навчальний посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2006 – 360 с.

І.Ю. Насєдкін

*Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
nasedkin12@ukr.net*

В.Б. Слюта

*Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
vladimir_slyuta@ukr.net*

РОЗВИТОК КАРСТОВИХ ПРОЦЕСІВ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ (ЗА ДАНИМИ МОНІТОРИНГУ ЕГП)

Карст, як геологічний процес, має широке поширення по території України. Цьому сприяють як природні умови (достатня кількість опадів, геологічна будова) так і активна господарська діяльність людини, що провокує розвиток техногенного карсту. Особливістю розвитку карстових процесів є їх здатність до миттєвого появу, що виражається в утворенні відкритих поверхневих та підземних форм рельєфу таких як карстові воронки, провали, осідання території. Розвиток процесу залежить в першу чергу від здатності порід до карстування, а також змін тектонічних та гідрогеологічних умов [1]. Порооди, здатні до карстування вкривають 74,2 % території України. Одним з головних чинників активізації карсту в межах держави виступає господарська діяльність, що провокує його розвиток навіть на значних глибинах – 100-200 м, іноді до 400 – 800 м [1].

Регіональні відмінності у прояві карстових процесів на території України полягають в нерівномірному розподілі площ, здатних до карстування,

характері прояву та щільності карстопроявів. Територія Чернігівської області відноситься до інженерно-геологічного регіону *Дніпровсько-Донецька западина та південно-західний схил Воронізького масиву*. Площа порід які здатні до карстування складає 99,7 % від площі області. За цим показником область займає третє місце після Тернопільської (100 %), Харківської та Сумської (по 99,8 %) в Україні. На її території протягом 2009–2017 років фіксувалося 2313 карстопроявів (третє – шосте місце) [1].

Таблиця 1

Кількість карстопроявів в Україні

Роки	Україна в цілому	Дніпровсько-Донецька западина та південно-західний схил Воронізького масиву	Чернігівська область
2009	26871	2759	2313
2010	24096	2759	2313
2011	24283	2759	2313
2012	27092	2743	2313
2013	27566	2743	2313
2014	-	-	2313
2015	-	-	2313
2016	-	2759	2313
2017	21747	2759	2313

Чернігівщина є одним з трьох регіонів країни (Кримські гори і Волино-Подільська плита) де відмічається компактність в геопросторовому поширенні карсту й підвищена щільність карстових форм рельєфу. Карст у карбонатних відкладах крейдового віку поширений на площі 31,8 тис. км² (99,69 %), з них карст покритого типу поширений на площі 1,47 тис. км² (4,61 %), перекритого – на площі 30,33 тис. км² (95,07 %). Переважна більшість карстових форм сконцентрована на північному сході області, в місцях виходу на денну поверхню чи близькому заляганню покладів крейди мезозойського віку – в Новгород-Сіверському, Коропському, Семенівському районах. В межиріччі рр. Снов – Ревна спостерігається найбільша щільність карстових воронок – понад 60 шт/км². Середній діаметр воронок 5-30 м, глибина – до 5 м. Зустрічаються улоговини діаметром до 100 м, утворені групою воронок. Днища воронок плоскі, ввігнуті або конусоподібні. Часто зустрічаються здвоєні, строєні форми. Останніми роками активізація карстових процесів спостерігалась поблизу сіл Узруй, Погорільці, Лосівка, Чайкине [1].

На півдні Чернігівської області прояви карсту приурочені до центральної частини ДДЗ і пов'язані з соляно-купольними структурами. Сучасне карстування в покрівлі та вздовж бортів куполів відбувається на глибині 40-60 м.

Крейдовий комплекс порід території області представлений відкладами нижньої (K₁) та верхньої крейди (K₂). Нижня крейда (K₁) – це товща глин,

пісків, пісковиків, каолінових глин з галькою, гравієм, жорстви, фосфоритів. Потужність порід нижньої крейди коливається від кількох до 70-80 м.

Відклади верхньої крейди (K₂) мають суцільне поширення. Серед них домінують породи сеноманського ярусу, представлені пісками, пісковиками, мергелями, писальною крейдою, крейдовими пісками зі стягненнями фосфоритів. Глибина залягання становить 300-350 м, а потужність – 10-90 м.

Слід зазначити, що на повноту збору й обробки інформації щодо розвитку небезпечних екзогенних геологічних процесів в Україні в цілому і в Чернігівській області зокрема, суттєво впливає ряд факторів: застарілий технічний стан існуючої системи спостереження, недостатнє фінансування, скорочення мережі спостережних пунктів, повнота здійснюваних замірів (в окремі роки на Чернігівщині не проводився підрахунок карстових форм рельєфу), а також політична ситуація в країні яка унеможливує збір даних в окремих регіонах. Природні фактори які впливають на кількість карстових проявів – це заростання неактивних карстових форм, їх ліквідація, метеоумови конкретних років. Загалом по Україні активності розвитку карстових значно сприяє техногенна діяльність людини, особливо в місцях видобутку корисних копалин. Однак в Чернігівській області антропогенне навантаження немає суттєвого значення, тому можна стверджувати, що розвиток карстових процесів в даному регіоні носить переважно природний характер.

Література:

1. Інформаційний щорічник щодо активізації небезпечних екзогенних геологічних процесів на території України за даними моніторингу ЕГП – Київ: Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство “Державний інформаційний геологічний фонд України”, 2010 – 2018.

Я.Б. Олійник

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
521ya.ol.53@ukr.net*

Т.В. Нич

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
tatyana2510@ukr.net*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Станом на 1 січня 2019 року в Україні налічувалося 77 діючих банків, що на сім банків менше, ніж рік тому (84). Кількість діючих структурних підрозділів за 2018 рік скоротилося на 980 – з 9489 до 8509 відділень. Структура власності активів банківської системи України була представлена наступним чином: банки з приватним українським капіталом складають близько 63,6 %, банки іноземних банківських груп – 28,6 %, державні банки – 7,8 %

Основними територіальними процесами у банківській сфері України є територіальна концентрація та територіальна деконцентрація. Територіальна концентрація банківської сфери – це процес зосередження банківських установ у певних регіонах. Головною особливістю процесу територіальної концентрації банківської діяльності в країні є надзвичайно високий рівень її диференціації. Взагалі за рівнем територіальної концентрації банківські центри умовно можна розділити на 4 групи регіонів.

Територіальна концентрація може бути охарактеризована на підставі показників кількості банківських установ у регіоні та на підставі значення їх сукупних активів та пасивів як основних показників банківської діяльності.

Група регіонів з надто високим рівнем концентрації представлена м. Києвом та Київською областю. Група високого рівня територіальної концентрації банківських установ представлена такими регіонами, як Харківська, Дніпропетровська, Одеська, Донецька, Запорізька, Львівська області, в яких сконцентровано близько третини основних показників банківської сфери України. Банківські центри останніх двох груп відзначаються невеликими значеннями основних показників. Так, до регіонів із середнім рівнем концентрації банківських установ належать Волинська, Чернігівська, Івано-Франківська, Луганська, Полтавська області. Низьким рівнем концентрації характеризуються Черкаська, Сумська, Херсонська, Закарпатська області. Понад половину всіх банків, величини статутного фонду, капіталу та активів зосереджено у місті Київ. Разом з тим, всі області мають власні банки (в деяких областях лише декілька), а також філії та регіональні відділення банків інших міст.

Необхідно зазначити, що подібні диспропорції у територіальному зосередженні характерні для розміщення й інших інфраструктурних елементів фінансового ринку України (інвестиційних компаній, фондів, торговців та зберігачів цінних паперів тощо), що свідчить про значну їх взаємозалежність. Певна кількість філій та регіональних відділень банків розташована у численних населених пунктах країни, але вони відзначаються значно меншою потужністю та обмеженими функціями.

Аналогічні процеси характерні для територіальної структури банківської сфери більшості розвинутих країн. Великі міста у своїй більшості функціонально переорієнтувалися на забезпечення банківських та інших бізнес-послуг, а найбільші з них стали полюсами фінансового життя своїх країн.

Особливості територіальної концентрації банківської діяльності зумовлені дією ряду факторів, які умовно можна поділити на внутрішні та зовнішні. До зовнішніх факторів територіальної концентрації перед усім слід віднести соціально-економічні умови міста, де відбувається банківська діяльність (величина міста, його господарський потенціал, екологічна та криміногенна ситуація, рівень розвитку ринкової та транспортної інфраструктури, розвиток мережі зв'язку тощо).

Серед особливостей впливу перелічених факторів на процеси територіальної концентрації банківських установ слід назвати:

а) значну диференціацію банківських і міських факторів за силою та направленістю їх впливу на рівень територіальної концентрації банківської діяльності;

б) підвищену в цілому активність міських факторів, насамперед, це кількість зайнятих та кількість закладів ринкової інфраструктури, кількість населення, розвиненість транспортної інфраструктури та рівень безробіття;

в) високий ступінь однорідності впливу факторів на всі показники територіальної концентрації банківської діяльності.

Внутрішні (або банківські) фактори – це, насамперед, особливості фінансово-економічної діяльності безпосередньо банків: ефективність, ризикованість операцій, кредитна політика, фінансова стійкість тощо. Взаємозв'язок цих чинників із рівнем територіальної концентрації банків у містах України є досить неоднозначним.

Значна різниця у силі та спрямованості впливу територіальних факторів на показники банківської діяльності у містах. Це зумовлено як технологічними особливостями банківських процесів, так і високим рівнем їх територіальної диференціації.

Іншим протилежним явищем є територіальна деконцентрація. Цей процес лежить в основі розосередження банківської діяльності за територією країни. В сучасних умовах України, коли постійно скорочується кількість банків, він відбувається у двох напрямках: а) створення філій та регіональних відділень територіальних частин великих так званих системних банків; б) територіальне розширення діючої мережі великих банків.

Процес створення регіональної мережі банків властивий майже половині всіх банків України, але відбувається з різною інтенсивністю. Відповідно спостерігаються надзвичайно великі відмінності між містами країни за ступенем активності їх банків в утворенні регіональної мережі. Лише м. Київ є ядром регіональних мереж. Значну роль у створенні регіональної мережі відіграють Дніпро, Львів та Харків. Частка інших банківських центрів незначна.

Слабкість банківських систем середніх та малих банківських центрів має й інші прояви та наслідки. Відкриття нових філій і регіональних відділень зумовлено дією багатьох факторів (територіальною активністю великих банків, притягальною силою міст тощо), при чому наявність тут місцевих банків як потенційних конкурентів на цей процес майже не впливає. Дослідження територіальної деконцентрації банківської діяльності різними науковцями показало, що абсолютній більшості банківських центрів України (за винятком Києва, Дніпра, Львова та Харкова) властиве переважання саме останніх. До цього треба додати, що в численних населених пунктах, де місцеві банки відсутні, домінування філій саме великих банків, за деякими винятками, є абсолютним. Все це свідчить про те, що відбувається перманентна територіальна експансія інтересів банків великих центрів за територією країни.

Необхідно відзначити, що надмірна територіальна деконцентрація банківської діяльності – велика кількість філій та регіональних відділень банків – може призвести до погіршення ефективності банківської діяльності в цілому. В наслідок цього можливе зниження доходів, збільшення витрат,

зменшення прибутку, погіршення якісного складу активів, утому числі погіршення якості кредитного портфеля, збільшення ризику банківських операцій тощо.

Н.В. Омельченко

*Херсонський державний університет,
natali_omelchenko@i.ua*

І.О. Пилипенко

*Херсонський державний університет,
pilipenko11@i.ua*

ЦЕНТРО-ПЕРИФЕРІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЕЛЕКТОРАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ НАСЕЛЕННЯ М. ХЕРСОНА

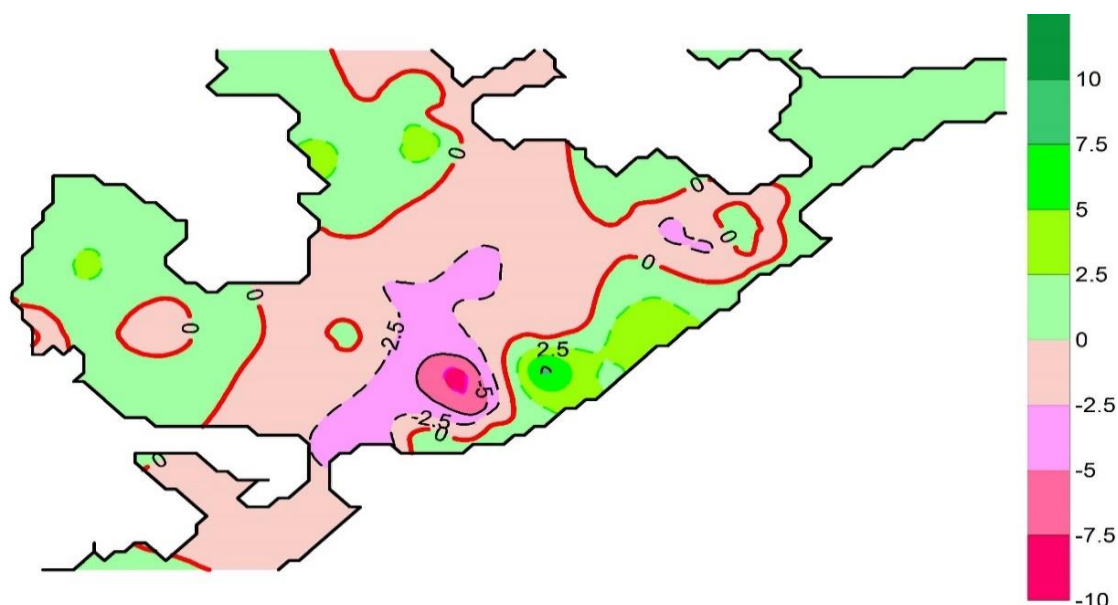
Основним стратегічним вектором розвитку України є європейська інтеграція, важливим аспектом якої є демократизація суспільства. Участь українських громадян у політичному житті суспільства ще не набула активних повсякденних форм, тому реальним показником в даному випадку залишається саме участь громадян у виборах. З початку 2019 року населення України було охоплено найбільш актуальною темою в країні – чергові вибори Президента України, перший тур яких відбувся 31 березня 2019 року, другий – 21 квітня 2019 року.

Географи завжди проявляли велику цікавість до результатів виборів та їх просторової інтерпретації. Серед важливих суспільно-географічних робіт, присвячених електоральній географії слід відзначити праці Дністрянського М.С., Кузишина А.В., Пилипенка І.О., Шишацького В.Б. та ін. [2-5; 8]. Переважно, суспільно-географічні дослідження в галузі електоральної географії в якості просторових об'єктів розглядали або території України, або її окремих регіонів та областей. В той же час, внутрішньоміським диференціаціям результатів виборів приділяється незначна увага. Серед подібних робіт слід відзначити [6], в якій було представлено цікавий картографічний матеріал, що демонструє, як розподілилися голоси українських виборців у всьому світі, в межах України та в межах окремих міст, зокрема й Києва. У даному доробку є й мапа, на якій відображено, що «Петру Порошенку надавали перевагу на дільницях ближче до центру Києва й уздовж станцій метро. Електорат Володимира Зеленського зосередився на Троєщині, Борщагівці та інших районах, більш віддалених від центру і станцій метрополітену» [6]. Столичний досвід дослідження електоральної поведінки населення під час нещодавніх президентських виборів спонукав і нас перевірити гіпотезу щодо залежності місця проживання виборця та результату його волевиявлення у межах інших міст. Нами було досліджено та картографовано результати другого туру голосування виборів президента України в м. Херсоні.

Електоральна активність населення м.Херсона знаходиться на середньому рівні і у порівнянні з попередніми президентськими виборами зросла майже на 2 %. При явці 59,35 % виборців за кандидата Зеленського В. було віддано 80,49 % голосів, відповідно Порошенко П. з двох міських територіальних виборчих округів отримав 17,18 % [7]. В цілому переможець користувався більшою прихильністю серед виборців на всіх звичайних та спеціальних дільницях м.Херсона. Під час візуалізації результатів середній відносний показник відданих голосів за кандидата Зеленського В. (80,49 %) був узятий нами в якості статистичного значення, яке розподіляє дільниці на такі, що демонструють результати вищі та нижчі за середні. Ми поставили перед собою завдання перевірити, чи є суттєва просторова диференціація волевиявлення мешканців Херсона? Чи існує подібна до м.Києва центр-периферійна залежність результатів голосування?

Побудована картографічна модель демонструє просторові відхилення результатів голосування (у %) за кандидата В.Зеленського. Ізолінія «0 %» чітко ділить місто на дві нерівні частини: центральну, де частка голосів за Зеленського В. менша за показник у м. Херсоні та периферійну, де Зеленський В. набрав більше свого результату у місті (Рис. 1). Як вказує Дністрянський М.С., периферійність соціального розвитку одних територій і центральне розміщення інших є закономірним наслідком суспільно-географічних взаємин, характерним фактично для всіх часів та всіх частин світу [1].

Для більш об'єктивного відображення електоральних вподобань населення м. Херсона нами не враховувались голоси спеціальних дільниць (Херсонський слідчий ізолятор, "Північна виправна колонія (№ 90)", "Херсонський обласний протитуберкульозний диспансер" і т.д.), які за кількістю виборців є малочисельними і в більшості випадків виборці не завжди навіть мешканці міста.

Рис. 1. Відхилення рівня підтримки кандидата в президенти України Зеленського В. в місті Херсоні (у % від результатів по м. Херсону) [7]

Рис. 1 демонструє замкнутий ареал в центральній частині міста, де питома вага відданих голосів за кандидата Порошенка П. є більшою, аніж в іншій частині міста. Від центру до його периферії відбувається зростання частки виборців, які надають перевагу діючому президенту Зеленському.

Таким чином, нами отримана статистична поверхня, яка демонструє центро-периферійні тенденції розподілу електоральних уподобань населення Херсона. Фактично центральні та старі мікрорайони міста («Млини», частина «ХБК» та «Житлового масиву») проголосували за діючого президента Зеленського В. до 10 % менше, ніж мешканці Херсона в цілому. Подальші дослідження електоральної поведінки повинні бути спрямовані на виявлення соціальних, демографічних, економічних та ін. чинників, які формують такий електоральний «рельєф». Також вважаємо за необхідне провести порівняльні дослідження з результатами минулих виборів президента (2005, 2010 та 2014 рр.).

Література:

1. Дністрянський М. С. Периферійність соціального розвитку віддалених депресивних районів України як чинник електоральної активності населення // Вісник Львівського ун-ту (Серія: Географічна). 2007. Вип. 34. С. 83-89.
2. Дністрянський М.С. Політична географія України : навч. посіб. / М. С. Дністрянський; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 346 с.
3. Добиш М. П. Сучасні тренди електорально-географічних досліджень в світі та розвиток електоральної географії в Україні / М. П. Добиш. // Український географічний журнал. – 2018. – № 4. – С. 33–40.
4. Кузишин А. В. Прояви електоральної культури на виборчому полі областей Карпатсько-Подільського регіону / А. В. Кузишин // Вісник Одеського національного університету. Серія : Географічні та геологічні науки. – 2017. – Т. 22, Вип. 1. – С. 162-172.
5. Пилипенко І. О. Соціально-економічні портрети електоральних регіонів Херсонської області / І. О. Пилипенко // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Вип. 246: Географія. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 181-189.
6. Стасюк І. Які райони Києва голосували за Зеленського, а які – за Порошенка? (карта) [Електронний ресурс] / І. Стасюк – Режим доступу: <https://hmarochos.kiev.ua> (дата звернення 01.04.2019). – Назва з екрана.
7. Центральна виборча комісія України – Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://cvk.gov.ua/>
8. Шишацький В. Б. Електоральні регіони України: підходи до виділення та делімітації / В. Б. Шишацький // Наукові записки Ін-ту етнонаціональних досліджень НАН України. – 2004. – Вип. 27.

І.В. Остапенко

Херсонський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ СВІТУ

Інноваційні технології швидко увійшли в усі галузі нашого життя. В зв'язку з цим виникає нагальна потреба використання комп'ютерної техніки під час вивчення багатьох дисциплін шкільного курсу.

Поступово змінюються традиційні освітні технології та методи навчання на інноваційні сучасні технологічні підходи. В зв'язку з цим сучасний освітній процес в Україні вдосконалюється і є більш ефективним для формування компетентних фахівців в майбутньому.

Науково-методичні основи вивчення соціально економічної географії світу ґрунтуються на концепції шкільної географічної освіти ХХІ століття, які є застарілими. Йдеться про необхідність розробки таких теоретико-методичних засад соціально економічної географії світу, які б сприяли формуванню професійної компетентності особистості. Про необхідність оновлення уроку за допомогою впровадження інноваційних технологій. Суперечності, що склалися у процесі випробовування інноваційних методик, доводять актуальність та надзвичайну важливість теми дослідження на сучасному етапі.

Останнім часом були зроблені значні кроки в бік впровадження інноваційних технологій на уроках географії.

Проблему введення у процес вивчення соціально-економічної географії світу інноваційних технологій розглядають: Л. Круглик, Л. Паламарчук, Г. Ісаєва, В. Корнєєв, О. Тпузов, Т. Назаренко, М. Чанова. [2, 3, 4]. Над цією проблемою працюють як зарубіжні науковці, так і українські дослідники: Б. Бадмаєв, О. Барановська, С. Бондар, Л. Карташова, М. Кларін, Л. Покась, О. Пометун, Л. Пироженко, Д. Пузіков, Г. Селевко, Г. Сиротенко, О. Пехота, О. Топузов та ін.

Метою статті є розкриття необхідності використання інноваційних педагогічних технологій навчання на уроках соціально-економічної географії світу.

Вчитель знаходиться в постійному пошуку досконалих форм оновлення традиційного уроку, що приводить до широкої апробації інноваційних технологій. Використання інноваційних технологій допомагають досягти головної мети географічної освіти, яка полягає у всебічному розвитку особистості учня з урахуванням його природних задатків, здібностей, інтересів та потреб через формування географічної культури, як основи світосприйняття, світогляду та діяльності [1].

Сьогодні основним завданням вчителя є необхідність змінити, модернізувати, трансформувати навчальний процес так, щоб забезпечити досягнення мети високоякісної освіти, тобто освіти конкурентоспроможної, яка здатна забезпечити кожній людині умови для самостійного досягнення тієї чи іншої цілі, творчого самоутвердження у різних соціальних сферах.

Новітніми підходами до організації навчання у сучасній школі є застосування різноманітних інноваційних технологій. Для того щоб розв'язати проблему перетворення учня з об'єкта педагогічного впливу в суб'єкт навчання, на мою думку, необхідно використовувати навчальні ігри, дискусії, творчі завдання, нестандартні уроки, тощо.

Навчальні ігри. Сучасна методика викладання окремих навчальних дисциплін цілком обґрунтовано звертається до методичного і дидактичного потенціалу навчальних ігор як можливості ефективної організації взаємодії педагога і учнів з елементами змагання і співробітництва.

Серед переваг ігрових технологій педагоги виокремлюють:

- зростання пізнавального інтересу і пізнавальної активності;
- ефективніше засвоєння навчального матеріалу;
- об'єднання учнівського колективу;
- розвиток мислення.

Серед недоліків ігрових технологій визначають:

- складність в організації;
- тривалість за часом;
- складність в оцінюванні учнів.

Головними компонентами навчальної гри, як свідчить аналіз наукових джерел [4], є (рис. 1):

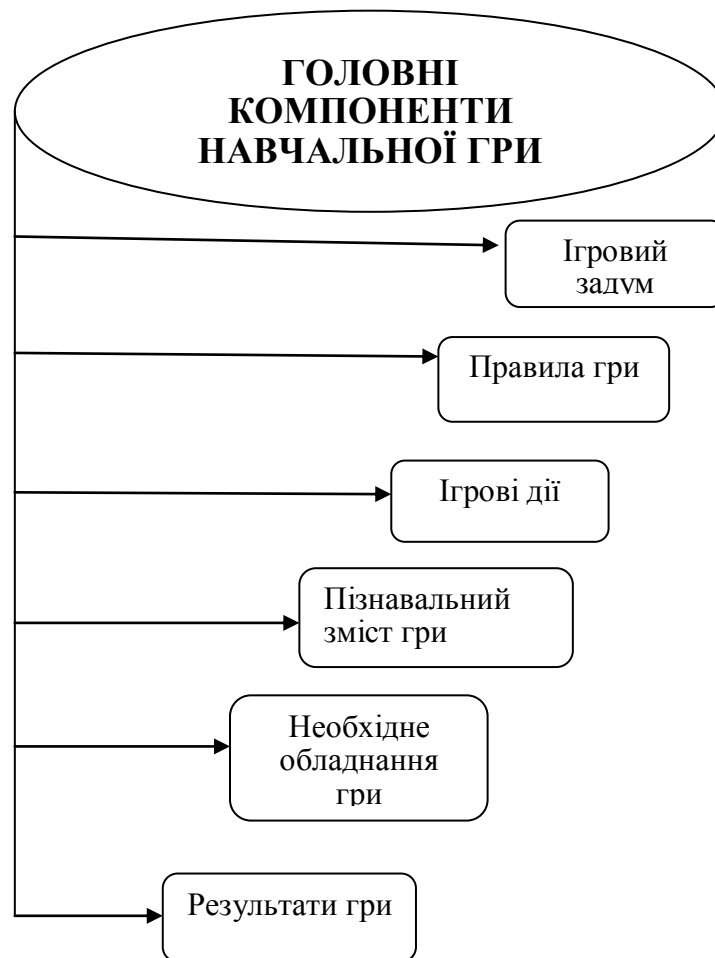

Рис. 1. Головні компоненти навчальної гри (за даними [4])

Правила гри розробляються з урахуванням загальної мети (у даному випадку – пізнавальної мети уроку соціально-економічної географії світу) та індивідуальних особливостей старшокласників.

Вплив ігрових методик на формування пізнавальної самостійності у процесі вивчення соціально-економічної географії полягає у тому, що:

– учнів залучають до уявної життєвої (економічної чи соціальної) ситуації;

– учні актуалізують свій суб'єктний досвід;

– учні мають змогу знайти практичне застосування для засвоєних у ході вивчення соціально-економічної географії знань.

Дискусія. Також одним із новітніх підходів до організації навчання у сучасній школі є проведення уроку в формі дискусії.

Дискусія як форма і метод розвитку пізнавальної самостійності учнів у процесі вивчення соціально-економічної географії світу, виконує роль каталізатора власних думок і суджень старшокласника під час вивчення певного матеріалу.

Для уроків соціально-економічної географії можна запропонувати такі теми дискусій: «Ліси потребують допомоги», «Європейська спокуса: “за” і “проти”», «Європа – арена глобальних політичних, соціальних та екологічних конфліктів» та ін.

Творче завдання. Виконання творчих завдань учнями на уроках соціально-економічної географії є досить інноваційним способом вивчення та засвоєння матеріалу, адже творчі завдання взаємозв'язують між собою пізнавальні та розумові завдання, його рішення вимагає від учня застосування раніше засвоєних знань та умінь на уроках соціально-економічної географії світу у новій ситуації, їх комбінацію та перетворення, побудову їх на основі способу рішення, бачення нової проблеми в традиційній ситуації, бачення структури і нової функції об'єкта, важливе напруження думки, збудження розумової діяльності [2].

Нестандартні уроки. Проводити нестандартні уроки можна у двох напрямках: поєднуючи різні форми навчання (урок-диспут, урок-лекція, урок-семінар) і власне нестандартні уроки [6].

На відміну від звичайних уроків, метою яких є оволодіння знаннями, вміннями та навичками, нестандартний урок найбільш повно враховує вікові особливості, інтереси, нахили, здібності кожного учня. У ньому поєднуються елементи традиційних уроків – сприймання нового матеріалу, засвоєння, осмислення, узагальнення – але у незвичайних формах.

Саме такі уроки містять в собі елементи майбутніх технологій, які при групуванні їх у певну систему, що ґрунтується на глибокому знанні потреб, інтересів та здібностей учнів, можуть стати дійсно інноваційними.

Згідно з сучасною методикою викладання навчального матеріалу в школі, використовують різні типи нестандартних уроків для проведення уроків соціально-економічної географії, а саме: урок – дослідження, урок – ділова гра, урок – конференція, урок – консультація, урок – захист проєктів, урок – семінар, урок – інтерв'ю, урок – дослідження, урок – дискусія, уроки – діалоги, уроки – конференції, міжпредметні уроки, уроки – есе [6].

Основною перевагою інформаційних технологій є використання комп'ютерної підтримки. Комп'ютерне навчання є ефективним під час вивчення всіх курсів шкільної географії. Комп'ютер значно розширює можливості представлення навчальної інформації. Використання кольору, графіки, звуку, сучасних засобів і відеотехніки дозволяє моделювати різні ситуації і середовища. Комп'ютер дозволяє підсилити мотивацію учня, унаочнити і урізноманітнити навчання [1].

Щоб ефективніше використовувати час уроку, можна звернутися до однієї з форм застосування комп'ютерних технологій – мультимедійних презентацій, які істотно полегшують роботу вчителя, адже у презентації можна використати різноманітні карти, схеми, невеличкі відеоролики та аудіокоментарі [3].

Комп'ютерну техніку можна використовувати на всіх етапах навчального процесу: при поясненні нового матеріалу, узагальненні, повторенні, перевірці та корекції знань, умінь та навичок школярів, але завжди потрібно пам'ятати про доцільність використання.

Таким чином, впровадження інноваційних технологій є необхідним, адже це є потужним засобом для підвищення ефективності вивчення соціально-економічної географії у школі. Різноманітні форми застосування сучасних комп'ютерних технологій дають можливість виявити здібності кожного учня, викликати непідробну цікавість до предмета, розвинути ідею співробітництва вчителя та учня, кожному учню стати активним учасником навчального процесу та засвоїти матеріал безпосередньо на уроці, розширити та удосконалити знання з соціально-економічної географії, працюючи з інтернет-джерелами в позаурочний час.

Отже, використання інноваційних технологій позитивно впливає на показник якості освіти, забезпечує умови розвитку особистості учня та мають досить широкі перспективи як ефективне доповнення до інших педагогічних технологій.

Література:

1. Використання на уроках географії інформаційно-комунікаційних технологій як засіб виявлення творчих здібностей учня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/vikoristannya-na-urokakh-geografiyi-informat-siino-.html>. – Мова – укр.
2. Корнєєв В. Інноваційні підходи до навчання географії / Віктор Корнєєв // Географія та основи економіки в школі. – 2009. – № 7-8. – С. 21-25.
3. Назаренко Т. Інформаційно-комунікаційні технології і географія / Т. Назаренко // Краєзнавство. Географія. Туризм: газ. для вчителів географії – 2008. – (№ 3). Січ. – С. 11.
4. Паламарчук Л.Б. Географія: підручники для 10 кл. загальноосвіт. навч. зак. : профільний рівень / Л.Б. Паламарчук, Т.Г. Гільберт, В.В. Безуглий. – К. : Генеза, 2010 – 304 с.
5. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / за ред. Л.В. Пироженко. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 189 с.
6. Стадник О.Г. Нетрадиційні форми уроків географії. – Х.: Основа, 2013. – 96 с.

*В.А. Паренюк**Київський національний університет імені Тараса Шевченка,**ParenVic@i.ua*

РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ БЕЗРОБІТТЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Молодь є чисельною та найперспективнішою складовою ринку праці і виконує ряд важливих соціально-економічних функцій в державі. Водночас на ринку праці молодь залишається одним із найнезахищеніших сегментів. Насамперед, це стосується рівня безробіття та низької оплати праці, що породжує цілу низку соціально-економічних проблем молоді. Через недостатність теоретичних розробок проблем молодіжної зайнятості в Україні поки що не сформований ефективний механізм залучення молоді до праці та закріплення її у сфері зайнятості. Це знижує рівень соціальної захищеності молоді, спричиняє недовикористання її трудового і творчого потенціалу та стає перешкодою на шляху його підвищення [1].

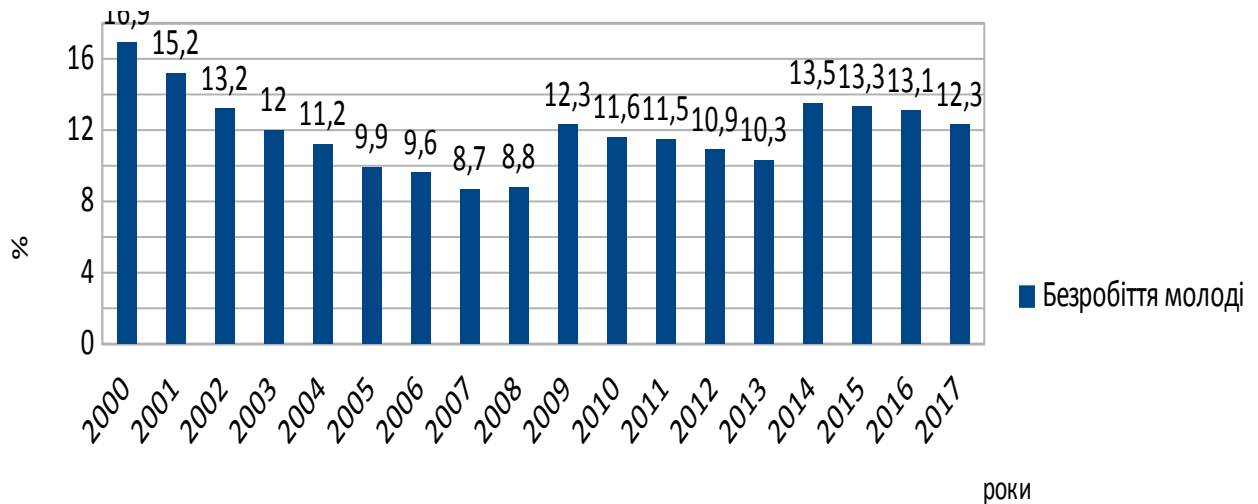
Більшість визначень ринку праці зводяться до того, що це система суспільних відносин, пов'язаних з купівлею-продажем товару "робоча сила"; це економіко-географічний простір працевлаштування, де взаємодіють продавці й покупці робочої сили; це механізм узгодження ціни та умов праці між роботодавцями і найманими працівниками. Таким чином, ринок праці – це поліструктурна система суспільно-географічних і соціально-економічних відносин, пов'язаних з формуванням, використанням і перерозподілом трудових ресурсів певної території під впливом суспільно-географічних чинників [3].

Молодь (відповідно чинному законодавству України – населення віком 15-34 рр.) формує особливий сегмент ринку праці, який відрізняється від інших його складових. З одного боку, молодий вік сприяє високій мобільності, готовності до змін та активному пошуку роботи, а з іншого – молодим особам не вистачає професійного досвіду, щоб бути конкурентоспроможними на ринку праці.

За даними Державної служби статистики України питома вага молоді у загальній кількості безробітних у 2018 році складала 40,7 % від загальної кількості зареєстрованих безробітних. У віковій групі 15-24 роки безробітні становили 19,7 %, 25-29 – 11,5 %, 30-34 – 9,5 % при середньому рівні безробіття в Україні 9,1 %. У світі в цілому безробіття молоді 15-24 років визначається на рівні 13 % [4], однак цей показник є суттєво територіально диференційованим.

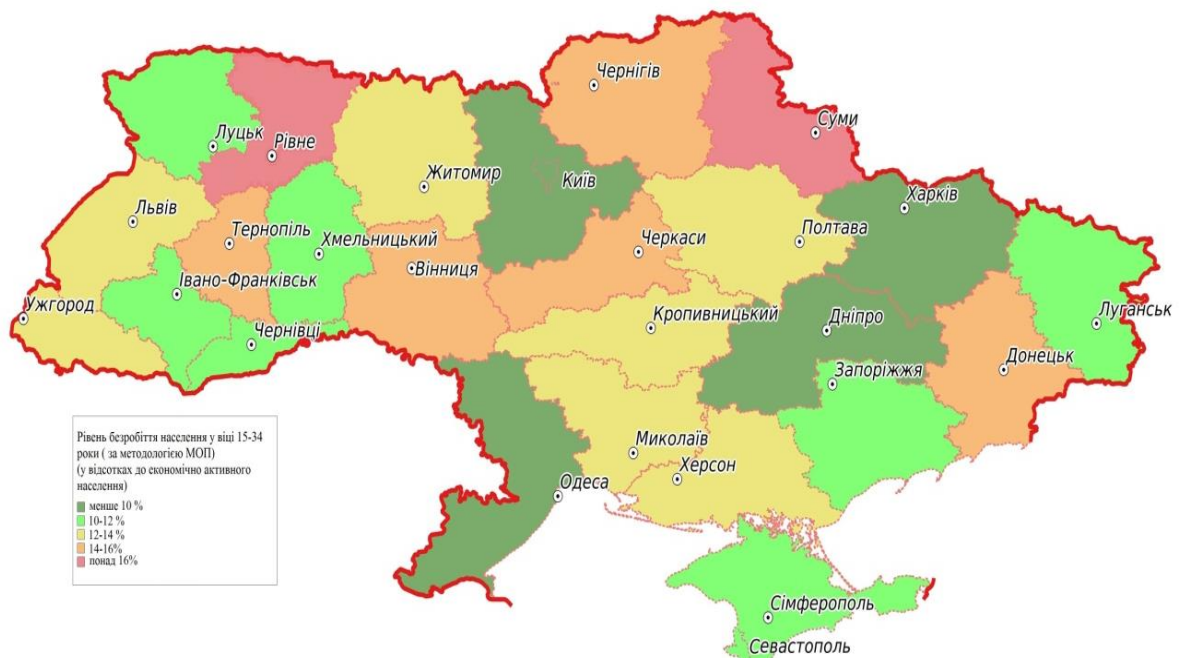
Динаміка рівня безробіття молоді в Україні у 2000-2017 роках представлена на рис. 1. Аналіз дає підставу виділити три періоди з подібними тенденціями: період 2000-2008 рр., 2009-2013 рр. та період 2014-2017 рр. Всі три періоди характеризуються подібними тенденціями: на початку періоду рівень безробіття молоді є максимальним; впродовж періоду рівень безробіття молоді скорочується, але з різною інтенсивністю. Такі тенденції обумовлені рядом закономірних та специфічних чинників. Різке зростання рівня безробіття у 2009 році є наслідком світової економічної кризи наприкінці 2008 року. У 2014 році причиною кризи в національній економіці,

а отже, і підвищення рівня безробіття, стала російська збройна агресія. Найвищим рівень безробіття молоді за даний період був у 2000 році – близько 17 %, найменшим же у 2008 – менше 9 %, середні показники коливались на рівні 11-13 %. Цей показник відповідає середньому його значенню в світі і підтверджує поширення загальносвітових процесів в економіці в Україні.

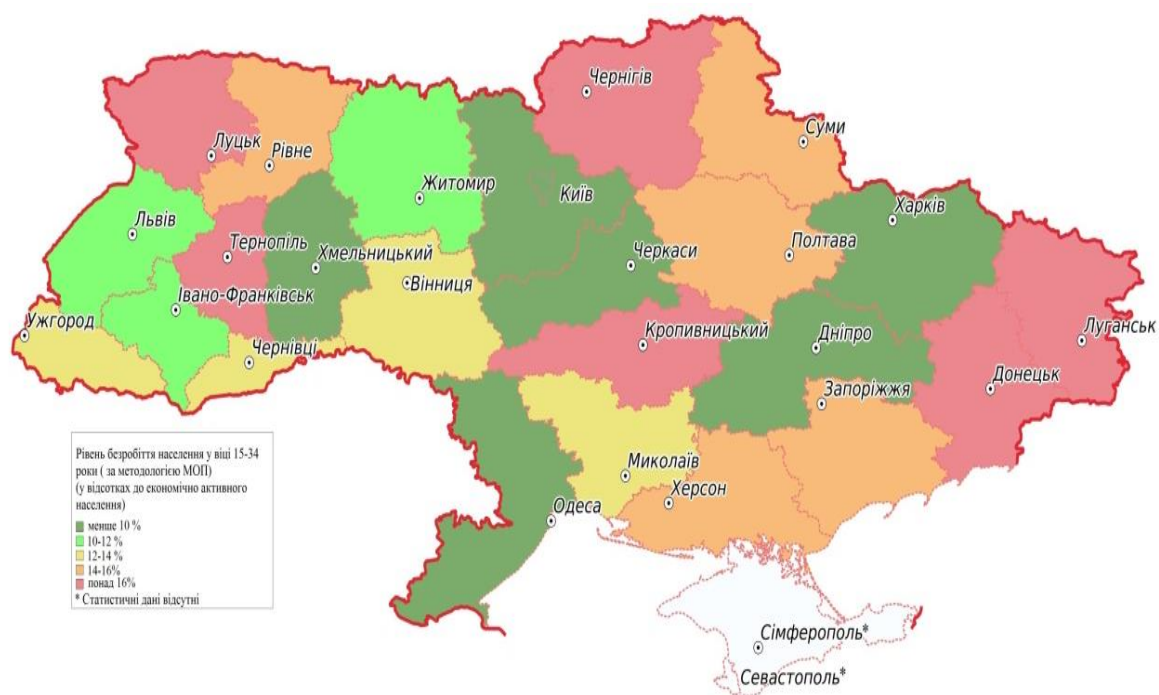
Рис. 1. Динаміка рівня безробіття молоді за методологією МОП у 2000-2017 рр.

Джерело: за даними [2]

Рис. 2. Територіальна диференціація рівня безробіття молоді за методологією МОП у 2010 році

Джерело: за даними [2]

Рис. 3. Територіальна диференціація безробіття молоді за методологією МОП у 2017 році

Джерело: за даними [2]

На рис. 2 і рис. 3 зображена регіональна диференціація безробіття молоді у 2010 та 2017 роках. Варто відмітити певні зміни у територіальному розподілі показника. Так, у 2017 році порівняно з 2010 роком зменшилась кількість регіонів з найнижчим (менше 10 %) та низьким (10-12 %) рівнем безробіття. В той же час, кількість регіонів з високим (14-16 %) та найвищим (понад 16 %) рівнем безробіття збільшилась з 7 до 11. Це свідчить про погіршенням соціально-економічної ситуації та збільшення ознак кризових явищ на ринку праці молоді в більшості регіонів України. Така ситуація потребує особливої уваги з боку державних, регіональних та місцевих органів влади в Україні та використання ефективних заходів щодо покращення ситуації на ринку праці молоді.

Рівень безробіття молоді в Україні впродовж 2000-2017 рр. характеризується періодами скорочення і підвищення показника. Рівень безробіття молоді має суттєву територіальну диференціацію, яку визначають ряд чинників: рівень соціально-економічного розвитку території, її конкурентоспроможність, рівень урбанізованості території, економіко-географічне положення тощо. Цей показник суттєво змінюється під впливом негативних явищ в світовій та національній економіці. Вирішення проблем безробіття молоді в Україні потребує підвищеної уваги з боку органів державного та регіонального управління. При цьому позитивним є те, що за останні майже двадцять років рівень безробіття молоді в Україні поступово знижується, і навіть у періоди значних економічних потрясінь його коливаннями не є критичними для економіки.

Література:

1. Абашина, О. В. Підвищення рівня зайнятості молоді на регіональному ринку праці [Електронний ресурс] / О. В. Абашина – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Мезенцев К. В. Географія праці : сучасні концепти та ринки праці регіонів: навч. посібник / К. В. Мезенцев, Н. І. Мезенцева, І. О. Мостова, В. С. Сайчук. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. – 190 с.
4. World Employment and Social Outlook 2016: Trends for youth International Labour Office – Geneva: ILO, 2016. Режим доступу: <https://www.un.org/youthenvoy/2016/08/global-youth-unemployment-rise>.

С.А. Покляцький

Інститут географії НАН України,

Tornst@i.ua

**МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ
(НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Сьогодні у суспільстві все частіше можна почути роздуми людей з приводу їх умов, способу, рівня та якості життя (життєві категорії). Все частіше можна дійти висновку, що прихованим кредом людини, яке супроводжує її протягом всього життя, стає підсвідомий рух – «від умов до якості». Дане кредо не могло не оминати науковців, як з позиції власного покращення життя, так і з позиції обрання власного предметного поля досліджень. В якості одного із таких предметів виступає один із ключових індикаторів умов життя – соціальні ризики.

Соціальні ризики населення на нашу думку оптимально досліджувати з позиції: представлення загальної ситуації та уявлення про стан здоров'я населення регіону (району); відображення регіональних диспропорцій; доступної статистичної бази даних. Вбачаємо за актуальне розглянути ситуації про соціальні ризики населення за 7 групами наступних індикаторів: *Індикатори стану сфери охорони здоров'я населення* (кількість лікарів усіх спеціальностей; кількість середнього медичного персоналу; кількість лікарняних ліжок; ємність амбулаторно-поліклінічних закладів); *Індикатори соціально небезпечних хвороб* (захворюваність на ВІЛ, захворюваність на СНІД; захворюваність на активний туберкульоз); *Індикатори сприятливості природної динаміки населення* (показники коефіцієнтів народжуваності і смертності населення); *Індикатори сприятливості механічної динаміки населення* (показники кількості прибулого і вибулого населення); *Індикатори потенціалу економічної активності та працездатності* (економічно активне населення, питома вага молоді до 35 років); *Індикатори статевої структури населення* (показники кількості чоловіків віком 0-15 років, 16-59 років, понад 60 років на 1000 жінок); *Індикатори вікової структури населення* (питома вага людей віком 0-15 років, 16-59 років, понад 60 років).

Основою статистичної бази слугували дані Комунального закладу Київської обласної ради «Київський обласний центр медичної статистики» та Головного управління статистики у Київській області. Найбільш уніфікованим в даній ситуації є метод стандартизації показників.

Індекс стану сфери охорони здоров'я населення. Охорона здоров'я – це галузь, що охоплює мережу лікарняних закладів, призначених зміцнювати здоров'я людей, збільшувати довголіття народу, задовольняти потреби у медичному обслуговуванні, надавати лікувально-профілактичну допомогу. Наш аналіз засвідчив територіальну неоднозначність територіальних системних зв'язків у забезпеченості населення медичними установами і персоналом. Закономірностей у відповідності забезпеченості населення лікарями, середнім медичним персоналом чи лікарняними ліжками і будь-яких географічних особливостей забезпечення, встановлено не було. Важливо зауважити, що дані показники показують радше відображення категорії умов життя, які нажаль не зовсім корелюються з якістю населення. Як приклад, в лідерах за даним індексом є далеко не показові райони (Рокитнянський, Ставищенський), а пов'язано це в першу чергу з найшвидшими темпами зменшення кількості населення. Оскільки одиниці виміру безпосередньо залежать від кількості мешканців, то завідома райони з найменшою кількістю населення будуть мати певні переваги (показники, які бралися до уваги приблизно однакові по всій країні). Саме тому, загальний стан здоров'я населення нами розглядається в більш широкому розумінні і включає в себе демографічні показники, які можуть надати більше інформації для аналізу.

Індекс соціально небезпечних хвороб. Сьогодні окрім охорони здоров'я населення важливим також є його безпека. Одним з актуальних для нашого суспільства є питання соціально небезпечних хвороб, до яких нами віднесено ВІЛ/СНІД і туберкульоз. За даним індексом найгірші бали мають наступні райони – Згурівський, Іванківський, Фастівський та Поліський. В останньому загалом найгірша ситуація по області, як показнику захворюваності на ВІЛ, так і по показнику захворюваності на активний туберкульоз. Найліпша ситуація в Миронівському, Володарському, Сквирському і Тетіївському районах. Загалом, же, якоїсь географічної тенденції за даним індексом не виявлено.

Індекс сприятливості природної динаміки. Показники народжуваності і смертності є напевно одними з головних лакмусових папірців стану здоров'я населення регіону. За даним індексом виявлено, що найкраща ситуація прослідковується в районах, які безпосередньо межують ці столицею: Бориспільський, Бородянський, Броварський, Васильківський, Києво-Святошинський та Обухівський. Найгірша ситуація ж в найбільш економічно депресивних районах – Баришівський, Згурівський, Іванківський, Поліський та Сквирський. Загалом же, ситуація в будь-якому випадку не втішна, оскільки природний приріст у всіх районах від'ємний, як і здебільшого по районах всієї України.

Індекс сприятливості механічної динаміки. Соціально-економічне благополуччя, справедливо пов'язують із процесами міграцій. Даний критерій фактично є відображенням привабливості території для населення, в

тому числі і з позиції покращення стану здоров'я. За показниками, які характеризують даний індекс найліпші бали мають Бориспільський та Вишгородський райони. Найнижчі бали мають Володарський, Поліський, Рокитнянський, Сквирський, Ставищенський, Таращанський та Тетіївський райони. Варто відзначити, що у 19 районах з 25, міграційний приріст є додатнім і пов'язане це в першу чергу з розташування і наближеністю до столиці. Особливо високі показники притаманні для районів в яких знаходяться найбільші супутники Києва (Броварський, Бориспільський, Вишгородський, Києво-Святошинський).

Індекс потенціалу економічної активності і працездатності. Важливим фактором економічного і соціального розвитку є економічна активність і працездатність населення, які в свою чергу відображають стан і перспективи здоров'я населення регіону. Найбільші бали за даним індексом мають Бородянський, Вишгородський та Києво-Святошинський райони. Найменші бали отримали Білоцерківський, Володарський, Обухівський, Ставищенський та Рокитнянський райони. Останній в цьому списку загалом має найнижчі показники молоді і економічно-активних осіб.

Індекс статевої структури населення. Нормальне співвідношення статей в різних вікових категоріях є однією з ключових умов демографічної збалансованості регіону. Будь-які перекося у співвідношенні статей свідчать про глибинні процеси трансформації соціуму, які не можна вважати позитивними, оскільки від статевої структури населення в першу чергу залежить відтворення населення регіону. Згідно даного індексу в більшості районів не спостерігається велика розбіжність. Виділити райони з найкращими балами важко, оскільки високих балів фактично не спостерігається. Найнижчі ж бали мають Барішівський, Обухівський, Переяслав-Хмельницький та Яготинський райони.

Індекс вікової структури населення. Безумно важливою є вікова структура населення, яка має на меті стабілізувати родинні зв'язки, традиції сімейного укладу, а в умовах перехідного періоду слугує своєрідним пом'якшувачем навантаження на молоде населення, яке має місце (є можливості догляду за дітьми з боку людей пенсійного віку, а також можливість швидкої підтримки молоддю батьків). Загалом важливим для регіону є співвідношення між основними віковими групами населення – допрацездатного, працездатного і старшого за працездатний вік. Варто відзначити, що найвищі індекси мають Бородянський, Вишгородський, Києво-Святошинський та Поліський. В даному індексі дуже велика група районів з низькими балами: Володарський, Кагарлицький, Миронівський, Переяслав-Хмельницький, Рокитнянський, Сквирський, Ставищенський, Таращанський, Яготинський і Білоцерківський (останні місця за трьома показниками).

За отриманими балами можна виділити три групи районів згідно загального індексу. До першої групи (з найвищими показниками) потрапили найбільш наближені райони до Києва – Києво-Святошинський, Вишгородський, Бориспільський, Броварський. Виключенням в цій групі є присутність Бородянського району, який фактично замінив Обухівський. На перший погляд останній має більш виражені умови для перебування в так

званій групі лідерів. Водночас, розташування Бородянського району наразі є сприятливішим для розвитку більшості населених пунктів, чим Обухівського з його явно вираженими центрами (місто Обухів та місто Українка). Друга група є найбільш представницькою і включає 17 районів. Виділення меншої групи є неможливим у зв'язку з тим, що показники, тобто індекси, є здебільшого однаковими і коливаються від 10 до 15 балів. Зрозуміло, що географічні тенденції та диспропорції в даній ситуації важко виділити. Третя група, яка представлена трьома районами (Згурівський, Білоцерківський і Переяслав-Хмельницький), виділена виключно за сумою балів. Реально ж, дані райони мало чим поступаються більшості районів з другої групи. Єдине, що варто тут відзначити це наявність Білоцерківського і Переяслав-Хмельницького районів. Райцентри даних районів, які є одними з найбільш потужних центрів області, разом із столицею «витягують» населення і при цьому утворюють «гримучу суміш» для розвитку інших населених пунктів цих районів.

Загалом же, індекс соціальних ризиків районів Київської області напряду залежить від столиці, вплив якої суттєво відчувається на прилеглих районах. Важливим також є те, що в першу чергу мова йде не про міста-супутники (Бровари, Бориспіль, Вишневе, Ірпінь, Буча, Вишгород, Обухів, Українка, Боярка), а про нижчі категорії населених пунктів в ролі яких виступають села та селища міського типу даних районів.

Отримані результати за основними інтегральними медико-демографічними показниками також свідчать про наявну кризу здоров'я населення Київської області, спровоковану більшою мірою економічними, інфраструктурними, демоструктурними та в меншій мірі екологічними чинниками.

К.А. Поливач

*Інститут географії Національної академії наук України,
kateryna.polyvach@gmail.com*

В.С. Чабанюк

*Інститут географії Національної академії наук України,
chab3@i.ua*

АТЛАСНА ГЕОІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

В Україні одним із найбільш актуальних завдань у справі збереження пам'яток (сутностей) культурної спадщини (далі – КС) є створення ефективної просторової, мультимедійної та інтерактивної електронної системи даних щодо об'єктів (образів сутностей) КС, забезпеченої офіційними статистичними та достовірними науковими відомостями, відкритої для доступу широким верствам населення. На сьогоднішній день можемо констатувати відсутність ефективно функціонуючої державної

електронної системи обліку та реєстрації об'єктів КС, щорічної звітності та інформування громадськості про стан збереження і розвитку об'єктів КС; відсутність єдиної системи електронних інформаційних ресурсів про КС України.

Як наслідок, брак сучасної та чіткої інформаційної картини щодо стану КС країни в цілому та в її регіонах, що доповнюється відсутністю просторової характеристикації об'єктів КС, не сприяє розробленню та реалізації довгострокової державної стратегії в цій сфері, якісній законодавчій та нормативно-правовій діяльності та перешкоджає прийняттю відповідних ефективних управлінських рішень на різних рівнях.

Актуальність створення ефективної просторової інформаційної системи значною мірою вплинула на формування наукової тематики Інституту географії НАН України. Останніми роками в Інституті не тільки започатковано опрацювання такої системи, а зроблено і певні практичні кроки. Зокрема, була розроблена концепція Атласної геоінформаційної системи культурної спадщини (далі – АГІС КС) та її моделі – Атласної геоінформаційної моделі культурної спадщини (АГІМ КС), що базується на результатах трьох монографій [1, 2, 4], а також на результатах НДР «Стандартизація метаданих та обміну даними в контексті створення електронного інформаційного ресурсу об'єктів культурної спадщини та культурних цінностей» (RK 0117U006630, 2017) і «Методика топографічного визначення території пам'ятки в залежності від її виду з прив'язкою до геопросторових даних» (RK 0118U100548, 2018).

Під Атласною геоінформаційною системою культурної спадщини України мається на увазі проблемно-орієнтована просторова інформаційна система, що створюється як понятійна і програмно-технологічна платформа для вирішення завдань зі збору, зберігання, оброблення, аналізу та представлення інформації про наявність, охорону, збереження та використання сутностей та територій КС, умови і середовище їх існування на заданих просторових рівнях з розширеними можливостями геовізуалізації, просторово-статистичного аналізу та підтримки прийняття відповідних управлінських рішень.

Серед *основних принципів* створення і функціонування АГІС КС виділяються: системність, модульність та планомірність розвитку, еволюційність і динамічність, сумісність, мультимасштабність, мультимедійність, універсальність.

Метою створення АГІС КС визначено: забезпечення належного рівня вивчення, охорони, збереження та використання сутностей та територій КС у суспільному житті в інтересах і засадах сталого розвитку; підвищення ефективності діяльності з формування і реалізації державної політики у сфері охорони, збереження, використання сутностей КС.

АГІС-КС складається з двох систем управління:

1. Захисту сутностей нерухомої КС України. Цей захист здійснюється шляхом реалізації двох комплексних видів діяльності: 1) електронним обліком сутностей КС, а також обмежень щодо їх використання, 2) наданням адміністративних послуг і виконанням дій щодо правильного і

неправильного використання зареєстрованих у системі електронного обліку сутностей КС. Ця система позначається як АГІС КС1 (перша черга АГІС КС) і «вкладена» у наступну систему.

2. Керування сталим розвитком України з використанням показників культури, які є пріоритетними відносно інших показників сталого розвитку. Ця система включає в себе систему захисту сутностей нерухомої КС України (АГІС КС1) і має додаткову систему планування і контролю сталого розвитку, яка для кожного періоду часу (рік, 3 роки, 5 років, 10 років (до 2030 року – відповідно до Agenda2030) забезпечує: 1) планування потрібних показників культури, 2) виконання запланованих дій, 3) контроль результатів, 4) коригування і планування на наступний період. Без цієї системи АГІС-КС перетворюється у АГІС-КС1.

АГІС-КС є моделлю реляційного простору, який утворюється об'єднанням сутностей нерухомої КС у просторову систему. Як моделююча реляційний простір АГІС-КС задовольняє три головні види двосторонніх відношень:

1. Епістемологічні/редукційні відношення. Ці відношення існують в АГІС-КС між ієрархічними стратами: Операційною, Аплікаційною, Концептуальною (Понятійною) і Загальною. Кожна із страт може складатися із під-страт.

2. Трансформаційні/верифікаційні відношення. Ці відношення існують в АГІС-КС між рівнями (або контекстами): Даталогічний (Технологічний), Інфологічний (Мовний), Організаційний (Використання). Ці рівні (контексти) утворюють проторову інформаційну систему на кожній страті. Як правило ці просторові інформаційні системи знаходяться у трансформаційних/верифікаційних відношеннях з відповідними просторовими системами дійсності або, інакше, з відповідними реляційними просторами. На кожній страті існують також відношення просторових інформаційних систем з відповідними загальними системами. У цьому випадку відношення називаються відношеннями абстрагування/конкретизації.

3. Еволюційні/деволюційні відношення. Ці відношення існують в АГІС-КС між формаціями: Веб 1.0 (Статичний), Веб 1.0x1.0 (Динамічний), Веб 2.0 (Читання-запису), Веб 3.0 (Семантичний).

АГІС-КС автоматизує діяльність чотирьох груп користувачів, що організовані у ієрархічні ешелони. Ешелони знаходяться у відповідності із епістемологічними стратами і називаються: Операційний, Аплікаційний, Інфраструктурний, Загальний. Кожна група може складатися з підгруп.

Концептуальна структура АГІС-КС показана на Рис. 1.

Концепція АГІС-КС у частині Операційного, Аплікаційного та Інфраструктурного ешелонів повинна використовуватися у пілотному проекті Міністерства культури України [3] і в атласі «Населення України та його культурна та природна спадщина» Інституту географії НАНУ як концепція об'єднуючої, інтегральної системи.

Рис. 1. Концептуальна структура АГІС-КС з позначеннями черг і користувачами

Література:

1. Культурна спадщина в Атласній геоінформаційній системі сталого розвитку України: Л.Г. Руденко, К.А. Поливач, В.С. Чабанюк та ін./ за ред. Л.Г. Руденка. – К.: Видавництво «Арт Економі», 2018. – 172 с.
2. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України : монографія / К.А. Поливач; наук. ред. Руденко Л. Г.; НАН України. Ін-т географії. – К., 2012. – 208 с.
3. Про реалізацію пілотного проекту впровадження електронного обліку об'єктів культурної спадщини: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 р. № 374-р – доступ 2019-чер-21, <https://www.kmu.gov.ua/ua/nras/pro-realizaciyu-pilotnogo-proektu-vprovadzhennya-elektronного-obliku-obyektiv-kulturnoyi-spadshchini>.
4. Чабанюк В. Реляційна картографія: Теорія та практика. – Київ: Інститут географії НАН України, 2018. – 528 с.

Ю.Ю. Пологовська

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
grinenko_julia@ukr.net*

КВАЗИПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Серед стратегічних проблем та завдань в сучасних умовах розбудови держави, її активної інтеграції до європейської освітянської спільноти важливе місце посідає підготовка фахівців-професіоналів високої кваліфікації.

Згідно Концепції Нової української школи роль вчителя змінюється і він з єдиного наставника та джерела знань має трансформуватися в невидимого організатора, модератора індивідуальної освітньої траєкторії здобувача загальної середньої освіти, який добре знає свій предмет та вміє мотивувати учня до його вивчення та пізнання світу, обізнаний із новітніми розробками в педагогіці, психології, інновації; здатний до ефективної командної роботи, побудови навчального процесу на принципах педагогіки партнерства та «інновації-вчитель-діти», формування власної креативності та креативних здібностей школярів, сприяти їх творчому становленню та індивідуалізації, орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію, оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства та навчити цьому учнів [5]. Крім того, профілізація середньої освіти визначає потребу у підготовці фахівців, здатних вільно орієнтуватись у світі сучасних професій, досконало володіти знанням вимог, визначених професіями до людини, вмінням підготувати учнів до свідомого вибору свого професійного майбутнього. Все це зумовлює проблему формування належного рівня профорієнтаційної компетентності у майбутніх вчителів, що забезпечується відповідною підготовкою [1]. Формування вище зазначеної компетентності – це складний і багатоетапний процес, який складається з діалектично пов'язаних стадій – базисної (теоретичної) й діяльнісної (практичної), залежить від цілого комплексу спеціальних організаційно-дидактичних умов, які спрямовані на поетапне моделювання й ефективне функціонування процесу становлення і розвитку належного рівня такої компетентності та, як результат, полегшує входження майбутніх педагогів до професії і забезпечує подальшу успішну їх реалізацію в ній.

Однією з основних перешкод на шляху якісної підготовки вчителів як до профорієнтаційної, так професійної діяльності в цілому, є відрив теоретичного навчання від майбутньої виробничої практики, реалій майбутньої професії. Сполучною ланкою між навчальною та власне професійною діяльністю є «квазіпрофесійна» діяльність. Вона має на меті практико-орієнтоване теоретичне навчання, що здійснюється завдяки моделюванню цілісних фрагментів педагогічної діяльності через ігрові та проектні форми і методи [4].

Реалізацію процесу формування профорієнтаційної компетентності у майбутніх вчителів географії в процесі професійної діяльності доцільно здійснювати використовуючи ігрові форми навчання, які передбачають імітаційне моделювання проблемних і психолого-педагогічних ситуацій профорієнтаційної спрямованості зі шкільного життя, а ті в свою чергу дають можливість студентам самостійно аналізувати педагогічні процеси, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами, педагогічними впливами і відповідними реакціями учнів, зіставляти наявні знання з новими та використовувати їх для розв'язання профорієнтаційних задач [4]. Діяльність викладача в навчальній грі зводиться до її координування, організації і керівництва, а студентів – спрямована на формування у них нових знань, вмінь для майбутньої фахової роботи, здатності до роботи в групах, рефлексії та як результат формування ключових компонентів профорієнтаційної компетентності. Основні види діяльності викладача і студента та результат такої взаємодії подано на рисунку 1.

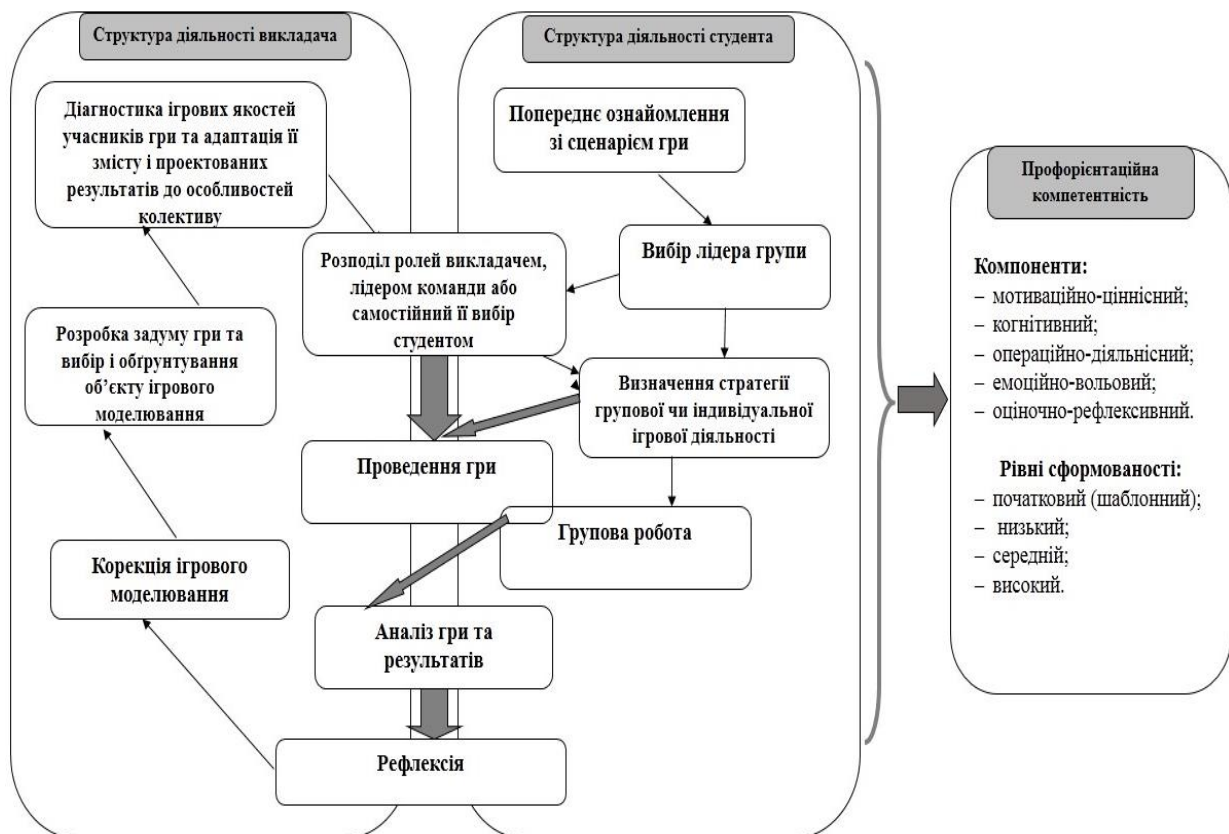

Рис. 1. Види діяльності викладача і студента в навчальній грі

Для формування профорієнтаційної компетентності у майбутніх вчителів географії найбільш дієвими є рольові та ділові навчальні ігри, адже саме в них втілюються просторово-часові характеристики їхньої професійної діяльності, а занурення у світ професії педагога через призму профорієнтаційної роботи сприятиме формуванню у студента гностичних, конструктивних, андроганічних, комунікативних та організаційних умінь і навичок для ефективної організації профорієнтаційної діяльності в школі.

Рольова гра дає змогу відтворити будь-яку ситуацію в «ролях» та спонукає студентів до психологічної переорієнтації. У рольових іграх відпрацьовується тактика поведінки, виконання функцій і обов'язків конкретної особи, а для їх проведення розробляється модель-п'єса ситуації, між учасниками розподіляються ролі. Такий метод сприяє швидкому і глибокому засвоєнню навчального матеріалу та оволодінню певним видом діяльності. *Ділова навчальна гра* передбачає моделювання умов професійної діяльності; поетапний розвиток, наявність конфліктної ситуації, взаємодію всіх учасників гри та виконання певних ролей. Таке поєднання ознак навчальної і майбутньої професійної діяльності допомагає студентові збагнути і подолати дисбаланс між абстрактною системою професійних знань, вмінь та реаліями майбутньої професійної діяльності. У кожній діловій грі закладено педагогічні цілі, що спрямовані на підвищення професійної компетентності, формування вмотивованості до своєї майбутньої професійної діяльності [2]. У закладах вищої освіти, зокрема і НПУ імені М.П Драгоманова, найчастіше використовують наступні модифікації ділових ігор – імітаційні, операційні. Імітаційні ігри – це тип дидактичних ігор, який базується на моделюванні предметного змісту професійної діяльності. Операційні ігри допомагають опрацювати виконання конкретних специфічних операцій, наприклад, методику проведення опитування респондентів і проводяться в умовах, що імітують реальні. [3]. Такі педагогічні ігри профорієнтаційного спрямування дають змогу інтегрувати теоретичний вміст навчального матеріалу з практичними аспектами, змінюють статус студента з пасивного слухача на активного учасника навчального процесу, а квазіпрофесійний досвід сприяє розвитку у нього не тільки пізнавальної активності, а й професійної мотивації.

Отже, використання в освітньому процесі квазіпрофесійних форм фахової підготовки сприяє атмосфері інтерактивності, яка забезпечує його високу ефективність, формує у студентів позитивну мотивацію до навчання, спрямовує їх діяльність на оволодіння способами розвитку й удосконалення знань, умінь і навичок, що є ефективним засобом формування профорієнтаційної компетентності у майбутніх вчителів географії.

Література:

1. Зайцева О.М. Зміст та особистісно-зорієнтовані технології підготовки практичних психологів до профорієнтаційної діяльності. URL: <https://www.sworld.com.ua/simpoz5/72.pdf>
2. Кіш Н.В. Ігрові технології як ефективний засіб навчання професійного іншомовного спілкування майбутніх фахівців різних. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nvuuped_2016_2_27.pdf
3. Стеценко Н.М. Ділова гра як метод формування професійної спрямованості майбутніх менеджерів освіти URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_68/37.pdf
4. Трачук Р.М. Квазіпрофесійна діяльність як сучасна технологія професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Znrviknu_2014_46_52 %20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Znrviknu_2014_46_52 %20(1).pdf)
5. <https://www.pedrada.com.ua/article/1186-qqq-17-m1-24-01-2017-yakoyu-vbachayut-proflnu-shkolu-za-desyat-rokv>

І.С. Польова

*ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»,
polevayaira95@gmail.com*

РОЛЬ ГІС-КАРТОГРАФУВАННЯ В РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Геоінформаційне картографування – це автоматизоване створення і використання карт на основі ГІС і баз картографічних даних і знань. Суть геоінформаційного картографування складає інформаційно-картографічне моделювання геосистем. Геоінформаційне картографування акумулює досягнення дистанційного зондування, космічного картографування, картографічного методу дослідження і математико-картографічного моделювання, а також надає можливість оперативного укладання, редагування та виводу до користувача тематичних карт. Подальша робота передбачає доповнення існуючої бази даних показниками за останні роки, що дозволяє прослідкувати динаміку та тенденції здійснення географічних заходів.

В своєму розвитку геоінформаційне картографування використовує досвід комплексних географічних досліджень і системного картографічного моделювання. Завдяки цьому в кінці ХХ століття геоінформаційне картографування стало одним із магістральних напрямків розвитку картографічної науки і виробництва. Крім оглядових загальногеографічних і топографічних карт у практиці географічного аналізу і подання даних широко використовуються тематичні карти, створені на основі аналізу атрибутивних даних, пов'язаних з тим чи іншим набором просторових об'єктів (наприклад, кількість населення в містах або адміністративних одиницях). Тематичні карти і картодіаграми використовуються для візуального аналізу просторово-розподіленої інформації, у зв'язку з цим сприйняття й аналіз таких карт людиною значною мірою залежать від методики їхньої побудови і візуальних характеристик.

Побудова тематичних карт і картодіаграм із використанням просторової основи у вигляді точкових, лінійних і полігональних об'єктів і пов'язаних з ними записів з табличних баз даних є однією з найбільш поширених функцій ГІС. При побудові картодіаграми пов'язана з об'єктом інформація візуалізується у вигляді картографічних знаків, що відбивають якісні або кількісні характеристики кожного об'єкта.

Головною специфічною рисою геоінформаційного картографування є його проблемна орієнтованість, яка передбачає цілеспрямоване (за тематикою, потенційним користувачем) проектування, створення та практичне застосування картографічних моделей, що подаються як інструмент для вирішення конкретних завдань в межах вузької практичної спрямованості.

Вирішення географічних проблем вимагає значних обсягів інформації не тільки про поточний стан об'єктів, які вивчаються, а й даних за тривалий період спостережень, у тому числі у вигляді традиційних карт, текстових та статистичних матеріалів. Сучасні геоінформаційні технології дозволяють зовсім по-новому здійснювати реєстрацію, узагальнення, перетворення, сприйняття інформації, що накопичується або залучається від різних видів і форм інформаційних ресурсів. Своєчасну, достовірну і повну інформацію

можна одержувати як при безпосередній комунікації з іншими фахівцями, так і при опосередкованій – через засоби масової інформації або через інформаційні канали за допомогою сучасних засобів обчислювальної техніки, зв'язку та телекомунікації.

В процесі дослідження доведено, що геоінформаційне картографування посідає центральне місце на перетині комп'ютерної картографії (як реалізації ментальної схеми картографування за допомогою засобів комп'ютерної графіки чи систем автоматизованого проектування), ГІС, телекомунікації, системного картографування, аерокосмічних методів та цифрової картографії. Об'єднує всі названі напрями тематична картографія, яка є основою для проведення географічних досліджень за допомогою створення та використання географічних карт.

Особливостями застосування способів геоінформаційного картографування при створенні географічних карт є їх групування (класифікація) щодо виду координатної прив'язки зображувальних засобів (до точок, до ліній, до площі) для спрощення процесу створення-використання карт, а удосконалений підхід до вибору методів розбиття шкал кількісних показників для створення географічних карт полягає в узагальненні інтерактивних методів, які розширюють функціональні можливості ГІС та достовірність представлення результатів на картах.

Практична розробка географічних карт різної тематики та змісту (зокрема, карт екологічної оцінки окремих природних факторів, які впливають на демографічні показники населення; якості поверхневих вод; екологічного стану природного середовища та ін.) стала підґрунтям до формулювання основних принципів геоінформаційного географічного картографування, які визначають його місце і роль в регіональних програмах, а також є своєрідними методологічними положеннями, що окреслюють зміст, рамки застосування і визначають достовірність та актуальність досліджень.

В контексті даного дослідження можна вважати, що геоінформатизовані дані призначені для комп'ютерного використання при виявленні територіально розподілених особливостей регіонів; при виробленні просторових рішень стосовно управління життєзабезпеченням, збереження природного середовища; для інформаційно-довідкового забезпечення населення; як основа для створення і функціонування територіальних інформаційно-управлінських систем.

Література:

1. Бондаренко Е.Л. Геоінформаційне еколого-географічне картографування / Бондаренко Е.Л. – К. : Фітосоціоцентр, 2007. – 272 с.
2. Бондаренко Е.Л. Картографічне моделювання суспільно-географічних процесів / Бондаренко Е.Л. – Вінниця : Державна картографічна фабрика, 2015. – 40 с.
3. Жупанський Я. Розвиток економічної картографії в Україні // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – Випуск 1. – С. 100-107.
4. Суховірський Б.І. Геоінформаційні системи і технології в регіональному розвитку. – К.: Знання України, 2002. – 210 с.

О.В. Попова

*Херсонський державний університет,
el.popov1979@gmail.com*

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЕКСКУРСІЇ НА ЗАПОРІЗЬКИЙ ЗАЛІЗОРУДНИЙ КОМБІНАТ

У поглибленні знань з суспільної географії та створенні базису політехнічної підготовки учнів велику роль відіграють промислові екскурсії – відвідування різноманітних підприємств. Промислові екскурсії мають суспільно-географічний характер та ставлять за мету ознайомити учнів з основними галузями господарства країни, допомагати школярам зрозуміти географію виробництва та зв'язку, існуючого між окремими виробництвами, а також між виробництвом та районами споживання [4].

Промисловість деяких економічних районів України спеціалізується на тих чи інших галузях з різних секторів економіки відповідно. Навчальні екскурсії на виробництво можливо проводити в багатьох школах країни. Важливо, що відвідування саме промислових підприємств створює оптимальні можливості для демонстрації учням досягнень науково-технічного прогресу в господарстві, яка допомагає в у професійній орієнтації школярів.

Значення подібних екскурсій в учбовому процесі дуже важливе, так як вони дозволяють не тільки сформулювати знання про виробничий процес та його структуру, але і конкретизувати такі важкі економічні та економіко-географічні поняття, як "собівартість", "рентабельність", "форми організації виробництва", "внутрішньо – та міжгалузеві виробничі зв'язки" та інші [3].

Сучасний етап розвитку гірничої промисловості характеризується розширенням масштабів виробництва та значним негативним впливом на оточуюче середовище. Підприємства гірничої промисловості безпосередньо контактують з довкіллям, використовують природні ресурси, завдаючи шкоди її найважливішим компонентам [1]. Яскравим прикладом такого впливу є Запорізький залізорудний комбінат (ЗЗРК). Саме тому методичний аналіз можливостей проведення екскурсії на це підприємство є дуже цікавим.

Дане підприємство розміщується південніше м. Запоріжжя, в 25 кілометрах на південь від м. Дніпрорудне. Комбінат побудований для підземної розробки багатих залізних руд Південно-Білозірського родовища. Рудне тіло відкрито шістьма вертикальними стволами. ЗЗРК з 1970 року проводить підземну розробку залізної руди камерними системами з заповненням відпрацьованих порожнин твердіючими сумішами. Проектна потужність комбінату близько 4 млн. тонн залізної руди на рік. В наш час родовище відпрацьоване на горизонтах 325-480 метрів, добування руди проводиться на горизонтах 480-680 м. Відбувається підготовка нових запасів руди на горизонтах 680-940 метрів. Роботи проводяться в складних гідрогеологічних умовах, щодобово з шахти відкачується до 50 тис.м³ дренажних вод. Після їх освітлення в підземних та поверхневих відстійниках вони відводяться за допомогою водогону в ставок-випарник, розміщений в Утлюцькому лимані Азовського моря.

Оскільки ЗЗРК знаходиться на території з дуже складними гідрогеологічними умовами, то розробка родовища в умовах сильного обводнення рудно-кристалічного масиву та покривних порід потребувала інтенсивного дренажу на всю глибину розробки родовища. Основне зняття напору почалось з 1964 року, коли загальний водовідбір (система поверхневого водовідливу) в 20 тис. м³/добу почав інтенсивно збільшуватися та досягнув в 1966 р. максимальної величини 100 тис. м³/добу. В результаті роботи поверхневого водовідливу на родовищі рівень бучацького горизонту був знижений до відмітки -150 м. В подальшому водозабір з „бучацьких” свердловин почав зменшуватися по мірі вступу в дію підземної системи дренажу. В 1980 р. забір води з 2-4 свердловин складав 4-6 тис. м³/добу. Починаючи з 1970 р. рівень підземних вод стабілізувався, але потім знову почав збільшуватися, і в 1980 р. досягнув відмітки – 110 м.

Водозабір в 2015 р. складав приблизно 50 тис. м³/добу. Мінералізація шахтних вод по мірі збільшення водопритока збільшилася з 1,5-2 г/л в 1973 р. до 4-6 г/л в 1974-1987р.р. й до 7-9 г/л до 2000р. З початку експлуатації Південно-Білозірського залізнорудного родовища поверхневою системою дренажу відкачано 247,6 млн. м³, підземною системою дренажу 277,3 млн. м³. Депресія поверхні на проммайданчику (біля центральної групи стволів) склала близько трьох метрів. Все це спричинило великі порушення в гідродинамічному режимі регіону розміщення підприємства [2].

Завдання екскурсії можна окреслити таким чином:

1. Познайомити учнів з послідовностями технологічного процесу та особливостями виробництва, які зумовлюють принципи розташування підприємства і структуру підприємства.

2. Конкретизувати знання учнів щодо процесів концентрації, спеціалізації та кооперування промисловості, які дозволяють досягти зниження собівартості продукції.

3. Продемонструвати взаємозв'язки діяльності ЗЗРК, коливання рівня ґрунтових вод у Запорізькому регіоні та характеризувати вплив на навколишнє середовище.

4. Навчити учнів вести короткі записи в ході пояснення екскурсовода, аналізувати статистичні показники діяльності підприємства, збирати данні для складання схем послідовності промислового процесу внутрішньо – та міжгалузевих зв'язків підприємства по сировині та готовій продукції, збирати та оформляти зразки сировини, напівфабрикатів та готової продукції.

Викладання матеріалу під час екскурсії повинно супроводжуватись показом зразків продукції, графіками та діаграмами, що зображують темпи розвитку виробництва, та іншим наглядним матеріалом. Учні під час екскурсії ведуть нотатки, оскільки ці записи стануть основою для складання на наступних уроках географії схем виробничих зв'язків, зав'язків з навколишнім середовищем, та основою еколого-географічного аналізу діяльності підприємства.

Література:

1. Дронова О. Л. Запотоцький С. П. Сучасне природокористування: суспільно-географічний контекст : навчально-методичний посібник. – К. : Прінт-Сервіс, 2018. – 214 с.

2. Отчет по теме “Опытно-исследовательские работы на участке проектируемого канала объекта “Отвод в Утлюкский лиман шахтных вод ЗЖРК” в Запорожской области. – К.: Укргипроводхоз, 1994.
3. Топузов О.М. Загальна методика навчання географії: підручник / О.М. Топузов, В.М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна. – К.: Картографія, 2012. – 512 с.
4. Чернихова С.Я. Учебные экскурсии по географии / С.Я. Чернихова. – М.: Просвещение, 1980. – 189 с.

Л.А. Прохорова, О.В. Непша, Т.В. Зав'ялова
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
fiz_geo@ukr.net

ЗАХОДИ ПО ЗНИЖЕННЮ ВПЛИВУ АВТОТРАНСПОРТУ НА ДОВКІЛЛЯ МІСТА МЕЛІТОПОЛЬ

У зв'язку з тим, що автотранспорт являється одним з основних джерел забруднення повітряного басейна міста Мелітополь, необхідність боротьби з цим забрудненням достатньо важлива, що здійснюється різноманітними засобами активного і пасивного характеру [5].

До групи активних заходів належать: введення телеавтоматичних і автоматизованих систем управління дорожнім рухом, реконструкція вулично-дорожньої мережі, обмеження кількості автомобілів підвищеної вантажопідйомності, підвищення швидкості руху автомобілів, повна заборона руху автомобілів в окремих зонах міста (утворення зон пішохідного руху). В результаті застосування всіх вказаних заходів можливе зниження об'єму відпрацьованих газів і концентрації токсичних речовин до 25-30 % [1, 2].

У теперішній час в м. Мелітополь застосовується низка заходів щодо зниження рівня забруднення довкілля викидами автотранспорту. Так, існує функціональний поділ транспортних магістралей міста з виводом транзитних потоків за межі центра міста (вул. Воїнів-інтернаціоналістів, вул. Ломоносова). На окремих вулицях міста введено односторонній рух автотранспорту (частково вул. Михайла Грушевського, вул. Університетська, вул. Генерала Петрова, вул. Староміська, вул. Дмитра Донцова).

До групи пасивних заходів відносяться: озеленіння магістралей і магістральних територій, встановлення стінок-екранів, будівництва проїжджої частини у виїмці або тунелі, зведення будівель-екранів з підвищеними шумо- і газозахисними властивостями, зонування примагістральних територій житлових мікрорайонів. Загальна ефективність усіх заходів даної групи досягає 30-40 % [1].

Конкретне використання вказаних заходів повинно вирішуватись на основі техніко-економічного аналізу і транспортної дорожньої ситуації, зони міста і характеру забудови, динаміки розвитку міста, транспорту і магістралей [4].

Одним з можливих шляхів зниження рівня загазованості повітря магістралей і примагістральних територій – удосконалення організації руху

потоків автомобільного транспорту і конструктивно-планувальні прийоми забудови приміагістральних територій. Концентрація забруднюючої речовини в приземному шарі повітря міських магістралей – функція об'єму і складу відпрацьованих газів в умовах їх розсіювання. Загальний об'єм відпрацьованих газів, їх склад визначається умовами руху автомобільного транспорту в місті, складом і інтенсивністю транспортних потоків тощо. Умови розсіювання залежать не тільки від метеорологічних, але і від об'ємно-планувальних прийомів забудови: розташування магістралі в плані міста, поздовжній профіль, орієнтація стосовно напрямку вітрів, поперечний профіль (наявність розділових смуг, озеленіння, загальна ширина магістралі на лінії забудови). Так, щільна забудова центральної частини міста (пр. Б. Хмельницького, вул. Героїв України) не тільки суттєво впливає на швидкість руху в місті, але і певним чином знижує притік «чистого» повітря з приміагістральних територій, необхідного для розбавлення об'єму відпрацьованих газів і забезпечення кратності зміни приземного повітря магістралі. Вільна забудова (вул. Ломоносова) сприяє зворотному ефекту.

Ступінь продувності забудови показує коефіцієнт ажурності забудови, який змінюється від 1 (збудова відсутня) до 0 (вся територія зайнята збудовою). Існує теоретична залежність коефіцієнту ажурності від щільності (кількості поверхів) забудови. Встановлено, що коефіцієнт ажурності забудови збільшується з підвищенням кількості поверхів (щільності) забудови [1].

Озеленіння магістралей і приміагістральних територій м. Мелітополь також широко застосовується в якості ефективного заходу по зниженню забруднення повітря міста. Вздовж основних магістралей висаджені однорядні (пр. Б. Хмельницького, вул. Ломоносова), а також багаторядні (б-р 30 років Перемоги) деревно-чагарникові насадження, наділені достатньо високою пило- і газоосаджуваною здатністю (табл. 1).

Таблиця 1

Властивості рослин, які використовуються для створення санітарно-захисних зон та населених пунктів [3]

Українська назва	Життєва форма	Латинська назва	Середня відносна стійкість до газопилових викидів, бал	Поглинання CO ₂ однією рослиною г/вегет. період	Поглинання пилу однією рослиною г/вегет. період
1	2	3	4	5	6
Гледичія звичайна	Дерево	Gleditsia triacanthos	4,0	-	18,0
Клен ясенелистний	Дерево	Acer negundo	4,0	30	33,0
Тополя чорна	Дерево	Populus nigra	4,0	180	4,0
Шовковиця біла	Дерево	Morus alba	3,8	180	34,0
Ясен звичайний	Дерево	Fraxinus excelsior	3,8	170	27,0
Тополя пірамідальна	Дерево	Populus italica	3,7	180	30,0

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6
Каштан кінський	Дерево	Aesculus hippocastanus	3,6	100	-
Клен гостролистний	Дерево	Acer platanoides	3,5	20	20,0
Липа серцелиста	Дерево	Tilia cordata	3,5	100	-
Акація біла	Дерево	Robinia pseudoacacia	3,4	10	4,0
Тополя біла	Дерево	Populus alba	3,3	-	30,0
Клен татарський	Дерево	Acer tataricum	3,2	-	1,0
В'яз гладкий	Дерево	Ulmus laevis	3,0	80	18,0
Маслинка вузьколиста	Чагарник	Eleagnus angustifolia	4,0	-	1,5
Маслинка срібляста	Чагарник	Eleagnus argentea	3,7	-	2,0
Бузок звичайний	Чагарник	Syringa vulgaris	3,25	-	1,6

Таким чином, заходи по зниженню забруднення повітря викидами автотранспорту здійснюються засобами як активного, так і пасивного характеру. Найбільш доцільно здійснювати їх комбіноване застосування.

Література:

1. Екологія міських систем : навч. посіб. / О.М. Климчик, А.П. Багмет, Є.М. Данкевич, С.І. Матковська. Житомир : Євенок О.О., 2016. Ч. 1 : Природно-техногенні комплекси. 460 с.
2. Кучерявий В.П. Урбоекологія. Львів: Світ, 1999. 440 с.
3. Лаптев О.О. Екологія рослин з основами біогеоценології. Київ: Фітосоціоцентр, 2001. 144 с.
4. Стецишин М.М., Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Сучасний стан забруднення атмосферного повітря в Запорізькій області та шляхи його покращення. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25-26 квітня 2018 року). Бердянськ: БДПУ, 2018. Ч. 1. С. 42-44.
5. Sakun M., Hryshko S., Nepsha O., Tambovtsev G. Anthropogenic transformation of the geographical environment of the city of Melitopol and Melitopol region. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі // Журнал. Переяслав- Хмельницький, 2019. Вип. 4(48), ч. 2. С. 85-89*

С.О. Пугач

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
puhachserhiy@gmail.com*

ЗБЛИЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖ ТА ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

Сучасний світ через велику кількість інформації, яка генерується обчислювальними машинами, різноманітними пристроями, самою людиною, часто називають цифровим [10]. В останні роки з'являється усе більше публікацій про те, що засоби масової інформації (ЗМІ), соціальні інтернет-мережі все більше стають просторово локалізованими. Це означає, що новини у ЗМІ, наш контент у соціальних мережах «отримали» просторову прив'язку. Ряд вчених, таких як М. Goodchild [1], D. Sui [3; 4], Т. Thielmann [5] та ін. говорять про процеси конвергенції між медійними засобами та геоінформаційними системами. Окремі аспекти цих процесів ми розглядали у своїх публікаціях [8; 9]. З одного боку – медійні засоби все більше оснащуються картографічними інструментами (он-лайн картографування, геотеги та ін.), з іншого – ГІС стають усе більш «соціальними» (формується спільноти людей за інтересами, веб-сайти для картографування активно впроваджують інтуїтивний інтерфейс для користувачів, поява картографічних баз даних для широкого загалу, створення картографічних сервісів принципом Wiki та ін.).

Вказані проблеми зближення медійного простору та ГІС викликають нові проблеми та виклики перед географічною спільнотою від вирішення яких багато в чому залежатиме подальша доля географії та її місце і значення у системі наук.

Конвергенція ГІС із засобами масової інформації та соціальними мережами відбувається із паралельно із бурхливим розвитком інших технологій, які базуються на просторовій локалізації. Це у першу чергу смартфони, QR кодування, WiFi, GPS, радіочастотна ідентифікація (RFID). Спостерігається тенденція, що у недалекому майбутньому ми зможемо мати інформацію про розташування кожної людини та кожної речі на поверхні Землі у будь-який момент часу.

Людство вже сьогодні стикнулося із проблемою, яку фантасти та футурологи називали лавиною даних. Сьогодні для позначення даного феномену використовується термін «big data» [7]. Науково-технічний прогрес останніх років підтвердив першу частину першого закону географії В. Тоблера «Усе пов'язано з усім рештою, але близькі об'єкти зв'язані тісніше ніж віддалені» [6]. Зараз ми володіємо технологіями, які дозволяють не лише контролювати рух окремих людей в просторі та часі, але й відстежувати певний життєвий цикл продукту від його створення до утилізації.

Використання ГІС у соціальних та гуманітарних науках у минулому обмежувалося проблемою вибору первинних даних, які L. Manovich [2]

влучно поділив на «просторові (поверхневі) дані» (surface data) про багатьох людей (використовувалися переважно у географії, соціології, економіці, політології) та «глибокі дані» (deep data) про невелику кількість осіб (використовувалися переважно у психології, антропології, етнографії, історії). Зі зростанням популярності соціальних інтернет-мереж нам більше не потрібно вибирати між обсягом даних та їх повнотою. Зараз ми можемо мати детальні (глибокі) дані про велику кількість людей.

Хоча за останні роки технології досягли значного прогресу у збиранні просторових та часових даних із соціальних інтернет-мереж, якість та достовірність цих даних для наукових досліджень та прийняття управлінських рішень все ще потребують вдосконалень та подальших вивчень. Сьогодні ми постійно стикаємося із проблемою, які дані використовувати: менш достовірні та неперевірені із соціальних інтернет-мереж чи дані офіційних статистичних служб, які часто характеризуються неповнотою, застарілістю інформації, інертністю методики збору. Дуже часто географічна інформація, створена користувачами (volunteered geographic information, VGI) виявляється «кращою» за офіційні дані. Класичним прикладом є використання інформації та карт, створеної простими користувачами для подолання наслідків землетрусів на Гаїті та в Японії.

Зближення ГІС та соціальних медіа також поступово здійснює трансформацію ГІС від відносно повільних процесів аналізу статичних даних до більш динамічних процесів моніторингу та прийняття управлінських рішень у режимі on-line. Інформація у ГІС усе більше перетворюється із «сталого» (наприклад: рельєф земної поверхні) на постійно змінну, що у свою чергу потребуватиме зміни алгоритмів роботи із даними. Людину чи групу людей можна буде розглядати як таку, що постійно продукує різноманітну інформацію. Сучасні методологія та методика географії виявилися неспроможними аналізувати та візуалізувати ці гігантські масиви даних. Географи, як і науковці у інших сферах, звикли працювати із вибірками, середніми показниками, індексами тощо.

Процеси конвергенції ГІС та соціальних медіа дають нам безпрецедентну можливість краще зрозуміти просторові особливості поведінки як окремих індивідів, так і трансформацію суспільства загалом. Для досягнення цієї мети необхідні потужніші інструменти та засоби для вивчення просторової динаміки даних. Розробка більш надійних методів аналізу та синтезу динамічних просторових даних є викликом для ГІС наук та географії. На сьогодні ми все ще не маємо надійних інструментів для автоматичного пошуку та збору відповідної інформації в Інтернеті.

Для обробки величезної кількості даних із соціальних медіа з різних джерел, з різним рівнем надійності, однією з найважливіших потреб є синтез інформації в режимі реального часу. Питання об'єднання геопросторових даних з різною точністю, різним рівнем деталізації та генералізації, поки що залишається відкритим.

Отже, сьогодні географи у вигляді соціальних інтернет-мереж отримали нове джерело інформації для наукових вишукувань. Проте паралельно перед

географічної наукою постало ряд проблем та викликів: проблема аналізу великих даних, картографування в режимі реального часу, збір та обробка даних з мережі Інтернет та ін. Розв'язання цих проблем можливе лише у взаємному синтезі та взаємопроникненні геоінформаційних систем і соціальних он-лайн мереж.

Література:

1. Goodchild M. Challenges in geographical information science / M. Goodchild // Proceedings of the Royal Society A. – 2011. – Vol. 467. – P. 2431–2443. – URL : <http://rspa.royalsocietypublishing.org/content/early/2011/04/16/rspa>.
2. Manovich L. Trending : the promises and the challenges of big social data [on-line]. 2011.– URL : <http://manovich.net/index.php/projects/trending-the-promises-and-the-challenges-of-big-social-data>.
3. Sui D. Legal and ethical issues of using GIS in society / D. Sui // The Sage handbook of GIS and society. – London : Sage, 2011. – P. 504–528.
4. Sui D. The convergence of GIS and social media : challenges for GIScience / D. Sui, M. Goodchild // International Journal of Geographical Information Science. – 2011. – № 25:11. – P. 1737–1748.
5. Thielmann T. Locative media and mediated localities : an introduction to media geography / T. Thielmann // The Journal of Media Geography. – 2010. – № 5 (1). – P. 1–17.
6. Tobler W. A Computer Movie Simulating Urban Growth in the Detroit Region / W. Tobler // Economic Geography. – 1970. – № 46. – P. 234–240.
7. Майер-Шенбергер В. Большие данные. Революция, которая изменит то, как мы живем, работаем и мыслим / В. Майер-Шенбергер, К. Кукьер. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 240 с.
8. Пугач С. Геоінформаційні системи як соціальні мережі / С. Пугач // Туризм, географія, краєзнавство : актуальні проблеми теорії і практики : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 16-17 травня 2019 р.). – Тернопіль : РВВ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. – С. 192–195.
9. Пугач С. Соціальні медіа як геоінформаційні системи / С. Пугач // Міжнародні та регіональні системи : актуальні питання міжнародних відносин і регіональних студій : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 17 трав. 2019 р.) / за ред. В. Й Лажніка та С. В. Федонюка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2019. – С. 78–79.
10. Шмідт Е. Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя / Е. Шмідт, Дж. Коен. – Львів : Літопис, 2015. – 368 с.

І.Г. Савчук

*Інститут географії НАН України,
ivansavchuk@yahoo.com*

ЗНАЧЕННЯ ЕКСПОРТУ В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Херсонська область є типовим периферійним регіоном України. Більша частина її території відноситься до віддаленої периферії [1, с. 4]. Водночас різні види економічної діяльності по-різному відчують вплив глобальної економіки. Основним видом прояву такого впливу є експорт продукції з регіону. Тому необхідно розкрити як саме впливають поставки товарів і

послуг за кордон на її сучасне функціонування. Для цього ми використали укладені автором карти у [1].

У сільському господарстві Херсонської області переважає рослинницький напрям. Обласний центр є одним з важливих осередків збуту аграрної продукції за кордон [1, с. 12-13]. У регіоні у сільському господарстві суттєву роль відіграють великі агрохолдинги (наприклад, ТОВ СП «Нібулон»), які подають звітність за поставками продукції за місцем розміщення їх головного офісу. Тому у структурі експорту Херсонської області майже однаковими є частки зернових та олійних культур [1, с. 17].

Обласний центр є одним із провідних центрів з експорту лісової продукції і тому Херсонська область, в якій відсутня первинна ланка цього міжвидового виробничого комплексу (у розумінні О.І. Щаблія), та значні підприємства з обробки деревини і виробництва виробів з неї, значну частину своєї продукції постачає за кордон [1, с. 18].

Так само відсутність на території Херсонської області значні родовищ мінеральної сировини, що експлуатуються зумовило те, що на експорт йде менше 4,9 % всієї продукції (за вартістю) цього виду економічної діяльності [1, с. 24].

Херсонська область традиційно є слабоіндустріалізованим регіоном з вузькою міжнародною спеціалізацією. У структурі виробництва переважають великі промислові підприємства, що розміщені у своїй більшості у містах.

Лише у м. Херсон діє одне підприємство з виробництва вторинного необробленого алюмінію [1, с. 27]. Переважне його постачають на експорт і тому більше $\frac{2}{3}$ продукції металургії регіону йде на експорт [1, с. 29]. Це призвело до парадоксальної ситуації, коли за цим показником Херсонська область знаходиться на рівні Донецької і Луганської областей, де металургія є традиційним видом міжнародної спеціалізації.

У хімічній промисловості Херсонської області діють підприємства лише у містах Каховка і Херсон, які переважно орієнтовані на збут своєї продукції у межах держави [1, с. 31]. Тому експорт займає менше 4,9 % та за абсолютними його значеннями регіон посідає одне з останніх місць в Україні, постачаючи за кордон переважно пластмаси і полімерні матеріали [1, с. 32].

Подібною є ситуація й у машинобудуванні Херсонської області, де функціонують підприємства електронної промисловості й сільськогосподарського машинобудування у містах Нова Каховка і Херсон. При цьому лише підприємство в останньому орієнтоване переважно на збут своєї продукції за кордон, що зумовило переважання у структурі експорту регіону електричних машин. Власне це і призвело до того, що більше 25 % продукції машинобудування Херсонської області вивозять за кордон [1, с. 33-34].

Легка промисловість, яка раніше була однією з видів міжнародної спеціалізації Херсонської області, нині представлена лише одним підприємством з пошиття трикотажних костюмів в обласному центрі, що працює на давальницькій сировині та входить до складу компанії, зареєстрованої у столиці України. Тому більше $\frac{2}{3}$ продукції легкої промисловості у регіоні йде на експорт й у ній переважають поставки завезеної з інших регіонів держави продукції – виробів з натурального чи

штучного хутра і килимів. За останньою позицією Херсонська область поступається лише Хмельницькій області в Україні [1, с. 35-36].

Значного розвитку у Херсонській області набула харчова промисловість, яка переробляє переважно місцеву сільськогосподарську продукцію. Це традиційний вид міжнародної спеціалізації. Тому у регіоні потужні підприємства діють у м. Гола Пристань (консервовані овочі), м. Каховка (вироби макаронні і консервовані овочі), м. Херсон (йогурт та інші вироби зі сквашеного молока та вершків й шоколад та продукти, що містять какао), смт Каланчак (виробництво круп і борошна грубого помелу). Це зумовило знаходження в обласному центрі одного з найбільших в Україні центрів експорту продукції харчової промисловості, проте у загальній вартості реалізованої продукції вивіз за кордон займає незначне місце й у структурі відповідних поставок переважає олія і продукти переробки овочів [1, с. 37-38].

Таким чином, проаналізувавши вплив експорту на розвиток економіки Херсонської області ми прийшли до таких головних висновків:

1) за більшістю видів економічної діяльності господарство регіону не суттєво залежить від поставок за кордон і тому у загальній вартості матеріального виробництва регіону на експорт припадає до 25 %;

2) зберіглась традиційна міжнародна спеціалізація у сільському господарстві на поставках зернових й олійних культур та у харчовій промисловості на вивозі олії і консервованих овочів;

3) виник новий підвид міжнародної спеціалізації у кольоровій металургії з виплавляння вторинного необробленого алюмінію та з виробництва електричних машин;

4) змінено міжнародну спеціалізацію у легкій промисловості з виробництва бавовняних тканин на пошиття трикотажних костюмів;

5) м. Херсон входить до числа провідних центрів з експорту товарів з України, а міста Каховка і Нова Каховка є важливими центрами.

Література:

1. Атлас. Україна і світове господарство. 9 клас / автор – І.Г. Савчук. – К. : Оріон, 2018. – 48 с.

С.О. Санталова

*Інститут географії НАН України,
svitla_ya@ukr.net*

МОБІЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Мобільність – популярне нині поняття, яке характеризує різні аспекти діяльності сучасних земель і є необхідною умовою та запорукою їх життя в новітніх умовах світоустрою. Протягом останніх десятиків років світ рухається до нових вершин точності, якості, гнучкості з величезним прискоренням, стираючи на своєму шляху колишні правила і стилі життя,

кордони держав і регіонів, нівелюючи колись важливі наріжні камені існування громад і суспільств. Даному процесу сприяють швидкі зміни техніки і технологій, якості обробки та перетворення величезних масивів інформації, доступності знань, способів та алгоритмів роботи з ними, спрощення методів комунікації між людьми з різних культур, країн, континентів.

Якісне життя людини у мобільному світі неможливе без набуття нею відповідного набору нових умінь, навичок, характеристик, удосконалення вже існуючих та відмови від тих, що стримують її розвиток. Основними умовами якісної та ефективної взаємодії індивідуумів з сучасним світом є вміння приймати нові виклики, гнучко і креативно підлаштовуватися під актуальні вимоги сьогодення та пришвидшений темп життя, бути мобільним стосовно простору та часу.

Є багато думок стосовно того, що таке мобільність або міграції населення. Визначення цього процесу часто мають спільні точки дотику, часом відрізняючись одне від одного певними уточнюючими аспектами. Одним із дуже спрощених прикладів пояснення суті поняття мобільності (міграцій) населення є визначення, наведене Міжнародною організацією з міграцій: «Міграції – це переміщення людей з місць їхнього постійного проживання з перетином державного або регіональних кордонів» [1].

Ширше визначення мобільності населення представлено на сайті Європейської комісії – вищого органу виконавчої влади Європейського Союзу, експерти якої у глобальному контексті під міграціями населення розуміють переміщення людини в межах держави (внутрішні міграції) або з перетином державного кордону (міжнародні міграції) на термін, довший за один рік, здійснені незалежно від способу прийняття рішення про міграцію (добровільно чи з примусу), причин здійснення переміщень та їх регулярності тощо [2].

Більш точно визначення мобільності населення акцентує увагу на тому, що міграції населення не можна ототожнити з територіальними переміщеннями загалом, бо це не дозволяло б виявляти їхні специфічні риси у загальній масі територіальних переміщень, ускладнювало б розробку теоретичних питань, вело б до застою у пошуках нових методів дослідження. Тому, підсумувавши усе вищенаведене, під міграціями населення слід розуміти переміщення осіб через межі адміністративно-територіальних одиниць країни або через її кордони зі зміною місця постійного проживання людини назавжди чи на визначений мінімальний період часу (період часу, в рамках якого відбувається зміна звичного для людини середовища перебування), або з регулярним поверненням до нього [3].

Станом на початок 21 століття міграції населення вивчаються багатьма науками протягом уже значного періоду як в Україні, так і за її межами. Проте дослідження цього багатогранного процесу, який в ході свого перебігу торкається чималої кількості сфер існування людини, не втрачає своєї актуальності і це навряд чи колись зміниться.

Причину такого стану речей відкриває добре відомий усім вислів великого давньогрецького мислителя Аристотеля: «Рух – це життя». Мобільність населення є запорукою та необхідною умовою існування світу

загалом та нашої країни, зокрема. Типи, види, форми, характеристики міграцій населення України, які є безпосереднім уособленням його руху, синхронно змінюються з розвитком світу. З'являються нові причини, що зумовлюють активізацію людської мобільності. Змінюються умови здійснення переміщень українців по території держави та за її межами. Механізм реалізації міграційного процесу трансформується за рахунок виникнення нових складових та зникнення або спрощення традиційних його стадій. З'являються невідомі раніше нюанси адаптації мігрантів на нових місцях проживання. Проявляються неочікувані наслідки мобільності населення як в пунктах їх міграційного призначення, так і в місцях вибуття.

З огляду на те, що міграційні потоки усе частіше спрямовуються до міських поселень України, де є більше вигод і нагод реалізувати себе та влаштувати гідне життя, останнім часом мобільність населення почали розглядати під новим кутом, а саме як один із чинників посилення конфліктогенності міського простору. І це не випадково, адже невпинність процесу міграції зумовлює наростаюче загострення ряду проблем у місцях їх вселення, які стають усе більш актуальними. Так, учасники нерегульованих і неконтрольованих масових міграцій сільських мешканців до міст переважно не забезпечуються в місті ні належними умовами проживання, ні гідною оплатою праці, ні соціальним гарантіями. Це призводить до маргіналізації та криміналізації цілих районів і передмість, неінтегрованості й соціальної замкненості таких спільнот [4]. Дана картина властива усім областям України, хоча наявні і певні регіональні відмінності у портреті мігрантів, напрямках переміщень українців, типах, видах і формах їх мобільності.

Значення міграційного руху населення сучасної України для розвитку її регіонів важко переоцінити. Внаслідок масового переселення населення зі східних областей держави до інших її регіонів протягом останніх років відбулися помітні зміни у структурі мігрантів, обсягах прибуття та вибуття до певних областей України, що, без сумніву, порушило усталену роками міграційну регіональну картину, спричинивши чимало кризових ситуацій у різних сферах людської діяльності, загостривши диспропорції регіонального розвитку.

Нинішні суспільні виклики знову роблять питання мобільності населення України важливим пунктом в сучасному порядку денному. Розгляд, аналіз та інтерпретація міграцій нині неможливі без відповідної фахової просторової візуалізації засобами сучасних ГІС-технологій.

З огляду на прагнення науковців сприяти становленню України як держави, що впроваджує передові вітчизняні та світові досягнення науки і техніки з метою ефективного поступу в руслі сучасних світових трендів збалансованого розвитку, різноаспектне висвітлення особливостей мобільності населення України та її значення для розвитку регіонів з використанням сучасних картографічних методів має нині без сумніву важливе значення і повинне бути детально відображене у майбутніх публікаціях.

Література:

1. Key migration terms. IOM. URL: <https://www.iom.int/key-migration-terms>
2. EMN glossary. EC. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/migration_en

3. Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку / Наук. ред. Руденко Л. Г. – К.: Реферат, 2011. – С. 20.
4. Мозговий А.А. Конфліктогенність міського простору: методологія дослідження // Український географічний журнал. – 2014. – № 3. – С. 43–51.

А.А. Себта

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
natasebta@gmail.com*

МОЖЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ «СМАРТ-ДЕСТИНАЦІЯ» ДЛЯ РОЗВИТКУ В'ІЗНОГО ТУРИЗМУ

Досягнення у сфері зв'язку, подальший розвиток інформаційних технологій і постійне зростання використання мобільних пристроїв і соціальних мереж справляють істотний вплив на міжнародний туризм, що робить його одним з секторів світової економіки, що найбільш стрімко розвиваються.

Як наслідок туристична галузь на початку ХХІ століття еволюціонувала, пропонує товари, послуги та досвід, які є все більш вичерпними, гнучкими і персоналізованими. Усе це було б не можливо без приходу нових технологій, у першу чергу інтернету та мобільних пристроїв, що тепер керують виробництвом нових бізнес-моделей для туризму і які допомагають утримувати потенційного мандрівника завдяки трьом етапам впливу [3]:

- Перед подорожжю («додаткове натхнення»): доступ до величезного діапазону відмінно структурованої інформації щодо місця призначення, продуктів і послуг, що істотно збагачує вибір туристів (текст, зображення, аудіо, відео, інфографіка, карти тощо).

- Під час подорожі («розумна гнучкість»): збільшення зв'язності в пунктах призначення і збільшення використання мобільних технологій і додатків, що робить туристичний досвід набагато легшим і гнучкішим. Мандрівник постійно взаємодіє з постачальниками продуктів і послуг, а також з іншими туристами, і може прийняти вмотивовані рішення.

- Після подорожі («спільне задоволення»): ключовим завданням в інформаційному полі для компаній і дестинацій є необхідність дізнатись «як, хто і де» відгукується про їхні продукти та послуги. Існує розмаїття інтерактивних програм зв'язку, особливо в соціальних мережах, де можна отримати інформацію про рівень задоволеності туристів. Завдяки цим програмам відбувається постійне вдосконалення систем обслуговування, а також розробка нових схем лояльності.

Показово, що впровадження інтернету, а також розвиток електронної комерції відбувалися значно швидше в туристичному секторі, ніж в інших секторах економіки [1]. Нині відбуваються кардинальні зміни в споживчих звичках мандрівників: у їхніх очікуваннях та інтересах, у тому, як вони обирають мету подорожі, бронюють, а також в тому, як потім туристи діляться своїм досвідом та враженнями з іншими.

Особливе місце серед технологічних інновацій в галузі туризму посідає інформаційна система «старт-дестинація». До технологічних розробок, що активно застосовуються в туризмі під загальною назвою «старт-дестинація» належать [2]:

- Туристичне бюро XXI століття. Це нова концепція офісу з міцною технологічною базою, яка адаптована до ринкових напрямів в режимі реального часу. Такий офіс повинен бути оснащений сенсорними екранами, завантажувати цільові програми, самостійно бронювати і продавати послуги, консультувати кожного відвідувача щодо використання мобільних додатків, пов'язаних з місцем призначення, мати географічну прив'язку ресурсів і т.д. Туристичне бюро XXI століття повинно не тільки надавати інформацію та відповідати призначенню, але також допомагати в маркетингу, сегментації продуктів регіону залежно від вподобань відвідувача. Це інноваційний простір, своєрідна «точка зустрічі» між регіоном і відвідувачем, з використанням найбільш передових технологій та додатків. Цей проект, з його технологічними, багатокультурними та багатомовними компонентами, дозволяє відвідувачеві підходити і взаємодіяти з пунктом призначення, одночасно дозволяючи цьому пункту призначення надавати багато інформації про себе, що може привести туристів до потрібного місця.

- Безкоштовний Wi-Fi. Підключення до Wi-Fi – одна з найбільш бажаних і потрібних послуг як для туристів, так і для жителів туристичних місць. Крім того, трафік інформації, що генерується, дає значні переваги для розвитку інтернет-маркетингу компаній, тому наявність Wi-Fi необхідна як для пропозиції, так і для попиту на туристичні продукти.

Також необхідно зробити Wi-Fi стійким та вільним для туристів і місцевих мешканців, також повинна бути гарантія безпеки та розумне використання пропускну здатності. Крім цього, потрібно дозволити збір корисної інформації, щоб покращити управління туризмом.

- Мобільні додатки. Їх створено як результат масового використання мобільних пристроїв (в основному смартфонів і планшетів), це девайси, що застосовуються для пошуку місць призначення, продуктів та послуг; для геолокації всіх видів ресурсів; інформації в реальному часі, а також віртуальної реальності тощо. До прикладу, іспанські органи управління туризмом знайшли застосування таким програмам. Вони створені для того, щоб стимулювати реалізацію різних типів додатків.

- QR-коди – це матричні коди (двовимірні штрих-коди, розроблені і представлені для легкого розпізнавання сканувальним обладнанням (в тому числі й фотокамерою мобільного телефона), що дає можливість використання в торгівлі, на виробництві, в логістиці, а також у сфері туризму. Їх використання в секторі туризму стрімко зростає, тому що вони дозволяють швидко і просто взаємодіяти туристам з пунктом призначення і добре пристосовані для збагачення інформацією та рекламних матеріалів. Також ці коди використовують для полегшення процесу виставлення рахунків компаніями.

- Великі дані (англ. «Big Data») – набори інформації (як структурованої, так і неструктурованої) настільки великих розмірів, що традиційні способи та підходи (здебільшого засновані на рішеннях класу бізнесової аналітики та

системах управління базами даних) не можуть бути застосовані до них. Альтернативне визначення називає великими даними феноменальне прискорення нагромадження даних та їх ускладнення. Важливо також відзначити те, що часто під цим поняттям у різних контекстах можуть мати на увазі як дані великих обсягів, так і набір інструментів та методів (наприклад, засоби масово-паралельної обробки даних системами категорії NoSQL, алгоритмами MapReduce, чи програмними каркасами проекту Hadoop).

Кінцевою метою цієї обробки є отримання результатів, які легко сприймаються людиною та є ефективними в умовах безперервного росту й розподілення інформації вузлами обчислювальної мережі.

• Відкриті дані (англ. «Open Data») – концепція, згідно з якою, певні дані мають бути вільними для використання та розповсюдження будь-якою особою, за умов дотримання правил атрибуції та/або share-alike ліцензії.

При цьому, під «вільністю» розуміють умови прийнятні для широкого загалу. Так, наприклад, дані можуть бути доступні за невелику плату, що покриває витрати на їх створення та розповсюдження.

Отже, технології старт-дестинації перетворюють туриста на джерело розвитку та допомагають керувати розумними системами, що спрямовані на поліпшення інтеграції та взаємодії з цільовими аудиторіями. Для цього необхідно створити елементи, які полегшують інтерпретацію середовища, прискорюють процес прийняття рішень та покращують якість відпочинку та дозвілля.

Література:

1. Gretzel U., Reino S., Kopera S., Koo Ch. Smart Tourism Challenges // Journal of Tourism. – 2015. – Volume 16. – Pp. 41–47. (Електронний ресурс) – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/301295363_Smart_Tourism_Challenges
2. Smart Destinations Report: building the future / Information Society to the state owned enterprise for Management of Innovation and Tourism Technologies. – Madrid, 2015. – 206 p.
3. Tripathy A.K., Tripathy P.K, Ray N.K., and Mohanty S.P. iTour: The Future of Smart Tourism // Consumer Electronics Magazine. – Volume 7. – Issue 3. – May 2018. – Pp. 32–37. (Електронний ресурс) – Режим доступу: http://www.smohanty.org/Publications_Journals/2018/Mohanty_IEEE-CEM_2018-May_iTour.pdf

В.А. Сила

КЗВО Київської обласної ради «Академія мистецтв»

silaval@ukr.net

СТУДЕНТ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ФЕСТИВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

З кожним роком роль туризму в нашій державі все більше зростає. Це в свою чергу відкриває нові можливості для активізації розвитку різноманітних видів туризму. Одним із таких напрямів є фестивальний туризм, який наразі

перебуває на стадії формування. Саме тому ми й обрали його в якості предмету дослідження. Враховуючи той факт, що фестивалі здебільшого асоціюються з молоддю, ми вирішили провести анкетне опитування серед студентів нашого начального закладу. Досить цікаво і актуально дослідити як інтерес, так і активність до даного виду туризму в Україні серед студентства. Нами була розроблена анкета з дванадцяти питань і проведено опитування серед 105 студентів першого курсу.

На перше питання «*Як часто Ви подорожуєте?*» 36 % відповіло, що вони подорожують раз у пів року, 26 % раз на рік, 17 % подорожують раз на три місяці та 11 % раз у кілька років. Не виявилось студентів, які подорожують раз на місяць, а 10 % взагалі не подорожують.

Друге питання «*Як часто Ви відвідуєте фестивалі?*» дало нам змогу дізнатися про інтерес до фестивалів, в тому числі і під час подорожей. Були отримані наступні відповіді: 29 % відвідують фестивалі раз у пів року; 29 % раз у рік; 15 % раз у кілька років; 10 % раз на три місяці; 5 % відвідують раз у місяць; 12 % – не відвідують.

Третє питання анкети звучало наступним чином «*Які фестивалі Ви відвідуєте найчастіше?*». Відповіді на це питання отримали досить очікувані, адже 50 % студентів вважають найпривабливішими музичні фестивалі. Решта відповідей розподілилася наступним чином: 19 % проголосували за гастрономічні; 10 % – субкультур; по 8 % голосів віддано етнічним та релігійним фестивалям; 5 % – спортивні.

Четверте питання «*Скільки в середньому коштів, Ви як студент, готові витрати на відвідини (проїзд, вхідний квиток, проживання, харчування та ін.) одного фестивалю протягом 3 днів в Україні?*» мало продемонструвати готовність до відвідувань фестивалів, а відповідно і інтерес до даного виду туризму. 30 % респондентів готові витратити на фестиваль 1500 – 2000 грн.; 27 % – 2000 – 2500 грн.; та 18 % від 1000 до 1500 грн.; 16 % – 500 – 1000 грн. Доволі цікаво, що на найменшу вартість (до 500 грн.) дало відповідь і найменше студентів – 9 %. Такий розподіл вказує на певну обізнаність в цінній політиці і розуміння, що проведення фестивалів далеко не дешева справа.

На п'яте питання «*Якого масштабу фестиваль для Вас найпривабливіший?*», ми дізналися, що для 56 % студентів цікавлять фестивалі міжнародного рівня. Фестивалі національного рівня цікаві для 27 %, локальні для 10 % і 7 % дали відповідь – регіональні. З однієї сторони це доволі втішно, оскільки студенти налаштовані на розширення світогляду, а з іншої сторони, пізнання нашої країни (побут, культура, мистецтво та ін.) – бажає бути кращим.

Для чого студенти відвідують дані заходи ми отримали відповіді у шостому питанні – «*Яка Ваша ключова мета відвідувань фестивалів?*». Реакція студентів була доволі очікувана: більшість вибрали варіант цікавість та інтерес (39 %), отримання нових знань (19 %), нові знайомства (17 %), подорож (16 %), естетичні потреби (9 %).

На сьоме питання «*Які фестивальні заходи Ви відвідували?*» більшість студентів не змогло дати конкретних назв фестивалів. Ми отримали відповіді на кшталт згадувань про відвідування фестивалів їжі (понад 50 згадувань), напоїв (понад 40 згадувань), музики (понад 30 згадувань), танців (понад 20 згадувань). Фактично, можна стверджувати, що з позиції організаторів має

проводиться більш серйозна маркетингова політика. Як показує практика, студенти не в змозі згадати більшості назв фестивалів. Якщо казати про конкретні приклади фестивалів, то звісно найпопулярнішими були наступні відповіді: Atlas Weekend, Upark Festival, Zaxidfest, Білі Ночі, Країна Мрій, Бандерштат, Comic Con, Євро-2012 та ін.

Відповідаючи на восьме питання анкети «З ким найчастіше Ви відвідуєте фестивалі?» очікуваним виявилось, що 34 % відвідують фестивалі з друзями, 30 % з батьками, 21 % з начальним колективом, 10 % з родичами, та всього на всього 5 % самі.

В дев'ятому питанні «Де Ви отримуєте інформацію про фестивалі?» ми в чергове отримали підтвердження про важливість інтернет-ресурсів (понад 60 згадування) та соціальні мережі (понад 50 згадувань). Ще одним важливим джерелом отримання інформації є знайомі (понад 40 згадувань).

В десятому та одинадцятому питанні йшла мова про «Топ 5 українських фестивалів, які Ви хотіли б відвідати?» та «Топ 5 світових фестивалів, які Ви хотіли б відвідати?». Серед українських фестивалів лідерами були гастрономічні (понад 60 згадувань), музичні (понад 50 згадувань) та танцювальні (понад 40 згадувань). Серед конкретних назв варто відзначити все ті ж вище зазначені фестивалі – Atlas Weekend, Upark Festival, Zaxidfest, Білі Ночі, Країна Мрій, Бандерштат, Comic Con. Серед світових фестивалів навпаки домінували конкретні назви, а не загальні. До лідерів увійшли Октоберфест, карнавал у Ріо-де-Жанейро, Burning Man, Comic Con, Grammy, Оскар та Олімпійські Ігри.

Останнє дванадцяте питання «Що Вам найбільше заважає відвідувати фестивалі?» дало змогу зрозуміти чому студенти мало подорожують. Цілоком очікуваними проблемами є брак часу (36 %) та фінансів (33 %).

Для перспективного розвитку фестивального туризму необхідний детальний аналіз існуючих фестивалів та перезавантаження їх за ознакою цікавості для туристів. Для інформованості туристів потрібно більше проводити роботи над рекламою фестивалів. Дані можуть бути корисні для певних кіл, які займаються проведенням фестивалів на теренах нашої країни.

В.А. Сич¹, О.Г. Топчієв¹, Д.С. Мальчикова², В.В. Яворська¹

*¹Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
topch-39@ukr.net*

*²Херсонський державний університет,
darina13@i.ua*

СОЦІОПРИРОДНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКИХ КОМПЛЕКСАХ КРАЇН І РЕГІОНІВ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАННЯ

В сучасній географії на засадах її стрижневої концепції – концепції територіальної організації суспільства, – здійснюється подальше становлення

екологічного імперативу [3]. Географічна наука пропонує потужний доробок у розробленні сучасних запитів суспільства на екологічний захист довкілля та збереження ландшафтної оболонки Землі [1-3, 5]: концепції географічного середовища, навколишнього середовища, довкілля; ландшафтне планування; формування екологічних мереж; планування територій тощо. До подальшого розроблення позначена проблема оцінки антропогенно-техногенних навантажень на територію і методологічного обґрунтування каркасу антропогенно-техногенних навантажень [4].

До однієї з найбільш актуальних проблем подальшого становлення екологічного імперативу у географічних дослідженнях відноситься *визначення функціональної ролі і місця природоохоронних і середовищних видів господарської діяльності, структурування цих соціоприродних видів діяльності*. Склалася парадоксальна ситуація, коли в умовах формування постіндустріальної (інформаційної) цивілізації і революції послуг частка зайнятих у природоохоронній, рекреаційній та інших видах «середовищної» діяльності стрімко зростає. У той же час у сучасних галузевих класифікаціях та систематиках видів господарської діяльності такі складові господарства позначені вкрай фрагментарно і не виділені в окрему групу, блок чи сектор. Гостроту такої проблеми ілюструє сучасна офіційна рубрикація природоохоронних та рекреаційних галузей і видів діяльності і той факт, що ці сфери господарства перебувають у багатьох країнах у нескінчених організаційно-управлінських трансформаціях і перебудовах. Для роздумів: як представляти такі галузі і види діяльності у господарських комплексах країн і регіонів (?), до яких сфер, секторів і більш дрібних підрозділів економіки їх слід відносити (?). Ці галузі і види діяльності мають ще коротку історію свого функціонування, а у пострадянських країнах вони існують лише кілька останніх десятиліть.

На нашу думку, *стає необхідним виділяти такі групи галузей в окремі структурні підрозділи господарства – сфери, сектори, міжгалузеві комплекси, кластери*. Зауважимо, що у наш час відбуваються глибокі трансформації структури господарства країн і регіонів, і поява нових підрозділів виглядає доволі логічною. Головне питання: які соціально-економічні функції виконує зазначена група галузей і видів виробництва? У першому наближенні це *складові господарства, що регулюють та регламентують взаємини суспільства з природним середовищем і довкіллям і забезпечують природоохоронні, середовищно-екологічні та рекреаційні потреби населення*. Пропонується називати їх *соціоприродними видами діяльності* з урахуванням поширення у сучасній географії конструкту «соціоприродний» [5].

Пропонуємо до розгляду орієнтовний склад *соціоприродних видів діяльності*. Це переважно галузі нематеріального виробництва, які за сучасною систематикою віднесені до сфери послуг. Але й самі послуги поєднують галузі нематеріального і матеріального виробництва. І ще. Певною мірою всі галузі господарства – результат взаємодії людини з природою, але «соціоприродними» терміновані ті з них, що визначають загальну стратегію взаємин суспільства з природою і розробляють відповідні норми і правила. Групу соціоприродних видів діяльності формують

природоохоронні та рекреаційні галузі (види діяльності), а також наукові підрозділи і напрямки, що їх обслуговують і доповнюють.

Природоохоронні види діяльності охоплюють організацію і функціонування об'єктів природно-заповідного фонду, формування екологічних мереж, розроблення еколого-економічної політики і соціально-екологічних нормативів і регламентів містобудування, кадастрову оцінку природних умов і ресурсів, соціально-екологічних умов життєдіяльності населення, захист населення від природних і техногенних катастроф. *Рекреаційні види діяльності* включають туризм, санаторне-курортне оздоровлення населення, організовану комерційну рекреацію, масову неорганізовану рекреацію, побутову рекреацію – щоденну, щотижневу (вікенди), відпускну (сезонну), дачну та садово-городню рекреацію. У вітчизняній географії сформувались різноманітні *напрямки, що мають безпосереднє відношення до природоохоронної та рекреаційної діяльності, до впорядкування середовища*, які віднесені нами до соціоприродних видів діяльності. Серед них конструктивна географія, меліоративна географія, антропогенне ландшафтознавство, ландшафтна архітектура, ландшафтне планування територій, геопланування, концепція геотехсистем, концепція геоекосистем, концепція довкілля.

Щодо *місця соціоприродних видів діяльності у господарських комплексах країн і регіонів* наша думка така. У сучасних галузевих класифікаціях і систематиках видів діяльності вони розпорошені за різними секторами і десятками різних рубрикацій. Є реальна потреба виділити їх в окрему групу, враховуючи надзвичайно важливі і пріоритетні соціально-економічні функції, що їх виконують зазначені види діяльності. На рівні національних економік йдеться про формування *нового сектору*: традиційну три- чи чотирисекторну структуру господарства слід замінити п'ятисекторною за таким складом:

- *первинний сектор* – галузі і види економічної діяльності, що видобувають та виробляють первинну продукцію;
- *вторинний сектор* – галузі (види діяльності) з перероблення первинних продуктів;
- *третинний сектор* – сфера обслуговування, надання індивідуальних, колективних та громадських послуг;
- *четвертинний сектор* – соціоприродні види діяльності, що регулюють взаємини суспільства з природним середовищем;
- *п'ятинний сектор* – інформаційно-технологічні галузі і види господарської діяльності.

Зрозуміло, що така гіпотетична пропозиція потребує подальшого обговорення і більш глибокого методологічного розроблення. На регіональному рівні групу соціоприродних видів діяльності необхідно розглядати як *міжгалузеві комплекси* чи *кластери*. Зокрема, вже зроблені перші представлення регіональних міжгалузевих природоохоронних та рекреаційно-туристичних комплексів (кластерів). Започатковане розроблення планувально-територіальної організації господарства країни та її регіонів на засадах регіональної економіки та регіональної політики. Введення соціоприродних видів діяльності як структурного підрозділу господарства –

сектору, міжгалузевого комплексу, кластеру, дозволить істотно поглибити сучасні процеси трансформації структури господарства країн і регіонів і посилити їх соціально-екологічну спрямованість.

Література:

1. Ландшафтне планування в Україні / Л.Г. Руденко, Є.О. Маруняк, О.Г. Голубцов та ін.; під ред. Л.Г. Руденка. – К. : Реферат, 2014. – 144 с.
2. Лісовський С.А. Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України» / Інститут географії НАН України. – К., 2009. – 300 с.
3. Руденко Л.Г. Екологічний імператив у пріоритетах інтегрованого планувального процесу в Україні / Л.Г. Руденко, С.А. Лісовський, Є.О. Маруняк // Український географічний журнал – 2016, № 4. – С. 9-16.
4. Сич В.А. Каркас антропогенно-техногенних навантажень на територію регіону Українського Причорномор'я / В.А. Сич, А.М. Шашеро, К.В. Коломієць // Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки. – 2019. – Том 24. Вип. 1.
5. Топчієв О.Г. Концепція довкілля – сучасний напрям інтеграції природничо- та суспільно-географічних досліджень / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко В.В. Яворська // Український географічний журнал. – 2017. – № 3(99). – С. 64-70.

І.Г. Смирнов

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Smyrnov_ig.ukr.net*

РЕГІОНАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ УРБОТУРИЗМУ В УМОВАХ ОВЕРТУРИЗМУ

2016 р. у фаховій туристичній літературі з'явився новий термін – «overtourism» (англ. – надлишковий туризм). Він відобразив виклики щодо управління зростаючими туристичними потоками, зокрема у міських (урбо) дестинаціях, та вплив урботуризму на міста. Нині більше 1/2 населення світу живе в урбанізованих ареалах, до 2050 р. цей показник сягне 70 %. Зростаюча чисельність урботуристів збільшує споживання природних та туристичних ресурсів міст, здійснює соціокультурний вплив та зростаючий тиск на міську інфраструктуру. Для урботуризму важливим завданням є ефективне управління потоками туристів з метою забезпечення позитивних наслідків від їхнього відвідання міст. Ще задовго до того, як виник термін «overtourism», ЮНВТО визначила поняття туристичної місткості (пропускної спроможності), «як максимальну кількість людей, що можуть відвідати туристичну дестинацію одночасно без здійснення деструктивного впливу на природне, економічне та соціокультурне середовище та погіршення якості туристичних продуктів, що надаються» [1]. Це поняття пов'язане з категорією сталого туризму: туризм вважається сталим, коли враховує інтереси як туристів, так і місцевих громад. Ця мета може бути досягнута через участь громад у розвитку туризму, зокрема управлінні туристопотоками, зменшенні сезонності туризму, ретельному плануванні туризму в дестинаціях, що враховує їхню туристичну спеціалізацію та

місткість. Є важливим забезпечити узгодження розвитку урботуризму з розвитком міст у світовому порядку денному. Про це нагадує «Нова програма ООН з розвитку міст», що вказує на 17 цілей їх сталого розвитку з особливим виділенням Цілі 11 «Зробити міста інклюзивними, безпечними, пружними та сталими»[1]. Зростання урботуризму призвело до появи різноманітних викликів щодо забезпечення сталого зростання та практик, які б мінімізували від'ємний вплив туризму в містах, зокрема з використання природних ресурсів, соціокультурного впливу, зростаючого навантаження на інфраструктуру та управління мобільністю та концентрацією (скупченнями) туристів. Нині число туристів у деяких містах світу зросло настільки, що з'явилися випадки негативного ставлення місцевого населення до туристів та виникнення термінів «овертуризм» та «туризмофобія». Існує декілька дефініцій поняття овертуризму. Зокрема, університети – учасники міжнародного проекту «Overtourism? Understanding and managing urban tourism growth beyond perceptions» визначили овертуризм, як «негативний вплив туризму на дестинацію або її частини внаслідок надмірної кількості туристів, що відчуває як місцеве населення (через погіршення умов (якості) життя), так і туристи (через погіршення якості турпродукту, що надається)» [1]. Явище овертуризму у містах має декілька особливостей: 1. Коли говориться про туристичне перевантаження міста, то йдеться не стільки про чисельність туристів, скільки про туристичні потужності, щоб їх прийняти. 2. Туристичне перевантаження має скоріше локальний, ніж загальноміський вираз. При цьому надмірний туристичний тиск відчувається переважно в центральних, найбільш популярних ділянках міст з високою концентрацією туристичних атракцій. 3. Туристичне перевантаження особливо відчутне, коли ресурси та інфраструктура міста відчувають надмірний тиск. Однак не тільки туристи створюють цей тиск – з ними конкурують місцеві мешканці та приїжджі.

Про актуальність теми, що розглядається, та необхідність кращого розуміння сутності завдань, що стоять перед управлінням світовим урботуризмом у контексті овертуризму та сталого розвитку, свідчить те, що на замовлення ЮНВТО 2017 р. було виконано дослідження під назвою «Overtourism? Understanding and managing urban tourism growth beyond perceptions» (англ. – Овертуризм? Розуміння та управління зростанням урботуризму згідно відчуттів туристів та місцевих мешканців), що містило аналіз даних 8 європейських міст (Амстердама, Барселони, Берліна, Копенгагена, Лісабона, Мюнхена, Зальцбурга та Таллінна). За результатами дослідження здійснено оцінку відношення мешканців цих міст до туризму і туристів та розроблено програму стратегій та заходів з метою попередження надмірної концентрації туристичних потоків у містах Європи [1]. До цих стратегій і заходів належать: **1. Просторове розосередження (дисперсія) потоків туристів по території міста та його околиць**, зокрема: проведення заходів не в центральних ділянках; розміщення там же нових туристичних атракцій та об'єктів; збільшення потужності та часу праці туристичних об'єктів; створення спільної ідентичності міста та його околиць; запровадження картки туриста для пересувань містом без обмежень; стимулювання відвідування периферійних ділянок міста. **2. Часове**

розосередження (дисперсія) потоків туристів у місті шляхом: стимулювання туристичних відвідин у несеzon; застосування динамічного ціноутворення (сезонних знижок); проведення спеціальних заходів у несеzon; розроблення календаря туристичних подій у місті з визначенням часу і місць проведення; застосування новітніх технологій (мобільних додатків).

3. Популяризація нових туристичних маршрутів та атракцій у місті, зокрема: розроблення нових маршрутів та їхня реклама; запровадження знижок для нових туристичних маршрутів та атракцій; видання туристичних путівників та рекламних матеріалів з нових туристичних маршрутів та атракцій; використання віртуальних екскурсій новими туристичними маршрутами.

4. Аналіз та необхідні зміни туристичних регуляцій (правил), зокрема: часу праці туристичних об'єктів; можливостей їхнього відвідування для великих груп туристів; правил транспортного руху у центральних частинах міста; заохочення паркування транспортних засобів на в'їзді до міста; створення спеціальних стоянок для туристичних автобусів; запровадження пішохідних зон; створення нових інформаційних платформ туристичного сервісу; регуляція та оподаткування діяльності готелів та інших засобів розміщення туристів; визначення туристичної ємності міста взагалі і критичних ділянок (центральної, історичної) зокрема.

5. Сегментація потоків туристів, зокрема: регулярні дослідження кількості, географії, мотивації та розподілу туристопотоків у місті; визначення найбільш та найменш вигідних сегментів туристів для міста; визначення сегменту туристів з повторним відвідуванням; визначення та обмеження промоції візитів небажаних сегментів туристів.

6. Збільшення корисності туризму для місцевої громади, зокрема: збільшення зайнятості у туристичній галузі; промоція позитивного впливу туризму; залучення місцевої громади у розробку туристичних продуктів; аналіз туристичного потенціалу місцевої громади та інтегрування його в туристичний ланцюг доданої вартості; поліпшення якості туристичної інфраструктури з урахуванням потреб місцевих мешканців та туристів; стимулювання розвитку занедбаних околиць міста через туризм.

7. Забезпечення розвитку міста, зручного для його мешканців та туристів, зокрема: розвиток міста з урахуванням потреб та бажань його постійних мешканців та туристів; максимальне залучення місцевого населення у сферу туризму; об'єднання туристичних фестивалів та подій з місцевими святами; використання артистично-культурних ініціатив (наприклад, стріт-арту) у нових туристичних ділянках; подовження часу праці туристичних об'єктів.

8. Розвиток та вдосконалення туристичної інфраструктури міста, зокрема: збалансований сталий розвиток транспортної галузі міста та околиць; можливість руху туристів на головних магістралях у час пік; поліпшення культурної інфраструктури міста; вдосконалення інформаційної забезпеченості транспортної інфраструктури та транспортних засобів, у т.ч. англійською мовою; поліпшення зручності громадського транспорту для туристів; забезпечення можливостей подальшого розвитку туристичної інфраструктури; створення безпечних велосипедних маршрутів та можливість оренди велосипедів; створення безпечних та атрактивних пішохідних маршрутів; створення спеціальних маршрутів для людей з

особливими потребами та похилого віку відповідно до засад інклюзивного туризму; збереженість об'єктів культурної спадщини та туристичних атракцій; необхідність прибирання туристичних об'єктів та маршрутів з вивезенням сміття до пунктів переробки. **9. Співпраця з місцевими стейкхолдерами**, у т.ч.: створення громадського органу управління туризмом (за участю усіх зацікавлених громад міста); підготовка програми фахового розвитку для партнерів; запровадження локальних дискусійних платформ для мешканців; проведення досліджень серед мешканців міста та інших зацікавлених суб'єктів; обговорення туристичних проблем міста у соціальних мережах. **10. Співпраця з туристами**, у т.ч.: забезпечення усвідомленості впливу туризму на розвиток міста серед туристів; ознайомлення туристів з місцевими цінностями, традиціями та правилами поведінки; надання необхідної інформації туристам з обмежень руху транспорту у місті, можливостей паркування та особливостей оплати, руху автобусів тощо. **11. Заходи з моніторингу та зворотного зв'язку**, включаючи: моніторинг ключових індикаторів, зокрема сезонних змін попиту, прибуттів та витрат туристів, їхніх сегментів, типів поведінки тощо; застосування новітніх інформаційних технологій для моніторингу, аналізу та оцінки впливу туризму; створення резервних планів для пікових періодів та форс-мажорних ситуацій. Подібні рекомендації є актуальними і для міст України, де починають спостерігатися ознаки овертуризму, у т.ч. для Львова, Києва, Одеси тощо, про що зазначалося у публікаціях автора [2, с. 210-216; 3].

Література:

1. Overtourism? Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions. : UNWTO Library, 2018. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf>
2. Смирнов І.Г. Маркетинг сталого туризму: навч.посіб. / І.Г. Смирнов, О.О. Любіцева. – К.: Вид-во Ліра-К, 2019. – 256 с.
3. Smyrnov I. Lviv: Lights and Shadows of Overtourism // Наук. вісник Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – 2019. – № 1 (385). – С. 117-121.

О.О. Сорокіна

*Херсонський державний університет,
sorokina120499@gmail.com*

НОВІ МАРШРУТИ ТУРИСТИЧНОГО ПРОСТОРУ ПРИДНІПРОВСЬКОГО РЕГІОНУ

Однією із проблем, що гальмує розвиток туризму в будь-якому туристичному регіоні, є погана інформованість клієнтів, інвесторів та інших зацікавлених осіб про рекреаційний потенціал регіону, тому важливим засобом підвищення туристичної цінності регіону є створення своєрідного іміджу, заснованого на привабливих символах регіону.

Розвиток туризму в Україні є досить актуальним завданням на сьогоднішній день, а тому дослідження в даному аспекті проводять різні

науковці, зокрема й географи. Потужний доробок з теми туризму є заслугою таких фахівців як Бейдик О.О., Бондаренко М.П., Кіптенко В.К., Любіцева О.О., Масляк П.О., Смаль І.В., Шаблій О.І. та ін. [1-4].

Враховуючи те, що туристичний потенціал України розкритий не повністю, то є необхідність детального вивчення всієї території країни і «прокладання» нових туристичних маршрутів. Потенційно привабливим, на нашу думку, є Придніпровський туристичний мезорегіон, виділений Смалем І.В. [4], що включає Черкаську, Кіровоградську, Дніпропетровську області.

Зразком не популярного, але водночас перспективного маршруту з точки зору реалізації туристично-рекреаційного потенціалу Придніпровського мезорегіону є п'ятиденний маршрут, який охоплює всі три області та побудований із врахуванням мінімізації витрат часу на переміщення та максимізації інформативно-пізнавальної цінності туру (Рис. 1).

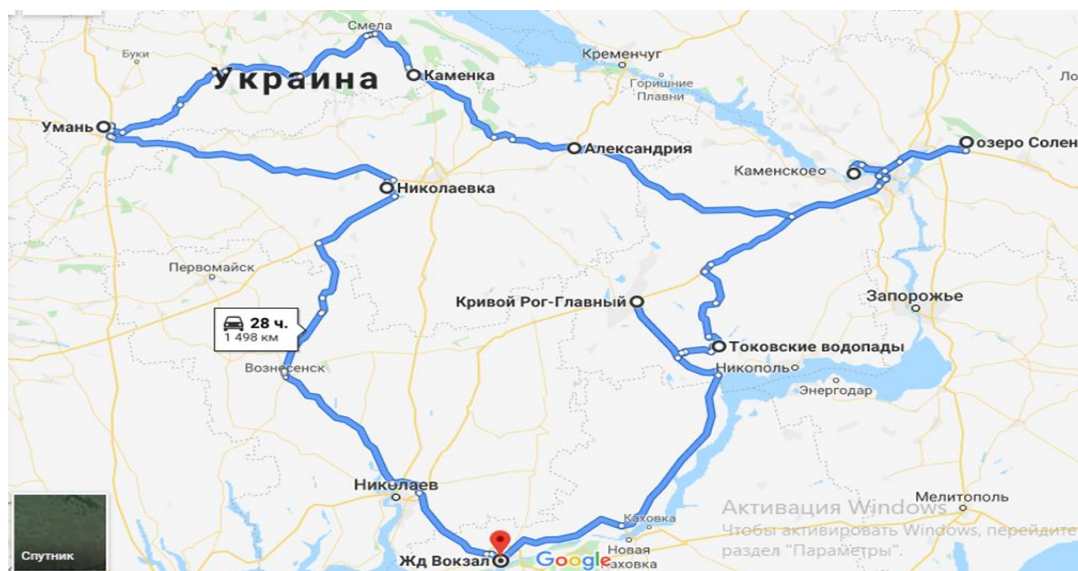

Рис. 1. Схема туристичного маршруту Придніпровським мезорегіоном

Вибір початкового та кінцевого пунктів маршруту відбувався з урахуванням показника транспортної доступності [2], а сам тур включає відвідання природних об'єктів Придніпровського туристичного мезорегіону з виділенням пунктів дислокації і тривалим програмним забезпеченням (таблиця 1).

Таблиця 1

Програма туру Придніпровським туристичним мезорегіоном*

День	Орієнтовний план на день
1	2
1	<p>Виїзд до Кривого Рогу (потягом 134Ш) Миколаїв – Івано-Франківськ із залізничного вокзалу міста Херсон о 13:59, прибуття на головний залізничний вокзал міста Кривий Ріг о 18:29.</p> <p>19:00 Заселення в хостел «Hostel» (вул.Серафимовича, 74 за 250 метрів від залізничного вокзалу, ціна 120 грн).</p> <p>19:30 вечеря та вільний час.</p>

Продовження таблиці 1

1	2
2	<p><i>Оренда мікроавтобуса (на всю подорож на 18 місць ціна 8 грн/км).</i></p> <p>8:00-9:00 сніданок.</p> <p>9:00 виїзд на екскурсію до Криворізького ботанічного саду, який зберігає колекцію рідкісних рослин серед яких лікарські, квітково-декоративні (орієнтовне прибуття 9:50, ціна вхідного квитка 15 грн., екскурсія групою 30 грн. з особи).</p> <p>10:00-12:00 оглядова екскурсія.</p> <p>12:00-12:45 обід.</p> <p>13:00 виїзд на оглядову екскурсію до Токівського каскадного водоспаду з річковими порогами в мініатюрі (орієнтовне прибуття о 15:00).</p> <p>15:15-16:00 прогулянка водоспадом. О 16:00 переїзд до Дніпровсько-Орільського заповідника смт. Кіровоцьке (прибуття 20:00).</p> <p>20:00 заселення в «Уютнага Guest House» (3-х містний номер ціна за 1 особу/за ніч 177 грн.) вечеря та вільний час.</p>
3	<p>8:00-8:50 сніданок.</p> <p>9:00 виїзд до заповіднику (орієнтоване прибуття 9:15).</p> <p>9:30-12:00 пішохідна екскурсія Дніпровсько-Орільським заповідником заплавами Дніпра та річки Оріль (7-8 км. маршрут екскурсії, ціна з особи 140 грн.).</p> <p>12:10-13:00 обід (заздалегідь взятий з собою).</p> <p>13:00 переїзд до Солоного лиману родовища лікувальних грязей і мінеральних вод в м. Новомосковськ.</p> <p>14:30-15:20 оглядова екскурсія лиману.</p> <p>15:30 переїзд до Олександрії (Кіровоградська область)</p> <p>19:30-20:00 заселення в хостел «Хостел Классик» (ціна за ліжко в 11-містному номері 150 грн.), вільний час.</p>
4	<p>7:00-8:00 сніданок.</p> <p>8:15 виїзд до озера Велика та Мала скеля.</p> <p>8:40-9:30 огляд місцевості.</p> <p>9:30 виїзд на оглядову екскурсію до Тясминського каньйону (орієнтовне прибуття 11:00) екскурсія та обід 11:00-13:40.</p> <p>13:40-18:00 переїзд до м. Умань.</p> <p>18:00 заселення і вечеря в готелі «Турист» (ціна за ніч 200 грн.).</p>
5	<p>8:00-8:45 сніданок.</p> <p>9:00-11:00 екскурсія дендропарком «Софіївка» міста Умань (ціна вхідного квитка 40 грн., екскурсії – 360 грн.).</p> <p>З 11:00-11:20 обід, переїзд до парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Хутір Надія», що оточує садибу сім'ї Тобілевича (І. Карпенка-Карого) (орієнтовне прибуття 14:00).</p> <p>14:00-15:00 екскурсія заповідником (вартість квитка для дорослих 20,00 грн.; для студентів 15,00 грн.; ціна екскурсії для дорослих 100,00 грн.; для студентів 70,00 грн.).</p> <p>15:10 виїзд до Херсона (орієнтовний приїзд на залізничний вокзал о 20:30).</p>

*Вартість туру Придніпровським туристичним мезорегіоном складає 2000-2100 гривень на 1 особу без урахування харчування

Отже, незважаючи на певні досягнення у сфері туризму, вкрай важливим є розвиток туристсько-рекреаційного потенціалу всієї території України. Для такого розвитку, вважаємо за необхідне розширювати туристичні простори та формувати нові маршрути навіть у не популярних туристичних мезорегіонах, прикладом якого поки є Придніпровський мезорегіон.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 395 с.
2. Любіцева О.О. Методика розробки турів / О.О. Любіцева // Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2003. – 104 с.
3. Масляк П.О. Загальні засади доступного туризму / П.О. Масляк, О.Ю. Гринюк, К.А. Казанцева // Молодий вчений. – 2017. – № 2. – С. 25-29.
4. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу // Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.

О.С. Сунтело

*Харківський національний університет Каразіна,
syptelo@gmail.com*

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК МІСТ В КОНЦЕПЦІЯХ ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ

Сучасні міста України, разом з всією країною перебувають на етапі трансформацій. Більшість великих міст декларують їх прагнення до подальшого розвитку за новими світовими правилами. Зокрема, в стратегії розвитку м. Харкова зазначено прагнення міста стати SMART [1]. Виходячи з аналізу робіт присвячених новому урбанізму, що включає в себе такі шляхи розвитку міста як smart-, global-, green-, creative-, inclusive-city та ін., спираючись на концепцію постіндустріального суспільства (переходу) Д. Белла [5], можна зробити висновок, що всі ці «види» міст загалом є постіндустріальною формою розвитку міського простору.

Місто, як центр цивілізаційного розвитку формується разом зі становленням індустрії (промисловості). Більшість світових урбаністичних центрів – це міста, що пройшли індустріальну стадію розвитку, яка дала можливість накопичення капіталу для їх успішному розвитку [3]. Поняття постіндустріального розвитку міста є досить новим та мало вивченим в сучасній географічній науці. Проте наратив постіндустріального суспільства та трансформації всіх його складових набув значної популярності. Сучасні тенденції нового урбанізму, комперативна теорія та постмодерні підходи сучасної суспільної географії стимулюють значний науковий інтерес до вивчення міст на етапі трансформацій.

Оксфордський словник пропонує таке визначення поняття постіндустріальне місто, спираючись на дослідження Phelps and Ozawa (2003). Постіндустріальне місто – місто, що демонструє особливості постіндустріального суспільства [8]. Дуглас В. Шоу загалом підтримує таку думку, та визначає «постіндустріальне» місто як набір міських форм і функцій, які, як видається, досить відрізняються від промислових міст останніх двох століть, щоб гарантувати окреме визначення [4].

Термін «постіндустріалізм» ще на початку ХХ ст ввів в науковий обіг англійський соціолог А. Пенті, який з точки зору футуристичного вчення

намагався визначити майбутній стан суспільства, що пов'язував з очевидним занепадом індустрії. А термін «постіндустріальне суспільство» ввів в 1958 році в науковий обіг американський соціолог Д. Рисмен. Теорія постіндустріального суспільства з'явилася в результаті синтезу різних підходів до оцінки динаміки стану, розвитку суспільства. У 1960-і рр. відбулося всебічне поширення поняття «постіндустріалізму» і осмислення того, що фактор технологічного розвитку буде превалювати не тільки над соціальними, а й політичними відмінностями [4, 5].

В основі концепції постіндустріального розвитку міст, що є одними із складових компонентів світової соціогеосистеми, лежить вчення про технологічну революцію та хвилевий характер розвитку суспільства Е. Тофлера [4], який пов'язує перехід суспільства від одного етапу до іншого з удосконалення техніко-матеріальних можливостей виробництва. За Тофлером, до середини ХХ ст. людство пройшло три хвилі розвитку: аграрну, індустріальну та постіндустріальну. Дані етапи мають планетарний характер, проте автор не виключає регіональну складову, констатує факт, що на момент становлення даної концепції в світі існують суспільства кожної з хвиль. Остання, третя хвиля постіндустріального розвитку почалась в середині ХХ ст. Більшість країн світу досі перебувають в перехідній до третьої стадії, включаючи і Україну.

Концепція постіндустріального суспільства була сформульована в 1970-х американський соціолог Д. Белл. По суті він більш детально розкрив особливості «третьої хвилі Тофлера». Постіндустріальне суспільство Белл пов'язує з розвитком економіки знань та обслуговування – терціалізацією публічного, соціального та виробничого простору. Ряд вчених, зокрема Дж. Рифкін, О. Негт, Б. Кагарлицький, К. Омаз та інші, критикують концепцію постіндустріального суспільства. Головною тезою є незгода з авторами концепції щодо значного впливу суспільства та ігнорування зовнішніх факторів. Критики запевняють що повний перехід до постіндустріального суспільства не лише призводить до кризи виробництва та обезцінення людської праці, а й взагалі не є можливим в повній мірі. Практика початку ХХІ ст довела, що владні та культурні особливості не завжди співпадають з потребами та можливостями економіки. Так деіндустріалізація високорозвинених країн призвела до занепаду промислових зон («справа Детройта»), обезцінення промислової робочої сили та міграцію виробництва до «нових індустріальних країн» [4, 5, 6]

Більшість вчених, які досліджують міста, стверджують, що головні міста світу вже є постіндустріальними, а решта так чи інакше прагне до цього рівня. Так, Н. Мезенцева [2] зазначає, що кожне місто в своєму розвитку так чи інакше прагне до постіндустріального. Місто сприймається як простір можливостей і проблем, як територія, де присутні різноманітні досягнення цивілізації, та водночас як простір, де концентруються екологічні проблеми, соціальні негаразди, бідність тощо. У сучасному постіндустріальному суспільстві посилюється значимість якості життя, соціальної стабільності та стану захищеності населення, екологічної безпеки проживання в містах. З іншого боку, зростає увага до якості освіти та рівня кваліфікації мешканців міст, науково-технічного потенціалу міст, інноваційності їхнього розвитку,

оновлення міської інфраструктури з використанням найсучасніших технологій. При цьому стратегія сучасного розвитку міст ґрунтується на збереженні їх культурної ідентичності, автентичності та індивідуальних особливостей.

Наразі більшість досліджень постіндустріального розвитку міст та впливу на цей процес наявної індустріальної спадщини присвячені саме країнам, що знаходяться на ранньому постіндустріальному періоді свого розвитку. Це в першу чергу країни колишнього соціалістичного табору, зокрема Україна. Яскравим прикладом такого роду дослідження є робота Marcin Wójcik, Paulina Tobiasz-Lis & Karolina Dmochowska-Dudek «Problems of post-industrial city development. Tensions between the structure and image of Łódź (Poland)» [9]. Проте головний аспект даного дослідження це виявлення впливу індустріальної спадщини на трансформацію функціонально-просторової структури міста та міський простір в контексті теорії «третього місця».

Проблеми сучасних постіндустріальних міст також висвітлює М. Grabkowska в роботі Regeneration of the Post-Socialist Inner-City: Social Change and Bottom-up Transformation in Gdańsk [7]. На думку автора процеси трансформації, так званих «західних міст» значно відрізняються від пострадянських міст. Саме явище джентрифікації в «західних» містах здійснюється як невід’ємна та логічна складова їх постіндустріального розвитку.

Література:

1. Стратегія розвитку міста Харкова до 2020 року, затверджена рішенням 10 сесії Харківської міської ради 7 скликання від 21. 12. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.city.kharkov.ua/assets/files/docs/zakon/strategy2411.pdf>
2. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. – 438 с
3. Reed H. Financial centre hegemony, interest rates and the global political economy // International Banking and Financial Centres. London, 1989. P. 247-268.
4. Toffler, A. (2000) The third wave (Evc, A.). In Shovkun, V. (Eds.). Kyiv, Publishing House “Vsesvi”.
5. Bell, D. (1968) Notes on the Post-Industrial Society. The Public Interest. 7, 102-118.
6. Chanan M, Steinmetz G, 2005 Detroit: Ruin of a City (Bristol Docs, Bristol)
7. Grabkowska, M. (2012) Regeneration of the Post-Socialist Inner-City: Social Change and Bottom-up Transformation in Gdańsk. Pracownia, Gdańsk, 172 pp.
8. Oxford reference. post-industrial city. Available at: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100339535>
9. Wójcik, M., Tobiasz-Lis, P. & Dmochowska-Dudek, K. (2017) Problems of post-industrial city development. Tensions between the structure and image of Łódź (Poland). Available at: <https://relocal.eu/problems-of-post-industrial-city-development-tensions-between-the-structure-and-image-of-lodz-poland/>

О.М. Трусій

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
trusij_o@ukr.net*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ

Регіональні особливості інвестиційної діяльності в сільське господарство виникають та формуються залежно від природно-кліматичних умов, рівня економічного розвитку регіонів, міжгалузевої спеціалізації аграрного виробництва та інших факторів. Аналіз обсягів, динаміки, структури вкладень у розвиток сільського господарства регіонів України за тривалий проміжок часу свідчить, що активність інвестиційних процесів, як правило, вища в областях зі сприятливими природно-кліматичними умовами, вищою родючістю ґрунтів, розвинутою виробничою та соціальною інфраструктурою, тісною співпрацею інвесторів з органами місцевого самоврядування.

Серед регіонів нашої країни лідерами щодо залучення іноземних інвестицій у галузі сільського господарства є: Київська область (138 млн. доларів США), Львівська (113 млн. доларів США), Івано-Франківська (73,4 млн. доларів США), Дніпропетровська (56,6 млн. доларів США).

За останні чотири років загальна сума капітальних вкладень у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги збільшилася на 58 %, або 38,001,144 млрд грн. Зростання обсягів вкладень у 2018 році спостерігалось у всіх регіонах крім Івано-Франківська. Найсуттєвіші капітальні інвестиції у Вінницькій (79 %), Дніпропетровській (57,7 %), Житомирській (58,7 %), Закарпатській (57,1 %), Київській (55,4 %), Львівській (59,1 %), Одеській (64,1 %), Рівненській (63,5 %), Тернопільській (69,1 %), Чернігівській (63,9 %) областях.

Єдина область де спостерігається спад інвестицій це Івано-Франківська область, вона має мінусову статистику та має показник -25,6 % (по відношенню 2015 до 2018-го року). Головні причини такого стану пов'язані з низькою продуктивністю сільськогосподарського виробництва, малою часткою створеної доданої вартості, недостатньо розвиненим внутрішнім ринком сільськогосподарської продукції. За відсутності обігових коштів у підприємств, збіднілого населення, вирощення більшості традиційних сільськогосподарських культур та утримання тварин стало нерентабельним. Але останні роки показники сільського господарства цієї області знову зростають починаючи з 2017-го року та мають щорічний зріст. Також слід зазначити, що найбільшу питому вагу в структурі капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги займають Вінницька (14,2 %), Київська (9,8 %), Дніпропетровська (5,8 %), Полтавська (5,8 %) області. Найменшу питому вагу займають Івано-Франківська, Закарпатська, Рівненська, Чернівецька області – близько 1 %.

Наразі відновлюються інвестиції у сільське господарство Донецької та Луганської області, по відношенню 2015-го до 2018-го року Донецька має

приріст капітальних інвестицій у 79,9 % а Луганська 76,3 %. Це пов'язане насамперед з поступовим поліпшенням політичної ситуації як регіонів так і країни в цілому.

Вінниччина займає перше місце в Україні за обсягом виробництва валової продукції сільського господарства. Вінниччина має один із найпотужніших серед регіонів України агропромисловий комплекс, який в останні роки демонструє високі темпи розвитку та вагомі результати господарювання. Це пов'язано з сприятливими природно-кліматичними умовами для розвитку землеробства та тваринництва.

Унікальним інвестиційним потенціалом Вінницького регіону є земельний фонд. Область має найбільшу частку українських чорноземів, значна їх частина 21 % – це землі чорноземного типу. Це унікальна концентрація високоякісних земельних ресурсів.

В останні роки відбувається поступове економічне піднесення в усіх регіонах України. Але проблеми все одно існують. Наприклад, основною перешкодою для залучення інвестицій в Одеську та Запорізьку області є нестача сировини, для Тернопільської та Вінницької – відсутність налагодженої системи збуту продукції.

Існують і спільні для всіх регіонів фактори, які стримують залучення інвестицій. До найбільш вагомих відносяться: низький рівень платоспроможності споживачів, високий рівень податків, нестача оборотних коштів, труднощі з отриманням довгострокових кредитів.

Частка іноземних інвестицій, спрямованих у тваринництво у 2018 році, складала майже 30 %. Водночас, частка іноземних інвесторів у структурі капітальних інвестицій становить лише 0,3 %.

При цьому в загальній структурі капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство частка тваринництва становить 11 %.

Загалом прямі іноземні інвестиції у сільське господарство у 2017 році перевищили показник 2016 року на 6,7 %, сягнувши 622 млн дол. Тенденція зростання прямих іноземних інвестицій у галузь відновилася з 2016 року після кількох значних спадів: у 2011 році – на 17,2 %, у 2014 році – на 20,4 %, а також у 2015 році – на 18,6 %.

У 2018 році найбільшими інвесторами сільського господарства України були Кіпр (28,7 %), Віргінські Британські острови (14,5 %) та Німеччина (13,4 %). Також до топ-10 інвесторів галузі увійшли Данія (8,4 %), Велика Британія (7,4 %), Польща (4,9 %), Франція (4,6 %), США (3,2 %), Словаччина та Швеція (по 2,1 %).

Річні притоки прямих іноземних інвестицій (ПІІ) зростали вражаючими темпами на початку 2000-х років перед тим, як уповільнитися після глобальної фінансової кризи. У 2009р. через кризу вони скоротилися більше, ніж на половину. У 2013 р. обсяг ПІІ скоротився на 45 %, що відображає занепокоєння управлінням економікою та середовищем ведення бізнесу. У 2014 р. ПІІ зменшилися на 81 % в контексті політичної нестабільності та ескалації конфлікту в Донецькій та Луганській областях.

Потоки ПІІ відновилися у першому півріччі 2015 р., сягнувши 3,6 % ВВП, хоча цей показник є результатом рекапіталізації банків з іноземним

капіталом. Ці дані потрібно інтерпретувати обережно, бо значна частка первинного (*prima facie*) іноземного капіталу може фактично відповідати процентному арбітражу ПІІ: таким чином офіційна статистика перебільшує реальний рівень притоків ПІІ.

Основні причини, які стимулюють інвестиції в сільське господарство: стабільне зростання попиту на продукцію АПК, зменшення ризиків, порівняно з очікуваними на початку бойових дій, вплив реформ, можливість диверсифікувати ринки збуту продукції, високим рівнем інвестиційної привабливості та збуту сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки. Позитивним фактором є й зростання інвестицій в сільгоспмашини та обладнання. Це пов'язано і з розширенням посівних площ, і з бажанням оновити парк існуючого обладнання. Рослинництво залишається локомотивом розвитку аграрної сфери і ключовим продуктом експорту.

Література:

1. Експортний потенціал України: співробітництво з країнами Європейського союзу / Дорош М.М, Дадак О.О., Гачек Т.С., Грабовський Р.С. // Науковий вісник / Дорош М.М, Дадак О.О., Гачек Т.С., Грабовський Р.С., 2014. – С. 25–31.
2. Інвестиційний процес [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: pro-investitsii.ukr
3. Інвесторам слід розвертатися в бік харчової промисловості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agroreview.com/news/investoram-slid-rozvertatysya-v-bik-harchovoyi-promyslovosti?page=51>
4. Сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>
5. Сталий розвиток і розумний націоналізм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/podiia/item/13584-stalyi-rozvytok-i-rozumnyi-natsionalizm.html>
6. Статистичний щорічник України за 2018 рік. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
7. У 2019 році прогнозується подальше уповільнення інвестиційної активності у сільському господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/news/10582-u-2019-rotsi-prognozuyetsya-podalshe-upovilnennya-investitsiynoyi-aktivnosti-u-silskomu-gospodarstvi>
8. Фурсіна О.В. Теоретичні та практичні аспекти інвестування розвитку аграрних підприємств України / Фурсіна О.В., Миськів Г.В. // Науковий вісник Ужгородського університету / Фурсіна О.В., Миськів Г.В., 2018. – С. 342–345.

А.А. Тучапець

Львівський інститут економіки і туризму,

AnastasiiaTuchapets@gmail.com

Т.І. Божук

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

tbozhuk@gmail.com

ВПЛИВ ФІТНЕС-ТУРИЗМУ НА ПОКРАЩЕННЯ ЗДОРОВ'Я СУСПІЛЬСТВА

Фітнес-туризм є елементом фізичної рекреації та новим видом туризму, який активно почав розвиватись останнім десятиліттям. Основною ідеєю фітнес-туризму є поєднання організованих спеціально розроблених фітнес-програм, що залежать від мети туриста (схуднення, набір м'язової маси, покращення загального стану здоров'я, підготовка до змагань, зняття напруження тощо) з подорожами, що дає можливість економити час.

Завдяки туризму людина не лише розширює кругозір, а й бореться із нестабільним психоемоційним станом, депресією тощо [1]. Тому, останніми роками збільшується чисельність туристів та мандрівок, розширюється асортимент пропонованих туристичних послуг, вивчаються та пропонуються нові туристичні дестинації, таким чином туризм став важливою ланкою економіки ХХІ століття.

Проте, останніми роками у суспільстві часто говорять про зменшення рухової активності, що є причиною багатьох проблем зі здоров'ям. Хоча більшість населення усвідомлює користь рухової активності, однак, мало хто знаходить час у щільному графіку чи бажання для цього. Розвиток технологій призводить до того, що люди рухаються менше; збільшення кількості офісних робіт призводить до малорухливості; шалений ритм міст, стреси, депресії, втота не є стимулом для активного способу життя. Таким чином, фітнес-туризм дає змогу економити час, поєднавши заняття фітнесом та подорож. Фітнес-туризм має як туристичні так і фітнес-переваги.

До туристичних переваг відносять наступні:

1. Знайомство та вивчення нових територій, культур, традицій;
2. Отримання позитивних емоцій, боротьба зі стресом;
3. Процес комунікації з новими людьми, розширення кола знайомств;
4. Обмін досвідом.

До фітнес-переваг можна віднести наступні:

1. Поліпшення мобільності.

Заняття фітнесом корисні для кісток, суглобів та м'язів. Він зміцнює м'язи, які утримують кістки разом роблячи структуру тіла міцнішою, таким чином є рішенням до зниження ризику травматизму.

2. Управління болем.

Фізичні навантаження корисні для пацієнтів з артритом, фіброміалгією та іншими подібними проблемами; при хронічних болях, особливо в області нижньої частини спини, шиї, стегна та коліна.

3. Контроль та стабілізація ваги.

Фізична бездіяльність – це головна причина надмірної ваги та ожиріння, тому поєднання фізичних вправ і правильної дієти допомагає схуднути, а також позбутися багатьох захворювань, які виникають внаслідок набору значної жирової маси.

4. Покращення роботи серцево-судинної системи, статевої системи та опорно-рухового апарату.

5. Зниження ризику деяких видів онкологічних захворювань.

Існує прямий зв'язок між фізичними вправами та меншим ризиком раку товстої кишки та молочної залози. Регулярні фізичні навантаження також знижують ризик раку ендометрію та раку легенів.

6. Зниження ризику розвитку Діабету 2 типу.

Регулярні фізичні вправи корисні для метаболічної системи організму. Це не лише знижує ризик розвитку діабету, але і ризик метаболічного синдрому.

7. Зміцнення кісток та покращення тонусу м'язів.

8. Покращення роботи мозку, концентрації, уваги та сну.

9. Збільшення тривалості життя.

10. Зниження ризику інфекційних захворювань.

11. Збільшення енергії.

12. Зниження рівня стресу, зняття психоемоційного напруження, боротьба з депресією, завдяки вивільненню ендорфіну.

13. Покращення нейрогенезу.

14. Покращення пам'яті, вивільнення дофаміну, що допомагає боротися із залежністю, допомагає розслабитись та підвищує креативність [2, 3].

Отже, фізична активність відіграє важливу роль у покращенні загального стану здоров'я, є профілактикою або лікуванням певних захворювань та проблем. У свою чергу, туризм має ряд інших переваг для покращення загального стану організму туриста. Поєднавши фітнес та туризм, сформувавши напрям туризму – фітнес-туризм, туристи мають змогу оздоровитись, розпочати боротьбу з певними проблемами організму, збільшити тривалість життя, стати щасливішими, а також розширити світогляд, відвідати нові туристичні дестинації та раціонально використовувати час завдяки комплексному підходу даного виду туризму.

Література:

1. Cordes K. Applications in recreation and leisure for today and the future [Електроннийресурс]. – Режим доступу: <https://www.sagamorepub.com/sites/default/files/201807/applicationsinrecli.pdf>
2. Арефьев В. Г. Практикум учителя фізичної культури : метод. посібник для студентів навч. закладів II-IV рівнів акредитації / В. Г. Арефьев, О. В. Андреева, Н. Д. Михайлова. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2014. – 400 с.
3. Глухих В. І., Сиромятников М. М., Раціональна рухова активність як фактор зміцнення здоров'я та профілактики захворювань студентів. Навчально-методичний посібник. Запоріжжя, ЗДМУ, 2013 р. – 51 с.

А. Чаплінська

Щецинський Університет, Польща,
anna.czaplinska@usz.edu.pl

Т. Боднар

Щецинський Університет, Польща,
tomek.bodnar@wp.pl

СПРИЙНЯТТЯ ПРОСТОРУ І МЕНТАЛЬНІ КАРТИ МІСТ

PERCEPTION OF SPACE AND MENTAL MAPS OF CITY

Простір відіграє важливу роль у повсякденному житті кожної людини – служить для орієнтації, забезпечує розумовий комфорт і полегшує управління власною поведінкою. Найстарішою формою візуалізації просторової інформації є карти, Сприйняття яких – це процес ідентифікації та розуміння даного зображення. Підхід до перцепції карти змінився у свідомості людини протягом останнього століття: від концентрації на читанні карт, до впровадження нових методів вимірювання і міждисциплінарного дослідження інтерпретації змісту карт. У створенні ментальних карт найбільш значимим був період після Другої світової війни, коли почався пошук різних способів інтерпретації карт та створення власних просторових зображень. Велике значення для зрозуміння сприйняття карт і простору мала робота американського урбаніста Кевіна Лінча «Образ міста», опублікована в 1960 році, в якій автор зацікавився проблемою візуальної якості вибраних американських міст. Для цього він намагався проаналізувати зображення міста, намальовані його мешканцями. Завдяки цьому у своєму дослідженні К. Лінч показав, що уявлення людей про місто є продуктом безпосереднього досвіду та пам'яті про минулі події [3; 4].

За словами К. Лінча [3], те, що ми бачимо, є результатом двостороннього процесу між об'єктом спостереження та спостерігачем. Теоретично кожний бачить перед собою той самий об'єкт і тільки власна інтерпретація об'єкту вплине на побачене. Ось чому сприйняття різних людей одного й того ж місця настільки відрізняються. Кожна людина намагається зменшити простір, усунути з нього зайві елементи, або, навпаки, додати нові до існуючого простору.

Місто на ментальних картах. На всіх картах, отриманих Лінчем у результаті дослідження, можна виділити п'ять найпоширеніших елементів – це реальні фізичні елементи простору, які не несуть за собою якоїсь емоційної, практичної чи історичної прив'язки. Категоріями аналізу є: дороги (стежки), межі, райони, вузли (перехрестя), орієнтаційні пункти [3].

Результати досліджень, проведених Лінчем, вказують, що лінійні об'єкти, орієнтаційні пункти та площинні елементи можуть бути важливими для даної людини чи суспільства. Це пов'язано з формою та особливостями об'єкта, завдяки яким він виділяється у своєму оточенні. Іноді це бувають місця пов'язані з конкретними ситуаціями або різними випадками, що трапилися з

опитуваною людиною, або місця пов'язані з місцевою традицією, що скоріш за все залишаються невідомими для сторонніх людей [1].

Виділення категорій для аналізу карт, створених респондентами, дає матеріал, який після врахування взаємозв'язків між окремими елементами може створити узагальнений образ міста. На зображення ментальних карт можуть впливати: житловий район, масштаб району, сезон, час доби, погода, спосіб переміщення по місту, стать, вік та багато інших складових [4].

Метод дослідження для створення ментальної карти обраного місця – це замальовка кожним респондентом визначеного фрагмента простору. На відміну від усного опитування, де порядок задавання питань може мати значення, замальовка ментальної карти після належної інструкції не містить таких обмежень. Протягом життя у кожної людини створюється певна «розумова карта» – це суб'єктивна сукупність доріг, меж, районів, перехресть і перш за все орієнтирів та взаємозв'язків між ними. Вивчення нового або зміненого простору відбувається досить швидко, тому кожна наступна зустріч із цим середовищем значно легша завдяки пам'яті з попередніх відвідувань. Сприйняття не просто одного виду перед собою, а цілих послідовностей видів у просторі робить їх основою для формування ментальної карти у свідомості та уяві. Дослідження ментальних карт полягають у аналізі документів (замальовок карт), підготовлених респондентами, зокрема: методу нанесення та орієнтації малюнка, взаємного розташування об'єктів, наявності чи відсутності елементів, зменшення чи збільшення певних площ та значень присвоєних певним місцям [1; 5].

Початкові результати дослідження на прикладі міста Грифіце. У дослідженні взяли участь 470 учнів 4–6 класів, початкових шкіл міста Грифіце (Західнопоморське воєводство Польщі), що складає майже 70 % від загальної кількості учнів. На рис.1 представлений образ центральної частини міста створений на основі ментальних карт учнів. Найпопулярнішою категорією ментальних карт серед учнів були орієнтаційні пункти – точкові елементи простору, які характеризують місто (історичні пам'ятки, будівлі, пам'ятники тощо) – вони були зображені на 69 % замальовок. Зокрема йдеться про центральну площу міста – Площа Перемоги, головний фонтан, костел і магазини – ці об'єкти з'явилися на 15 % карт. Популярнішими пунктами орієнтаційним для учнів були все ж таки школа в якій вони навчаються (19 %) і торговий центр (13 %).

Другими, щодо популярності на ментальних картах, були лінійні елементи – дороги (стежки) якими потенційно користується респондент [5], вони були зображені на 69 % карт. Крім автодоріг, вулиць, тратуарів була зображена міська річка Рега та залізна дорога (відповідно 10 % і 4 %). Розміщення міста над Регою дає йому безпосереднє сполучення з Балтійським морем і можливості розвитку туризму, а часте залізничне сполучення з столицею регіону містом Щецин і курортним містом Колобжег дає можливості отримати швидкий доступ до різних населених пунктів.

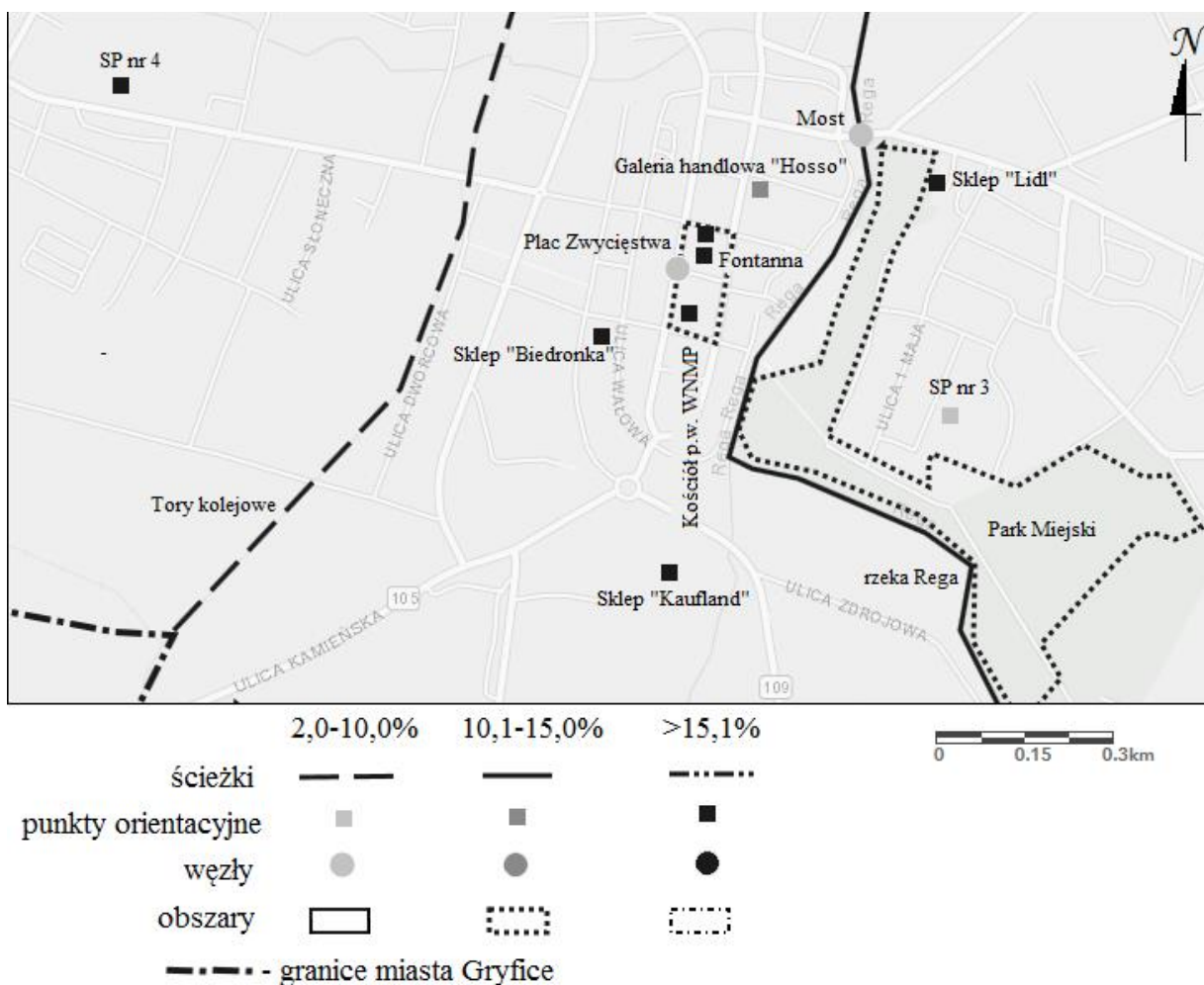

Рис. 1. Центральна частина міста Грифіце на ментальних картах [2]

Вузли – це перехрестя доріг або скупчення певних особливостей, часто об'єктів транспортної інфраструктури: перехрестя, транспортні кільця, мости, площі. Найпопулярнішим вузлом на картах був міст через річку Регу і Площа Перемоги – як місце де збігаються головні вулиці міста (9 % і 2 %). Міст з грифами, що ототожнюються з історією та гербом міста, вважається одним із найцікавіших пам'яток Грифіц.

Райони – функціональні зони, площинні елементи, що легко ідентифікуються (житлові райони, парки, сквери, рекреаційні чи промислові зони [5]). Ця категорія ментальних карт була зображена у 30 % респондентів, зокрема Площа Перемоги, яка ототожнювалася з Старим Містом і Міський Парк, що знаходиться на березі Реги (12 % і 11 %).

Найважливіший елемент ментальних карт, що значною мірою дозволяє оцінити чи малюнки учнів містять ціле місто чи лише його частину це межі. Загальна кількість карт, що містять межі, становить 10,4 % від усіх замальовок і це стосується тих учнів, які проживають за межами міста і доїжджають на навчання до Грифіц з приміської зони. Тут варто додати, що саме ця категорія учнів була найбільш ошадною в зображенні деталей на карті – переважали межі і дороги якими учні в основному пересуваються в

дорозі до міста на навчання, що підтверджує значимість місьця проживання у ментальному образі міста.

Відсутність важливих, на думку міської влади та туристів, об'єктів і пам'яток міста на ментальних картах учнів може означати, що знання про просторову структуру міста та цікаві місця, які розташовані далі, ніж історичний центр, є незначними. На картах не були зображені такі популярні місця як міський музей, вистава приморської вузькоколійки, музей та галерея "Високі ворота", водоспад на Редзі чи Японський парк. Причиною відсутності цих місць на картах може бути низька обізнаність про їх існування або вік, який обмежує респондентів і не спонукає цікавитися такими місцями, що на думку місцевих мешканців і туристів є привабливими. Недостатність знань про місце проживання вказує на недоліки в навчанні природничих дисциплін в школі, що може бути наслідком відсутності достатньої кількості відкритих уроків навколо району проживання, способу життя та життєвого ставлення батьків та вихователів.

Література:

1. Bazan-Krzywoszańska A., Mrówczyńska M., Skiba M. 2015. *Badania percepcji mieszkańców Zielonej Góry – mapy mentalne*, (<http://doi.prz.edu.pl/>, data dostępu: 06.12.2018 r.).
2. Bodnar T. 2019. *Obraz miasta na podstawie map mentalnych uczniów szkół podstawowych Gryfic*, Uniwersytet Szczeciński (maszynopis).
3. Lynch K. 1960. *The Image of The City*, Cambridge, Cambridge Mass.
4. Nawrocki T. 2015. *Wykorzystanie map mentalnych w badaniach przestrzeni publicznych. Przykład Gliwic*, (<http://tomasz.nawrocki.us.edu.pl/>, data dostępu: 06.12.2018 r.).
5. Osóch B., Czaplińska A. 2019. *City image based on mental maps – the case study of Szczecin (Poland)*, *Miscellanea Geographica – Regional Studies on Development*.

П. Чаплінський

*Щецинський Університет, Польща,
pawel.czaplinski@usz.edu.pl*

РОЗШИРЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ МЕЖ: БАР'ЄРИ ЧИ ШАНСИ ДЛЯ РОЗВИТКУ МІСТА – СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

EXPANDING ADMINISTRATIVE BOUNDARIES: A BARRIER OR AN OPPORTUNITY FOR CITY DEVELOPMENT – A SOCIO-CULTURAL ASPECT

Характер адміністративних меж не повністю зрозумілий для самих мешканців. Можна навіть стверджувати, що адміністративна межа в багатьох випадках непомітна, особливо в таких ситуаціях як доїзди до місця роботи, отримання послуг вищого рівня. У цих випадках населення як міської, так і

приміської зони використовує спільну базу. Але чи можна говорити про специфічний «паразитизм» чи про «симбіоз» між цими двома групами?

На це питання не можна відповісти однозначно, оскільки, з одного боку, місцевий ринок праці, а також широка пропозиція послуг міста використовує збільшений попит населення з приміської зони (що слід оцінювати позитивно), з іншого боку, населення приміської зони, можливо більш конкурентоспроможне, може відтіснити жителів міста з ринку праці або визначати профіль комерційних пропозицій та послуг, включаючи сферу культури [1; 2].

Соціально-культурна неоднорідність приміської зони. Варто звернути увагу на те, що населення приміської зони не є однорідним з точки зору матеріального положення, виконуваної професії чи походження. Перша група – це «корінні» мешканці цієї території, для яких характерний порівняно нижчий рівень освіти, нижчий середній вік, а також менша купівельна спроможність й, можливо, інше світосприйняття. Друга група складається з людей, які переїхали з міст у процесі їх деурбанізації. Ця група переважно більш освічена і часто має краще матеріальне становище (хоча це не завжди в такій послідовності). Важливо, що обидві ці групи взаємодіють. Таким чином, створюється своєрідний суспільний мікс, який суттєво впливає на сільсько-міський характер приміської зони, оскільки на її території одночасно переплітаються традиційні форми землекористування, як правило, сільськогосподарські з функціями виробництва та послуг. Тому змінюється не лише характер території, але й джерело доходів для населення. Однак наслідків є набагато більше, і вони охоплюють поширення міського способу життя на сільське населення, що проявляється як з позитивного, так і негативного боку. З одного боку відбувається дифузія інформації, а з іншого ми маємо справу з явищем надмірного розкошлюбства.

Сприйняття адміністративних меж. Наведені вище приклади є очевидним свідченням відносності або проникності адміністративних меж. Більшість жителів приміської зони ідентифікують себе з містом, вказуючи, наприклад, місце свого проживання. Можливо, це результат спроби підвищити власний соціальний статус, або, як було сказано раніше, невизнання адміністративного поділу. Проте, адміністративні межі не завжди є непомітними.

Якщо в сфері культури межа між приміською зоною та містом в основному ігнорується, то в економічних питаннях не так. Це може стосуватися таких аспектів, як, наприклад, різні види податків, які зазвичай нижчі у сільській місцевості (хоча і не завжди), а також загальний рівень витрат на життя. Тому населення приміської зони, а також населення міста не особливо зацікавлені у розширенні адміністративних меж, вбачаючи явні переваги з їх існування [6; 7].

Розширення адміністративних меж міста: дилеми. Міська влада, вочевидь, зацікавлена в розширенні адміністративних меж міста через можливість збільшення чисельності його населення, що в результаті сприятиме піднесенню престижу міста чи підвищенню його рангу. Однак варто усвідомити факт, що збільшення чисельності населення міста шляхом зміщення адміністративних меж може мати короткостроковий ефект, а в

довшій часовій перспективі не принести наміченого результату. Наслідком таких дій може бути досягнення короткотермінової політичної мети, хоча її ефективність буде низькою. Якщо паралельно не відбуватиметься розбудова інфраструктури у новоприєднаних районах, і вони не стануть більш привабливими з точки зору ринку праці та нових пропозицій в комерційній сфері та послугах, то в зв'язку із збільшенням мобільності населення, мешканці приміської зони переселяться за межі зони, до нової приміської зони або до міста. Новоприєднана територія може стати соціальним «дренажем» [3].

Ще однією метою розширення меж може бути оновлення вікової структури місцевої громади (міської громади). Демографічна характеристика населення в приміській зоні, як правило, є більш сприятливою за віковою структурою. Середній вік зазвичай нижчий. Тому можна легко та порівняно не дорого покращити демографічні показники міста. Проте, слід усвідомити, що і в даному випадку – це короткостроковий захід. Природний приріст і, як наслідок, низький середній вік часто є проявом позитивних настроїв місцевої громади, яка дивиться на своє майбутнє оптимістично. Приєднання певної адміністративної одиниці до міста всупереч побажанням її населення може змінити ці настрої, оскільки, згідно з опитуваннями, такі зміни не приносять користі пересічному мешканцю. Користування перевагами агломерації так відбувається [4].

Включення нових районів в адміністративні межі міста також може впливати на ринок праці. Однак чи справді, як запевняють місцеві органи влади, ринок праці стане більш гнучким, а циркулююча міграція простішою? Наявність адміністративної межі може впливати на різницю в заробітній платі. Саме завдяки адміністративній межі люди ззовні можуть влаштуватися на роботу в місто, оскільки вартість їх працевлаштування буде нижчою для роботодавців, а отримані кошти будуть достатніми для покриття витрат на життя у сільській місцевості. Включення прилеглих районів до міста може призвести до вирівнювання витрат на проживання, а також витрат на оплату праці. Ринок праці, який потребує дешевших трудових ресурсів, змусить довозити у місто робочу силу з віддалених районів. Варто також зазначити, що ефективність циркулярної міграції багато в чому залежить від ефективності комунікаційної інфраструктури, яка, принаймні на першому етапі після приєднання, буде ґрунтуватися на існуючих домовленостях. Тому без великих інвестицій у комунікаційні рішення, включаючи міський транспорт, не буде полегшень для циркуляційної міграції, яка виникає внаслідок приєднання територій [5].

Розширення адміністративних меж міста може мати інші наслідки: призвести до сталої структури зайнятих в економічних секторах; запобігти утворенню монополій у виробництві чи сфері послуг; підтримати відносно низьке економічне навантаження за рахунок використання трудових ресурсів з приміської зони, де, як правило, демографічна структура більш сприятлива. Проте, існують сумніви. Чи вдасться переконати мешканців сільської місцевості, зазвичай молодь, в тому, що після приєднання до міста вони працюватимуть ймовірно на пенсіонерів міста? Така ситуація стосується більшості сучасних європейських міст.

В даний час міські території розширюються через відсутність вільних ділянок для інвестицій, що може значно знизити привабливість міста. Однак слід відповісти на запитання: чи нові робочі місця повинні знаходитися в адміністративних межах міста? Чи всі установи, підприємства, організації, які працюють для міста, мають знаходитись в його адміністративних межах? Це справді дуже складна проблема не лише організаційно-логістичного чи економічно-правового характеру, але й соціально-культурного. Зрештою, є численні приклади інвестицій, від яких місто отримує вигоду, хоча вони розташовані поза його адміністративними межами. Це стосується, наприклад, аеропортів, сміттєзвалищ, торгових центрів, економічних зон тощо.

Проблема вільних ділянок у місті стосується також будівництва. Але в цьому випадку можна задати питання, чи є бажані жити в місті? Чи сучасні напрями урбанізації не вказують на зворотні тенденції? Таким чином, саме ділянки приміської зони зі значно нижчим тягарем антропопресії виглядають більш привабливими. Звичайно, будівництво в містах все ще розвивається, змінюючи свій характер, набуваючи рис поляризованих пропозицій: або дуже дорогих розкішних будинків з апартаментами, або дешевших соціальних житлових комплексів. Будинки індивідуального будівництва, як правило, будуються в приміській зоні, яка стає спальною зоною для міста. Чи потрібні в такому разі нові місця для житлових інвестицій у місті?

Отже, як проводити політику на лінії місто-приміська зона? По-перше, просвіщати громадськість на теми взаємовигідних рішень. По-друге, співпрацювати. Занадто часто у діяльності міст йдеться лише про престиж, імідж, маркетинг та просування міста. Така концепція мислення не дає мешканцям вищої якості існування. По-третє, вести діалог щодо певної однорідної концепції організації простору, що формує єдину просторову систему, де адміністративна межа – це лінія, іноді досить теоретична, а іноді це – зона, яка може мати різну ширину. В основі такої просторової системи закладені свідомі чи несвідомі соціокультурні цінності, що лише підтверджує тезу про те, як важко чітко визначити межу для багатьох соціальних та культурних явищ.

Література:

1. Breitung W. 2011. Borders and the city: intra-urban boundaries in Guangzhou (China). *Quaestiones Geographicae* 30(4), 55-61.
2. Batty M. 2008. The size, scale, and shape of cities. *Science*, 319: 769-771.
3. Czapliński P., Klimczak P., Wojnicka E. 2008. Poszerzenie granic administracyjnych miasta Słupska – uwarunkowania rozwojowe i infrastrukturalno-przestrzenne, WSIiZ w Rzeszowie dla UM w Słupsku, Słupsk-Rzeszów.
4. Czapliński P., Klimczak P., Strojny A. 2008. Rzeszów – metropolia w budowie. Koncepcja programowo-przestrzenna rozwoju, WSIiZ w Rzeszowie dla UM w Rzeszowie, Rzeszów.
5. Czapliński P., Klimczak P., Strojny A. 2011. Poszerzenie granic administracyjnych miasta Ustka, Urząd Miasta Ustka, Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk-Ustka.
6. Tannier C., Thomas I., Vuidel G., Frankhauser P. 2011. A fractal approach to identifying urban boundaries. *Geographical Analysis*, 43(2): 211-227.
7. Chen Y., Wang J., Long Y., Zhang X., Liu X., Li X. 2017. Defining Urban Boundaries by Characteristic Scales, Cornell University.

І.Ю. Чеболда

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
chebolda1@gmail.com*

ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ – ОБ’ЄКТ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ РЕГІОНУ

В сьогоденні складних економічних умовах, особливо в важкому стані опинилися дотаційні регіони, зокрема Тернопільська область. Дефіцит бюджетних коштів, спад виробництва, зростання безробіття призвели до стагнації економіки.

Для багатьох органів місцевого самоврядування джерелом розвитку може стати наявність унікальних природних ресурсів або об’єктів історико-культурної спадщини, природні і природно-антропогенні ландшафти, де традиційна культура утворює єдине ціле з навколишнім середовищем. Одним із перспективних видів діяльності є екологічний туризм (організований відпочинок), який є одним з найбільш дешевих і доступних видів туристичного відпочинку для людей.

Тернопільська область не входить у виділені на території України рекреаційні регіони, але разом з тим сприятливі природні, екологічні умови, значна кількість історико-культурних об’єктів виступають базою для розвитку рекреаційного комплексу. Природними ресурсами відпочинку в області є унікальні природні явища, естетичні якості ландшафтів, особливості режиму деяких природних процесів, сприятливі і специфічні властивості клімату, рельєфу, рослинного покриву, водних поверхонь та джерел.

Ландшафтні рекреаційні ресурси мають багатофункціональне значення і можуть використовуватися в різних сферах рекреації: неорганізованому відпочинку, масовому відпочинку у вигляді прогулянок, при збиранні грибів і ягід, в спортивних заняттях, під курортну і рекреаційну забудову, як об’єкти туризму і т.д.

Аналіз структури природно-територіальних комплексів, наявності лісу і водойм, якості лісів, їх віддаленості від водойм, характеру ґрунтів і рельєфу дав можливість Г.В.Чернюк виділити на території Тернопільської області найбільш сприятливі, сприятливі, обмежено сприятливі, малосприятливі, несприятливі для рекреації типи природних комплексів [1].

Особливу групу рекреаційних ресурсів утворюють об’єкти природного заповідного фонду, зокрема заказники, регіональні ландшафтні парки, які є потенційними екскурсійними об’єктами. Однак рекреаційне використання заповідної території не повинно порушувати статус заповідного об’єкту, тому деякі території заповідного фонду області виключені з рекреаційного використання, а на інших територіях організація туризму і відпочинку

Досить цікавою і найбільш вдалою формою для поєднання функцій рекреації і охорони природи є регіональні ландшафтні парки, пам’ятки природи, національні парки. Ці території є малозмінені, або зовсім не змінені людиною і є цікавими для розвитку рекреації, разом з тим вони не вилучаються із господарського фонду, оскільки використовуються як

важливий ресурс індустрії туризму. Важливе значення для рекреації відіграють периферійні (або буферні) зони, які прилягають до заповідних територій, саме тут доцільно розміщувати туристичні установи, лікувально-оздоровчі заклади.

Головні напрями туристських маршрутів проходять з півночі на південь вздовж автомобільного шляху Кременець-Тернопіль-Теребовля-Чортків-Заліщики і з заходу на схід вздовж залізниці і автомобільного шляху Підволочиськ – Тернопіль – Зборів.

Отже, одним з основних рекреаційних ресурсів є ліси. До них відносяться всі ліси, які придатні для організації в них відпочинку та оздоровлення населення. Це такі категорії лісів 1 групи як лісопаркова частина зелених зон, лісопарки, парки, лісові масиви заповідників, заказників. Ці ліси найбільш придатні для задоволення санітарно-гігієнічних, пізнавальних та інших потреб населення, тому досить інтенсивно використовуються. Високі рекреаційні якості характерні для змішаних лісонасаджень, які поширені в області. Це насадження дуба з грабом, ясенем, кленом, липою.

Сприятливими для рекреації є і водні плеса. Ріки області в нижній та середній течії характеризуються добре дренованими, покритими лісом берегами, твердим дном (р. Серет, р. Збруч, р. Дністер та інші). Для цих річок характерна комфортна для купання температура води +18-20 за Цельсієм та тривалий купальний сезон – 30-90 днів, сприятливі для купання і водного спорту глибини – 1-4 метри. Активно використовуються для організації відпочинку інші ріки, ставки та водосховища.

Гідромінеральні ресурси області представлені сірководневими, сульфатними, гідрокарбонатно-хлоридними водами та лікувально торфовими грязями (с. Залізці, м. Ланівці, м. Підволочиськ та ін.). Зосереджені в області значні запаси лікувальних вод, в тому числі води типу “Нафтуса”.

В області нараховується біля 200 лікувально-оздоровчих закладів (санаторії, профілакторії, будинки і пансіонати відпочинку, туристичні бази), які можуть розмістити близько 25 тис. чоловік. Згідно територіальної структури курортно-рекреаційного господарства на території Тернопільської області виділяється 5 рекреаційних районів: Кременецький, Бережансько-Бучацький, Чортківський, Гусятинський, Придністровський. В кожному з виділених районів можна виділити курортні рекреаційні, туристичні зони.

Виходячи з аналізу, в основному лише природних факторів розвитку рекреації, можна зробити висновок, що в області розвинуті різні види рекреаційної діяльності: лікувально-оздоровчий, спортивно-оздоровчий, пізнавально-культурний. В області розвинутий короткотривалий і довготривалий відпочинок для дорослих і дітей. Короткотривалі види відпочинку мають чітко виражений сезонний характер в залежності від видів рекреаційної діяльності.

Особливості виробництва і розселення населення, недостатня вивченість природних ресурсів, нерівномірність у їх розміщенні викликає певні труднощі у використанні найбільш цінних в природному відношенні територій.

Основними напрями удосконалення екологічного туризму в регіоні в умовах ринкових відносин можна вважати:

1. Формування і розвиток рекреаційних спільних підприємств і курортних вільних економічних зон.
2. Створення нових ефективних форм рекреаційного господарювання.
3. Створення нових природоохоронних територій.
4. Забезпечення пріоритетів рекреаційного господарства і курортного природокористування в розвитку господарського комплексу.
5. Надання регіону правового статусу курортно-рекреаційного регіону.
6. Активізація міжнародного співробітництва в дослідженні, використанні і охороні рекреаційних ресурсів.

Екологічний туризм дасть можливість поповнити державний бюджет. Це говорить про те, що, підтримуючи розвиток екологічного туризму в Тернопільській області, можна поєднувати не тільки туризм з екологічними заходами, але і при цьому значно покращити економічний статус регіону.

Література:

1. Чернюк Г. В. Рекреаційна оцінка ландшафтів Тернопільської області / Г. В. Чернюк. – Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія. № 1. – 1998. – 68 с.

А.М. Чернявський
Херсонський державний університет,
andriy-chernyavskiy@gmail.com

ГИРЛОВІ ОБЛАСТІ РІЧОК ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

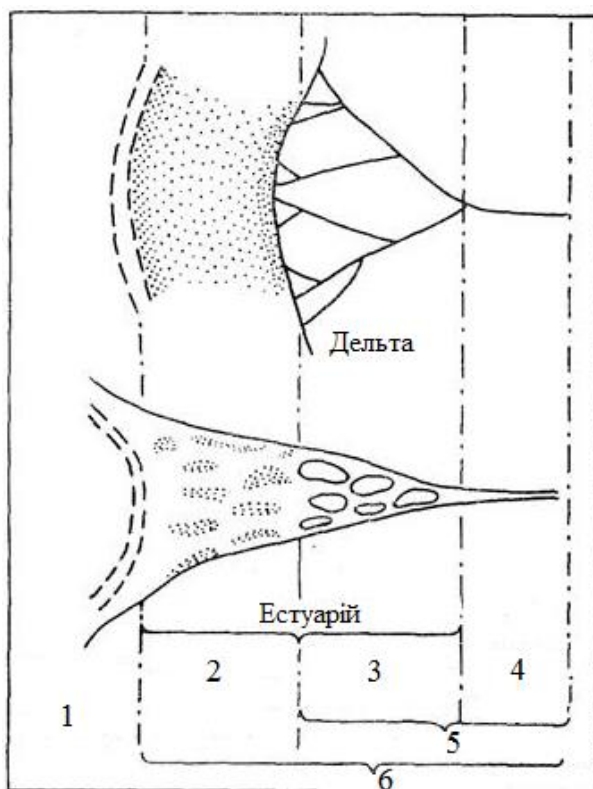
На даний момент значення гідрологічних знань про гирла річок зростає, що пояснюється підвищенням інтересу до вивчення цих об'єктів, це пояснюється двома обставинами. По-перше, розширюється використання багатих земельних, водних і біологічних ресурсів гирл річок різноманітними галузями господарства – сільським і рибним, річковим і морським водним транспортом, гідроенергетикою та ін. По-друге, в останній час стала актуальнішою проблема охорони природних ресурсів гирл річок від виснаження і забруднення. Освоєння гирл річок почалося ще в стародавньому світі – пониззя і дельти таких річок, як Янцзи, Ганг, Ніл були одними з найдавніших місць зрошеного землеробства і людською цивілізації в цілому. Саме тому сьогодні, переважно через економічну експлуатацію, збереження природного стану гирлових областей річок є однією із важливих задач.

Що таке «гирлова область річки». Поняття «гирло річки» як місце впадіння річки в океан, море, озеро, водосховище чи іншу, більш велику, річку, давно знайшло застосування в географії і широко використовується як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі. Водночас, цей географічний об'єкт має велику невизначеність, так як без додаткового уточнення не зрозуміло, означає він точку впадіння річки в іншу водойму або деяку простягнену в просторі область, і які її межі [7]. В.М. Михайлов *гирлом*

річки (гирловою областю річки) називає унікальний географічний об'єкт, що включає в себе район впадання річки в приймаючу водойму (озеро, море чи океан) і має специфічний природний комплекс, структура і формування якого регулюються гирловими процесами: динамічною взаємодією і змішанням водних мас річки і приймаючої водойми, відкладами річкових і частково морських наносів [6].

Типи гирл річок. Гирла річок різними дослідниками поділялися на морські (океанічні) і озерні; припливні і неприпливні; прості і подвійні (з лагунами) і т. д. В геоморфологічній літературі розрізняють два типи гирл – дельти і естуарії.

Дельта – це сформована в результаті сучасних дельтоутворюючих процесів частина гирлової області річки, яка включає верхню товщу гирлового конуса виносу річки, що піддається руслоформуєчій діяльності річкового потоку і надводну алювіальну сушу, яка зазвичай має складну і динамічну гідрографічну мережу та специфічний, «дельтовий», ландшафт (рис. 1) [4, 5]. Термін «естуарій» застосовується в географії в чотирьох доволі різних значеннях. По-перше, як затоплюване гирло річки, що розширяється в бік моря. По-друге, як лійкоподібне гирло, яке перебуває під впливом припливів. По-третє, як напівзакрита сполучена з морем прибережна водойма, де прісні води змішуються з морськими. По-четверте, як будь-яке гирло річки (рис. 2).

Рис. 1. Схема гирлової області з дельтою та естуарієм:

1 – передгирловий простір; 2 – передгирлове взмор'я; 3 – гирлова ділянка (дельта річки); 4 – пригирлова ділянка; 5 – приморська ділянка; 6 – гирлова область річки [5]

Особливості гирлових областей річок Херсонської області. Для річок Херсонської області приймаючою водоймою є р. Дніпро, виняток – р. Каланчак, яка впадає в Чорне море [1, 2]. Що стосується Азовського моря, то в межах нашої області воно не є приймаючою водоймою, що пов'язано з відсутністю постійних водотоків. Оскільки при злитті рукавів гирлову область виділити складно, а в переважній більшості випадків неможливо, мова йтиме саме про ті річки, приймаючою водоймою для яких є Чорне море.

Гирло Дніпра представлене багатурукавною дельтою, площею близько 350км². Свій початок воно бере від м. Каховка, а від м. Херсон починається поділ на рукави. Специфічною особливістю є те, що річка вливається в Дніпровсько-Бузький лиман кількома гирлами, найважливіші з яких Збур'ївське, Кізилмицьке і Бокач (Рвач). Відповідно, гирлова область Дніпра розпочинається від м. Каховка, а закінчується Кінбурнською протокою (рис. 2) [3].

Рис. 2. Гирлова область річки Дніпро: біла лінія – дельта; зелена лінія – лиман; червона лінія – гирлова область

Рис. 3. Гирлова область р. Каланчак: біла лінія – дельта; зелена лінія – лиман; червона лінія – гирлова область

Схожа ситуація і з р. Каланчак. Гирло річки не велике за площею, представлене однорукавною дельтою і впадає в Каланчальцій лиман, таким чином окреслюючи межі гирлової області (рис. 3). Малі річки, та річки що пересихають, як правило, не встигають сформувати стабільне гирло, а відповідно і гирлову область. А от інші річки Азово-Чорноморського регіону, у зв'язку з тектонічною та геологічною будовою, у складі гирлової області мають дельту (одно- чи багаторукавну) та лиман, що є унікальною рисою для відповідної місцевості.

Гирловою областю річки називається специфічний географічний об'єкт, який охоплює місце впадіння річки в приймаючу водойму (океан, море).

Як правило, ГОР представлена дельтою або естуарієм, однак як в межах Херсонської області так і для річок усього Азово-Чорноморського регіону відповідне утворення ускладнюється лиманом, що є специфічною рисою.

Література:

1. Географія Херсонщини: Навч. посібник / [Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С., Єрмакова С.Л., Руденко М.М. та ін.]. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. – 221 с.
2. Геология шельфа УССР. Лиманы / Молодых И.И., Усенко В.П., Палатная Н.Н. и др. – Киев: Наук.думка, 1984. – 176 с.
3. Давидов О.В. Визначення поняття «крилатий мис»: історичний аналіз та загальна характеристика / О.В. Давидов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. – Херсон, 2019. – Випуск № 10. – С. 119-129. DOI 10.32999/ksu2413-7391/2019-10-17.
4. Михайлов В.Н. Новые определения, районирование и типизация устьевых областей рек и их частей – эстуариев / В.Н. Михайлов, С.Л. Горин // Водные ресурсы, 2012. – Том 39. – № 3. – С. 243-257.
5. Основи океанології: підручник / В.К Хільчевський, С.С. Дубняк. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 255 с.
6. Полонский В.Ф., Лупачев Ю.В., Скриптунов Н.А., Гидролого-морфологические процессы в устьях рек и методы их расчета (прогноза). – С.-Пб.: Гидрометеоиздат, 1992. 383 с. [27]
7. Шуйський Ю., Вихованець Г. / Про визначення поняття «естуарій» в географії / Ю. Шуйський, Г. Вихованець // Українська географія: сучасні виклики.: зб. наук. праць у 3 т. – Київ.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. 1, с. 123-125.

В.М. Чехній

*Інститут географії НАН України,
chekhniy@gmail.com*

О.Г. Голубцов

*Інститут географії НАН України,
golubtsovoleksandr@gmail.com*

Є.І. Іваненко

*Інститут географії НАН України,
Ivanenko_Eugene@ukr.net*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНОЇ МЕРЕЖІ ТЕРИТОРІЙ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Наша держава перебуває на шляху реалізації міжнародних зобов'язань та виконання вимог внутрішнього законодавства щодо істотного збільшення загальної площі заповідних територій та акваторій для досягнення визначених показників заповідності. У представленій публікації залишимо осторонь проблемні питання юридичного та організаційного змісту, а зупинимося на природничо-географічних складових забезпечення цього процесу з акцентом на регіональному рівні їхньої реалізації.

Аналіз наявної мережі територій ПЗФ України у межах окремих фізико-географічних регіонів дає підстави стверджувати про наявність істотних прогалин у її просторовій організації. Такі прогалини проявляються, перш за все, у недостатній репрезентативності територій ПЗФ з точки зору біо- та ландшафтного різноманіття, вираженій нерівномірності їх розподілу по території. Остання обставина значною мірою обумовлює різну ступінь функціональної зв'язаності окремих складових мережі ПЗФ. Дефіцитними у відношенні забезпеченості територіями ПЗФ є більшість фізико-географічних країв лісостепової та степової зон [6].

Розрахунки ландшафтного різноманіття для оцінювання території для цілей заповідання доцільно здійснювати на основі так званих ландшафтних метрик (landscape metrics) [7]. Активне їх використання протягом останніх років пов'язане з тим, що ГІС і дані ДДЗ стали вже звичними у географічних дослідженнях. У даний час існує кілька сотень ландшафтних метрик, розрахунок яких здійснюються за допомогою різного програмного забезпечення. Класичною є програма Fragstats, розроблена у середині 1990-х і на сьогодні активно використовується вченими всього світу, зокрема – для оцінювання та моніторингу біо- та ландшафтного різноманіття.

На регіональному рівні для оцінки ландшафтного різноманіття у зазначеному контексті доцільно використовувати метрики, які відносяться до групи метрик різноманіття (diversity metrics). З-поміж них основними є індекси різноманітності і рівномірності Шеннона та Сімпсона, які змістовно тісно пов'язані. Так, наприклад, індекс різноманітності Шеннона [5] відображає кількість типів виділів та рівномірність їх просторового поширення. За умов, коли цей показник має значення 0 – наявний тільки

один тип виділів (немає різноманітності), а зі збільшенням кількості виділів і / або рівномірності їх просторового розподілу цей показник зростає.

Як основу для розрахунків показників ландшафтного різноманіття у контексті нашого дослідження пропонуємо використання моделі сучасного ландшафту, яка базується на методичних підходах до виділення екологічних територіальних одиниць (Ecological Land Units) [4]. Ці підходи були реалізовані при створенні карти «Екологічні територіальні одиниці світу» (World Ecological Land Units Map) [8] – комплексної розробки, у якій були задіяні Асоціація американських географів, Геологічна служба США, компанія ESRI і Група спостереження за Землею (The Group on Earth Observation). У контексті цих напрацювань екологічна територіальна одиниця (Ecological Land Units – далі ELU) визначається як ареал поєднання своєрідних біокліматичних, літологічних умов, форм земної поверхні і типів земного покриву (land cover). Авторами цієї публікації до основних чотирьох складових запропонованої моделі була додана п'ята – ґрунт [1].

Важливий критерій оцінки території для природоохоронних цілей – ступінь антропогенного перетворення ландшафтів. Ключем до з'ясування ступеня таких змін є земної покрив (land cover). Комплексним показником, який дає можливість оцінити ступінь антропогенного перетворення природних ландшафтів, є коефіцієнт антропогенної трансформованості [3]. Його суть полягає в оцінці вкладу кожного з видів людської діяльності у перетворення природного ландшафту. Головними складовими розрахунку цього показника є різні види землекористування, які відрізняються за силою впливу на природний ландшафт, і частка того чи іншого виду землекористування у межах певного ландшафту.

ГІС-аналіз ландшафтів з метою визначення потенційних заповідних територій, який базується на вище викладених положеннях, здійснюється на основі врахування принципів і методичних підходів ландшафтного планування [2], зокрема спряженого аналізу результатів оцінки цінності, притаманної ландшафтам та їх чутливості до різних впливів. Такий аналіз ландшафтів спрямований на визначення значущих для заповідання ареалів (ступінь відповідності природному стану, ступінь ландшафтного різноманіття) і ареалів, чутливих до антропогенних впливів у зв'язку з можливістю переведення таких ареалів до категорії природоохоронних (ступінь фрагментованості та антропогенної трансформації ландшафтів).

Література:

1. Голубцов О. Г., Чехній В. М., Фаріон Ю. М. Геоінформаційне картографування та аналіз сучасних ландшафтів для цілей заповідання (на прикладі степової зони України) // Укр. геогр. журн. – № 2. – 2018. – С. 61-71.
2. Ландшафтне планування в Україні / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, О. Г. Голубцов та ін.; під ред. Л. Г. Руденка. – К.: Реферат, 2014. – 144 с.
3. Шищенко П. Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании: Монография. – К.: Фитосоциоцентр, 1999. – 284 с.
4. A New Map of Global Ecological Land Units – An Ecophysiological Stratification Approach / R. Sayre, J. Dangermond, C. Frye et al. – Washington, DC. Association of American Geographers. – 46 p. Available at: http://www.aag.org/global_ecosystems.
5. Fragstats 4.2 help. Available at: http://www.umass.edu/landeco/research/fragstats/documents/fragstats_documents.html

6. Ivanenko E. Primary Criteria of Protected Areas Network Expansion (Nature Reserve Fund of Ukraine Case Study). *Geografický časops*, № 3, 2015. – Pp. 285–298.
7. Uuema, E., Antrop, M., Roosaare, J. et al. Landscape metrics and indices: an overview of their use in landscape research // *Living Reviews in Landscape Research*. – 2009. – Vol. 3, 1. Available at: <http://lrlr.landscapeonline.de/Articles/lrlr-2009-1/>.
8. World Ecological Land Units Map 2015 / USGS, Esri, Metzger et al. 2012, ESA, GEO. Available at: <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=77bbcb86d5eb48a8adb084d499c1f7ef>.

С.Г. Чорний, Д.А. Абрамов, Д.Ш. Садова
Миколаївський національний аграрний університет,
s.g.chorny@gmail.com

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ҐРУНТОВИХ ВИДІВ СТЕПУ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ «ЛІНІЇ ҐРУНТІВ»

Проблема картування ґрунтового покриття України є досить актуальною. Особливо це стосується створення для виробничих цілей велико масштабних карт 1:5000, 1:10000; 1:25000. Одною з можливостей швидко і ефективно провести таке картування пов'язано з використанням супутникової інформації, особливо багато спектральних знімків, які покривають великі площі. В цьому сенсі однією з успішних технологій слід визначити використання концепції так званої «ґрунтової лінії» або «лінії ґрунтів». Лінією ґрунту називається лінійна залежність між значеннями яскравостей червоного (RED) та ближнього інфрачервоного (NIR) спектрів в гіперспектральному просторі, отриманому при багато спектральному скануванню поверхні ґрунту не зайнятого рослинністю [1, 2, 3, 4, 5]. Така лінія описується звичайним лінійним рівнянням

$$\text{NIR} = \text{RED} \times \beta_0 + \beta_1. \quad (1)$$

де NIR – значення яскравості в ближній інфрачервоній частині спектру, RED – значення яскравості в червоній частині спектру, β_0 – тангенс кута нахилу, β_1 – відстань по осі ординат від точки перетину до начала осі.

Об'єктом вивчення були лінії ґрунтів чотирьох дослідних ділянок зі звичайними і південними чорноземами разом з їх еродованими схилувими відмінами, які розташовані в Правобережному Степу України (табл. 1). В цьому регіоні ерозія має серйозний вплив на структуру ґрунтового покриття і є головною причиною його високої комплексності.

У якості вихідних даних дистанційного зондування використали супутникові зображення, що були отримані сканером OLI (Operational Land Imager), який знаходиться на борту американського супутника Ландсат-8. Зображення мають просторове розрішення в 30 м у пікселі для восьми спектральних каналів. Для побудови ліній ґрунтів були необхідні лише два спектральні канали – четвертий (червоний, red, 0,64-0,67 мкм) і п'ятий (близький інфрачервоний, NIR, 0,85-0,88 мкм). Для визначення спектральної яскравості досліджуваних агроландшафтів використовували програмне

забезпечення з відкритим вихідним кодом QGIS 2.18. Яскравість вимірюється QGIS 2.18 в безрозмірних одиницях від 0 до 1.

Таблиця 1

Характеристика дослідних ділянок

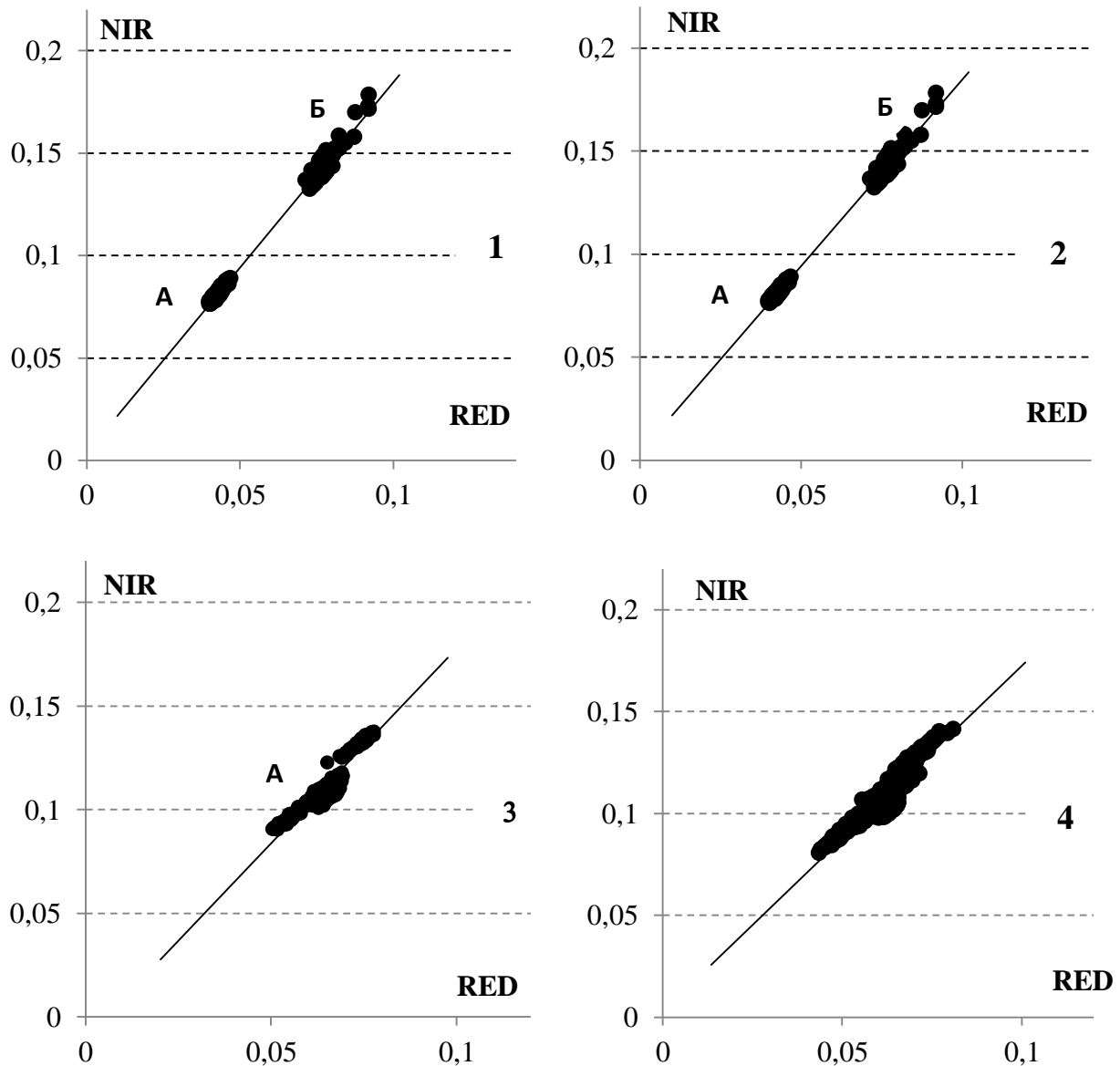
№ з/п	Ґрунти	Координати середини ділянок		Дати зображень, що були використані в розрахунках	Кількість відібраних пікселів	
		Широта (N)	Довгота (E)		Нееродовані ґрунти	Еродовані ґрунти
1	Чорнозем південний	46,905448	31,679024	04.04.17, 31.03.18	94	140
2	Чорнозем південний	46,892311	31,682028	04.04.17, 31.03.18	84	110
3	Чорнозем південний	47,353425	32,874279	28.03.17, 13.04.17	148	314
4	Чорнозем звичайний	47,826719	31,318726	29.10.17, 08.10.15	386	488

Оскільки технологія побудови ліній ґрунтів можлива лише при відсутності рослинності, то була проведена верифікація поверхонь дослідних ділянок для всіх доступних безхмарних зображень сканера OLI супутника Landsat-8 за 2015-2018 роки. Оцінка наявності або відсутності рослинності визначалась за допомогою вегетаційного індексу NDVI [10]:

$$NDVI = \frac{NIR-RED}{NIR+RED} \quad (2)$$

Якщо NDVI був в діапазоні значень 0-0,32 то вважали, що поверхня ґрунту або зовсім не має рослинного покриву або він практично не впливає на відбивні властивості ґрунтів. Таким чином для досліджень було відібрано шість безхмарних супутникових знімків від 08.10.2015, 28.03.2017, 04.04.2017, 13.04.2017, 29.10.2017, 31.03.2018 (табл. 1). Лінії ґрунтів будувалися за допомогою засобів MS Excel 2010. А для статистичної оцінки тісноти та значущості отриманих рівнянь регресії $NIR = f(RED)$ та параметрів β_1 , β_0 . був використаний пакет аналізу даних цього ж програмного продукту.

Концепція ґрунтової лінії, як важливого атрибута діагностики ґрунтів при використанні даних багато спектрального супутникового зондування поверхні ландшафтів, має на увазі той факт, що значення вегетаційних індексів (таких, як, наприклад, NDVI (2)), які демонструють ступінь насиченості поверхні ґрунту рослинним покривом, в гіперспектральному просторі з осями NIR (вісь Y) та RED (вісь X), будуть знаходитися в лівій верхній частині такого графіку. Обмежувальна пряма лінія, яка приблизно відповідає мінімальним значенням вегетаційних індексів близьких до нуля, тобто стану дуже розрідженої рослинності або її повної відсутності, і є лінією ґрунтів. А отже, якщо ґрунт є самостійним природним тілом, то, очевидно, що він повинен мати унікальні спектральні характеристики, які відрізняють його від рослинності, снігового покриву, водної поверхні, поверхні забудов тощо.

Рис. 1. Лінії ґрунтів (1 – чорнозем звичайний нееродований; 2 – чорнозем звичайний еродований; 3- чорнозем південний нееродований; 4- чорнозем південний еродований).

Причому різні ґрунти повинні мати різні спектральні параметри, які, якось пов'язані з фізичними, хімічними та іншими властивостями поверхневого шару. В цьому випадку, очевидно, що кількісні параметри лінії ґрунтів (β_1 , β_0) повинні нести інформацію про ці властивості і тоді можуть використовуватися для ідентифікації цих властивостей ґрунтів, виділення окремих ґрунтових контурів при картуванні, оцінок ступеню їх неоднорідності тощо.

Лінії ґрунтів по чотирьох дослідних ділянках наведені в рисунку 1, а її параметри наведені в таблиці 3. Розраховані критерії Фішера та Стюдента показують на статистичну значущість отриманих рівнянь регресії та параметрів β_1 , β_0 .

Параметри ліній ґрунтів

№ з/п	Назва ґрунту	Критерій Фішера (F)	Коефіцієнт детермінації (R^2)	β_0			β_1		
				Значення	Стандартні помилки (m_{β_0})	Критерій Ст'юдента	Значення	Стандартні помилки (m_{β_1})	Критерій Ст'юдента
1.	Чорнозем звичайний нееродований	102365	0,9963	1,8103	0,0056	319,94	0,0036	0,0004	10,15
2.	Чорнозем звичайний еродований	74244	0,9935	1,7386	0,0064	272,48	0,0074	0,0005	15,71
3.	Чорнозем південний нееродований	3090	0,9053	1,8812	0,0338	55,59	-0,0104	0,0022	4,71
4.	Чорнозем південний еродований	2479	0,8149	1,6989	0,0341	49,79	0,0027	0,0021	2,29

Як видно рисунку 1 і таблиці 3, вихідні дані кладуться на графік у вигляді дуже витягнутого еліпса, а пряма, яка ці дані апроксимує має різні як параметри β_1 , β_0 так і коефіцієнти детермінації (r^2) (табл. 3). Якщо для звичайних чорноземів зв'язок практично функціональний ($r^2=0,99-1,00$), як для еродованих відмін, так і для не еродованих, то для південних чорноземів коефіцієнт детермінації дещо нижчий. Для не еродованих відмін він дорівнює 0,90, а для еродованих – 0,81.

Отже лінійні функції $NIR = f(RED)$ (або «лінія ґрунтів»), що були побудовані в гіперспектральному просторі, за даними, що були отримані при багато спектральному скануванню поверхонь агроландшафтів не зайнятих рослинністю, сканером OLI, можуть бути використані для ідентифікації та майбутньому картуванню різних підтипів чорноземів та їх еродованих відмін Правобережного Степу України. Параметри лінії ґрунтів (β_1 , β_0), а також величина коефіцієнту детермінації (r^2), який показує на тісноту зв'язку між вибірками NIR та RED, статистично значущі, що пов'язані з особливостями хімічного складу цих ґрунтів, зокрема вмістом гумусу, карбонатів та (для південних чорноземів) мало натрієвою солонцюватістю.

Література:

- Galvao L.S., Vitorello I. Variability of laboratory measured soil lines of soils from southeastern Brazil. *Remote Sens. Environ.* 1998; 63: 166-181.
- Yoshioka, H., Miura, T., Demattê, J.A., Batchily K., Huete, A.R. Derivation of soil line influence on two-band vegetation indices and vegetation isolines. *Remote Sens.* 2009; 1: 842-857.
- Fox G.A., Sabbagh G.J., Searcy S.W. Yan C. An automated soil line identification routine for remotely sensed images text. *Soil Science Society of America Journal.* 2004; 68: 1326-1331.
- Chorny S.G., Abramov D.O. Determination of soil line parameters of Right-Bank Ukraine chernozems by means of «Landsat-7» spectral satellite images. *Gruntoznavstvo.* 2013, Vol. 14. 3-4: 106-113.
- Rukhovich D.I., Rukhovich A.D., Rukhovich D.D., Simakova M.S., Kulyanitsa A.L., Bryzhev A.V., Koroleva P.V. The informativeness of coefficients a and b of the soil line for the analysis of remote sensing materials. *Eurasian Soil Science*, 2016, 49 (8): 831-845.

Д.Л. Чернописька
КЗВО Київської обласної ради «Академія мистецтв»
cornopiskadiana@gmail.com

МІГРАЦІЙНІ НАМІРИ СЕРЕД СТУДЕНТСТВА В КОНТЕКСТІ УМОВ ЖИТТЯ (РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТНОГО ОПИТУВАННЯ)

Сучасна демографічна ситуація в Україні вказує на не зовсім сприятливі умови життя, а це в свою чергу впливає на механічний рух населення. Сьогодні умови життя в Україні суттєво різняться навіть в межах нашої країни, а саме тому актуальним є питання як зовнішньої, так і внутрішньої міграції. Водночас, наразі ми маємо дуже обмаль даних про реальні переміщення і про думки щодо переміщення населення. Враховуючи, що молодь є майбутнім будь-якої країни, ми вирішили дослідити міграційні наміри в контексті умов життя серед студентів нашого закладу вищої освіти. Провівши консультації з викладачами предметно-циклової комісії «Туристичне обслуговування» була розроблена анкета з 10 питань і згодом нами було проведено опитування серед 105 студентів першого курсу.

На перше питання анкети «*Чи плануєте Ви та Ваша сім'я в найближчий час змінити місце проживання?*» більшість респондентів (69 %) відповіли, що не планують переїздити найближчим часом. Решта відповідей стосовно планів щодо переїзду розподілилися наступним чином: в межах населеного пункту в якому проживають – 3 %, в межах області – 5 %, в межах країни – 6 % та 17 % закордон.

Друге питання анкети звучало наступним чином «*У випадку переїзду куди конкретно Ви хотіли б переїхати? (напишіть місто/країну)*». Найбільш поширеними відповідями (понад 10 %) були такі країни як Франція, США, Німеччина, Канада та місто Київ. Варто зауважити, що 20 % респондентів в полях відповідей поставили знак тире, наголосивши про небажання переїзду.

Відповіді на третє питання анкети («*Що для Вас було би найбільшим поштовхом до зміни місця проживання?*») були досить очікуваними де найбільш проблемними питаннями для студентів виявилися умови життя (35 %), а також економічне становище (27 %).

Серія питань з четвертого по сьоме питання, була спрямована на встановлення найбільш гострих проблем для студентів та їх сімей. На четверте питання анкети «*Які економічні проблеми для Вас та Вашої сім'ї є найбільш важливими?*» більшість респондентів вказали про низький рівень доходів (35 %) та високі комунальні платежі (25 %). Відповіді на п'яте питання анкети «*Які соціальні проблеми для Вас та Вашої сім'ї є найбільш важливими?*» розподілилися наступним чином: освіта в цілому – 35 %, охорона здоров'я – 26 %, комунальні послуги – 23 %, криміногенна ситуація – 11 %, наявність торгових центрів – 5 %. На шосте питання анкети «*Які екологічні проблеми для Вас та Вашої сім'ї є найбільш важливими?*» ми отримали наступні відповіді: забрудненість повітря – 34 %, питання побутових відходів – 24 %, забрудненість води, шумове забруднення і малі площі зелених насаджень отримали однаково кількість – по 14 % кожне. Відповіді на сьоме питання анкети «*Які культурні проблеми для Вас та*

Вашої сім'ї є найбільш важливими?» розподілилися наступним чином: 42 % – ментальність населення, 36 % – місця для відпочинку, 14 % – наявність музеїв, театрів та ін., 4 % – етнічні конфлікти і 4 % – релігійні конфлікти.

Група питань з восьмого по десяте, передбачала демонстрацію певних студентських ідеалів в умовах життя тих чи інших міст і країн світу.

Восьме питання було озвучено наступним чином *«Напишіть 5 міст України, які мають гарні умови для проживання»*. Студенти виділили наступні міста з найкращими на їхню думку умовами для проживання: на першому місці – Львів (77 – студентів), друге місце – Київ (64 – студентів), третє місце – Одеса (60 – студентів) четверте місце – Харків (54 – студентів) і п'яте місце – Івано-Франківськ (17 – студентів)

Щодо дев'ятого питання анкети *«Напишіть 5 міст поза межами України, які мають гарні умови для проживання»* студент відповіли наступним чином: перше місце – Берлін (28 – учнів), друге місце – Париж (26 – учнів), третє місце – Варшава (22 – учнів), четверте місце – Нью-Йорк (19 – учнів) та п'яте місце – Мюнхен (16 – учнів). На дане питання, як можна помітити, однотайності було менше чим на попереднє. Спостерігається більш широке представлення студентами міст світу чим міст України.

Що ж стосується останнього (десяте) питання анкети (*«Які 5 країн світу, на Вашу думку, мають гарні умови для проживання?»*), то розподіл відповідей був наступний: перше місце – Німеччина (40 – студентів), друге місце – Італія (34 – студентів), третє місце – США (32 – студента), четверте місце – Канада (30 – студентів) та п'яте місце – Іспанія (24 – студентів).

Ключові висновки ми намагалися робити при аналізі відповідей на кожне з питань. Зауважимо лише, що більшість запитань, особливо № 4- № 7, дають певні відповіді на проблеми нашої країни очима студентства. Результати вказують на важливі аспекти для студентів і можуть бути використані різноманітними організаціями для покращення умов життя країни в цілому.

Л.Ю. Шабашова

*Інститут географії НАН України,
liuda.shab@gmail.com*

СЕЛЬБИЩНІ ТЕРИТОРІЇ ВЕЛИКОГО МІСТА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інтенсивними змінами практично в усіх сферах людського життя. Процеси, пов'язані з появою і розвитком нових функцій і технологій, зв'язків, рівнів взаємодії між людьми знаходять своє відображення у появі нових та трансформації традиційних форм територіальної організації суспільства.

Головну функцію населених пунктів – розселенську – призначені виконувати сельбищні території, які складають основну частину планувальної структури поселень (60-80 % площі території). У наукових джерелах сельбищна територія визначається, наприклад, як «частина

території населеного місця, призначена для проживання населення і зайнята житловою забудовою, громадськими центрами, вулично-дорожньою мережею, зеленими насадженнями загального користування, іноді нешкідливими виробничими об'єктами тощо. Площа сельбищної території залежить від функціональних характеристик міста і коливається від 40-50 % у містах – промислових центрах до 70-80 % у містах-адміністративних і наукових центрах. Планувальна структура сельбищної території визначається її природними особливостями і загальною планувальною структурою населеного місця». [1].

Розвиток Києва у руслі світових процесів метрополізації супроводжується набуттям нових і зміною традиційних функцій великого міста. Як провідне місто країни, столиця, Київ найбільше наближений до можливості виконання метрополісних функцій, пов'язаних із забезпеченням взаємозв'язку країни та її регіонів зі світовими центрами економічної активності. Забезпечення виконання зростаючої кількості функцій можливе за наявності відповідних обсягів ресурсів. У першу чергу, це стосується людських ресурсів, відповідні кількісні та якісні характеристики яких здатні компенсувати нестачу практично будь-яких інших видів ресурсів.

Основу людських ресурсів країн і регіонів становить населення з усіма його характеристиками, властивостями, можливостями розвитку. До важливих умов відтворення людських ресурсів належить забезпечення всього спектру потреб людини: від базових (пов'язані з фізичним виживанням: потреба у харчуванні, воді, сні, укритті тощо) до потреб вищого рівня, розвитку і самореалізації. Відповідно, з необхідністю забезпечення потреб різного рівня породжує різні територіальні форми організації життєдіяльності населення.

Однією з базових потреб людини є потреба в укритті, житлі, призначення якого полягає у забезпеченні сприятливих умов для проживання, захисту, соціального відтворення, відновлення сили та енергії. Поселення виникали, в першу чергу, як необхідність задоволення потреби населення в укритті. Сьогодні екістична (розселенська) функція поселень покликана забезпечити цю потребу суспільства.

Територіальні прояви екістичної функції є базою для визначення меж і структури метрополісних регіонів, а також характеру взаємодії метрополісу з прилеглою територією. Притаманна усім поселенням, в умовах метрополізації екістична функція набуває нових властивостей, зокрема, стає підґрунтям для виникнення зв'язків, появи нових функцій, поглиблення суспільної взаємодії, що має відповідний територіальний прояв. До основних процесів, що безпосередньо пов'язані з екістичною функцією міст, належать процеси природного руху та міграції населення, а також процеси пов'язані з будівництвом житла, господарських об'єктів і шляхів комунікації, тобто облаштуванням сельбищних територій.

Головною тенденцією розвитку сучасних урбанізаційних процесів вважається поява такої форми розселення як урбаністичний регіон. Він виникає і розвивається в результаті процесів укрупнення, розростання агломерацій, злиття міст і приміських зон, що призводить до втрати їх чітких меж. Для новобудов ці процеси проявляються вже на етапі сучасного

проектування комплексної забудови, коли новобудови з'являються у вигляді «міні-міста». Будуються не окремі будинки, а відразу комплекси з наявністю необхідних закладів для забезпечення повсякденних потреб жителів цих житлових комплексів. Такі житлові комплекси – це свого роду «клітини організму», що повинні об'єднуватися шляхами сполучення і комунікаціями в єдиний організм, пристосований для забезпечення потреб його жителів.

У сучасних процесах формування людських ресурсів важливого значення набули процеси співробітництва, взаємодії, комунікації, обміну інформацією. На противагу колишнім «спальним районам» нові житлові комплекси повинні сприяти формуванню територіальної спільноти. У зв'язку з цим зростає значення публічних просторів, пристосованих для спілкування, обміну думками, налагодження контактів, співробітництва. Нові житлові комплекси будуються вже з урахуванням необхідності таких локацій різного масштабу. Одночасно громадські простори з'являються в межах більш старої забудови міста, часто за рахунок впорядкування існуючих парків, скверів, набережних. Реконструкція застарілого житлового фонду і – ще більшою мірою – промислових підприємств також супроводжується появою публічних просторів, що часто виступають у формі торгівельно-розважальних комплексів.

До негативних ефектів метрополізації можна віднести занепад відносно давно забудованих районів, особливо, віддалених від центру. Вони були призначені переважно для забезпечення місцем проживання великої кількості працівників промисловості. Технології забудови таких районів суттєво відстали від сучасних вимог, час експлуатації вичерпався, тому такий житловий фонд потребує значних капіталовкладень для оновлення і пристосування до виконання сільбищних функцій.

Таким чином, сучасні сільбищні території великих міст характеризуються, з одного боку, появою нових форм забудови, розширенням міських меж, з іншого – необхідністю подолання проблем застарілого житла.

Література:

1. Регіональна економіка: словник-довідник. / О.Д. Богорад, О.М. Невелєв, В.М. Падалка, М.В. Підмогильний за ред. М.В. Підмогильного. – Київ, 2004. – С. 245.

Ю.Ю. Шевчук

*Херсонський державний університет,
shevchiuuuuk1995@gmail.com*

КРАСЗНАВЧИЙ ПРИНЦИП НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ: МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ І ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В КУРСІ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

В наш час на планеті немає жодного куточка, який би в той чи іншій мірі, прямо чи опосередковано не відчув би на собі впливу людської діяльності. Поширені поверхневі знання, відсутність комплексного підходу при розгляді

природно-господарських взаємозв'язків, відсутність раціонального використання географічних переваг різних територій зумовлюють глибокі помилки в господарюванні, великі економічні втрати.

В сучасних умовах школа покликана готувати людей, які не лише знають закони суспільства й природи, а й зможуть отримані знання переробляти в своїй свідомості, зуміють виробити власні погляди на життя. Вирішення складних завдань з досягнення Цілей сталого розвитку в такому контексті має забезпечуватися наскрізно: від дошкільної і початкової освіти до вищої професійної освіти і освіти протягом усього життя. Особливу роль має географічна освіта, яка дає уявлення про ландшафтну оболонку Землі, довкілля як про цілісний соціо-природний об'єкт [2]. Фундамент цілісного сприйняття довкілля у всій багатомірності процесів, що відбуваються у ньому, закладається в процесі шкільної географічної освіти.

Тому навчальний матеріал з географії включає систему знань про господарську діяльність людини, її результати та наслідки, рекомендації з охорони оточуючого середовища. Отже, навчання слід поставити так, щоб молодь вирішувала практично те чи інше завдання, щоб кожен крок навчання був пов'язаний з життям, практикою [3].

Для найбільш ефективного реалізації цих положень необхідне інтенсивне введення в курс шкільної географії краєзнавчого принципу навчання, спрямованого на формування у школярів бережливого ставлення до навколишнього середовища, рідного краю і країни взагалі [1]. Важливе значення в системі географічної освіти має шкільне краєзнавство. В педагогіці під шкільним краєзнавством розуміють всебічне, поглиблене вивчення свого краю учнями під керівництвом вчителя, яке здійснюється з навчально-виховною метою. Воно спрямовується на збирання та вивчення краєзнавчих матеріалів. Краєзнавство – збір, накопичення і популяризація відомостей про певну територію з різних точок зору: географії, геології, метеорології, рослинного і тваринного світу, населення, господарства, історії, культури тощо [4].

Шкільні навчальні програми з географії передбачають використання знань про рідний край як опорних у вивченні цього предмету, тим більше всі розділи й теми можна подавати за аналогією з відомими учням об'єктами і явищами. Навіть короткий огляд навчальних програм дозволяє відмітити, що краєзнавчий принцип має великий потенціал для використання в різних курсах шкільної географії, але найбільше можливостей є для його реалізації у навчанні географії України.

Вивчення географії у 8 класі (Україна у світі: природа, населення) спрямоване на формування науково-географічної картини своєї держави як складника світової спільноти держав на основі комплексного її вивчення. Цей курс допомагає учневі усвідомити себе громадянином України, сформувати знання про природу та населення країни, свого регіону, виховати повагу до українського народу, його культури, відчуття себе справжнім патріотом своєї держави. Особлива роль географії у 8 класі полягає у значному її світоглядному потенціалі й тісних взаємозв'язках змісту із сучасністю та особистим досвідом учнів. Для досягнення окресленої мети вивчення географії у 8 класі спрямоване на вирішення таких завдань:

сформувати в учнів знання та уявлення про Україну як цілісну країну, в якій відбуваються різноманітні глобальні та регіональні природні, суспільно-географічні та екологічні процеси; розкрити нові географічні поняття і закономірності та поглибити й узагальнити вже сформовані теоретичні знання з фізичної та суспільної географії; сформувати уявлення про окремі поняття суспільно-географічного змісту; продовжити розвиток практичних умінь та навичок самостійної роботи, що сприятимуть активній соціально-відповідальній поведінці учнів у географічному просторі країни [3].

Отже, курс географії України відіграє важливу роль у становленні наукового світогляду учнів поряд з іншими предметами. Особливості природних умов та розміщення продуктивних сил України розкриваються на основі вже відомих загальних географічних понять. Раніше сформовані знання набувають методологічного значення. Основне завдання полягає в тому, щоб систематизувати й конкретизувати знання, розвивати практичні вміння й навички, застосовуючи їх при складанні фізико-географічних й економіко-географічних характеристик країни та її окремих регіонів. Сприймаючи навчальний матеріал скрізь призму вже усвідомлених закономірностей, учні творчо осмислюють навколишню дійсність, привчаються розглядати конкретну географічну інформацію як вияв загальних закономірних зв'язків.

Література:

1. Козак Б.І. Використання краєзнавчого принципу у формуванні основних компетентностей учнів / Б.І. Козак // Географія. – 2008. – № 4. – С. 58.
2. Мальчикова Д.С. Професійна підготовка вчителів географії у контексті освітніх реформ і викликів глобалізації / Д.С. Мальчикова // Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму: Матер. Міжнар. конф., присвяченої 100-річчю НАН України. – К.: ПП Лисенко М.М., 2018. – С. 225-227.
3. Назаренко Т.Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання) [Текст] / Т.Г.Назаренко. – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с.
4. Швець М. Краєзнавство й туризм у системі навчально-виховної роботи / Микола Швець // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 28. – С. 3-15.

Д.І. Щурко

*Херсонський державний університет,
dmitro199703@gmail.com*

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ GOOGLE EARTH ENGINE В ЕКОЛОГІЧНОМУ МОНІТОРИНГУ ЛІСІВ

Оцінка стану лісу під впливом несприятливих чинників є актуальним завданням для ведення сталого екологічного лісоуправління. Відомо, що однакові типи лісових ушкоджень можуть виникати під впливом різних факторів середовища (біотичних, абіотичних, антропогенних), і навпаки – вплив на ліс одного і того ж фактора середовища може сприяти появі різних

типів лісових ушкоджень. Зазвичай розрізняють два види ознак лісових ушкоджень: морфологічні і фізіологічні [1]. Розгляд можливості виявлення аналогічних пошкоджень або процесів формування деревостану в результаті впливу різних несприятливих чинників дозволить запропонувати методи з оцінки стану лісовідновлення або подальшого погіршення стану деревної рослинності.

Відповідно до вищесказаного, запропоновано наступний алгоритм для вирішення поставлених завдань [4, 5]:

- оцінка впливу несприятливих факторів на стан деревної рослинності;
- побудова і аналіз кривої спектральної яскравості за певний період на досліджуваних ділянках із застосуванням хмарного сервісу Google Earth Engine;
- оцінка стану деревостанів для однієї ділянки (квартал, лісництво).

Для проведення моніторингу застосовуються різні методи дешифрування, які зводяться до наступних [2]:

- візуальний (аналітичний);
- вимірювальний;
- аналітико-вимірювальний;
- автоматизований.

Для поліпшення візуального сприйняття зображень практикується застосування простих похідних індексів. Для вивчення і виділення кордонів післяпожежного деревостану, а також лісопатологічне дешифрування широко застосовуються різні вегетаційні індекси. Для поділу лісових ділянок на пошкоджені і неушкоджені використовуються прості індекси NDVI і SWVI, однак найбільшу інформативність мають середній і ближній ІЧ-спектри, тому найбільш достовірний індекс SWVI.

При оцінці впливу лісової пожежі на лісову деревну рослинність і виявлення змін [3] напрошується висновок, що при використанні середнього і ближнього інфрачервоного діапазонів, а також різночасного ДЗЗ збільшується роздільність класів усихаючих і загиблих насаджень, тому застосування різночасових коефіцієнтів RdNDVI, RdSWVI теж є доцільним.

Для оцінки стану досліджуваних ділянок розраховуються індекси SWVI, NBR і NDVI. Висока роздільність різних класів стану деревостанів обумовлена відмінностями відображення у ближньому і середньому ІЧ-діапазонах.

Основні пункти методики екологічної оцінки стану лісів за допомогою Google Earth Engine наступні:

1) завантаження і підготовка мультиспектральних зображень із серії космічних апаратів Landsat на територію досліджуваних ділянок лісу (спутникові дані отримуються запитом із онлайн-сервіса EarthExplorer);

2) аналітичне дешифрування космоснімків середнього розширення. Виділення меж і положення об'єктів по ряду ознак, контурне дешифрування, аналіз приналежності об'єктів до певного класу;

3) вивчення динаміки вегетаційних індексів SWVI пошкоджених і відновлюються деревостанів після різних несприятливих факторів (пожежа, рубка).

Використання хмарних технологій, наприклад Google Earth Engine, дозволяє зменшити трудовитрати по підборі і завантаженні космоснімків. Широкі можливості автоматизації і доступність дозволяють використовувати хмарні технології для розробки схем порушених і відновлюються деревостанів, а також для оцінки лісовідновлення та ресурсного потенціалу окремих масивів і інших практичних завдань.

Література:

1. Баранчиков Ю.Н., Бобринский А.Н. Методы мониторинга вредителей и болезней леса / под. ред. В.К. Тузова. – М.: ВНИИЛМ, 2004. – 200 с.
2. Стыценко Ф.В. Разработка и применение методики и автоматизированной технологии оценки пирогенной гибели лесов на основе спутниковых данных: дис. ... канд. техн. наук (спец. 25.00.34). – М., 2016. – 131 с.
3. Сухих В.И. Аэрокосмические методы в лесном хозяйстве и ландшафтном строительстве. – Йошкар-Ола: МарГТУ, 2005. – 392 с.
4. Щурко Д.І. Дослідження зміни площі рослинності в програмному пакеті QGIS / Д.І. Щурко, Р.С. Молікевич // Використання ГІС-технологій в землеустрої, будівництві та управлінні водними і земельними ресурсами: Збірник матеріалів регіональної студентської науково-практичної конференції. – м. Херсон, 20-21 квітня 2018 р. – Електронний ресурс. – С. 11-13.
5. Malchykova D. Environmental protection and spatial planning of eco-net strategies in regions with high level of anthropogenic transformation of geosystems / D. Malchykova, A. Ponomareva, R. Molikeych // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. – Херсон, 2015. – № 2. – С. 50-65.

І.М. Явтушенко

*Херсонський державний університет,
yavtushenkoiryna@gmail.com*

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ У КУРСАХ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Населення кожної держави – найважливіших складова її функціонування і розбудови. Водночас воно є складовою світової спільноти, фундаментом подальшого економічного, соціального, культурного розвитку будь-якої країни [1]. Людина – творець матеріальних і духовних благ суспільства, активний компонент природного середовища, головна ланка, що пов'язує господарство країни з природними умовами і ресурсами. Незважаючи на певну традиційність геодемографічних досліджень, географічна скарбниця постійно поповнюється новими результатами дослідницьких пошуків в галузі населення і розселення населення [4].

Тому навчальний матеріал з географії включає систему знань про населення, основні демографічні процеси тощо. Оскільки господарська діяльність впливає на розміщення населення, то розгляд цього взаємозв'язку здійснюється через систему знань про зайнятість населення у різних сферах народного господарства, розміщення населення в залежності від виконуваної

роботи. Матеріал, що тут вивчається, характеризується великим динамізмом, постійною зміною кількісних показників населення, розвитку господарства. Отже, в сучасних умовах школа має готувати людей, які не лише знають закони суспільства і природи, а й зможуть отримані знання переробляти в своїй свідомості, зуміють виробити власні погляди на життя.

Огляд програм і фахової літератури [2, 3] дозволяє відмітити, що питання аналізу населення, розселення населення мають потужний потенціал до використання у різних курсах шкільної географії. Характер матеріалів дозволяє в залежності від типу уроку (урок вивчення нового матеріалу, комбінований, узагальнюючий, уроки формування вмінь і навичок, нетрадиційні форми навчання) використовувати різні методи навчання: пояснювально-ілюстративний, частково-пошуковий, краєзнавчий.

Так, у 6 класі при вивченні курсу загальної географії можливе застосування матеріалів роботи під час розглядання розділів “Людство на Землі”, “Природа і населення своєї місцевості”, де поглиблюються знання учнів про свій населений пункт, господарську діяльність населення з використанням краєзнавчого принципу.

Найбільш широкі можливості для використання міжпредметних зв’язків геодемографічних тем представлені у 8 та особливо 9 класах. Зокрема, при вивченні тем “Кількість, розміщення і густота населення, його вікова і статевая структура”, “Система розселення і розвиток поселень”, “Сільське господарство” розглядаються такі питання: сільське розселення і його географія, типи сільських поселень і особливості їх розміщення, сільськогосподарські угіддя, їх структура, меліорація земель, землеволодіння та його вплив на сільське розселення.

Складність і міждисциплінарність усіх тем, пов’язаних з вивченням населення, формують підґрунтя багаторівневого підходу щодо формування завдань різних рівнів для перевірки знань учнів з тематичного розділу: “Сільське населення. Типи сільських поселень.” (Таблиця 1)

Таблиця 1

**Рівнева система завдань з теми: “Сільське населення.
Типи сільських населених пунктів”**

Варіант	Рівень	Запитання
1	2	3
1	1	За якими показниками серед населених пунктів виділяють міста і смт?
	2	Що таке система розселення?
	3	Доведіть, що природне середовище України сприятливе для розвитку сільського господарства.
2	1	Що таке функція населеного пункту?
	2	Як розвиток економіки впливає на розміщення населення і навпаки?
	3	Покажіть вплив історичних передумов на сільське розселення в Україні.

1	2	3
3	1	На які види поділяються населені пункти?
	2	Як впливало природне середовище на розміщення населення в історичному минулому?
	3	Чому у Прикарпатті найбільша густота сільського населення серед усіх регіонів України ?
4	1	На які групи за кількістю населення поділяються міста?
	2	Які поселення і чому – міста чи села- виникли на земній кулі раніше?
	3	Покажіть вплив природних умов на людність і особливості розміщення сільських поселень.
5	1	Які сільські поселення вважаються хуторами?
	2	В яких областях України в селах проживає більше 50 % всього населення ? Які причини такого явища?
	3	Як впливає зростання продуктивності праці в сільському господарстві на кількість зайнятих у ньому?
6	1	В якій природній зоні України і чому найвища густота сільського населення?
	2	Чому в 90-х роках міграція населення із села в місто майже припинилась?
	3	Доведіть, що трудові навички населення впливають на розвиток і розміщення галузей народного господарства.

* Примітка:

- 1 – низький рівень складності
- 2 - середній рівень складності
- 3 - високий рівень складності

Доцільним є також широке використання геодемографічних тематичних ресурсів через призму різних методів і прийомів активізації пізнавальної діяльності, проведення нетрадиційних уроків, створення проблемних ситуацій, спонукання до самостійного здобуття знань, застосування ігрових форм навчання.

Література:

1. Гукалова І.В. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 268 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednya/serednya/derzh-standart/post_derzh_stan.doc
3. Назаренко Т.Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання) [Текст] / Т.Г. Назаренко. – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с.
4. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. – 438 с.

К.С. Якименко

*Херсонський державний університет,
karinayakimenko145@gmail.com*

ДОСЛІДЖЕННЯ ШУМОВОГО ЗАБРУДНЕННЯ УРБООКОСИСТЕМ (НА ПРИКЛАДІ М. ХЕРСОН)

У зв'язку з інтенсивним зростанням кількості автотранспортних засобів відзначається збільшення шумового навантаження на навколишнє середовище. Це призводить до того, що населення, яке проживає в житловій забудові, розташованій уздовж автомобільних доріг, знаходиться в стані шумового дискомфорту. Шумове забруднення міського середовища від автомобільного транспорту, промислових об'єктів є на сьогоднішній день однією із найважливіших екологічних проблем поряд з хімічним забрудненням атмосферного повітря. У процесі експериментального дослідження проаналізовані рівні шуму в ранковий, денний та вечірній час на вулицях міста Херсон з урахуванням наявності зелених насаджень уздовж проїжджої частини дороги на відповідність до санітарних норм.

Шум є складовою частиною в єдиному комплексі екологічних, соціальних, економічних, культурних, загальнодержавних і міжнародних проблем розвитку людства.

Шумове забруднення міст є однією з найактуальніших проблем сьогодення, що виникла внаслідок індустріалізації міст, зростання кількості автомашин, ростом технічного оснащення міського господарства тощо [6]. Велика більшість нашого населення проживає в зонах акустичного дискомфорту. Це призводить до підвищенню числа захворювань серцево-судинної системи, порушується нормальний режим діяльності мозку, змінюються і емоційно-рухові реакції організму [5].

Масштаби шумового забруднення свідчать про недосконалість існуючої системи екологічного моніторингу за станом навколишнього середовища з урахуванням шумового забруднення та становлять загрозу здоров'ю населення України.

Для міста Херсон характерна наявність значного автомобільного руху та промислових підприємств, які створюють значне акустичне навантаження на прилеглі житлові райони. Проблема поглиблюється тим, що ряд підприємств та автомобільних доріг, тісно пов'язані з селітебною зоною, в результаті чого значна кількість населення міста потрапляє під дію значного шумового навантаження [8]. Завдання полягає в тому, щоб провести аналіз рівня шуму в ранковий, денний та вечірній час, зокрема в години «пік» на вулицях міста, безпосередньо на кордоні з проїжджою частиною та відстані 10 м. від проїжджою частини дороги, враховуючи фактор наявності зелених насаджень.

За результатами проведених досліджень встановлено, що акустичне забруднення міського середовища в деяких точках перевищує допустимі норми і це викликає суттєве занепокоєння. Протягом робочого дня в м. Херсон середній рівень шуму складає 52,2 дБА, що не перевищує допустимий рівень відносно санітарних норм (70 дБА) [7], але в деяких

місцях можна спостерігати підвищений рівень шумового навантаження. Також був проведений порівняльний аналіз рівня шуму на автомобільних дорогах при наявності або відсутності зелених насаджень. Під час дослідження території в основному спостерігалися характерні однорядні посадки дерев і чагарників вздовж автомобільних доріг. Рівень шуму за смугою зелених насаджень знижується від 0,3 до 19,2 дБА і в середньому становить 6,3 дБА. Дане зниження є досить суттєвим, дозволяючи наблизитися рівню шуму до нормативного значення в багатьох точках.

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», органи державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні своєї діяльності зобов'язані вживати необхідні заходи щодо запобігання та недопущення перевищення встановлених рівнів акустичного впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людини [2, 3].

Для ефективного вирішення проблеми підвищеного рівня шуму слід використовувати шумопоглинаючий асфальт при будівництві автошляхів, зобов'язати власників автотранспорту використовувати шумопоглинальне покриття поверхонь корпусних деталей двигуна, застосовуючи глушники, проходити своєчасний техогляд, відредагувати організаційні заходи, які спрямовані на запобігання або регулювання в часі експлуатації тих чи інших джерел шуму. Роботи з прибирання вулиць, дворів, тротуарів від сміття та снігу повинні починатися не раніше 7-ї годин ранку і закінчуватися не пізніше 23-ї години [6]. Дуже перспективним є збільшення площі зелених насаджень, особливо вздовж жвавих автомагістралей, що дозволить значно знизити не тільки шумове, а й хімічне забруднення навколишнього середовища [1]. Для розробки інших заходів щодо зниження шумового забруднення від автотранспорту необхідно скласти шумову карту міста. Карта шуму допоможе виявити вразливі ділянки міста в акустичному відношенні, дозволить проранжувати транспортні магістралі по рівням ризику, рекомендувати раціональне розміщення функціональних зон міста, що дозволить послабити або повністю ліквідувати вплив основних джерел шуму [4].

Література:

1. Васил'єв А.В. Зниження шуму транспортних потоків в умовах сучасного міста / Олександр Васильович Васил'єв. – К. Будівельник, 2004. – С. 7-41.
2. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» // Відомості Верховної ради. – 1994. – № 27 – Ст. 218.
3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної ради. – 26.06.1991. – № 1268.
4. Керівництво по розробці карт шуму вулично-дорожньої мережі міст // Будвидав. – 1980. – 17 с.
5. Молікевич Р.С. Стан здоров'я населення Херсонської області (медико-географічне дослідження): автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / Молікевич Роман Сергійович; НАН України, Ін-т географії. – Київ, 2016. – 267 с. Проект закону України «Про захист населення від шкідливого впливу шуму, вібрації та других фізичних факторів» // Відомості Верховної ради – 27.10.2004. – № 6285. – 16 с.

6. СН 3077 – 84. Санітарні норми допустимого шуму в приміщеннях житлових і громадських будівель і на території житлової забудови: // Від. Міністерство охорони здоров'я СРСР. від 03.08.1984.
7. Якименко К.С. Екологічне зонування міського середовища за акустичною обстановкою (на прикладі м. Херсон) / К.С. Якименко, Р.С. Молікевич // Екологічні дослідження у вищих навчальних закладах: збірка наукових праць / За ред. М.М. Сидорович. – Херсон: ФОП Вишемирський В.С., 2018. – С. 109-114.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

В. Osóch – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії, Інститут соціально-економічної географії та просторового господарства, Щецинський університет, Польща

О. Czapska – магістр географії, Щецинський університет, Польща

І.А. Арсененко – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

І.А. Донець – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

О.З. Байтеряков – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

А.О. Курдельчук – магістрант природничо-географічного факультету, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Л.М. Донченко – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Г.О. Тарасова – кандидат економічних наук, професор кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

В.О. Боровик – магістр природничо-географічного факультету, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

О.М. Левада – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Ц.В. Кириєнко – лаборант кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

В.М. Іванова – старший викладач кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

О.О. Афоніна – кандидат географічних наук, доцент, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

О.Б. Багмет – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

М.О. Барановський – доктор географічних наук, професор кафедри географії, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

О.А. Бездухов – старший викладач кафедри географії, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

В.В. Безуглий – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

З.В. Бойко – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, регіональних студій та туризму, Університет митної справи та фінансів

Н.В. Белоусова – кандидат географічних наук, доцент кафедри землеустрою та кадастру, Національний авіаційний університет (м. Київ)

М.П. Стецюк – кандидат економічних наук, доцент кафедри землеустрою та кадастру, Національний авіаційний університет (м. Київ)

Т.А. Левковська – старший викладач кафедри вищої математики, Національний авіаційний університет (м. Київ)

А.С. Лугова – магістр кафедри землеустрою та кадастру, Національний авіаційний університет (м. Київ)

М.Д. Бикова – кандидат географічних наук, асистент кафедри туризму, Національний педагогічний університету імені М.П. Драгоманова

В.Г. Щабельська – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії, Національний педагогічний університету імені М.П. Драгоманова

Л.М. Богадьорова – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

В.С. Богадьорова – аспірант кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Ю.В. Бондар – магістр кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

С.Д. Бранн – доктор географічних наук, професор, Університет Кентуккі, Лексінгтон, США

О.Л. Дронова – кандидат географічних наук, доцент кафедра економічної та соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Л.Г. Руденко – доктор географічних наук, професор, академік НАН України, Інститут географії НАН України

О.В. Вдовиченко – магістр кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

І.В. Охременко – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

М.М. Вишня – молодший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

С.О. Воєвода – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Л.М. Воловик – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії, екології та методики навчання, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

В.П. Воровка – доктор географічних наук, доцент, завідувач кафедри екологічної безпеки та раціонального природокористування, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

А.М. Герасимчук – магістр кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

А.В. Головка – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

О.В. Горміз – молодший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

І.І. Грабар – студент географічного факультету, Львівський національний університет імені Івана Франка

М.А. Петровська – кандидат географічних наук, доцент кафедри конструктивної географії і картографії, Львівський національний університет імені Івана Франка

А.В. Грищук – студент 2 курсу КЗВО Київської Обласної Ради, «Академія Мистецтв», м. Київ

Ю.В. Гриневиц – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

І.В. Гукалова – доктор географічних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

Д.Д. Гурова – кандидат географічних наук, доцент, Національний університет «Запорізька політехніка»

В.М. Бонтей – студентка, Національний університет «Запорізька політехніка»

О.В. Давидов – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

Н.О. Роскос – викладач кафедри фізичної географії та природокористування, Одеський національний університет ім. І.І Мечникова

О.М. Роскос – вчитель географії, Одеський національний університет ім. І.І Мечникова

І.М. Котовський – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

М.О. Зінченко – викладач кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

В.О. Дем'янюк – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Б.Г. Дениsik – кандидат географічних наук, асистент кафедри географії, Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського

Г.І. Дениsik – Доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії, Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського

Л.І. Стефанков – кандидат географічних наук, доцент, декан природничо-географічного факультету, Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського

О.П. Чиж – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії, Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського

Д.Р. Дідик – студентка 2 курсу КЗВО Київської Обласної Ради «Академія Мистецтв», м. Київ

І.М. Дністрянська – аспірантка кафедри економічної та соціальної географії, Львівський національний університет імені Івана Франка

С.М. Доброгорська – студентка 2 курсу, КЗВО Київської Обласної Ради «Академія Мистецтв», м. Київ

А.С. Дубова – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

О.Ю. Елль – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

А.А. Єрофєєв – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

О.М. Задєсенцев – аспірант факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Н.А. Задонська – студентка 4 курсу факультету біології, географії і екології, Херсонський державний університет

С.В. Зуденкова – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

І. Кавецький – доктор географічних наук, професор Щецинського університету, завідувач кафедри соціально-економічної географії, Інститут соціально-економічної географії та просторового господарства.

А. Лавецька – магістр географії Щецинського університету

М.О. Кирилюк – здобувач рівня PhD, Інститут географії НАН України

Ю.О. Кисельов – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру, Уманський національний університет садівництва

С.П. Сонько – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри екології та безпеки життєдіяльності, Уманський національний університет садівництва

Н.В. Клімова – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

А.Ю. Саркісов – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

К.І. Ковальова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Т.О. Корж – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

І.І. Костащук – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії України та регіоналістики, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Ю.О. Білоус – Аспірант кафедри географії України та регіоналістики, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

В.С. Кураба – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

О.М. Лейберюк – кандидат географічних наук, науковий співробітник, Інститут географії НАН України

А.С. Кушнір – кандидат географічних наук, науковий співробітник, Інститут географії НАН України

С.А. Лісовський – доктор географічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи, Інститут географії НАН України

Є.О. Маруняк – доктор географічних наук, старший науковий співробітник, директор Інституту географії НАН України

М.О. Логвинова – аспірантка кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Х.О. Маляренко – магістр кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

Ж.М. Матвійшина – доктор географічних наук, професор, завідувач сектору палеогеографії, Інститут географії НАН України

С.П. Дорошкевич – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

К.В. Мезенцев – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри економічної та соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Н.І. Провотар – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

А.Л. Мельничук – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

О.М. Гнатюк – кандидат географічних наук, асистент кафедри економічної та соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

С.К. Мізіна – аспірантка кафедри географії, екології і методики навчання, Вінницький державний педагогічний університет

А.А. Мозговий – старший науковий співробітник, доктор географічних наук, Інститут географії НАН України.

І.І. Мойсієнко – доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри ботаніки

П.М. Дайнеко – аспірантка кафедри ботаніки, Херсонський державний університет

Р.С. Молікевич – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Д.С. Станика – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Г.Ю. Нападовська – аспірантка кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

І.Ю. Наседкін – кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент кафедри географії, старший науковий співробітник, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

В.Б. Слюта – викладач кафедри географії, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Я.Б. Олійник – доктор економічних наук, професор, академік НАПН України, декан географічного факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Т.В. Нич – кандидат географічних наук, асистент, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Н.В. Омельченко – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

І.О. Пилипенко – доктор географічних наук, доцент, декан факультету біології, географії і екології, Херсонський державний університет

І.В. Остапенко – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

В.А. Паренюк – аспірант, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

С.А. Покляцький – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

К.А. Поливач – кандидат географічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут географії НАН України

В.С. Чабанюк – кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

Ю.Ю. Пологовська – викладач кафедри географії, факультет природничо-географічної освіти та екології, НПУ імені М.П. Драгоманова

І.С. Польова – асистент, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

О.В. Попова – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Л.А. Прохорова – кандидат геологічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичної географії і геології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

О.В. Непша – старший викладач кафедри фізичної географії і геології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Т.В. Зав'ялова – старший викладач кафедри фізичної географії і геології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

С.О. Пугач – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії, СХУ ім. Лесі Українки

І.Г. Савчук – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

С.О. Санталова – кандидат географічних наук старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

А.А. Себта – студентка IV курсу спеціальності «Туризм», Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

В.А. Сила – студентка 2 курсу КЗВО Київської Обласної Ради «Академія Мистецтв», м. Київ

В.А. Сич – кандидат географічних наук, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

О.Г. Топчієв – доктор географічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, завідувач кафедри економічної та соціальної географії, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Д.С. Мальчикова – доктор географічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

В.В. Яворська – доктор географічних наук, професор кафедри економічної та соціальної географії, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

І.Г. Смирнов – доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

О.О. Сорокіна – студентка 4 курсу, факультет біології, географії і екології, Херсонський державний університет

О.С. Суптело – аспірантка кафедри соціально-економічної географії і регіонального розвитку, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

О.М. Трусій – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

А.А. Тучапець – магістр, Львівський інститут економіки і туризму

Т.І. Божук – завідувач кафедри географії України і туризму, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

А. Чаплінська – доктор географічних наук, професор, кафедра соціально-економічної географії, інститут соціально-економічної географії та просторового господарства, Щецинський Університет, Польща

Т. Боднар – аспірант, Щецинський Університет, Польща

П. Чаплінський – доктор географічних наук, професор, кафедра соціально-економічної географії, інститут соціально-економічної географії та просторового господарства, Щецинський Університет, Польща

І.Ю. Чеболда – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка Доцент кафедри гео екології та методики навчання екологічних дисциплін, кандидат географічних наук

А.М. Чернявський – магістрант кафедри екології та географії, Херсонський державний університет,

В.М. Чехній – кандидат географічних наук, учений секретар, в.о. завідувача відділу ландшафтознавства, Інститут географії НАН України

О.Г. Голубцов – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

Є.І. Іваненко – кандидат географічних наук, науковий співробітник, Інститут географії НАН України

С.Г. Чорний – доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри ґрунтознавства та агрохімії, Миколаївський національний аграрний університет

Д.А. Абрамов – старший викладач, кафедра ґрунтознавства та агрохімії, Миколаївський національний аграрний університет

Д.Ш. Садова – аспірантка, Миколаївський національний аграрний університет

Д.Л. Чернописька – студент 2 курсу КЗВО Київської Обласної Ради «Академія Мистецтв», м. Київ

Л.Ю. Шабашова – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, Інститут географії НАН України

Ю.Ю. Шевчук – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

Д.І. Щурко – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

І.М. Явтушенко – магістр кафедри соціально-економічної географії, Херсонський державний університет

К.С. Якименко – магістр кафедри екології та географії, Херсонський державний університет

Наукове видання

**РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ:
ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПОШУК
ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ**

Збірник наукових праць

Відповідальні за випуск: Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С.
Технічний редактор: Ковальчук Н.М.

Підписано до друку 01.10.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 16,04. Тираж 150. Замовлення № 0919-193.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видання та друк – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Телефон: +38 0552 399580
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.